

SOTAISTORIALLINEN ANALYYSI

2

1982

TOIMITUSKUNTA

Matti Lappalainen
Matti Lauerma, Leo Saulamo
Markku Palokangas, Eero Elfvengren

ENGLISH SUMMARIES

Lars Karlsson

**SOTAHISTORIALLINEN
AIKAKAUSKIRJA**

2

Helsinki 1982

**SOTAHISTORIALLISEN SEURAN JA
SOTATIETEEN LAITOKSEN
JULKAISUJA**

JOURNAL OF MILITARY HISTORY
2

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY OF MILITARY HISTORY AND
THE INSTITUTE OF MILITARY SCIENCE

Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy
Joensuu 1982

SISÄLLYS

MARTTI TURTOLOA:

- Lähettemättä jäänyt apu. Suomen auttaminen Ruotsin sotilaallisissa suunnitelmissa 1930-luvulla 5

SAMPO AHTO:

- Läpimurtotaistelu Änkilänsalossa kesällä 1941 22

JYRI PAULAHARJU:

- Tykistötiedustelu Hangon rintamalla 1941 73

ALEXANDER LINDÉN—ENSIO TAIPALE:

- Sotaväen lääkintähuolto Ruotsi-Suomessa vuosina 1500—1809 Suomen kannalta tarkasteltuna 98

V. V. POHLEBKIN:

- A. V. Suvorov Suomessa vuosina 1791—1792 149

PAAVO TALVIO:

- Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosisadan vaihteesta valankumoukseen 155

KLAUS CASTRÉN:

- Yhteisöille suodut Vapaudenristit 205

MARKKU PALOKANGAS:

- Suomalainen sotilaspistooli L-35 ”Lahti” 219

MARTTI TURTOLOA — SAMPO AHTO:

- Katsaus sotahistoriaan liittyviin tutkimuksiin ja kirjoituksiin 1980—1981 254

MATTI LAPPALAINEN — ANSSI VUORENMAA:

- Sotatieteen laitos esittäytyy II 263

SOTAHISTORIAALLINEN SEURA r.y:

- Toiminnasta vuosina 1980—1981 268
Jäsenluettelo 1982 274

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen seuran ja Sotamuseon vuosikirjasarja muuttui vuonna 1980 Sotahistorialliseksi aikakauskirjaksi, kun Sotamuseon sijasta julkaisuvastuuseen tuli koko Sotatieteen laitos. Tällöin ilmestyi Sotahistoriallinen aikakauskirja 1, joka sekä sisällöltään että ulkoasultaan sai lukijoilta myönteisen vastaanoton.

Nyt ilmestyneessä Sotahistoriallisen aikakauskirjan toisessa numerossa jatketaan aikaisempia perinteitä. Toimituskunta on jälleen pyrkinyt tuottamaan lukijakunnalle sisällöltään monipuolisen aikakauskirjan. Tavoitteena on jatkuvasti ollut pyrkimys osaltaan elävöittää ja laajentaa sotahistorian harrastusta ja tutkimusta maassamme. Pyrkimys sisällön monipuolisuuden tavoitteluun heijastunee edellisen sivun sisällysluettelosta.

Sotahistoriallisen aikakauskirjan seuraava numero ilmestyy vuonna 1984, joka on Sotahistoriallisen seuran 40-vuotisjuhlavuosi. Toimituskunta on jo aloittanut kirjan sisällön suunnittelun pyrkien huomioimaan vuoteen 1984 liittyvät tapahtumat jatkaen myös perinteisiä aikakauskirjan katsauksia.

Huomautettakoon, että toimituskunta jättää kirjoittajille vastuun heidän esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

Martti Turtola

LÄHETTÄMÄTTÄ JÄÄNYT APU

Suomen auttaminen Ruotsin sotilaallisissa suunnitelmissa 1930-luvulla

Avustussuunnitelmat tulikokeessa

Mannerheim-linjan murruttua ja joukkojen aloitettua vetäytymisen ns. väliaseman kautta kohti Viipuria, käytiin Tukholmassa 21. helmikuuta 1940 dramaattinen hallituksen istunto, jossa Ruotsin puolustuseseikunnan (Försvarsstaben) päällikkö, kenraali Axel Rappe vaati Per Albin Hanssonin hallitukselta voimakkaampia ja aktiivisempia toimenpiteitä Suomen sotilaalliseksi tukemiseksi. Rappen esityksen mukaan Ruotsin tulisi lähettää 80 000—100 000 miehen interventioarmeija Suomeen. Yhteistyössä taistelevan Suomen armeijan kanssa se vakauttaisi rintaman ja valtaisi takaisin pääpuolustusaseman Karjalan kannaksella. Samassa yhteydessä ruotsalaiset joukot ottaisivat vastattavakseen Ahvenanmaan puolustuksesta. Näillä toimenpiteillä saataisiin Neuvostoliitto taipumaan sovintorauhaan Suomen kanssa.¹

Pääministeri Hansson reagoi rajusti Rappen esitykseen. Tage Erlanderin muistelmien mukaan hän oli huudahtanut: ”Helvetin paskapuhetta!” Myös kulkulaitosministeri Andersson piti Rappen esittämiä kuljetuslaskelmia epärealistisina. Saatuaan tietää hallituksen istunnosta, Erlander kysyi itseltään, ”kuinka varsin älykkäänä pidetty mies saattoi vaikuttaa niin järkähtämättömän yksinkertaiselta kuin Rappe hallituksen silmissä selvästikin vaikutti? Vai oliko hänellä muita suunnitelmia, joita hän sovelsi niiden perustelujen tasolle, jotka hän kuvitteli olevan poliitikkojen älykkyydensä mukainen? Olisiko Rappen varsinaisena tarkoituksena saada poliitikot ryhtymään tekoihin, jotka automaattisesti johtaisivat Ruotsin sotaan? Oliko hänellä toinen päämäärä kuin hallituksella?”²

Rohkealla toiminnallaan Suomen hyväksi kenraali Rappe vaaransi oman sotilasuransa, ja hänet siirrettiin melko pian tapauksen jälkeen Försvarsstabenista tykistön tarkastajaksi ja myöhemmin hänen kannaltaan vaatimattomalle divisioonankomentajan vakanssille. Kuinka oli

Kenraali Axel Rappe esitti 21. helmikuuta 1940 P.A. Hanssonin hallitukselle, että Ruotsi lähettäisi 80 000—100 000 miestä Suomeen taistelemaan neuvostoarmeijaa vastaan. Kuva: C. A. Ehrensverd, Upseerin muistelmät.

Pääministeri Per Albin Hanssonin reaktio Rappen interventioesitykseen oli raju: "Helvetin paskapuhetta". Virallinen Ruotsi ei sitoutunut Suomen sotilaalliseen auttamiseen vakinaisten joukkojen muodossa.

General Axel Rappe proposed on 21 February 1940 to the P. A. Hansson Cabinet that Sweden would send 80 000—100 000 troops to Finland to fight against the Soviet Army.

The reaction of Premier Per Albin Hansson to Rappe's intervention proposal was violent: "Filthy shit". Officially Sweden did not commit itself to aiding Finland militarily by sending troops.

mahdollista, että älykkäänä miehenä ja eräänä Ruotsin puolustusvoimien lahjakkaimpana upseerina pidetty Rappe saattoi vaarantaa oman uransa ja esittää "arvostelukyvättömiksi" leimattuja suunnitelmia?

Kysymys ei ollut 21. helmikuuta 1940 mistään yksityisyritteliäisyydestä, vaan Rappen esitys ja painostus hallitusta kohtaan liittyi osana sen hetkiseen yleispoliittiseen tilanteeseen. Ensinnäkin, Suomen hyväksi tehtävällä interventiolla oli Ruotsissa huomattava kannattajakunta, johon kuului sekä siviilejä että sotilaita. Kuten tohtori Krister Wahlbäckin tutkimuksesta ilmenee, oli Ruotsin suhtautuminen interventiokysymykseen ilmeisessä yhteydessä venäläis-suomalaisen rauhanneuvottelujen kulkuun sekä Ruotsin suhteiden kehittymiseen länsivaltojen ja Saksan kans-

sa. Jo joulukuussa 1939 oli hallituksessa keskusteltu interventiokysymyksestä, jolloin sosiaaliministeri Gustav Möller oli huomauttanut, että sotilasjohdossa vallitsi voimakas mielipide aktiivisen mukaantulon puolesta ja siellä arveltiin voitavan pysäyttää venäläisten offensiivi kahdella sadalla tuhannella miehellä.³

Suomi oli esittänyt Ruotsille pyyntöjä sekä vapaaehtoisten määrän lisäämiseksi että vakinaisten sotajoukkojen lähettämiseksi. Pääministeri Ryti esitti helmikuun alussa, että Ruotsista saataisiin 20 000 miestä ”vapaaehtoisina palveluksessa olevista joukoista”.⁴ Pari viikkoa myöhemmin samaa asiaa kosketeltiin ulkoministeri Tannerin Tukholman vierailun yhteydessä. Molemmilla kerroilla pääministeri Hansson otti kielteisen asenteen. Kun sitten hallituksen toivomuksesta valtiopäivien ensimmäisessä kamarissa järjestettiin 21. helmikuuta interventiokysymystä koskeva ulkopoliittinen keskustelu⁵, päätti myös sotilasjohto toimia.

Edellä esitettyä tapahtumien taustaa vasten ilmenee Rappen esitys harkituksi painostustoimenpiteeksi, jolla hän vielä sen hetkisessä kriittisessä tilanteessa yritti vaikuttaa Ruotsin hallituksen valitsemaan interventiovastaiseen linjaan. Helmikuun loppupuolella alkoi nimittäin näyttää yhä uhkaavammalta, että Suomi saataisi epätoivoissaan turvautua länsivaltojen lupaamaan sotilaalliseen apuun, varsinkin kun ne kerta kerralta korottivat tarjouksiaan. Ruotsin sotilasjohto ei missään nimessä halunnut valtakunnan kietoutuvan suurvaltojen väliseen konfliktiin, jota ranskalais-englantilaisten interventiojoukkojen saapuminen Skandinaviaan olisi merkinnyt. Tällainen operaatio olisi sitä paitsi saattanut johtaa Saksan nopeisiin vastatoimenpiteisiin. Niinpä sotilasjohto katsoi paremmaksi vaihtoehdoksi tukea aktiivisesti Suomea, jotta Neuvostoliitto saataisiin taipumaan kohtuullisempiin rauhanehtoihin.

Interventioajatuksen juuret

Rappen helmikuun 21:n päivän suunnitelmalla oli sen hetkistä tilannetta paljon pidemmät juuret. Ruotsin yleisesikunnan piirissä oli jo vuodesta 1923 lähtien laadittu erilaisia suunnitelmia Suomen auttamiseksi Neuvostoliiton hyökätessä. Puolustus oli suunniteltu työnnettäväksi Tornionjoelta Rajajoelle. Ensimmäinen laajemmin huomiota herättänyt puheenvuoro tästä aiheesta oli nuoren majurin Axel Rappen teos ”Sveri-

ges läge”, joka ilmestyi syksyllä 1923; vain muutamia viikkoja ennen kuin konservatiivisen Ernst Tryggerin hallituksen ulkoministeri Carl Hederstierna ehdotti Ruotsin ja Suomen välille solmittavaksi puolustusliittoa.⁷ Hederstierna joutui puheensa tuloksena eroamaan hallituksesta — ja samalla haudattiin julkinen keskustelu ruotsalais-suomalaisesta puolustusliitosta.

Sitä vastoin ajatus sotilaallisesta yhteistyöstä, tapahtukoon se sitten kahdenkeskisesti tai Kansainliiton pakotejärjestelmän puitteissa, ei hautautunut. Ruotsin yleisesikunnassa laadittiin 1920-luvun puolivälissä ensimmäiset, varsin yksityiskohtaiset suunnitelmat ruotsalaisten joukkojen kuljettamiseksi ja keskittämiseksi Suomeen ja Ahvenanmaalle. Viittaaan tässä yhteydessä kahteen aikaisemmin julkaisemaani artikkeliin, jotka käsittelevät sotilaallisen yhteistyön varhaisvaiheita 1920-luvulla ja 1930-luvun vaihteessa.⁸

Suomelle annettavaan apuun liittyvä yhteistyö oli erittäin salaista, ja siksi se tapahtui ohi tavanmukaisen ulkomaanedustuksen. Keskeisessä asemassa olevat yleisesikuntaupseerit vierailivat puolin ja toisin ja näiden matkojen yhteydessä Suomen yleisesikunta luovutti Ruotsin yleisesikunnalle sen tarvitsemat tiedot. Tähän informaatioon perustuen Ruotsin yleisesikunta laati sotilaallista apua koskevat suunnitelmansa.

Varsin pian Ruotsin maanpuolustukselle kohtalokkaan vuoden 1925 aseidenriisuntapäätöksen jälkeen käynnisti hallitus yleisesikunnan päällikön, kenraali Carl Gustaf Hammarskjöldin aloitteesta valtakunnan yleisen puolustussuunnitelman laatimisen. Tämä Allmän Försvarsplan valmistui yleisesikunnassa kesällä 1927 ja Kunink. Majesteetti vahvisti sen virallisesti. Suunnitelma sisälsi kaksi vaihtoehtoa Venäjän (Neuvostoliiton) taholta tulevan hyökkäyksen varalle: A ja B. Molemmat jakaantuvat vielä kahteen varianttiin. Vaihtoehto A 1:n mukaan Neuvostoliitto oli hyökännyt Suomea vastaan, mutta se ei vielä ollut onnistunut etenemään Lounais-Suomeen. Ahvenanmaan katsottiin kuitenkin olevan uhattuna. Vaihtoehto A 2:ssa tilanne oli muuten samanlainen, mutta neuvostojoukot olivat miehittäneet jo Ahvenanmaan.⁹

B-vaihtoehdossa tilanne oli Ruotsin kannalta jo paljon vakavampi: Neuvostoliitto oli hyökännyt Suomea vastaan ja sen joukot olivat edenneet pohjoisessa aina Tornionjoelle saakka. Myös Ahvenanmaa oli venäläisten miehittäjä. B 2-vaihtoehdon mukaan Ruotsia vastaan oli odotettavissa suurehko maihinnousuyritys. Kuninkaan hyväksymän puolustus-

suunnitelman vaihtoehto A 1 edellytti, että Ruotsin sotavoimat miehittävät Ahvenanmaan saaret ennen Neuvostoliiton mähinnousua. Mikäli neuvostojoukot olisivat jo puretuneet saarille, olisi ne sieltä karkotettava.¹⁰

Ruotsin yleisesikunta pani paljon painoa A.F.P:n Ahvenanmaata koskeville kohdille. Tästä olivat tietoisia niin Kuningas Kustaa V kuin liberaalinen Carl Ekmanin hallituskin. Voidaankin katsoa yleisesikunnan ajamalla aktiivisella linjalla olleen menestystä sikäli, että valtakunnan poliittinen johto hyväksyi joukkojen lähettämisen maan rajojen ulkopuolelle. Yleisesikunnan tavoitteet olivat kuitenkin huomattavasti laajempia. Kansainliiton sotilaallista sanktioapua koskeviin velvoitteisiin vedoten ajoivat yleisesikunnan päällikkö sekä meriesikunnan päällikkö amiraali Lybeck sellaista ratkaisua, että Suomelle annettava sotilaallinen apu periaatteessa otettaisiin mukaan osaksi virallista puolustus suunnitelmaa. Hallituksen tekemän päätöksen mukaan se tulisi myöhemmässä vaiheessa ilmoittamaan tällaisen suunnittelun käynnistämistä. Tosiasiaan suunnitelmia oli laadittu yleisesikunnassa jo usean vuoden ajan — tosin siinä vaiheessa vielä hallituksen tietämättä. Kun lupaa sanktio suunnittelun käynnistämiseksi ei tullut seuraavan vuoden aikana, päättivät yleisesikunnan ja meriesikunnan päälliköt ryhtyä aktiiviseen toimintaan ja lähettivät asiaa koskevan tiedustelun puolustusministerille. Vasta pitkällisen viivyttelyn jälkeen, toukokuussa 1930 hallitus antoi kielteisen vastauksen, ilmoittamalla esikuntapäälliköille, ettei heidän esityksensä aiheuta toimenpiteitä.¹¹ Ruotsin hallitus ja sotilaallinen johto kulkivat turvallisuuspoliittisessa ajattelussa eri teitä. "Aktivistisuuntaus" oli tälläkin kertaa kokenut tappion perinteiselle "neutraliteettilinjalle".

Hallituksen päätös oli pettymys sotilasjohdolle, mutta se ei nytkään jäänyt toimeksi. Jo 1920-luvun viimeisinä vuosina olivat eräät nuoret yleisesikuntaupseerit perustaneet uuden sotilasajakakauslehden (Ny Militär Tidskrift), jonka palstoilla he saattoivat esittää aktiivista sotilaallista toimintaa kannattavia ja selvittäviä käsityskantojaan. Kesällä 1930 ilmestyi majuri Helge Jungin toimittamana paljon huomiota herättänyt kirja "Antingen — Eller", jossa nuoret upseerit toivat voimakkaasti esiin vaatimuksen siitä, että Ruotsin oli tarvittaessa osallistuttava Kansainliiton sotilaallisten pakotteiden toimeenpanemiseen erityisesti Suomen suunnalla.¹² Atingen — Eller -ryhmäläisillä, joihin kuului mm. Suomessa hyvin tunnettu C. A. Ehrensward, oli menestystä, Carl Ekma-

nin hallituksen asettaessa syksyllä 1930 ns. Vuoden 1930 puolustuskomission. Aktiivisen linjan kannattajat saivat komissioon sekä asiantuntijoina että sihteereinä huomattavan edustuksen. Tämän komission tehtävänä oli laatia ”perusteellinen ja kaikinpuolinen tutkimus, Ruotsin puolustuskysymyksestä”. Tähän liittyen se selvitti myös Kansainliiton jäsenyyden Ruotsille aiheuttamia sotilaallisia velvoitteita eli ns. sanktiotoimintaa.¹³

Komissio, ja erityisesti sen sotilaallinen alakomitea, käsitteli erittäin laajasti sotilaalliseen sanktiotoimintaan liittyviä seikkoja, erilaisia tilanteita ja todennäköisimpiä vaihtoehtoja. Ruotsin oman turvallisuuden kannalta pidettiin Suomen suuntaa ja Tanskan Själlandia vaarallisimpina. Viiden vuoden työn tuloksena valmistuneessa mietinnössään päätyi komissio vaatimaan Ruotsille sellaisia puolustusvoimia, jotka pystyisivät sekä takaamaan valtakunnan oman alueen loukkaamattomuuden että täyttämään Kansainliiton peruskirjan antamat sotilaalliset veloitteet. Siten puolustuskomission työn tulos merkitsi periaattellista voittoa aktiivista sotilaallista toimintaa — ja Suomen auttamista ajaneelle puolustusvoimien johdolle. Seuraavana tavoitteena oli saada tällaiselle toiminnalle hallituksen siunaus, ts. ottaa se mukaan suunnitteilla olevaan uuteen yleiseen puolustussuunnitelmaan.

Automaattisesti apua — Ruotsin uuden yleisen puolustussuunnitelman laatiminen

Ruotsin puolustusministeriössä oli laadittu vuonna 1936 puolustuskomission esittämiin suuntaviivoihin perustuen esitys uudeksi puolustus päätökseksi, joka sisälsi mm. uuden armeijaorganisaation. Yleisesikunnan osalta uusi organisaatio astui voimaan 1. heinäkuuta 1937, jolloin entinen Generalstaben muuttui Försvarsstabeniksi. Samassa yhteydessä oli yleisesikunnassa laadittu ensimmäiset luonnokset uudeksi yleiseksi puolustussuunnitelmaksi.

Keskeisessä asemassa suunnittelutyössä oli arméoperationsavdelningin päällikkö, majuri C.A. Ehrensvärd. Asiaa valmisteltaessa hän lähetti heinäkuussa 1936 yleisesikunnan päällikölle, kenraali Thörnelliille kirjeen, jossa hän selvitteli Försvarsstabenin tulevan päällikön tehtäviä. Ehrensvärдин mielestä päällikön ensimmäisiä työtehtäviä oli 1. 7. 1937

esikunnan alettua toimia, uuden yleisen puolustussuunnitelman lopullinen laatiminen. Työn valmistuttua se annettaisiin Kunink. Majesteetin vahvistettavaksi niin pian kuin mahdollista — kuitenkin viimeistään 1. 1. 1938. Tarkoituksena oli, Ehrensvärdin mukaan, saada pääteipiste pitkään jatkuneelle suunnittelulle.¹⁴

Ehrensvärdin mielestä piti uusi yleinen puolustussuunnitelma perustaa nimenomaan niihin syvälleikäisiin strategisiin selvityksiin, jotka valmistettiin vuoden 1930 puolustuskomissiossa. Hän painotti kirjelmässään Thörnelliille erityisesti komission sanktiovelvoitteita koskevan mietinnön osan merkitystä. Tästä seurasi, että niiden määräysten, jotka koskivat sotavoimien käyttöä sanktiotarkoituksiin, tuli sisältyä myös uuteen yleiseen puolustussuunnitelmaan.¹⁵

Ehrensvärd viittasi siihen, että jo aikaisempien yleisesikunnan päälliköiden (kenraali Carl Gustaf Hammarskjöld ja kenraali Bo Boustedt) johdolla Suomessa ja Tanskassa oli tehty ”määrättyjä valmisteluja” sanktotoimintaa silmälläpitäen. Utrikesdepartementin poliittisen osaston päällikön, Erik Bohemanin laatimassa, vaihtoehtoisia sotatapauksia koskevassa luvussa oli otettu huomioon **todennäköisin** (allev. C.A.E.) ulkopoliittinen kehitys. Siinä pidettiin vaarallisimpina ja todennäköisimpinä vihollisina Venäjää ja Saksaa — tässä järjestyksessä. Näissä suunnitelmissa käsiteltiin yksityiskohtaisesti eri kehitysmahdollisuuksia niissä tapauksissa, joissa Ruotsi **joko** osallistuu **tai** ei osallistu esim. Suomen sotilaalliseen tukemiseen. Samoin punnittiin niitä tilanteita, ja ajankoh-
tia, jolloin intervention suorittaminen olisi edullisinta.¹⁶

Ehrensvärdin toivomus, että uusi yleinen puolustussuunnitelma olisi virallisesti voimassa 1. 1. 1938 jäi toteuttamatta. Niin puolustussuunnitelman kehittäminen pohjoismaiseen yhteistyöhön perustuva suunnittelu jatkuivat viivästyksistä huolimatta puolustus-esikunnassa. Toukokuun loppupuolella 1938 Ehrensvärd laati muistion, jossa hän käsittelee ”interskandinaavisen” sotilaallisen yhteistyön mahdollisuuksia.¹⁷ Muistio muodosti pohjan myöhemmälle yhteistyötä koskeneelle hallituksen päätökselle. Ehrensvärd tähdensi perusteluissaan, että oli nimenomaan Ruotsin oma kansallinen etu säilyttää Itämeren alueen status quo. Suoritetut tutkimukset osoittivat, että oli olemassa edellytyksiä Ruotsin naapurimaiden tukemiselle siten, että rauhantila voitaisiin joko säilyttää rikkomattomana tai auttaa sen palauttamisessa. Vaikka Suomi (tai joissakin tapauksissa Tanska) jännittäisi kaikki voimavaransa taiste-

lussaan suurvaltartaapuriaan vastaan, ei se voisi ilman ulkoista apua kauan menestyksellisesti puolustautua. Siksi olisi tärkeää, että Ruotsin apu tulisi ajoissa. Sitä paitsi, mitä nopeammin apu tulisi sitä pienempi sotilaallinen panos riittäisi tilanteen vakauttamiseksi. Ehrensvärdin perusajatuksena oli, että luotaisiin sellainen järjestelmä, jolla olisi **rauhaa säilyttävä** merkitys. Agressiivisia suunnitelmia hautovan naapurivaltion olisi hyvä tietää jo etukäteen, että hyökkäämällä yhtä Pohjoismaata vastaan se riskeeraisi kohtaavansa sotilaallisia vastatoimenpiteitä myös muualta Pohjolasta. Järjestelmän rauhaa säilyttävä vaikutus lisääntyisi, jos hyökkääjä olisi tietoinen nopeasti ja varmasti toimivasta pohjoismaisesta yhteistyöstä.

Eurooppalaisen tilanteen kiristymisen myötä vuonna 1938, kiinnostui myös Utrikesdepartementet (Ruotsin ulkoministeriö) yhä enemmän uutta puolustussuunnitelmaa koskevista valmisteluista puolustusesikunnassa. Syksyllä -38 kabinettisihteeri Boheman tiedusteli asiaa FS:sta ja hän sai asiaa koskevaa informaatiota. Loppuvuodesta Ehrensvärd lähetti hänelle ”sopimuksen mukaan” luonnoksen yleiseksi puolustussuunnitelmaksi.¹⁸ Boheman tutustui siihen ja ilmoitti pitävänsä sitä Utrikesdepartementin näkökulmasta katsottuna sopivana (lämplig).¹⁹

Bohemanin tarkastaman luonnoksen mukaan Ruotsin puolustusvoimien oli oltava valmiina suojaamaan valtakuntaa puolueettomuuden loukkauksilta, valmistauduttava toimintaan varsinaisessa sodassa sekä toimeenpanemaan Ahvenanmaan suojaaminen. Yhdessä Suomen puolustusvoimien kanssa piti estää vihollisvoimien tunkeutuminen Ahvenanmaalle ja Pohjanlahdelle. Maavoimiin kuuluvien Ahvenanmaan -joukkojen tuli olla siten valmiina ylikuljetettavaksi torjumaan saariryhmän neutraliteetin loukkaukset tai vihollisen mairinnousyritykset. Tämän osaston suuruus olisi neljä jalkaväkijoukkoa ja tykistöä. Laivasto ja ilmavoimat suojaisivat operaatiota. Puolustusesikunta piti välttämättömänä Ahvenanmaan suojausta, olisipa kyseessä sota Saksaa tai Venäjää vastaan.²⁰

Venäjänsä vastaisen sodan syttyessä olisi Ruotsin puolustusvoimien toimittava yhdessä norjalaisten ja suomalaisten joukkojen kanssa ja esitettävä vihollisen tunkeutuminen kohti Pohjanlahden rannikkoa ja Pohjois-Norrlantia. Tämän vuoksi oli valmistauduttava lähettämään neljä divisioonaa Suomeen sekä meri- että rautatiekuljetuksin. Ruotsin meri- ja ilmavoimat suojaisivat näitä kuljetuksia, tarvittaessa yhteistoi-

Carl August Ehrensvärdin osuus oli jo 1920-luvulta lähtien merkittävä, kun Ruotsin yleisesikunnassa laadittiin Suomen sotilaallista auttamista koskevia suunnitelmia. Kuva 1950-luvulta Ehrensvärdin toimiessa maavoimien komentajana. Kuva: W. M. Carlgren, Varcken-Eller.

The role of C. A. Ehrensvärd was remarkable already during the 1920's when plans of giving military aid to Finland were drawn up in the Swedish General Staff. The picture dates back to the 1950's when Ehrensvärd was Commander of Swedish land forces.

Rickard Sandler toimi Ruotsin ulkoministerinä lähes koko 1930-luvun. Tämä sosiaalidemokraattinen poliitikko ajoi tarmokkaasti Ruotsin ja Suomen lähenymistä, pitääkseen Suomen irti Saksan vaikutusvallasta. Kuva: Talvisodan historia 1.

Rickard Sandler was Foreign Minister of Sweden throughout during 1930's. This politician of the Social Democrats was strongly in favour of an approachment between Sweden and Finland to keep Finland out of German dominance.

min Suomen ja Norjan ilmavoimien kanssa.

Yleistä puolustussuunnitelmaa käsittelevässä muistiossa²¹ pidettiin myös mahdollisena, että operaatiot siirrettäisiin valtakunnan rajojen ulkopuolelle Venäjän vastaisen sodan sytyttyä. Näin saataisiin hankittua oleellisia strategisia etuja puolustusta ajatellen. Tämä toimenpide ei tietystikään saisi millään muotoa heikentää valtakunnan muiden osien puolustusta, eikä se edellyttänyt myöskään minkäänlaista puolustusliittoa

Suomen tai Norjan kanssa. Kyseessä olisivat vain ”määrätyt järjestelyt”, joihin ryhdyttäisiin edeltäkäs in sen tapauksen varalle, että Ruotsin valtiojohto päättäisi auttaa näitä valtioita.

Ahvenanmaan suojaus oli aivan välttämätön edellytys sille, että Ruotsin sotavoimat voisivat kohdata vihollishyökkäyksen Suomen alueella. Muistiossa esitettiin lista eräistä valmisteluista, joista osa oli jo tehty yhteistoiminnassa suomalaisten kanssa ja osa tultaisiin tekemään lähitulevaisuudessa. Nämä koskivat neljän ruotsalaisen divisioonan ylikuljetuksia Suomeen, Pohjanlahden satamiin tai rautatiekuljetuksia Haaparannan — Tornion kautta. (Luettelo sisälsi selvityksiä kuljetusaikatauluista, Suomen satamista, joukkojen ja kaluston purkausten suojaamisesta, varikko- ja huoltopalvelusta sekä eri joukko-osastojen jakamisesta maa- ja merikuljetusten kesken).²²

Puolustusosastuksen suorittama valmistustyö eteni poliittisella tasolla kevään 1939 aikana niin pitkälle, että edellä selostettuun A.F.P:n luonnokseen perustunut esitys voitiin jättää pääministeri Hanssonille, ulkoministeri Rickard Sandlerille, puolustusministeri Per Edvin Sköldille sekä valtiovarainministeri Ernst Wigforssille. Sitä ennen oli yleisesikunnassa lievennetty eräitä suunnitelman sananmuotoja, erityisesti niitä kohdin, jotka koskivat Suomelle annettavaa sotilaallista apua. Alkuperäisen sanamuodon mukaan Ruotsin puolustusvoimien ”piti” (skall) valmistautua yhteistoimintaan Suomen ja Norjan puolustusvoimien kanssa. Ministereille jaettuun esitykseen oli ilmaus muutettu muotoon ”mahdollisesti pitäisi” (eventuellt skulle).²³

Uusi yleinen puolustus suunnitelma otettiin hallituksen käsittelyyn 24. maaliskuuta 1939 mutta se palautettiin takaisin puolustusosastukseen. Syynä tähän oli, ettei esitys saanut koko hallituksen varauksetonta hyväksymistä. Ulkoministeri Sandler oli esityksen hyväksymisen kannalla mutta hän sai vastaansa valtiovarainministeri Wigforssin. Pääministeri Hansson ja puolustusministeri Sköld olivat jossakin määrin epäroivillä kannalla.²⁴

Puolustusvoimien johto ja myös ”Suomen suuntausta” kannattanut ulkoministeri Sandler olivat kokeneet takaiskun. Ruotsin hallitus ei halunnut sitoa valtakuntaa virallisesti Suomen puolustukseen. Tätä eivät olleet halunneet 1920-luvun hallitukset eivätkä 1930-luvun hallitukset, riippumatta siitä olivatko ne konservatiivisia, liberaaleja tai sosiaalidemokraattisia. Maa tarvitsi kuitenkin uhkaavassa kansainvälispoliittisessa

tilanteessa uuden, ajanmukaisen puolustussuunnitelman, eikä sen valmisteluja voitu lopettaa tähän. Takaiskusta huolimatta pysyi puolustusesikunta valmisteluissaan samoilla linjoilla kuin aikaisemmin. Vain kymmenkunta päivää hallituksen istunnon jälkeen puolustusesikunnan päällikkö, kenraali Thörnell hyväksyi muistion, joka koski niitä valmisteluja, joihin Ruotsin puolustusvoimien tuli ryhtyä silmälläpitäen mahdollista yhteistyötä suomalaisten ja norjalaisten joukkojen kanssa. Tällöin kyseessä oli nimenomaan toiminta Ruotsin rajojen ulkopuolella.

Edellämainitun suunnitelman mukaan Ruotsin sotilasviranomaisten oli ryhdyttävä yhteistyössä vastaavien suomalaisten viranomaisten kanssa valmisteluihin, jotka koskivat ruotsalaisten joukkojen kuljetusta Suomeen. Selvitettäviin kysymyksiin kuuluivat muiden muassa rautateiden kuljetuskapasiteetti, veturi- ja vaunukanta, satamakapasiteetti ja -organisaatio, maantiestö ja sen kunto, huoltomahdollisuudet jne.²⁵

Turhaa työtäkö?

Ruotsin puolustusvoimien johdossa oli upseereita, jotka ajoivat jo 1920-luvulta lähtien, aina talvisotaan ja välirauhanaikaan saakka huomattavasti aktiivisempaa sotilaspoliittista linjaa kuin mitä virallinen ulkopoliittikan johto, ts. hallitus oli valmis hyväksymään. Konkreettisesti sotilasjohdon tarkoituksena oli saattaa puolustusvoimat sellaiselle kannalle, että ne voisivat antaa Suomelle apua Neuvostoliiton hyökätessä. Avun puitteet ja periaatteet muuttuivat jossakin määrin runsaan puoleentoista vuosikymmenen aikana. 1920-luvulta 1930-luvun puoliväliin saakka suunniteltiin sotilaallista apua annettavan Kansainliiton pakotejärjestelmän puitteissa. Maailmanjärjestön arvovallan heikennyttyä 1930-luvun loppua kohti, hävisivät myös nämä perustelut suunnitelmista ja apua suunniteltiin annettavan kahdenvälisesti. Sotilasjohdon perimmäisenä tavoitteena oli taivuttaa poliittinen johto eli hallitus hyväksymään valtakunnan ulkopuolelle annettava apu yhdeksi osaksi valtakunnan virallista puolustussuunnitelmaa. Tämä olisi kaikkein varmimmin taannut riittävän ja nopean avun hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle maalle.

Sotilasjohto sai 1930-luvun loppupuolella tukea suunnitelmilleen aktiivista Ahvenanmaa-politiikkaa ja Suomeen lähentymistä ajaneelta ulkoministeri Rickard Sandlerilta. Tämä ei kuitenkaan riittänyt, kun toi-

Ruotsalaisia hiihtojoukkoja Pohjois-Suomessa talvisodan aikana. Sotilaallinen vapaaehtoisapu voidaan nähdä eräänä muunnoksena sotaa edeltäneistä avustussuunnitelmista. Kuva: Alf Johansson, Finlands sak.

Swedish troops on skis in northern Finland during the Winter War. Military voluntary aid can be regarded as a variant of the pre-war assistance plans.

saalla oli vaakakupissa Ruotsin pitkäaikainen puolueettomuustraditio. Ei ollut sattumä, että liian aktiiviseksi hallituksessa havaittu esitys yleiseksi puolustussuunnitelmaksi palautettiin uudelleenmuckkausta varten maaliskuussa 1939, alkoivathan Ahvenanmaata koskeneen, saman vuoden tammikuussa parafoidun ns. Tukholman sopimuksenkin vaikeudet samoihin aikoihin.

Ulkoministeri Sandler ja Ruotsin sotilasjohto olivat samoilla linjoilla — jos kohta osin eri syistä. Sandlerin Suomen politiikan tarkoituksena oli pitää maa Saksan vaikutusvallan ulkopuolella, tarjoamalla sille pohjoismainen vaihtoehto. Kun Suomelle tarjottaisiin yhteistyötä Ahvenanmaan puolustuksessa ja luvattaisiin tarvittaessa sotilaallista tukea, ei olisi pelkoa, että Suomi kääntäisi katsettaan kohti Saksaa. Tällä tavalla voitaisiin Pohjolaan luoda eräänlainen rauhan saareke uhkaavassa kansainvälisepoliittisessa tilanteessa.

Ruotsin sotilasjohdon ajattelussa oli Venäjän/Neuvostoliiton uhalla

paljon keskeisempi asema. Upseeristo suhtautui varsin kriittisesti ja jopa kielteisesti Neuvostoliittoon ja sitä pidettiin reaalisena uhkana Ruotsille. Tätä taustaa vasten oli ymmärrettävästi edullisempaa kohdata itäinen vihollinen jo Suomen alueella ja viedä puolustus Tornionjoelta Rajajoelle ("Från Torneå till Systerbäck"). Näin kertautui vanha ruotsalainen strateginen doktriini Suomesta puskurivaltiona idän ekspansiota vastaan. Sotilasjohdon argumentointia säätelivät kylmät realiteetit, vaikka onkin totuuden nimessä todettava, että lähes kaikki asiaa ajaneet ruotsalaisupseerit olivat myös suuria Suomen ystäviä. Tämä tuli kauniilla tavalla ilmi siinä uhrautuvaisuudessa, jota he osoittivat Suomen talvisodan vaikeana aikana.

Oliko sitten kaikki suunnittelutyö sotilaallisen avun organisoimiseksi turhaa? Oliko kaikella tällä mitään vaikutusta? Runsaan neljän kymmenen vuoden perspektiivistä katsoessaan, nykypäivän tutkija voi vastata avustussuunnittelulla olleen myönteistä mutta **ehkä** myös kielteistä vaikutusta. Tähän mennessä on ollut mahdotonta aukottomasti selvittää, missä laajuudessa Suomen sotilasjohto tai ulkoasianjohto tiesi ruotsalaisten suunnitelmista talvisodan aattona. Puolustuskomission työskentelyn aikana Suomen yleisesikunta luovutti Ruotsille suunnittelutyössä tarvittavaa informaatiota. Siihen, miten paljon kysymystä käsiteltiin suomalais-ruotsalaisissa sotilaallisissa neuvonpidoissa 1930-luvun puolenvälin jälkeen, ei voida antaa yksiselitteistä vastausta. Vielä epävarmimmalla pohjalla liikutaan tarkasteltaessa ulkopolitiikan johtoa. Tiesikö ulkoministeri Eljas Erkkö Ruotsin sotilasjohdon interventiosuunnitelmista ja uskoiko hän intervention mahdollisuuteen siitä huolimatta, että niin pääministeri Hansson kuin puolustusministeri Sköldkin olivat vastanneet kielteisesti? Tuudittiko tietoisuus mahdollisesta sotilaallisesta avusta ulkoministeriä perusteettomiin toiveisiin?

Sotilaallisen avustussuunnittelun myönteisistä vaikutuksista voidaan sanoa paljon konkreettisempaa. Ruotsin Suomelle talvisodan aikana antamaa sotilaallista apua voidaan pitää vaatimattomana muunnoksena rauhanaikaisista suunnitelmista. Sitä olivat organisoimassa samat miehet, jotka olivat vuosikausia ajaneet tätä asiaa Ruotsin yleisesikunnassa ja puolustuseseikunnassa. Kun arvioimme — ja usein arvostelemme — Ruotsin osuutta talvisodassa, meidän on hyvä palauttaa mieleemme niin edellä mainittu vapaaehtoisapu kuin myös tämän artikkelin alussa kuvattu kenraali Rappen rohkea esitys.

Lähdeviitteet

1. Tage Erlander: Muistelmia 1901—1941 (Helsinki 1973), s. 246—248. Erlander perustaa tietonsa hallituksen istunnosta 21. 2. 1940 ministeri Gustav Möllerin hänelle henkilökohtaisesti antamiin tietoihin sekä Gustaf Anderssonin muistelmiin ”Från bondetåget till samlingsregeringen” (1955). W. Carlgren selvittää myös Rappen esitystä perustaa tietonsa Olof Thörnelliin arkistosta (Militärhögskolan, Stockholm) löytämänsä Rappen käsikirjoitukseen. (W. Carlgren: Varken — eller. Reflexioner kring Sveriges Ålandspolitik 1938—1939. Uddevalla 1977, s. 191—192. Gustaf Andersson: Från bondetåget till samlingsregeringen. Politiska minnen. (Stockholm 1955). S. 217—219.
2. Erlander, s. 246—248.
3. Krister Wahlbäck: Veljeys veitsenterällä. Suomen kysymys Ruotsin politiikassa 1937—1940. (Ruotsinkielinen alkuteos Finlandsfrågan i svensk politik 1937—1940. Suom. Maija-Liisa ja Asko Vuorjoki. Porvoo 1968.) s. 329.
4. Wahlbäck, s. 341.
5. Wahlbäck, s. 358—359.
6. Axel Rappé: Sveriges läge. En krigspolitisk studie. Stockholm 1923.
7. Tieteellisesti luotettavimman tutkimuksen Hederstiernan puheen taustasta ja seurauksista on tehnyt tohtori Jorma Kalela väitöskirjassaan Grannar på skilda vägar. Det finländsk — svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921—1923. Borgå 1971.
8. Martti Turtola: Pohjoismaista yhteistyötä. Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien välinen yhteistoiminta K. M. Walleniuksen päällikkyyksikaudella 1925—1930. Sotilasaikakauslehti 8/1980. Sama artikkeli on julkaistu ruotsiksi Tukholmassa otsikolla Samarbetet mellan generalstaberna i Finland och Sverige 1925—1930. Historisk Tidskrift 3/1981. Samaa aihepiiriä käsitellään artikkelissa Presidentti K. J. Ståhlbergin kyyditys ja suomalais-ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1930. Sotahistoriallinen aikakauskirja 1. Helsinki 1980. Artikkelit perustuvat tekijän salaiseen lisensiaattityöhön Suomalais-ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1923—1933. Toiminta Suomen puolustusvalmiuden vahvistamiseksi ulkomaisella tuella. Hyväksytty Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa kl 1979.
9. Turtola: Suomalais-ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö. s. 113—116. Kungl. Krigsarkivet (Stockholm). Generalstabens arkiv. Centralavdelningen, Serie F, J:A 33.
10. Sama.
11. Tarkka selvitys vuoden 1927 Yleisen puolustussuunnitelman eri vaiheista sekä siihen liittyvät asiakirjat sisältyvät C. A. Ehrensvärdin yleisesikunnan päällikölle 25. 7. 1936 lähettämään muistioon. 25. 7. 1936 KA/GS/CA/JA: 33a1. Utkast till skrivelse till försvarsministern.
12. Helge Jung (toim.): Antingen — Eller. Freds- och försvarsproblemet i saklig belysning. Stockholm 1930.
13. Statens offentliga utredningar (SOU) 1935: 38. Försvarsdepartementet. Betänkande med förslag till ordnande av Sveriges försvarsväsende. Avgivet av 1930 årets försvarskommission. I—IV. Stockholm 1935.
14. 25. 7. 1936 KA/GS/CA/F/J:A: 17—39. Ehrensvärd Thörnelli.
15. Sama.
16. Sama.
17. 31. 5. 1938 KA/FS/(Försvarsstaben)/A (Arméavdelningen)/F IV f: 1—2. VPM angående undersökningar rörande möjligheterna till interskandinaviskt militärt samarbete. (C. A. Ehrensvärd).
18. 13. 12. 1938 KA/FS/AO (Arméoperationsavdelningen)/F II:1. Koncept och inkomna handlingar. Handbrev 1937—1940. Ehrensvärd kabinettishteeri Erik Bohemanille. (Ns. ”Hyvä-veli” -kirje).

19. Sama. Kasekr. meddelade per tfn 20. 12. 1938 till övl Ehrensward att han fann planen ur UD:s (Utrikesdepartementet) synpunkt lämplig. (Käsinkirjoitettu huomautus edellisessä kirjelmässä).
20. 28. 12. 1938 KA/FS/A/F IV f: 1—2. Allmän försvarsplan. (Fastställd av Kungl. Maj:t den. 193. Tämä oli Försvarsstabenin laatima ehdotus Yleiseksi puolustus suunnitelmaksi.).
21. 1938—1939 KA/FS/A/F IV f: 1—2. V.P.M. beträffande Allmän försvarsplan.
22. 4. 3. 1939 KA/FS/A/Gr 7/F IV f: 1—2. V.P.M. angående erforderliga åtgärder, berörande avd. M:s verksamhetsområde för förberedande av svenska stridskrafterns uppträdande utanför riket i avsikt att förhindra ett fiendligt framträdande mot Övre Norrland och Bottniska Viken.
23. 20. 3. 1939 KA/GS/CA/F/J:A: 17—39.BJ. sekä Lars-Åke Rendell: Den svenska beredskapen i Övre Norrland under andra världskrigets första år. Krigsplanläggningen. 1968. Tukholman yliopisto, käsikirjoitus Sverige under andra världskriget -projektissa. Rendell perustaa tietonsa Militärhögskolanin arkistossa olevaan Beredskapsverketiin sekä haastatteluihin (Kenrm Björk, kenr Thörnell ja puolustusministeri Sköld).
24. Sama.
25. 29. 3. 1939 KA/FS/A/Gr 7/F IV f: 1—2. V.P.M. angående förberedelser, som böra vidtagas för att svenska lantstridskrafter eventuellt i samverkan med norska och finska stridskrafter utanför svenskt område skola kunna medverka vid förhindrande av fiendligt framträngande mot Övre Norrland och mot Bottniska Viken. Godkänt av generalen (Thörnell) 30. 3. 1939.

Summary

SWEDISH PLANS TO HELP FINLAND MILITARILY IN THE 1930's

At the political level the Swedish-Finnish plans to establish a defence alliance failed as early as in the autumn of 1923, when Count Hederstierna, Foreign Minister in the Swedish conservative cabinet, made an unsuccessful proposal on the subject. Hence a defence alliance was never discussed publicly, no more than behind the scenes. At the military level, however, cooperation continued and the Swedish General Staff drew up detailed but strictly confidential plans to help Finland militarily in case the Soviet Union would attack. These operations were to be carried out within the sanction system of the League of Nations.

In 1927 His Majesty approved and ratified the country's General Defence Plan (AFP), in which precautions against a Russian attack were the main issue. In the implementation of the alternatives of the plan it was presupposed that the Swedish Army and Navy would occupy the Finnish Aland Islands.

However, the aims of the chiefs of the Swedish General and Navy Staffs were more far-reaching. They wanted the government to grant military aid to Finland as an official alternative to the AFP. The Cabinet postponed the dealing with the matter and promised to inform about it later. When nothing was heard of it during the following year, the Chiefs of Staff sent an inquiry on the matter leading to a negative answer in May 1930.

The military leaders did not give up. Together with the young members of the General Staff who supported an active stand, the military leadership succeeded in getting a strong representation in the 1930 Defence Commission, appointed by the liberal cabinet led by Carl Ekman (1930 års Försvarskommission). The task of the commission was to work out a fundamental and universal study of the Swedish defence dispositions. Hereby it studied the military obligations derived from the Swedish membership in the League of Nations.

The commission arrived at a positive conclusion regarding military sanctions. It presupposed that Sweden should develop defence forces strong enough not only to defend the country but also to fill the obligations of the League of Nations. In these plans military aid to Finland played an essential role.

In 1935 The Defence Commission finalized its extensive memorandum after five years of work. Based on the new viewpoints expressed in the memorandum, the leadership of the Defence Forces was to prepare a new General Defence Plan to correspond to the demands of the actual situation. Work was commenced in the General Staff as early as in 1936 and

the aim was to have it ratified by the beginning of 1938. However, this did not come about.

When the General Defence Plan of 1927 was ratified the military leadership had not succeeded in reaching their aims as regards aid to Finland. They did not want the same to happen again ten years later. A new plan was made up by the Army Operations Section of the General Staff, led by Major C. A. Ehrensvärd. In the autumn, the plan was sent to the Foreign Office to be examined. Cabinet Secretary Erik Boheman announced that the Foreign Office had approved of the plan. Ehrensvärd did not regard any military alliance with Finland or Norway as necessary, but proposed that the country should take necessary pre-emptive steps, were the Cabinet to support the abovementioned countries militarily.

The draft for a new General Defence Plan included an alternative calling for aid to Finland. This meant the transportation of a total of four infantry divisions to Finland both by sea and land around the Gulf of Bothnia.

The motion was discussed in Cabinet on 24 March 1939 after additional changes. In spite of the support of Foreign Minister Richard Sandler who was strongly in favour of Nordic cooperation, it was returned to the General Staff, which continued planning. The proposal was turned down mainly due to the strong resistance of Ernst Wigforss, Minister of Finance and the hesitation of Prime Minister P A Hansson and Defence Minister Sköld. In the menacing political atmosphere of the spring of 1939 Sweden was not willing to risk a war by committing itself to the defence of Finland.

After the outbreak of the Finnish Winter War on 30 November 1939 the top officers of the Swedish Defence Forces began to prepare a military intervention. Also this came to nothing in spite of General Axel Rappe's proposal to the Cabinet in February 1940. On the other hand the pro-Finnish voluntary aid had positive results. The Swedish voluntary brigade took over the Salla frontier in Lapland in February 1940.

Sampo Ahto

LÄPIMURTOTAISTELU ÄNKILÄNSALOSSA KESÄLLÄ 1941

Sota ja taistelut ovat kriisien ja kitkan aikaa. Suunnitelmia laaditaan ja käskyjä annetaan, mutta kun toiminta alkaa, koetaan yleensä mitä erilaisimpia yllätyksiä. Kun tapahtumia tarkastellaan jälkikäteen, niiden kulku saattaa näyttää sangen suoraviivaiselta ja itsestäänselvältä. Yksityiskohtaisempi tutkimus osoittaa kuitenkin lähes aina, että vain poikkeustapauksissa suunnitelmat on voitu viedä läpi sellaisinaan. Vihollinen, maasto, sää ja mitä erilaisimmat sattumukset ovat työntäneet pukinsorkkansa valmiisiin kaavailuihin, ja sen seurauksena on runsaasti tapauksia, jolloin jo toiminnan alkuvaiheessa on jouduttu turvautumaan improvisointiin.

Kesällä 1941 Suomen puolustusvoimat joutuivat hyökkäyksen aloittaessaan suorittamaan kokonaisen sarjan läpimurtotaisteluja. Tätä suomalaisten mielellään kaihtamaa taistelutapaa oli mahdoton välttää, sillä talvisotaa seuranneena lyhyenä rauhan kautena venäläiset olivat ennättäneet linnoittaa jollain tavoin uuden rajavyöhykkeen ainakin sen eteläosassa kokonaisuudessaan. Näihin varustuksiinsa tukeutunut vihollinen ei ollut kierrettävissä; sen asemat oli murrettava hyökkäyksen avulla. Jokainen divisioonistamme joutui siten käymään oman läpimurtotaistelunsa. Niillä kaikilla oli yhteisiä piirteitä, mutta loppujen lopuksi mikään niistä ei muodostunut samanlaiseksi kuin esimerkiksi naapurin taistelu. Tässä kirjoituksessa tarkastelemme 15. Divisioonan läpimurtotaistelua Simpeleessä. Taistelua on ryhdytty sittemmin kutsumaan Änkilänsalon taisteluksi toiminta-alueen keskellä sijainneen samannimisen kylän mukaan.

Satakuntalaisdivisioona

Satakunnassa perustettu 15. Divisioona oli eräs niistä kolmesta divisioonastamme, jotka oli muodostettu pelkästään reserviläisistä. Valtaosa miehistä oli satakuntalaisia, joskin joukossa oli myös huomattava määrä — noin kymmenesosa — vastikään menetetyt Karjalan evakkoja. Mukaan mahtui myös varsin vanhojakin miehiä, ja vuosien 1895 ja 1896

ikäluokkien edustajia kutsuttiinkin vanhuksiksi. Divisioonan johto katselee tämän vuoksi kateellisenä esimerkiksi vasemmanpuoleisen naapurin, 2. Divisioonan, nuoria asevelvollisia, jotka tuntuivat soveltuvan odotettavissa olevaan salamasotaan paremmin kuin omat reserviläiset. Toisaalta omjakaan ei haluttu vähätellä, ja kun esimerkiksi myöhempi kenraalimajuri Valkama korostetusti totesi muistelmissaan, että hänen rykmentinsä, Jalkaväkirykmentti 57, oli todella hyvä rykmentti, hänen sanansa oli tuskin tarkoitettu vain pelkäksi muodolliseksi kohteliaisuudeksi.

Komentajakseen 15. Divisioonaa oli saanut eversti Niilo Hersalon, suojeluskuntajärjestöstä peräisin olevan upseerin, joka tunnettiin jalkaväkitaktiikan erikoistuntijana. Hänen lähimmät apulaisensa, majuri, sittemmin kenraaliluutnantti Kukkonen ja majuri Haahti kuuluivat puolustusvoimimme lupaavimpiin nuorempiin upseereihin. Jälkimmäisen ura vain katkesi myöhemmin asekatkentuksen vuoksi. Tykistökomentajaksi tuli vähän ennen hyökkäyksen alkua everstiluutnantti Haaki. Divisioonan rykmentit olivat järjestysnumeroiltaan Jalkaväkirykmentit 15, 36 ja 57 komentajinaan eversti Virkki, everstiluutnantti Raikkala ja everstiluutnantti Valkama.

Tehtävät

II Armeijakunta, johon 15. Divisioonaa kuului, oli ryhmitetty alueelle, josta suomalaisilla oli lyhin matka Laatokan rantaan — vain kolmisenkymmentä kilometriä. Kuten K. J. Mikola ja Ohto Manninen ovat Sotahistoriallisen vuosikirjan VIII ja X niteessä yksityiskohtaisesti selvittäneet, armeijakunnalle oli ajateltu erittäin keskeistä tehtävää hyökkäyksessä. Tarjosihan sen hyökkäyssuunta nopeimman mahdollisuuden jalkaa venäläisten puolustusryhmittä kahtia. Lisäksi avautui Laatokan rannan saavuttamisen jälkeen lupaavia operatiivisia mahdollisuuksia: Hyökkäystä olisi voitu jatkaa etelään Viipurin suunnan venäläisten selustaan, jolloin sodan eräänä tavoitteena yleisesti pidetty Karjalan kannaksen takaisinvaltaus olisi helpottunut ratkaisevasti, tai sitten olisi ollut mahdollista jatkaa etenemistä koilliseen kohti Sortavalaa.

II Armeijakunnan tehtävä oli askarruttanut sotilasjohtoamme jo rauhahan kuukausina, ja aluksi näyttikin, että hyökkäyksen painopiste sijoitettaisiin sen alueelle. Merkinä tästä oli muun muassa se, että armeija-

15. Divisioonan esikunnan henkilöstöä ryhmäkuvassa Simpeleellä. Etummaisina vasemmalta majuri Kukkonen, eversti Hersalo ja majuri Hahti. SA-kuva.

15th Division staff at Simpele. In the foreground from left Major Kukkonen, Colonel Hersalo and Major Hahti.

kunnan komentajaksi määrättiin kenraalimajuri Paavo Talvela, joka oli tunnettu päällekkäystä tarmokkuudestaan ja jolle ylipäällikkö oli tullut sen vuoksi luvanneeksi painopistearmeijakunnan komentajan tehtävän. Merkinä oli myös, että yhtymää vahvennettiin ylipäällikön reserveistä 15. Divisioonalla, siis sillä divisioonalla, jonka toimintaa tässä tarkastelemme. Hyökkäystehtävään valmistautuminen käskettiin armeijakunnalle jo kesäkuun 18. päivänä 1941, toisin sanoen neljä vuorokautta ennen kuin Saksan ja Neuvostoliiton välinen sota oli edes alkanut. Kymmenen vuorokautta myöhemmin aktiivinen Talvela olisi ollut jo valmiina hyökkäämään.

Ylijohtoon suunnitelma sai kuitenkin lopullisen muotonsa vasta kesäkuun lopulla, ja tässä versiossa painopiste ei ollut enää II Armeijakunnan alueella. Muun muassa saksalaisten toivomus oli eräänä vaikuttimena, kun painopiste siirrettiinkin huomattavasti pohjoisemmaksi Korpise-

län suuntaan. Sinne lähti Talvelakin kesäkuun 30. päivänä, jolloin hän luovutti armeijakunnan komentajan tehtävät kokonaan erityyppiselle jääkärioverilleen, kenraalimajuri Laatikaiselle. Armeijakunnan tehtävä ei kuitenkaan muuttunut oleellisesti, mitä osoitti jo sekin, että 15. Divisioona jäi edelleen armeijakunnan käyttöön. Tehtävän toteuttamisella ei ollut vain enää sellaista hoppua kuin aikaisemmin, ja liikkeellelähtö jäi riippumaan tämän jälkeen siitä, miten sotatoimet edistyisivät muualla.

Hyökkäyskäselynsä uusi armeijakunnan komentaja allekirjoitti heinäkuun 2. päivänä. Armeijakunnan ensimmäiseksi tavoitteeksi asetettiin maastokolmion valtaaminen, jonka kärki oli Hiitolassa, yhtymän vastualueen keskivaiheilta noin 25 kilometrin päässä. Juuri tässä suunnassa hyökkäisi 15. Divisioona, jonka oli määrä edetä Laatokkaa kohti virtaavan Kokkolanjoen molemmin puolin. Kyseisen joen uoma oli jotta-kuinkin keskellä sitä aluetta, joka oli määritetty 15. Divisioonan hyökkäysalueeksi. Koska oli odotettavissa, että hyökkäyssuunnan pohjoispuolelle jäävät venäläiset yrittäisivät murtautua etelään kohti Kannasta, divisioona sai käsken valmistautua tällaisten vastahyökkäysten varalta pitämällä huolen, että sillä olisi sillanpääasemia Kokkolanjoen koillisrannalla. Hieman merkillistä kyllä 15. Divisioonalle ei ollut käsketty tavoitetta, ei ainakaan kirjallisesti, vaikka armeijakunnan muut divisioonat olivat sellaisen saaneet, epämääräisessä muodossa tosin.

Nämä muut divisioonat olivat eversti Blickin 2. Divisioona ja eversti Pajarin 18. Divisioona. Edellinen hyökkäsi 15. Divisioonan vasemmalla, jälkimmäinen oikealla puolen. Niiden suunnissa armeijakunnan ensimmäinen tavoite ei ollut niin kaukana kuin kolmion kärjessä 15. Divisioonan alueella, ja eversti Hersalo olikin tietoinen siitä, että hänen yhtymänsä oli armeijakunnan painopisteessä, vaikkei sitä kirjallisessa käskyssä oltukaan nimenomaisesti sanottu. Sinänsä ei pelkistä reserviläisistä muodostetun yhtymän sijoittaminen painopistesuuntaan ollut mikään aivan itsestään selvä ratkaisu.

Vaikea maasto

15. Divisioonan hyökkäysalueen leveys oli noin 17 kilometriä. Vasen raja alkoi Sarpaleenjärven rannan pistävän Kukkarolahden pohjukasta suuntautuen siitä kaakkoon. Tämän päivän matkailijan on helppo erot-

Valtakunnanrajaa 15. Divisioonan lohkon vasemmanpuoleisessa osassa. Takana näkyy venäläisten tähystystorni, jonka suomalaiset tuhosivat ilmatorjuntatykkien tulella. SA-kuva.

The state boundary on the left flank of the 15th Division sector. In the rear a Russian watch tower, later destroyed by Finnish anti-aircraft fire.

taa paikka, sillä Imatralta Joensuuhun kulkeva valtatie menee tässä kohden aivan rajan pinnassa, ja kyseinen Kukkarolahti, joka on nykyisen rajamme toisella puolella, näkyy hyvin sen rannalla olevine tähystystorneineen valtatieä ajavan autoilijan silmiin. Divisioonan oikea raja alkoi Suomen puolelle jääneestä pienestä Torsanjärvestä kulkien sekin sitten kohti kaakkoa. Imatran suunnalta saapuva autoilija voi paikantaa rajan tietäessään, että nykyinen Laikon tiehaara jää hieman tuolloisen 15. Divisioonan vastuualueen eteläpuolelle. Simpeleen kirkonkylä oli näin ollen melko lailla keskellä divisioonan hyökkäysaluetta.

Maastonsa puolesta divisioonan hyökkäysalue ei ollut helpoimpia. Maapinta-alasta noin pari prosenttia oli peltoa. Suuria aukeita ei ollut, mutta toisaalta ei ollut laajoja asumattomia metsiäkään, sillä peltolaikut oli siroteltu hajalleen pitkin Simpeleen, Rautjärven ja Ilmeen seutuja, joiden kuntien alueella 15. Divisioona joutui hyökkäämään. Etenkin hyökkäysalueen pohjoisosassa maaston korkeuserot olivat melko huomattavia, ja nykyinenkin matkailija voi vakuuttua helposti siitä, miten vaikeata oli liikkua teiden ulkopuolella. Etelämmäksi mentäessä maasto

muuttui moreenipitoiseksi, ja muodot pyöristyivät avokallioiden kätkeytyessä yleensä irtonaisten maalajien alle. Yleisenä helpotuksena oli, ettei hyökkäysalueella ollut käytännöllisesti katsoen yhtään järveä ja että kaikki vedet virtasivat kaakkoon, siis samaan suuntaan, johon divisioonankin oli edettävä. Kumpareiden väliset lukuisat pikku suot pitivät kuitenkin huolen siitä, ettei esimerkiksi ajoneuvojen maastomarssi ollut mikään vaivaton tehtävä. Varsin vakava asia oli se, ettei hyökkäyssuunnassa kulkenut oikeastaan kuin yksi tie. Se oli Simpeleen taajaman länsipuolelta Änkilänsaloon — paikka on näkyvissä nykyisissäkin tienviitoissa, vaikka itse kylä onkin rajan takana — ja siitä edelleen kaakkoon Huis-kunniemeen ja Alakokkolaan johtanut tie. Divisioonan vastuualueen pohjoisosasta Kukkarolahdelta ja Koitsanlahdelta johti tosin parikin tieuraa etelään, mutta hyökkääminen niiden suunnissa olisi pidentänyt etenemisreittiä huomattavasti. Teiden käyttö päähyökkäyssuuntina ei olisi tullut kysymykseen edes armeijakunnan käskynkään vuoksi. Armeijakunnan operatiivisen perusajatuksen kannalta oli näet tähdellistä, että 15. Divisioona saavuttaisi nopeasti toiminta-alueensa kaakkoisnurkassa sijainneen Hiitolan seudun, ja niin armeijakunnan esikunta oli nimenoimaan käsenyt, että divisioonan painopisteen olisi oltava Kokkolanjoen lounaisrannalla. Käytännössä tämä merkitsi juuri joen lounaispuolella kulkeneen Änkilänsalon tien suuntaa.

Missä painopiste?

Sotilasopetuslaitosten sotahistorianopetuksessa 15. Divisioonan hyökkäystä on käytetty usein esimerkkinä hyökkäyksestä, jolta on puuttunut selvä painopiste. Totta onkin, että Änkilänsalon taistelua voidaan pitää tämänkaltaisena esimerkkinä, mutta täyttä oikeutta tapahtuneelle tällainen ei kuitenkaan anna. Kuulijassa tai lukijassa saattaa näet herätä näin tehtäessä epäily, ettei 15. Divisioonan johto olisi ollut oikein selvillä painopisteen merkityksestä sotataidossa. Tällainen epäily on luonnollisesti naiivi, kun muistetaan, miten pätevien upseereiden käsissä yhtymän johto oli. Mistä sitten johtui, ettei syytös selvän painopisteen puuttumisesta ole kuitenkaan täysin väärä?

Divisioonan sotapäiväkirjassa on merkintä niin varhaiselta päivämäärältä kuin kesäkuun 27. päivältä: ”Divisioonan komentajan, eversti

15. Divisioonan jalkaväki ja kenttätykistö Änkilänsalossa

Komentaja	ev Hersalo
Esikpääll	maj Kukkonen
Oppääll	maj Hahti
JR 15 kom	ev Virkki
I Pkom	ratsumest Penttilä
II Pkom	kapt Palo
III Pkom	ratsumest Viskari
JR 36 kom	evl Raikkala
I Pkom	kapt Ojala — maj Herranen
II Pkom	maj Hilden
III Pkom	kapt Hakanen
JR 57 kom	evl Valkama
II Pkom	kapt Hänninen
III Pkom	maj Kilpeläinen
JR 49 kom	evl Järvinen
II Pkom	kapt Vaherma
III Pkom	maj Varko
LinP 10 kom	kapt Kankkunen
Tykkom	evl Haaki
I/KTR 12	ltm Heinonen
II/KTR 12	kapt Metsola
III/KTR 12	kapt Rintala
RaskPsto 12	maj Arra
RaskPsto 13	maj Hulphers
RaskPsto 15	maj Hallakorpi
JärPsto 4	maj Kraemer
(LinPtri 30)	kapt Ovaska

Hersalon operatiivisena suunnitelmana on hyvin kapealla rintamalla kaksi rykmenttiä etulinjassa ja yksi rykmentti toisessa linjassa erittäin voimakkaan tykistön tukemana, suorittaa läpimurtohyökkäys Hiitolan suuntaan." Kuten näkyy, ajatus painopisteen muodostamisesta ei ollut todellakaan vieras 15. Divisioonan johdolle.

Hyökkäyskäselynsä divisioona sai valmiiksi heinäkuun 4. päivänä. Sen mukaan painopisteessä äärimmäisenä oikealla olisi hyökännyt Jalkaväkirykmentti 36 "syvässä ryhmityksessä päämääränä tavoitteensa nopea saavuttaminen". Reservinä olisi ollut Jalkaväkirykmentti 57, jonka piti "seurata painopisteessä kaakkoissuuntaan". Divisioonan kolmas rykmentti, Jalkaväkirykmentti 15, olisi hyökännyt suunnitelman mu-

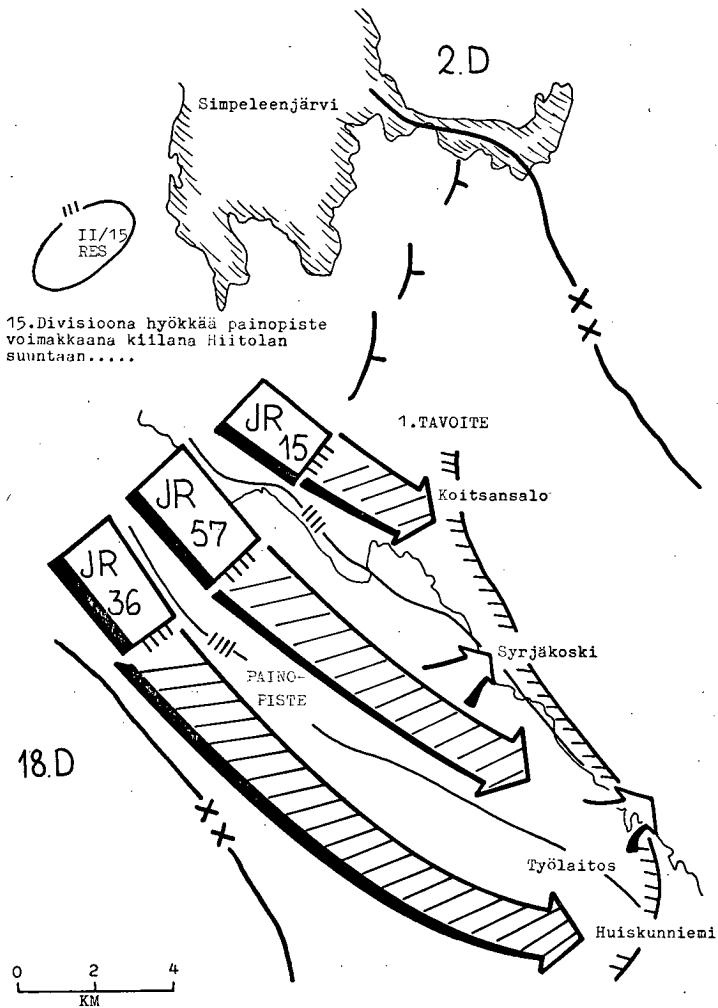
kaan kaistan vasemmalla laidalla, mutta sekin olisi suunnattu Lamminsalon kautta samaan suuntaan kuin yhtymän muut voimat.

Käskyn tarkempi tarkastelu paljastaa sen sisällöstä kuitenkin eräitä periaatteellisia heikkouksia. Niistä ensimmäinen oli se, että reserville oli varattu tehtävä jo hyökkäyshetkestä alkaen. Jalkaväkirykmentti 57:n oli näet määrä vallata heti hyökkäyksen alkaessa Änkilänsalon tien varressa ollut pisteen 110 maasto sekä siitä runsas pari kilometriä lounaaseen sijainnut Pajarin talon alue. Kummassakin kohteessa oli havaittu vihollisen kenttälinnoitteita, ja ne oli suorastaan pakko vallata, jotta hyökkäyksen jatkumiselle elintärkeät Änkilänsalon tie ja Pajarin kautta kulkeva samansuuntainen polkutie olisi saatu divisioonan huolto- ja muiden kuljetusten käyttöön. Koska painopisterykmentti JR 36 suunnattiin liikkeen nopeuttamiseksi mainittujen linnoitettujen paikkojen ohitse niiden lounaispuolelta, niiden haltuunotto uskottiin reservirykmentille, jonka oli määrä vasta tämän jälkeen ”seurata painopisteessä kaakkoissuuntaan”.

Reservin tämäntapainen käyttö ei ole sotataidon historiassa aivan tuntematonta. Onhan niinkin arvovaltainen sotapäällikkö kuin Napoleon ollut sitä mieltä, ettei taistelusta syrjään jätetystä reservistä ole monessa tapauksessa mitään hyötyä. Toisaalta reservin tilapäiseltäkin tuntuva käyttö sisältää jo riskin. Tilapäinen saattaa näet käytännössä osoittautua hyvin pitkäaikaiseksi olotilaksi, ja silloin ei tehtävään sidottu reservi olekaan vapaasti käytettävissä. Divisioonan taistelujatus perustui uskomukselle, että pisteen 110 ja Pajarin talon maastot olisivat olleet nopeasti vallattavissa. Entä jos asia olisikin ollut toisin? Miten Jalkaväkirykmentti 57 olisi siinä tapauksessa voinut ”seurata painopisteessä kaakkoissuuntaan”?

Sama asia tuli esiin Jalkaväkirykmentti 15:kin kohdalla. Jos rykmentti ei olisikaan onnistunut ”vyöryttämään Lamminsalon pysäkin maastoon”, kuten alkuperäisessä käskyssä sanottiin, se olisi sitoutunut jo taistelun alkuvaiheessa omaan sivusuuntaansa eikä olisi voinut jatkaa kohti painopistettä, kuten tarkoitus oli.

Divisioonan johto oli kuitenkin vakuuttunut siitä, että edessä ollut tehtävä olisi helppo. Yleisenä käsityksenähän oli, että Neuvostoliitolla oli viimeiset päivät edessään mahtavan Suur-Saksan ryhdyttyä antamaan sille kuoliniskua. Saksalaisten sotataito oli antanut lisäksi jo parin vuoden ajan näytteitä siitä, miten häikäilemätön eteenpäinmenon henki

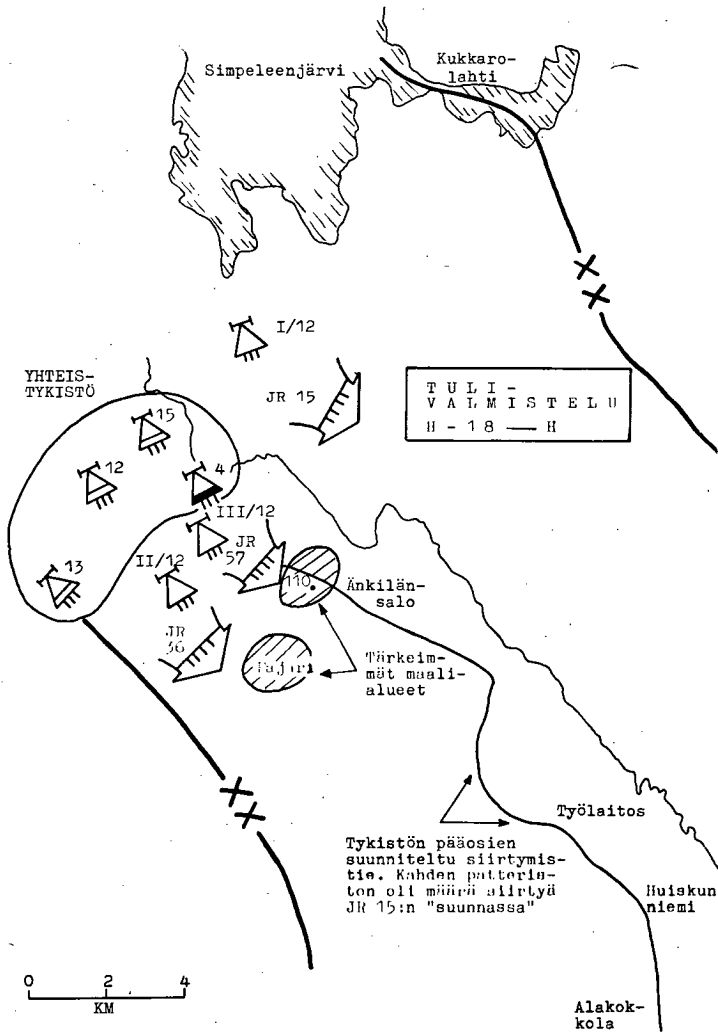
15. Divisioonan hyökkäyssuunnitelma 22. 7. 1941.

Attack plan of 15th Division 22 July 1941.

murskasi alleen kaikki esteet. Kaiken kukkuraksi pidettiin edessä olleita vastustajan voimia sangen heikkoina. Heinäkuun 4. päivänä majuri Haahti kirjoitti päiväkirjaansa erään partion tiedustelutuloksesta, jonka perusteella ”sain yhä vahvistusta sille, että keskustassa ei etulinjan takana ole enää mitään”. Tilanne näytti samalta viikkoa myöhemminkin: ”Käsitykseni siitä, että edessä on vain verho, vahvistui yhä vielä”. Sama mielipide näkyi divisioonan käskyluonnoksissakin. Niiden mukaan näet oli ensimmäisen hyökkäyspäivän tavoitteena jo Hiitolan valtaaminen. Koska Hiitolaan oli matkaa noin 25 kilometriä, osoittaa tällaisen tavoitteen asettaminen, että hyökkäyksen uskottiin olevan lähinnä miehitysmarssin luonteista. Painettuihin käskyihin ei tätä päivätavoitetta kuitenkaan otettu mukaan ehkä jo senkään takia, ettei sellaisten määrittäminen ole suomalaisen sotataidon mukaista. Tapahtumien tuleva kulku osoittikin sitten, että varovaisuus oli ollut tässä suhteessa enemmän kuin paikallaan.

Edellä selostettu käsky ei jäänyt lopulliseksi. Tarkkasilmäinen lukija havaitsi jo edellisestä käskystä, että vaikka divisioonankomentajan alkuperäisenä ajatuksena oli ollut, että divisioona olisi hyökännyt kaksi rykmenttiä edessä ja yksi takana, se olisi käytännössä hyökännyt kuitenkin kaikki kolme rykmenttiä rinnan — ainakin aluksi. Heinäkuun 21. päivänä valmistuneessa ja seuraavana päivänä käskytetyssä käskyssä tämä periaate oli hyväksytty jo tosiasiana. Jalkaväkirykmentti 57 ei ollut muodollisestikaan enää mikään reservirykmentti, vaan sen tehtävä oli hyökätä noin 3,5 kilometriä leveällä kaistalla Änkilänsalon tien molemmin puolin painopiste tien länsipuolella. Piste 110 maasto jäi edelleen sen selvitettäväksi, kun taas Pajarin seutu oli uskottu nyt oikeanpuoleisimmalle rykmentille, JR 36:lle, jonka vastuualuetta oli laajennettu tämän vuoksi jonkin verran itään. Rykmentin piti edelleen ”saavuttaa nopeasti tavoitteensa”, kuten edellisessäkin käskyssä oli hieman eri sanoin todettu. Vasemmalla hyökkäävän JR 15:n painopistettä oli tuotu nyt lähemmäksi divisioonan painopistettä, sillä idempänä olleen Lamminsalon pysäkin maaston vyöryttämisestä oli luovuttu, ja kohteina mainittiin lähempänä Änkilänsalon tietä olleet Koitsansalo ja piste 87. Lamminsalon suuntaan riitti enää tässä vaiheessa vain tiedustelu.

Käskyyn tehdyt muutokset osoittivat selvästi, että divisioonan johto oli pyrkinyt tekemään ensimmäisestä iskustaan entistä keskitetymmän. Ajatus näkyi myös divisioonan tehtävälle annetusta sanamuodosta, jon-

15. Divisioonan tykistön käytön suunnitellut pääpiirteet 31. 7. 1941.

Planned use of 15th Division artillery on 31 July 1941.

ka mukaan ”15. Divisioona hyökkää . . . painopiste voimakkaana kiilana Hiitolan suuntaan.”

Kauniit sanat voivat ehkä peittää kovan todellisuuden rauhan ajan karttahaarjoituksissa, mutta sodan kasvojen edessä niistä ei ole paljoakaan hyötyä. Vaikka käskyssä puhuttiin vaikuttavasti ”voimakkaasta kiilasta”, asioiden todellinen ydin oli siinä, ettei divisioonalla ollut muuta reserviä kuin Jalkaväkirykmentti 15:stä irroitettu II Pataljoona Änkilän kylässä ja hieman kauemmaksi sijoitettu Kevyt Osasto 16, jonka käyttöön oli saatava armeijakunnan lupa. Hyökkäyksen menestyminen jäi siis sen varaan, että vihollisen vastarinta murtuisi heti alkuunsa. Siitä tosin ei vallinnut suuriakaan epäilyksiä, sillä pahin pelko, jota tunnettiin oli oikeastaan siinä, että vihollisen pelättiin vetäytyvän alta pois ennen kuin hyökkäys pääsisi edes käyntiin. Erään haastattelutiedon mukaan osasyynä siihen, että divisioona hyökkäsi kaikki rykmenttinsä rinnakkain, oli komentajien halu saada oma rykmenttinsä eteen. Kaikilla oli kiire Karjalaan eikä kukaan halunnut olla sen rykmentin komentajana, joka olisi marssinut muiden perässä. Yhtäaikaisen hyökkäyshetkenkään ei uskottu aiheuttavan mitään ongelmia. Määrätietoisimmin ajoivat selvän painopisteen muodostamista kenttätykistön edustajat, joiden koulutuksessa asia oli omaksuttu ehkä parhaiten jo rauhan aikana ja joiden tulisuunnitelmia koskevista asiapapereista tällaiset oleelliset seikat selviävät aina lahjomattomimmin. Tällä kertaa tykkimiesten oli mukaudutava kuitenkin jalkaväkikomentajien tahtoon.

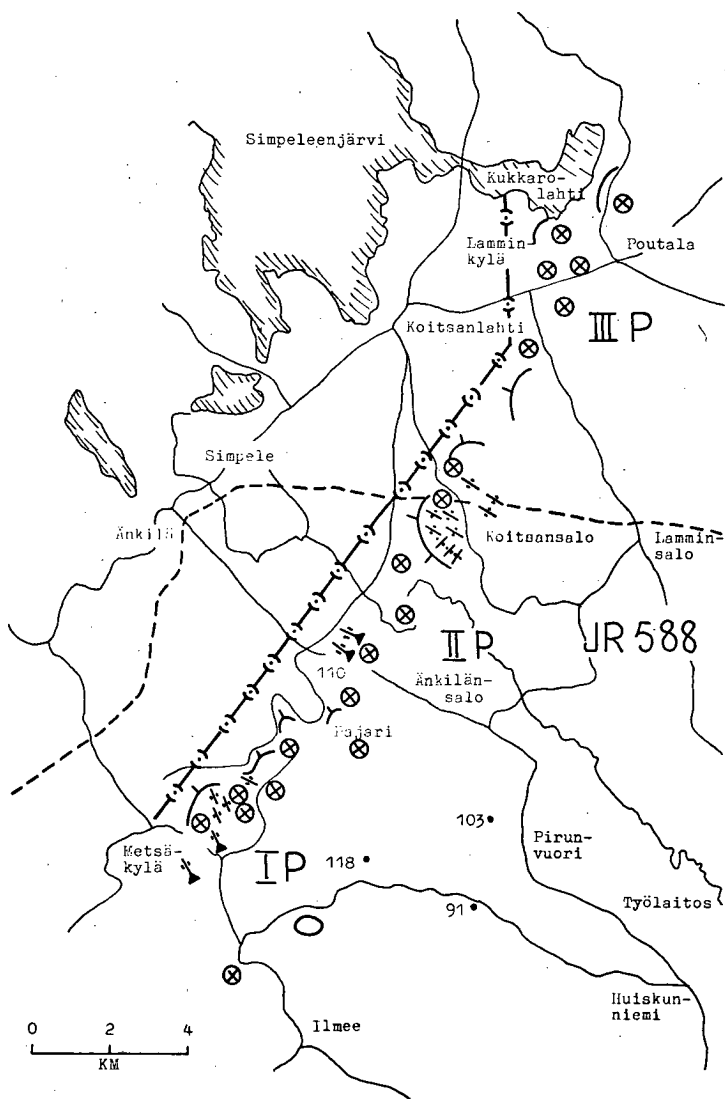
Vaikein pala niellä oli divisioonan kenttätykistölle se, että tulivalmistelun pituus rajoitettiin siten, että se sai alkaa vain 18 minuuttia ennen hyökkäyshetkeä. Se merkitsi käytännössä sitä, että kukin patteristo ennätti ampua vain noin kuusi iskua, mikä ei ollut paljoa, kun otetaan huomioon, että vastustaja oli suojassa kenttä- ja osin kantalinnoitetuissakin asemissa. Asiaa pyrittiin parantamaan sillä, että tykistön tuli keskittääsiinä lähinnä pisteen 110 ja Pajarin maastoon, mutta myöhemmät tapahtumat osoittivat, ettei edes näissä kohteissa ollut pystytty saamaan aikaan haluttua vaikutusta. Muissa suunnissa jalkaväki joutui hyökkäämään aivan olemattoman tulivalmistelun turvin tai sillä ei ollut lainkaan tykistön tulta tukena.

Tulivalmistelua koskenut päätös ei ollut divisioonan oma ratkaisu, vaan sen oli käskenyt II Armeijakunnan esikunta. Ajatuksena armeijakunnalla oli ollut, että tulivalmistelun lyhyt kesto aika takaisi sen, että vi-

hollinen onnistuttaisiin yllättämään. Taustana oli luonnollisesti myös se, että vastustajan vastarintakykyä pidettiin verrattain vähäisenä. Tulevaisuus osoitti, että armeijakunnan puuttuminen divisioonan toiminnan yksityiskohtiin oli ainakin tällä kertaa sangen haitallinen. 15. Divisioonan esikunta oli eräissä muissakin tapauksissa näkevinään, että armeijakunta yritti holhota sen toimintaa liiallisessa määrin. Totuuden nimissä on kai sanottava, että näinhän alaiset yleensä ovat taipuvaisia ajattelemaan, mutta tällä kertaa syy saattoi olla eversti Hersalon ja II Armeijakunnan esikuntapäällikön, eversti Takkulan vähemmän luottamuksellisissa henkilösuhteissa. Kenraali Laatikainenhan sen sijaan oli tunnettu siitä, että hän antoi alaisilleen suuren toimintavapauden.

Vihollistietojen hankintaa

Vaikka suomalaisten puolella olikin omaksuttu ennakkokäsitys vastassa olleiden venäläisvoimien heikkoudesta, tosiasiaksi jäi kuitenkin, että vihollistiedot pysyivät vaatimattomina. Olisi kuitenkin väärin syyttää divisioonaa siitä, ettei tietoja olisi yritetty hankkia. Partioita lähetettiin lähes päivittäin, ja lisäksi rykmentit pyrkivät tiedustelemaan, mutta lähes kaikki partioretket päättyivät venäläisten ensimmäisiin aseisiin. Aukkoja ryhmityksessä ei löytynyt, joten vihollisaseman syvyydestä ei saatu luotettavia tietoja. Vastustajan etulinjasta sitävastoin ennätti kerätyä yli kuukauden mittaiseksi venyneen valmisteluajan kuluessa runsaasti yksityiskohtaista tietoutta, ja suomalaiset olivat varsin hyvin perillä esimerkiksi siellä sijainneiden konekivääreiden ja vartiopaikkojen sijainnista. Vaikka tällaisista tiedoista olikin suurta hyötyä hyökkäämään valmistautuville komppanioille ja pataljoonille, divisioonan toiminnan kannalta tulos oli varsin köyhä. Yleiskuva ei parantunut ratkaisevasti edes muutamia vuorokausia ennen hyökkäystä suoritetun ilmakuvauksenkaan ansiosta. Pelkistetysti sanottuna vihollisesta tiedettiin, että se kuului 142. Divisioonaan, joka oli suomalaisten tuttu jo talvisodasta Taipaaleen taisteluiden päiviltä. 15. divisioonaa vastassa venäläisdivisioonalla oli majuri Prytkovin komentama Jalkaväkirykmentti 588, jonka kolme pataljoonaa olivat rinta rinnan etulinjaan ryhmitettyinä. Tämän mukaan suomalaisilla olisi pitänyt siis olla jalkavaen suhteen noin kolminkertainen ylivoima, minkä kaavoihin tuijottavat katsovat yleensä olevan vä-

Vihollistiedot 31. 7. 1941 aamulla.

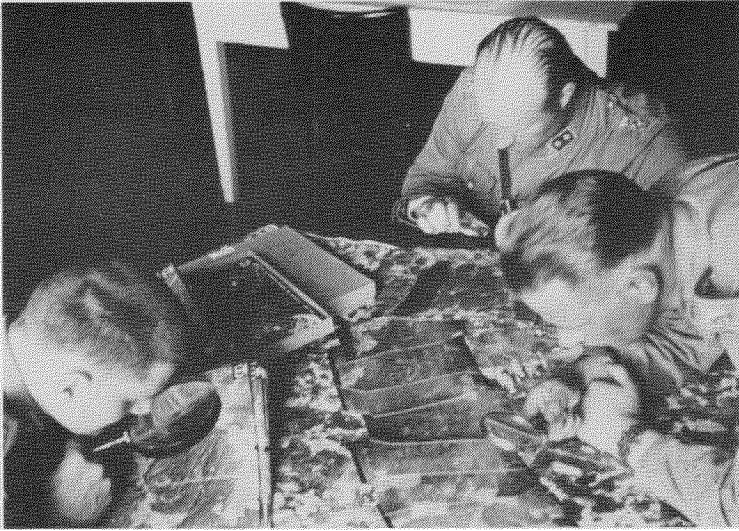
Enemy information in the morning of 31 July 1941.

himmäismäärä, joka tarvitaan läpimurron takaamiseksi. Tykistön suhteen voimasuhde ei ollut sen sijaan suomalaisille ilmeisestikään näin edullinen, vaikka 15. Divisioona oli saanut käyttöönsä oloissamme voimakkaan tykistötuen. Olihan sen hyökkäystä viemässä eteenpäin yhteensä seitsemän patteristoa ja yksi patteri. Venäläistenkin puolella oli kuitenkin todettu heinäkuun aikana kuusi patteristoa, joiden liikkumisesta ja sijainnista ei hyökkäyshetkellä ollut kuitenkaan luotettavia tietoja.

Heinäkuun 12. päivänä 15. Divisioona teki väkivaltaisen tiedustelun luonteen saaneen hyökkäyksen, koska ”on pelättävissä ryssä karkaaminen” kuten esikuntapäällikkö, majuri Kukkonen sanoi pyytäessään armeijakunnalta lupaa yritykseen. Lupa saatiinkin, joskin eversti Takkula varoitti ryhtymästä liian suurisuuntaisiin toimenpiteisiin, jotka vaarantaisivat vielä edessä olleen suurhyökkäyksen toimeenpanemisen. Lisäksi divisioona sai käskyn pitää hallussaan se maasto, joka sen onnistuisi hyökkäyksellään vallata.

Hyökkäys alkoi kello 18.00 lyhyehkön tulivalmistelun jälkeen lähes koko rintaman leveydellä. Ensimmäiset ilmoitukset olivat lupaavia, ja runsaan parin tunnin kuluttua saatiin tieto, että Koitsansalon suunnassa hyökännyt II/JR 57 oli edennyt jo 2,5 kilometriä. Myös Pajarin alueella oli saavutettu menestystä. Iltaan mennessä divisioona ilmoitti armeijakunnalle, että oli edetty jo noin kolme kilometriä ilman sanottavaa vastarintaa ja että vastus oli pehmeää. Seuraavana aamuna tilannekuva oli kuitenkin epäselvempi. Edellä mainitulta II/JR 57:ltä ei saatu enää yhtään ”järjellistä tilanneilmoitusta”, ja pataljoona pyysi apua vihollisen läpimurtoa pelätessään. Kuitenkin divisioonassa oli käsitys, ettei pataljoonalla ollut edessään mainittavan vahvuista vihollista. Tilanteen monimutkaisuutta lisäsi se, että viestiyhteys pataljoonaan ei toiminut. Hieman myöhemmin saatiin lisäksi tieto, että venäläiset olivat käyneet Pajarin lähistöllä vastahyökkäykseen.

Monella tavoin epäselvä taisteluvaihe kesti aina heinäkuun 16. päivään saakka. Sen seurauksena suomalaisten onnistui työntää etulinjaansa jonkin verran valtakunnanrajan itäpuolelle varsinkin tulevassa päähyökkäyssuunnassa, mutta erityisen myönteisiä eivät kaikki kokemukset olleet. Kun esimerkiksi II/JR 15:n piti lähteä hyökkäämään Lamminsalon pysäkin suunnassa heinäkuun 14. päivän aamuna kello 04.30, joutui rykmentin komentaja, eversti Virkki ilmoittamaan kaksi ja puoli tuntia myöhemmin, että hyökkäys oli myöhästynyt ja että liikkeellekin oli pääs-

Tiedustelutiedot vastustajan selustasta jäivät puutteelliseksi, vaikka tässä tutkitaankin muutamaa vuorokautta ennen hyökkäystä saatuja ilmakuvia. SA-kuva.

Information about the rear deployment of the enemy was deficient in spite of the keen survey of air photos, taken some few days before the attack.

ty vasta kello 05.00, jolloin oli oltu vielä noin kilometrin päässä rajalta. Sen jälkeen pataljoonaan ei oltu saatu mitään yhteyttä. Seuraava ilmoitus saatiin kello 09.00, ja sen mukaan II/JR 15 olisi edennyt jo vajaan viiden kilometrin päähän Lamminsalosta. Kello 11.00 saatu tieto teki kuitenkin edellisen tiedon sisällön kyseenalaiseksi, sillä nyt eversti Virkki ilmoitti, että II/JR 15 oli ylittänytkin valtakunnanrajan vasta kello 07.15. Sitten seurasi muutamia lupaavia ilmoituksia, mutta ne kumosi eversti Virkin sanoma kello 14.00: "Vanhalan pataljoona (II/JR 15) hajalla ja vetäytymässä!" Tämän ikävän tiedon vahvisti divisioonan tykistökomentaja kello 16.40 niiden sanomien perusteella, joita oli saatu tulenjohtoverkon avulla: "Vanhalan pataljoona on hajallaan peräytymässä. Saanut pahasti selkäänsä. Mukana ollut tykistön tulenjohtaja joutunut jättämään radionsa ryssille haavoituttuaan. Heinosen tulenjohtaja il-

moittaa: Ryssän noin sadan miehen porukka päässyt lävitse Koitsanlahti viime 'a':sta noin 2700 metriä etelään ja etenee luodetta kohti". Naapurina ollut II/JR 57 vahvisti läpimurtotiedon kymmenen minuuttia myöhemmin.

Mitään katastrofia venäläisten oletettu läpimurto ei päässyt kuitenkaan aiheuttamaan, sillä jo kello 19.15 selvisikin, että "edellämainittu ryssäporukka olikin omia miehiä". II/JR 57:n taisteluonni ei kääntynyt kuitenkaan parempaan suuntaan, sillä seuraavana aamuna pataljoona vetäytyi — "turhaan" divisioonan sotapäiväkirjan mukaan — eräissä kohdissa melkein valtakunnanrajalle saakka. Tapahtunutta tutkimaan lähetetyn majuri Haahden havaintojen mukaan vetäytymisen oli aiheuttanut erään komppanian "täydellinen epäonnistuminen ja hajoaminen johtajan käsistä". Sen seurauksena pataljoonan koko hyökkäys oli pysähtynyt ja se oli vaikuttanut demoralisoivasti pataljoonan muihinkin osiin. Taistelun seurauksena oli, että niin II/JR 15:n kuin II/JR 57:kin komentajat vapautettiin tehtävistään.

15. Divisioonan tiedusteluhyökkäys paljasti melkoisia puutteita reserviläisyhtymän hyökkäyskyvyssä. Mitään oleellisesti uutta ei venäläisten ryhmytyksestä saatu selville, joskin vihollisen etulinjan kulku oli nyt hyvin tiedossa. Lisäksi oli saatu ennakkoaavistus vastustajan sitkeästä taistelutavasta, mutta tulevien tapahtumien perusteella on pääteltävissä, ettei tästä tehty kovinkaan pitkälle menneitä johtopäätöksiä. Siihen taas vaikutti se, että venäläisten uskottiin yhä lähtevän helposti irtautumaan jo sen vuoksi, että heidän yleistilanteensa oli noihin aikoihin mustaakin mustempi.

Hyökkäyksen odotusta

Odottavan aika on pitkä. Kesäkuun loppupuolella ryhmitysalueelleen saapunut 15. Divisioonana oli odottanut pääsevänsä hyökkäämään viimeistään heinäkuun alkupäivinä, mutta kaivattua käskyä ei vain kuulunut. Jo viidentenä heinäkuuta majuri Haahti merkitsi päiväkirjaansa: "Odottaa vain! Joukkojen henki alkaa laskea, kun ei ole toimintaa. Jos alunperin olisin tietänyt, että tulee näin pitkä odotusaika, olisi voinut kaiken järjestää toisin. Nyt alkaa olla ylivoimaista ylläpitää odottavaa innostusta".

Everstiluutnantti Valkama, JR 57:n komentaja selvittää tilannetta rykmenttiinsä juuri ilmoittautuneelle kahdelle upseerille. SA-kuva.

Lieutenant Colonel Valkama, OC 57th Infantry Regiment briefing two newly assigned officers.

Edellä oleva oli kuitenkin vasta alkua. Päivä meni päivän jälkeen, ja heinäkuun 10. päivästä alkaen saatiin seurata, miten Karjalan Armeija kulki menestyksestä menestykseen. Tilanne tuntui katkeralta varsinkin sen vuoksi, että alun perin juuri 15. Divisioonan oli pitänyt olla se yhtymä, joka hyökkäisi koko Suomen puolustusvoimien painopisteessä. Heinäkuun 17. päivänä Haahti purki jälleen mieltään päiväkirjansa sivuille: ”Loimola on jo meillä, Papero ja Kytsinjärvi samoin. Meidän piti olla auran kärkenä — ja täällä me vain makaamme pienissä revohkoissa ja saamme turhia tappioita”.

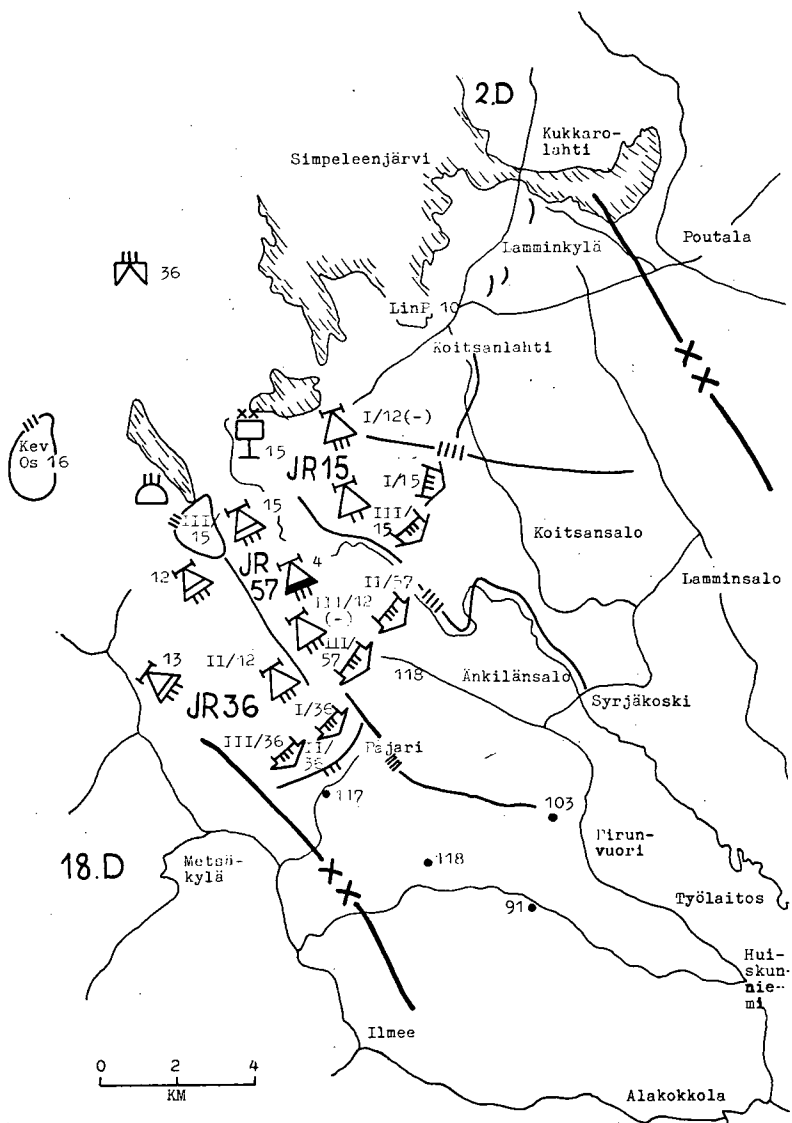
Heinäkuun 19. päivänä odotuksen taivas kirkastui. Armeijakunnan esikunta ilmoitti, että hyökkäyshetki on neljän vuorokauden kuluttua. Divisioonan johto eli pari päivää iloisen valmistelun merkeissä ja käskyt uusittiin ajan tasalle. Heinäkuun 21. päivänä tuli kuitenkin pommi, kuten Haahti kirjoitti: Hyökkäys lykättiin epämääräiseen tulevaisuuteen. ”Voi kirousta!! Nyt on taas sama toimetttömyys kuin aikaisemmin. Mis-

sä lienee syy, sitä ei voi täällä arvailla, mutta kirottua se vain on'', kuvaili Haahti mielialoja.

Heinäkuun lopulla alkoi sitten vihdoinkin tapahtua. Ensimmäinen vihje saatiin jo 29. päivänä, kun armeijakunnan tykistökomentaja käski, että tykistön on oltava seuraavasta aamusta alkaen valmiina tukemaan hyökkäystä. Heinäkuun 30. päivänä tuli päämajasta tärkeä puhelu II Armeijakunnan esikuntaan eversti Takkulalle, joka sai tietää, että armeijakunnan hyökkäyshetki olisi 31. päivänä kello 12.30. Seitsemäntoista minuuttia myöhemmin eli kello 14.52 oli 15. Divisioona tietoinen asiasta.

Divisioonan suunnitelma oli kokenut vielä viime hetkinä eräitä vähäisiä muutoksia. Vasemmanpuoleisimman rykmentin JR 15:n hyökkäysalueen leveys saatiin supistettua aikaisemmasta noin 11 kilometristä vain neljään kilometriin, kun äärimmäisenä vasemmalla ollut, hyökkäystaisteluun soveltumaton Linnoituspataljoona 10 otettiin suoraan divisioonan johtoon. Tässä suunnassa oli tarkoitus rajoittua vain sivustan suojaamiseen, ja kun tämä vastuu otettiin nyt pois JR 15:n johdolta, rykmentti saattoi keskittyä pelkästään hyökkäykseensä divisioonan painopisteen tuntumassa. Divisioonan esikunnassa oli lisäksi keskustelua siitä, että Änkilänsalon tien alueella hyökkäävää JR 57:ää vahvistettaisiin yhdellä JR 15:n pataljoonalla, sillä everstilutnantti Valkamalla oli vain kaksi pataljoonaa, koska divisioona oli joutunut luovuttamaan yhden pataljoonan naapuriryhtymälle. Divisioonan painopiste olisi tällä tavoin kieltämättä vahvistunut, mutta seurauksena olisi ollut, että eversti Virkillä olisi ollut muutoksen jälkeen enää vain yksi pataljoona. Yksi JR 15:n pataljoonista oli näet jo divisioonan reservinä. Majuri Kukkonen ei hyväksynytäkään tätä majuri Haahden ehdotusta eikä hän suostunut edes esittelemään sitä komentajalle. Sen sijaan suostuttiin everstilutnantti Raikkalan esitykseen, että hänen rykmenttinsä, JR 36, saisi parantaa lähtöasemiaan valtaamalla etumaastoa Pajarin suunnassa. Näin tapahtuikin 30. 7. aamuyöllä, vaikka itse Pajari jäikin valtaamatta. Vastoin Hersalon salaamissyistä antamaa kieltoa Raikkala yritti näet senkin hallunottoa.

Oman hyökkäyskäsytynsä 15. Divisioonan esikunta postitti alajohtoportaille 30. 7. kello 18.30. Salaamisen vuoksi käskyssä ei mainittu kuitenkaan hyökkäyshetken aikamäärää, vaan se tiedotettiin vasta seuraavana aamuna upseerikuriirien lähtiessä viemään tietoa eteenpäin kello 07.00. Seurauksena oli sitten sellainen paradoksi, että joukoille tuli tu-

15. Divisioonan ryhmitys 31. 7. 1941 klo 12.00.

Deployment of 15th Division on 31 July 1941 at 1200 hours.

lenpalava kiire, vaikka hyökkäykseen oli valmistauduttu jo toista kuukautta. Asian todistamiseksi riittänee lainaus erään pataljoonan, I/JR 36:n, sotapäiväkirjasta: ”Hyökkäyshetki 12.30... Hyökkäys alkoi hätköiden. Ryhmitys ei ollut oikein selvä, kun piti lähteä”.

On tietenkin selvää, että salaamiseen pitää suhtautua kaikella vakavuudella. Tässäkin tapauksessa venäläisillä oli kaikista suomalaisten hyvistä yrityksistä huolimatta vihiä, että jotakin oli tapahtumassa, sillä he tekivät hyökkäystä edeltäneenä yönä useita kiivaita rynnäköitä ilmeisessä tiedustelutarkoituksessa. Ilman salaamispyrkimyksiä vihollisen osa olisi ollut vieläkin helpompi. Rehellisesti on silti myönnettävä, että salaaminen vaikeutti omaakin toimintaa aiheuttaen kenties jonkin verran tappioitakin.

Ensimmäinen hyökkäyspäivä

Kun jännityksellä odotettu hyökkäyshetki sitten lähestyi, eversti Hersalo kiipesi muutaman lähimmän upseerinsa kanssa nykyisen valtatie varressa olevalle 150 metriä korkealle Vennovaaralle, josta näkyy hyvin rajan toiselle puolelle. Tasan kello 12.00 hän saikin sitten katseltavaa, jollaista vain vihollisen oli totuttu kykenevän loihtimaan esiin. Näin sen kuvasi divisioonan sotapäiväkirjan pitäjä, luutnantti Pore: ”Klo 12.00 alkoi omien järeiden pstojen valmistelu ja yhtyi siihen koko tykistömmme. Omia hävittäjiä ja syöksypömittäjiä liikkeellä n. 15. Juhlallista kuulla oman tykistön jylinää sekä lentokoneiden ulvontaa! Pajari ja p 110:n seutu savun, tomun ja tulen vallassa.”

Tämän jälkeen jäätiin odottelemaan varsinaisia tuloksia. Iltapäivän aikana muodostettiin varsin selkeä kuva tilanteesta, vaikka varsinkin JR 15:llä oli vaikeuksia saada tietoja kahdesta pataljoonastaan. Yleiskuva ei ollut kovin lohdullinen, sillä vihollista oli tuskin onnistuttu yllättämään, ja niin sen vastarinta oli sitkeää. Oikealla painopisteeksi tarkoitettussa suunnassa kahdella pataljoonalla hyökännyt JR 36 oli saavuttanut lännestä Pajariin johtavan poikittaistien, mutta siihen eteneminen oli sitten myös pysähtynyt. Pajarissa oli useita bunkkereitakin, ja tulivoimaisen vastustajan nujertaminen ei vaikuttanut helpolta. Onneksi rykmentti oli saamassa juuri kokoon reservipataljoonansa, joka oli hyökkäykseen saakka ollut etulinjassa.

JR 36:n III Pataljoona aloittaa etenemisen heinäkuun 31. päivänä kello 12.30. SA-kuva.

Third Battalion 36th Infantry Regiment moves forward on 31 July at 1230 hours.

Keskellä Änkilänsalon tien länsipuolella hyökännyt JR 57 oli edennyt siinä mielessä suunnitelmien mukaisesti, että tien ja Pajarin välillä ollut kilometrin levyinen metsäalue oli lähes miehittämätön, ja rykmentti oli osillaan tunkeutunut siitä lävitse. Rykmentin II pataljoona oli hyökännyt pisteen 110 tukikohtia vastaan pohjoisesta ja luoteesta sekä kävi ankaraa taistelua varustuksiinsa pureutuneen vastustajan kanssa. III Pataljoona oli syvemmillä vihollisen sivustassa etelämmässä, mutta sillä ei ollut yhteyttä vielä lännempänä hyökkäävään JR 36:een vieressä olleen tulta syöksevän Pajarin puolustuskeskuksen vuoksi.

Vasemmanpuoleisimpana hyökännyt JR 15 oli päässyt aluksi kaksine pataljoonineen hyvin eteenpäin lähes kilometrin verran, mutta sitten hyökkäys oli kilpistynyt vihollisen varustettuihin aseisiin, murroksiin ja miinoituksiin. Tappiot olivat varsin raskaat, 75 miestä, joukossa yksi komppanianpäällikkö.

Näiden tietojen perusteella oli vielä vaikea tehdä päätöstä siitä, miten

Hyökkäyksen ensimmäisinä päivinä vallinneen helteen aikana oli metsäpaloista tuntuvaa häiriötä. SA-kuva.

Due to the heat wave during the first days of the attack forest fires were a nuisance.

jatkettaisiin. Divisioonan reservi, II/JR 15 sai kuitenkin käskyn tiedustella etenemistie JR 57:n alueelle, ja divisioonan esikunnassa pohdittiin ankarasti, olisiko edullisempaa alistaa pataljoona JR 57:lle vai JR 36:lle. Lisäksi divisioonan vasen sivusta, jota suojausi vain Linnoituspataljoona 10:n ohut verho, aiheutti huolta. Pataljoonalle korostettiin, että jos vihollinen hyökkää sen suunnalla, kysymyksessä on torjuva puolustus. Mitään perääntymismahdollisuuksia ei ollut, vaan pataljoonan oli tarpeen tullen kaadettava paikoilleen. Kello 18.00 saapui divisioonan esikuntaan harvinainen vieras. Ovesta astui näet sisään sotamarsalkka Mannerheim seurueineen. Haahden mielestä ”ei ollut hauska esittää näin heikkoa tuloa”, mutta marski oli vaitelias ja lupasi palata seuraavana päivänä uudelleen.

Marsalkan poistuttua divisioonan esikunnassa arvioitiin päivän saavutukset. Ne eivät tuntuneet todellakaan hyviltä, ja jos joku muisti, että alkuperäisessä hyökkäyskäskyssä oli ensimmäisen päivän tavoitteeksi

määritetty Hiitola, hän oli varmastikin tyytyväinen, että kyseinen kohta oli pyyhitty aikoinaan ylitse. Selitykseksi heikkoon menestykseen divisioonan sotapäiväkirjaan kirjattiin seuraavat sanat: ”Syynä vihollisen odotettua sitkeämpi vastarinta sekä voima, vahvat varustukset sekä tiettyä lukuisampi tykistö. Syynä myös se, että oma ja vihollisen etulinja pitkän päivää niin lähellä toisiaan, että tykistöä ei tehokkaasti voitu käyttää valmisteluun ja saattoon sekä ennenkaikkea se, että suunniteltua tykistövalmistelua oli lyhennettävä ylempää tulleesta käskystä, joten valmistelu jäi varustusten tehoon nähden puutteelliseksi. Omat tappiot päivän kuluessa 32 kaatunutta ja 300 haavoittunutta.”

Miten jatketaan eteenpäin?

Päätökset jatkotoiminnasta tehtiin vielä samana iltana. Valkaman JR 57 sai käskyn jatkaa hyökkäystä kuluvan vuorokauden aikana ja kapteeni Palon II/JR 15 suunnattiin rykmentin perään suojaamaan sitä kapeaa aukkoa, josta JR 57:n yksi pataljoona oli tunkeutunut eteenpäin. JR 36, joka oli jo ilmeisen väsynyt muun muassa hyökkäystä edeltäneen paikallisen hyökkäyksen vuoksi, sai luvan keskeyttää etenemisensä seuraavaan aamuun saakka.

Kapteeni Palon pataljoonan suhteen divisioonan ote pääsi ilmeisesti höltymään, sillä divisioonan sotapäiväkirjan mukaan eversti Hersalo teki seuraavana aamuna kello 05.50 päätöksen, että II/JR 15 alistetaan everstiluutnantti Valkamalle. Jälkimmäinen oli kuitenkin käsittänyt, että Palo oli alistettu hänelle jo yöllä, ja niinpä tämä oli saanut rykmentin hyökkäyskäskyn kello 01.25 ja määräyksen ilmoittautua heti majuri Kilpeläisen, III/JR 57:n komentajan komentopaikalla. Näin Palo tekikin, joten divisioonan esikunnassa pitkään pohdittu seikka, alistetaanko II/JR 15 JR 57:lle vai JR 36:lle, oli käytännössä ratkaistu jo kentällä ennen kuin päätös divisioonassa oli tehty. Onneksi ratkaisu sattui olemaan samanlainen, mihin eversti Hersalokin päätyi. Hersalo puolestaan teki päätöksensä ilmeisesti sen vuoksi, että JR 57:n suunta oli ainoa, jossa oli saavutettu jonkinlaista menestystä, ja koetellun periaatteen mukaanhan ratkaisua on pyrittävä hakemaan sieltä, missä mahdollisuudet näyttävät lupaavimmilta. Hersalon ratkaisulla oli divisioonan kannalta tärkeä merkitys: Yhtymän painopiste siirtyi nyt JR 36:n alueelta JR 57:n suuntaan.

Tämän näköisiä olivat varustukset, jotka olivat Änkilänsalossa venäläisten tukena. SA-kuva.

Field works to support the Russians at Änkilänsalo.

Palon ilmoittautuminen majuri Kilpeläiselle ei ollut kuitenkaan aivan mutkaton asia, sillä maasto oli hankalakulkuista, vihollinen oli kummallakin sivulla ja komentopaikkaa oli vaikea löytää pimeässä. Kello olikin jo yli kolme aamulla ennen kuin Kilpeläinen löytyi. Seurauksena oli, että JR 57:n hyökkäys, jonka olisi divisioonan käskyn mukaan pitänyt jatkaa ilman suurempaa taukoa jo edellisenä iltana, pääsi liikkeelle vasta noin kello 04.00. Melkein samaan aikaan aloitti hyökkäyksensä myös Raikkalan JR 36, joka oli saanut luvan keskeyttää etenemisen yön ajaksi. Vasemmalla JR 15:n alueella käytiin vihollisen kimppuun kello 07.16, mikä merkitsi runsaan tunnin myöhästymistä divisioonan käskemästä ajasta. Myöhästyminen oli luonnollinen, sillä divisioonan komentaja oli antanut käskyn hyökkäyksen aloittamisesta vain kolme tuntia aikaisemmin.

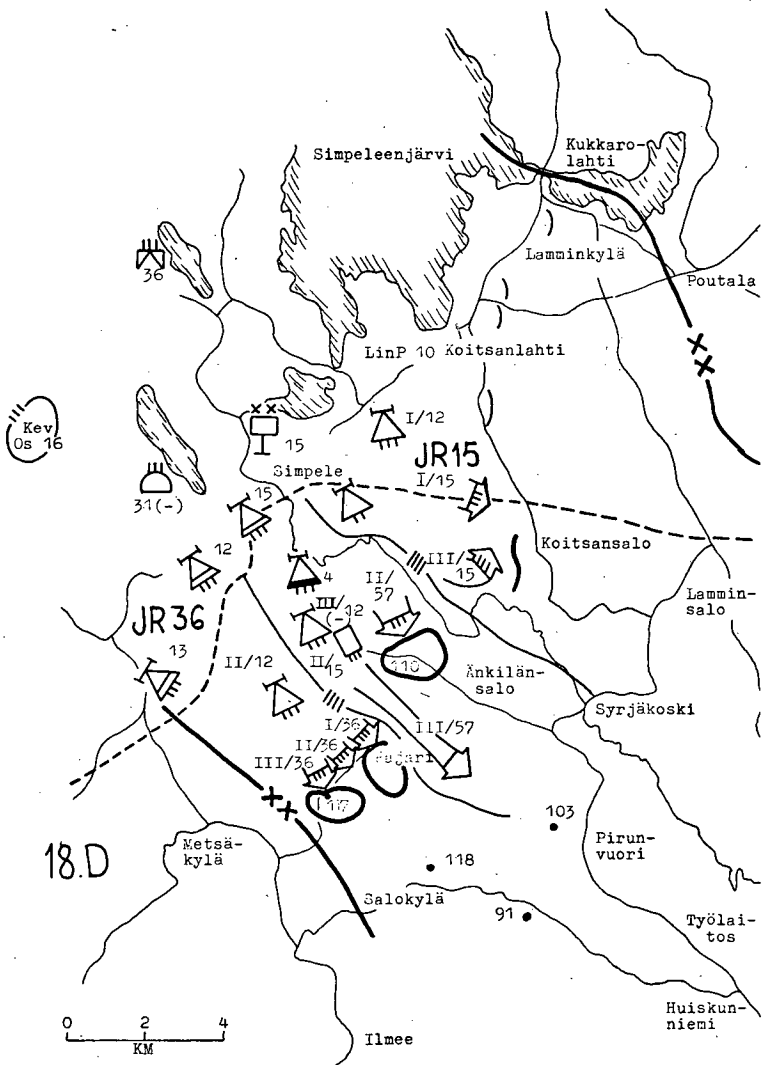
Voimat sitoutuvat

Elokuun 1. päiväkään ei tuonut 15. Divisioonalle sen kaipaamaa menestystä. Nopeimmin tilanne lukkiutui Jalkaväkirykmentti 15:n alueella, jossa jo liikkeellelähtö sujui epäsuotuisissa merkeissä. Oma tykistövalmistelu sattui näet suurelta osin III Pataljoonaan, joka menetti tällä tavoin 12 miestä. Hyökkäyksen alettua tulenjohtajat eivät pysyneet jalkaväen mukana, joten tykistön tukea ei enää saatu. Lisäksi III Pataljoonan komentaja haavoittui aivan taistelun alkuvaiheessa. Kun vielä — erheellisesti tosin — vihollisen luultiin käyneen vastahyökkäykseen, joukot vetäytyivät jo kello 09.00 jälkeen takaisin lähtöasemiinsa.

Lähes yhtä tuloksetonta oli taistelu JR 36:n kaistalla. Pajarin taloryhmän maasto oli edelleen tiukasti vihollisen hallussa ja myös rykmentin oikealla siivellä oli lujia tukikohtia. Rykmentin kaikki pataljoonat olivat sitoutuneet aamusta alkaen lujasti taisteluun, joten everstiluutnantti Raikkalan toimintavapaus oli sangen rajoitettu. Divisioonakaan ei pystynyt auttamaan muulla tavoin kuin määräämällä vasemmalla suojanneen Linnoituspataljoona 10:n lähettämään joitakin konekivääreistään JR 36:lle. I Pataljoonan komentajan haavoituessa jo aamulla divisioona oli menettänyt lyhyessä ajassa kaksi pataljoonankomentajaansa. Tappiot ja etenkin suhteettoman raskaat upseeritappiot pantiinkin jo kaikissa esikunnissa merkille yllättävän huolestuttavana piirteenä.

Parhaiten hyökkäys menestyi JR 57:n lohkolla. Pajarin ja Änkilänsalon tien väliin jäänyt heikosti miehitetty metsäalue oli muodostumassa vaaralliseksi venäläisille, sillä siitä etelään tunkeutuva majuri Kilpeläisen III/JR 57 oli puolen päivän aikaan jo parin kilometrin syvyydessä keskellä venäläisten ryhmitystä. Perässä marssi kapteeni Palon II/JR 15, joka ohitti Pajarin vain muutaman sadan metrin päästä venäläisten sitä ilmeisesti huomaamatta. Kun Mannerheim saapui kello 14.00 aikaan uudelleen divisioonan esikuntaan, hän katsoikin, että läpimurto alkoi olla tässä suunnassa jo saavutettu.

Todellisuudessa Mannerheimin hyvänsuovat sanat oli varmaankin tarkoitettu enemmän kohottamaan divisioonan johdon luottamusta omiin mahdollisuuksiin kuin ilmaisemaan tarkasti marsalkan oma näkemys. 15. Divisioonalla ei ollut näet riittävästi voimaa osamenestyksensä hyväksikäyttöön. Sen kaikki pataljoonat olivat nyt sitoutuneet tai sitoutumassa taisteluun eikä venäläisten sitkeä puolustus Pajarin ja pisteen

15. Divisioonan ryhmitys 1. 8. 1941 klo 12.00.

Deployment of 15th Division on 1 August at 1200 hours.

110 sekä Änkilänsalon maastossa osoittanut peräänantamisen merkkejä.

Nyt olisi Änkilänsalon suunnassa kaivattu sitä JR 15:n pataljoonaa, jonka majuri Haahti oli esittänyt jo ennen hyökkäystä siirrettäväksi sinne. Toistaiseksi divisioonan johto ei halunnut kuitenkaan vielä luopua yrittämästä kaikissa suunnissa. Vielä kello 13.00 aikaan rykmenttejä kehoitettiin uusimaan hyökkäyksensä. Muutamaa tuntia myöhemmin eversti Hersalo oli tullut kuitenkin toisiin ajatuksiin, ja JR 15 sai käskyn ryhmittyä puolustukseen. Samalla ilmoitettiin, että rykmentin pääosat siirrettäisiin JR 57:n suuntaan. Päätökseen vaikuttivat sekä lisävoiman tarve Änkilänsalon alueella että ilmeinen mahdottomuus saavuttaa menestystä JR 15:n alkuperäisellä lohkolle. Siellä oli III Pataljoonan taisteluvahvuus laskenut jo alle 200 mieheen, ja rykmentin komentajalle oli tuotu esiin hieman sotamiesneuvostomaiselta mielipiteeltä haiskahtava näkemys, että III Pataljoona oli erittäin väsynyt ja että upseerit ja aliupseerit olivat yhtä mieltä siitä, ettei käytettävissä olleilla voimilla voitu niissä oloissa päästä murroksien ja miinakenttien läpi.

JR 36:n alueella ei hyökkäyksestä sen sijaan voitu luopua jo siitäkään syystä, että Pajarin seutu oli vallattava, jos yleensä mieli saada divisioonan tehtävä toteutetuksi. Niinpä rykmentti yritti vielä illan suussa uutta hyökkäystä, mutta onni oli sille edelleen vastainen. Vihollisen tykistökeskitys osui suoraan suomalaisten lähtöasemiin, ja rykmentti menetti hetkessä toista sataa miestä kaatuneina ja haavoittuneina. Seurauksena oli divisioonan esikuntaan lähetetty pessimistinen ilmoitus: ”Ei voi jatkaa. Ei saa Pajaria haltuunsa näillä voimilla. Tänään suuret tappiot.”

Eteenpäin yritti myös eversti Virkin JR 57, joka oli määrätty nyt virallisesti divisioonan painopistesuunnan rykmentiksi. Vihollisen ryhmiytykseen olikin syntynyt elokuun 1. päivän kallistuesssa loppuun noin kuusi kilometriä syvä sisäänmurto, jossa taisteli kaksi suomalaista pataljoonaa, II/JR 15 ja III/JR 57. Näistä edellinen, kapteeni Palon pataljoona hyökkäsi illan alkaessa hämärtyä yöksi kiivaasti etelästä kohti Änkilänsalon tietä Syrjäkosken tienhaaran kohdalla onnistumatta kuitenkaan katkaisemaan vielä tietä. Änkilänsalon ja pisteen 110 seudulle tien varteen oli hahmottumassa selvä motti, jota kaksi suomalaispataljoonaa koetti puristaa kokoon. Motin itäpuolelta saartorengas tosin toistaiseksi puuttui. Tämä motti alkoi aiheuttaa jo hankaluksiakin. Sen sijainti esti näet Änkilänsalon tien käytön, joten sisäänmurtopullistumassa taistelleet suomalaispataljoonat oli huollettava maastoitse. Haavoittuneiden ja

Sotamarsalkka Mannerheim divisioonan esikunnan edustalla. Edessä vasemmalta eversti Hersalo, Mannerheim, kenraalimajuri Laatikainen ja kenraalimajuri Airo. SA-kuva.

Field Marshal Mannerheim at the divisional headquarters. From left Colonel Hersalo, Mannerheim, Major General Laatikainen and Major General Airo.

täydennysmateriaalin kuljetus läpi kapean ja vaikeakulkuisen murtoaukon ei ollut aivan helppo tehtävä, ja matkaa tukialueelle kertyi jo kymmenkunta kilometriä. II/JR 15 ja III/JR 57 kärsivätkin ajoittain puutetta muun muassa ampumatarvikkeista.

Kysymys lisävoimasta

Hankaluuksistaan huolimatta tämä murtoaukko oli se kohta, johon toiveet divisioonan esikunnassa tästä lähtien keskittyivät. Sinne piti saada vain lisää voimaa, ja sitähan divisioonalla itsellään ei juuri ollut. Divisioonan johto oli kuitenkin hyvin selvillä siitä, että armeijakunnalla oli vielä käyttämätöntä voimaa. Hieman pohjoisempana Torsanjärven ete-

läpään maastossa oli armeijakunnan reservinä ollut Jalkaväkirykmentti 49 sen I Pataljoonaa lukuunottamatta. Rykmentin komentajana toimi everstiluutnantti E. I. Järvinen. Jos tämä rykmentti annettaisiin 15. Divisioonan käyttöön, divisioona voisi käyttää hyväkseen samaansa menestystä ja päästä eroon huolistaan.

Ehkäpä tietoisuus armeijakunnan reservin lähelläolosta oli rohkaisut 15. Divisioonan johtoa ottamaan riskin, kun se oli sitonut kaikki joukkonsa hyökkäykseen vajaassa vuorokaudessa. Esikunnassa tehtiin joka tapauksessa elokuun 1. päivänä jo kello 06.25 ehdotus, että rykmenttiä olisi pyydetävä divisioonan käyttöön. Sotapäiväkirjoissa ei ole merkintää, koska vastaava esitys tehtiin armeijakunnalle, mutta ilmeisesti se tapahtui jo heti aamulla, koska everstiluutnantti Järvinen sai silloin käskyn siirtää rykmenttinsä Änkilänsalon tien pohjoispäähän Änkilän maastoon. Oli kuitenkin ymmärrettävää, ettei armeijakunta halunnut luopua ainoasta reservistään vielä tässä vaiheessa, kun taistelut olivat vasta päässeet käyntiin. Yhtä ymmärrettävää oli, ettei 15. Divisioona voinut kireässä tilanteessaan käsittää, miksei se voinut saada heti käyttöoikeutta Jalkaväkirykmentti 49:ään. Rykmentistä käytiin tiukkaa nuoravettoa koko elokuun 1. päivä, ja vasta kello 20.45 armeijakunnan johto antoi perään ja alisti Järvisen 15. Divisioonalle. Vastavuoroon se velvoitti divisioonan kuitenkin luopumaan III/JR 15:sta sekä Kevyt Osasto 16:sta. Majuri Haahden muistiinpanoihin päivän kiistat saivat aikaan seuraavat rivit: ”Pyydettiin jo päivällä herrojen täällä ollessa Järvistä. Päivänselvä ratkaisu, mutta Ak munii. Uudestaan ja uudestaan pyydettiin. Aika kului! Vihdoin klo 21 tuli vastaus, ja sitten ravia käskynantoon — mutta monta kallista tuntia meni hukkaan.”

Tämän jälkeen ainakaan divisioonan esikunta ei hukannut aikaa. Everstiluutnantti Järvinen oli siellä jo kello 21.25 ja käskykin oli valmiina. Jalkaväkirykmentti 49 sai tehtäväkseen edetä sisäänmurtoaukkoon ja hyökätä JR 57:n osien lävitse pisteen 103 kautta kaakkoon tavoitteena Karjalan työlaitos silloisesta etulinjasta noin kuuden kilometrin päässä. Hyökkäyshetkeksi määrättiin kello 12.00 seuraavana päivänä. JR 57 järjestäisi opastuksen Rehu-nimiseen keskuksensa saakka.

Tällaiselta näytti maastossa ollut rykmentin komentopaikka. Vasemmalta JR 36:n komentaja, everstiluutnantti Raikkala ja oikealla II/KTR 12:n komentaja, kapteeni Metsola. SA-kuva.

View of the regimental command post. Left Lieutenant Colonel Raikkala, OC 36th Infantry Regiment, right Captain Metsola, OC 2nd Battalion, 12th Field Artillery Regiment.

Kitkaa rattaissa

Everstiluutnantti Järvinen ei tainnut nukkua seuraavana yönä paljokaan, sillä suunnittelu ja erilaiset osakäskyt veivät sotapäiväkirjan mukaan aikaa aina aamuyöhön saakka. Kello 08.40 komentaja astui sitten autoonsa ajaakseen Rehu-keskukseen, jossa hänen oli määrä antaa hyökkäyskäsky pataljooniensa komentajille. Tämän jälkeen ei kuitenkaan mikään tuntunut menevän kohdalleen. Järvinen itse katosi toistaiseksi muiden tietoisuudesta, sillä hän eksyi auttamattomasti. Asiaa ei parantanut lainkaan se, että myös II Pataljoonan komentaja, kapteeni Vaherma eksyi. Ainoa Rehu-keskukseen saapunut komentaja oli III Pataljoonan komentaja, majuri Varko. Koska Järvisestä ei kuulunut edelleenkään mitään, tapahtuman hermostuttama Hersalo käski lopulta kello

Paahdavan helteen ja ehkä hankalan tilanteenkin aiheuttamat vaivat ovat nähtävissä tämän kuvan henkilöiden kasvoista. Oikealla JR 49:n komentaja, everstiluutnantti Järvinen. SA-kuva.

The hardships caused by the scorching heat and perhaps also the adverse situation can be seen in the faces of the men. To the right Lieutenant Colonel Järvinen, OC 49th Infantry Regiment.

09.50 Varkoa ryhmittämään rykmentin valmiiksi sillä aikaa, kun sen komentajaa etsittiin. Tämä ei ollut kuitenkaan mahdollista, sillä koko II Pataljoona oli kadonnut jonnekin. Kello oli jo 12.40, kun Järviseen saatiin vihdoinkin yhteys. Tämä ilmoitti kuitenkin, ettei hänellä ollut edelleenkään kunnon yhteyttä pataljooniinsa. Äärimmäisen ärtynyt Hersalo antoi sotapäiväkirjansa mukaan jyrkän käskyn kiirehtiä ja ”tiedotti, että meillä ei sovi hidastella, sillä jokainen hetki on nykyisessä vaiheessa mitä suurimerkityksellisin”.

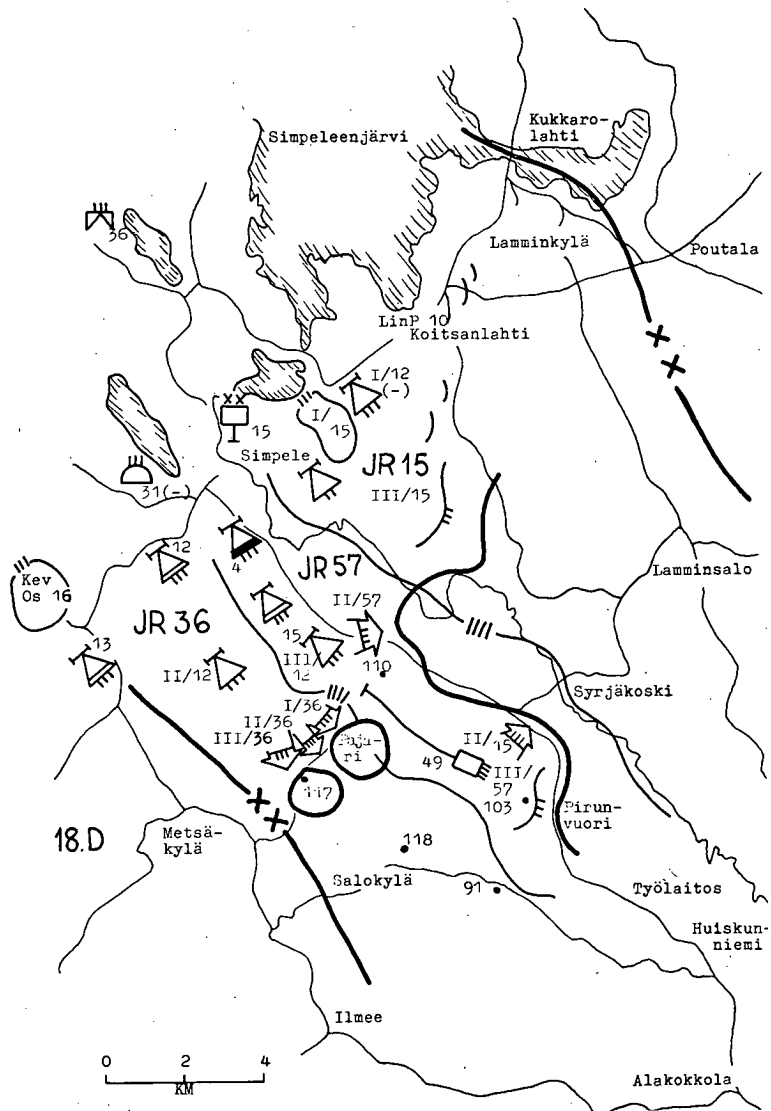
Vastoinkäymiset eivät olleet vielääkään lopussa. Kun kapteeni Vaherma vihdoinkin kello 11.15 löysi Rehu-keskuksen, hän saikin tietää, että käsky annettaisiin kello 13.00 pisteen 103 maastossa. Tämäkään paikka ei ollut helposti löydettävissä, ja niin Vaherma saapuikin perille vasta kello 14.30. Järvinen itse oli tullut paikalle hieman aikaisemmin, ja niin hyök-

käyskäskey voitiin vihdoim antaa kello 15.00 — rykmentin sotapäiväkiriään aikamääräksi merkittiin kello 14.00. Myös muuta Jobin postia saatiin. Rykmentin ainoa radioauto oli kaatunut ja rikkoutunut eikä panssarintorjuntatykkeitä pystytty tuomaan perille erittäin vaikeaan maaston vuoksi. Lisäksi oli vielä löydetävä II Pataljoona. Niinpä kello olikin jo 18.35 ennen kuin Jalkaväkirykmentti 49 vihdoim pääsi liikkeelle. Toista vuorokautta kestäneen harhailun vuoksi miehet olivat jo valmiiksi väsyneitä, vaikkei yhtään laukausta oltu ammuttu. Uupumusta lisäsi se, että tarvittava kalusto kuten kranaatinheititmet, konekiväärit ja ampumatarvikkeet oli kannettava selässä, koska ajoneuvoja ei voitu kuljettaa mukana.

Reservirykmentti hyökkää

Näistä kielteisistä tekijöistä huolimatta vauhti oli varsin luja, kun vihdoinkin oli päästy liikkeelle. Vihollisen ryhmityksessä oli tässä kohden selvä aukko eikä partioita lukuunottamatta tavattu ketään. Parissa tunnissa marssittiin rykmentinkomentaja kärjessä kolmatta kilometriä, mutta sitten kohdattiin vastustajan tukikohta. Koska Järvinen ei halunnut paljastaa venäläisille, miten suuri joukko heidän selustaansa oli oikein tunkeutunut, jotta rykmentti olisi voinut päästä yllättäen tavoitteenaan olleeseen Huiskunniemeen, hän ei ryhtynyt hyökkäämään koko voimallaan. Päinvastoin: Rykmentille suotiin levähdystauko ja tarkoituksena oli jatkaa aamuhämärissä. Hersalo, joka oli saanut viivytyksistä tarpeekseen, oli kuitenkin kaikkea muuta kuin tyytyväinen. Järvisen myöhempien muistelmien mukaan divisioonan komentaja oli raivoissaan ja huusi puhelimeen: ”Piruako sinä niiden kanssa tappelet, mene ohi!” Esimiehen ja alaisen suhde ei tässä tapauksessa ollut todellakaan kovin hyvä. Tällaistaan valitettavaa asiantilaa ei pidä silti päivitellä jonain poikkeustapauksena. Sodan piina jäytää nopeasti hermoja, ja sellaiset yksilöt ovat olleet harvinaisia, joiden henkinen kestävyys ei olisi joutunut taistelussa äärimmäiselle koetukselle. Tämä pätee jopa suuremmissä määrin komentajatehtävissä toimineisiin kuin tavallisiin rivimiehiin. Useimmat ovat kuitenkin piinansa kestäneet, ja niin sen kestitvät Hersalo ja Järvinenkin.

Kireys näkyi myös 15. Divisioonan ja II Armeijakunnan välisissä

15. Divisioonan ryhmytys 2. 8. 1941 klo 12.00.

Deployment of 15th Division on 2 August at 1200 hours.

suhte. a. Pajarin suunnan venäläispuolustajien huoltotie kulki näistä etelään Salokylän kautta, josta johti puolestaan hyväkuntoinen tie Hiito- laan. Armeijakunnan esikuntapäällikkö antoi Hersalolle kello 19.25 käs- kyn, että tie olisi katkaistava pisteen 118 seudulla. Hersalo tiuskaisi täl- löin vastaan, että hän oli antanut jo Järviselle käskyn tien katkaisemisesta kolmisen kilometriä idempänä pisteen 91 kohdalla ja että tätä käskyä ei enää muuteta. Hersalo piti päänsä, ja Järvisen lähettämä osasto kat- kaisi tien 600 metrin leveydeltä elokuun 3. päivän aamuna kello 04.00. Tapaus osoitti, miten pikkutarkasti armeijakunnan esikunta pyrki sääte- lemään 15. Divisioonan toimintaa. Vastavuoroon voidaan sama ilmiö havaita tosin myös Hersalonkin esikunnan johtamistavassa: Rykment- tien pataljoonien tehtävät määritettiin usein divisioonan esikunnassa. Yleisemmin tarkasteltuna väite voidaan laajentaa koskemaan koko so- dan ajan puolustusvoimiamme. Monesti lausutut sanat alaisille suotavas- ta suuresta toiminnanvapaudesta jäivät useinkin vain kauniiksi korulai- seiksi.

Voimat keskitetään

Salokylän tien katkaisu murensi ratkaisevasti puolustuksen perustaa etenkin Pajarin suunnassa taistelevan venäläisen Jalkaväkirykmentti 588:n osilta, mutta helppoa ei ollut venäläisillä Änkilänsalon tien suun- nassakaan elokuun 2. päivän jälkeen. Majuri Kilpeläisen III/JR 57 va- pautui näet Järvisen rykmentin läpimenon jälkeen mukaan varsinaiseen Änkilänsalon taisteluun, johon osallistuivat jo kapteeni Palon II/JR 15 Änkilänsalon kylän eteläpuolella Syrjäkosken tienhaarassa sekä kapteeni Hännisen II/JR 57 kylän toisella puolella pohjoisessa. Näiden lisäksi paikalle oli saapumassa vielä JR 15:n komentaja, eversti Virkki, joka toi mukanaan rykmenttinsä loppuosat lukuunottamatta III Pataljoonaa, jo- ka yksinään Linnoituspataljoona 10:n kanssa turvasi enää divisioonan pitkää vasenta siipeä. Siirtymistä koskevan käskyn Virkki sai kello 17.50. Nyt vihdoin 15. Divisioonalla oli selvä painopiste. Kun Änkilänsa- lon tien suunnassa oli alun perin hyökännyt vain yksi vajaa rykmentti, taisteli sen varressa elokuun 3. päivästä alkaen kolme rykmenttiä. Varsi- naiseen Änkilänsalon kylän seudun kamppailuun osallistui suomalaisten puolella neljä pataljoonaa.

Venäläinen vanki mielenkiinnon kohteena. SA-kuva.

Russian prisoner-of-war arouses interest.

Elokuun 2. päivän ajan venäläiset, joilla oli vankitietojen mukaan tiukka puolustustehtävä, pystyivät pitämään hyvin pintansa. Kun II/JR 57 yritti hyökätä pohjoisesta kello 14.00, heitä kohtasi pataljoonan sota-päiväkirjan mukaan hirvittävä konekivääri-, pikakivääri-, kranaatinheitin-, kenttätykistö- ja suorasuuntaustuli. Venäläisten asemat oli kaivettu rinteeseen ja katettu vahvoilla hirsi- ja maakerroksilla. Asemien edessä oli rinne, jossa oli miinoitettu murros, ja siihen II/JR 57:n hyökkäys pysähtyi. Tappioiden välttämiseksi pataljoonalle annettiin käsky olla tekemättä turhia hyökkäyksiä, ja venäläisiä pyrittiin pehmittämään lähinnä runsaalla tykistön käytöllä.

Myös kapteeni Palon pataljoonalle, joka hyökkäsi kylän eteläpuolella, oli annettu ohje ”olla liikaa törmäilemättä” ja pyrkiä toivottuun tulokseen saarrostamalla. Siitä huolimatta pataljoona joutui ankariin taisteluihin, sillä uhatessaan katkaista Änkilänsalon puolustajien yhteydet etelään se oli venäläisille erityisen vaarallinen. Venäläisten ensimmäinen vastahyökkäys tien suunnassa alkoi jo aamulla kello 04.00, ja siihen

osallistui muun muassa seitsemän panssarivaunua. Hyökkäys torjuttiin kuitenkin aivan lähietäisyydeltä, mikä kohotti suuresti pataljoonan edellisen komentajan alaisuudessa kolhiintunutta itsetuntoa, kuten näkyi sotapäiväkirjaan viedyistä sanoistakin: ”Useita miehiä oli kaatunut sekä haavoittunut, mutta nyt tiesi, että patl. osaa taistella!”

Seuraavan hyökkäyksen II/JR 15 joutui ottamaan vastaan kello 11.15: ”Alkoi ryssän helvetillinen krh. ja tyk. keskitys asemaamme. Krh.kranaatit osuivat joka puolelle asemaamme ja miehiä kaatui ja haavoittui runsaasti. Onneksi ei ryssän tykistö osunut asemaamme, vaan tuli vähän lyhyitä ja vähän pitkiä, mutta sirpaleet lentelivät kyllä joka puolelle. Ellei patl. olisi kaivautunut niin hyvin, olisivat tappiot varmaan olleet hirveät.” Tämä ja iltapäivällä uusittu hyökkäys saatiin torjuttua.

Pajari murtuu

Pajarin suunnassa, siis Jalkaväkirykmentti 36:n kaistalla, elokuun 2. päivä sujui rauhallisesti. Raskaita kokenut suomalaisrykmentti käytti päivän järjestelyihin, ja kello 16.15 everstiluutnantti Raikkala ilmoitti, että hän valmistautui puhdistamaan seuraavana aamuna Pajarin maaston. Divisioonan esikunnassa hyväksyttiin viivytys hieman pitkän hampain, mutta sitten alkoi saapua tietoja, että venäläiset aikoivat kenties irrottautua Pajarista. Raikkalaa ryhdyttiin hoputtamaan, ja kello 21.15 hän sai käskyn seurata vihollista kiinteässä kosketuksessa ja ”painaa päälle kaikin voimin”. Aivan näin ei kuitenkaan tehty, sillä hyökkäys Pajariin alkoi vasta kello 03.00. Vajaa puolitoista tuntia myöhemmin Raikkala ilmoitti divisioonaan, että ”Pajari vallattu lyhyen tykistövalmistelun ja taistelun jälkeen. Betonipesäkkeistä raju taistelu. Pajarin kylä vahvasti ansoitettu. Puhdistetaan juuri. Hilden taistellen tunkeutuma Pajari 'j':hin.”

Ilmoituksen sisältyi todennäköisesti hieman tosiasioiden kaunistelua. Näyttää näet siltä, että venäläiset olivat divisioonan nimenomaisista patisteluista huolimatta onnistuneet irtautumaan salaa suomalaisten edestä, jotka hyökkäsivät siten tyhjään tai lähes tyhjään kylään. Ilmoituksessa mainitun majuri Hildenin sotapäiväkirja ei ainakaan puhu mistään mainittavimmista taisteluista: ”Valmis klo 3 hyökkäykseen. Ryhmitys suoritettiin huonosti, sillä töin tuskin oli valmis klo 3, kun alkoi 1000

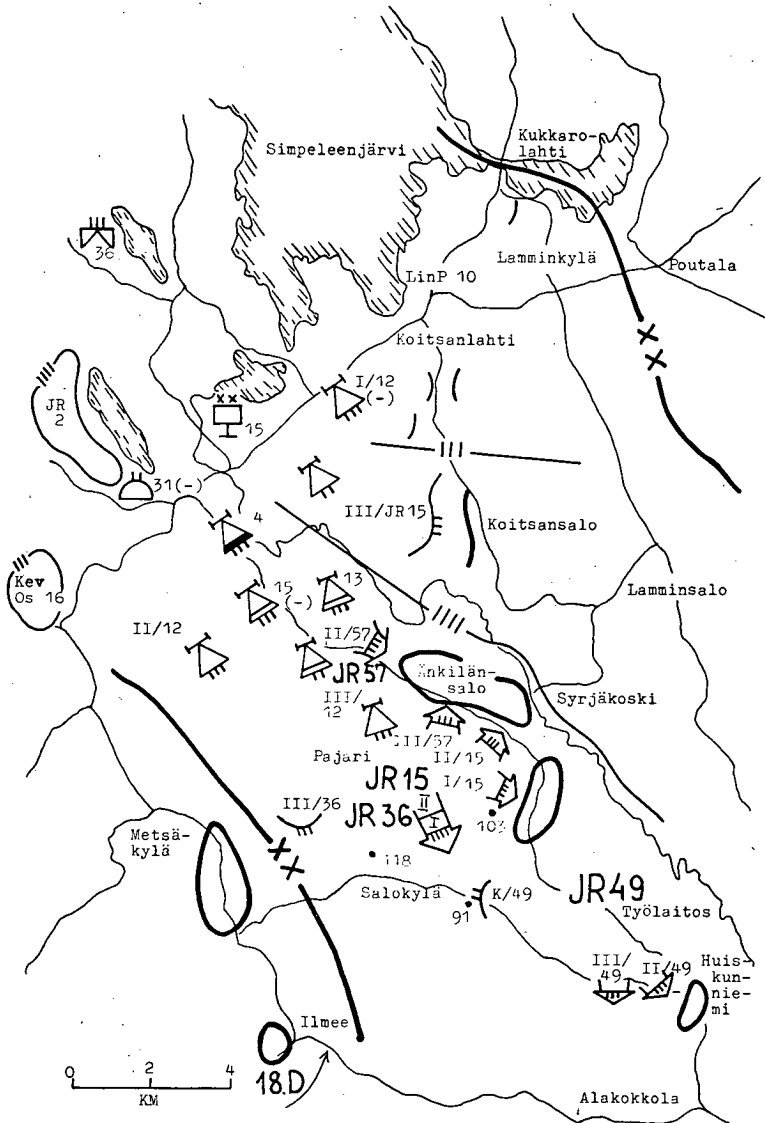

Taistelun jälkiä juuri vallatun Pajarin talon ulkorakennuksissa. SA-kuva.

Fighting traces in the outbuildings of the newly occupied Pajari farm.

kranaatin keskitys. Eteneminen alkoi sen jälkeen. Aivan hiljaista. Ensin eteni 1.K, sitten 3.K ja loput. Pajari oli vallattu verettömästi klo 5:een mennessä. Pajarissa komeita korsuja.” Sotasaaliina kylästä saatiin muun muassa kaksi panssarivaunua, useita panssarintorjuntatykkejä ja paljon muuta materiaalia.

Pajarin valtaus tiesi venäläisten puolustuksen luhistumista tässä suunnassa. Ennen puolta päivää JR 36 aloitti etenemisen kohti etelää, ja neljän kilometrin päässä oleva Salokylä saavutettiin kello 16.00 mennessä. Marssi jatkui edelleen etelään, ja viitisen tuntia myöhemmin oli kärki jo Huiskunniemessä, jonne oli Salokylästä matkaa kuutisen kilometriä. Siellä kohdattiin vihollisen kanssa taistelukosketuksessa ollut kapteeni Vaherman pataljoona everstiluutnantti Järvisen Jalkaväkirykmentti 49:stä. Läpimurto oli siis vihdoinkin tosiasia.

15. Divisioonan ryhmitys 3. 8. 1941 klo 12.00.

Deployment of 15th Division on 3 August at 1200 hours.

Huolto-ongelmia

Oikeastaan asia ei ollut kuitenkaan vielä niin. Järvisen rykmentillä oli näet suuria vaikeuksia. Lähtiessään vajaa pari vuorokautta aikaisemmin liikkeelle rykmentti oli ottanut mukaansa vain kuivan muonan ja jättänyt kenttäkeittiönsä lähtöasemiin. Kaikki tarvittava materiaali kannettiin mukana. Tämä johtui siitä, että Järvinen oli saanut lupauksen, että huoltotie perään avautuisi pian. Näin ei ollut kuitenkaan tapahtunut vihollisen estäessä Änkilänsalossa päätien käytön, eivätkä pioneerit olleet kyenneet ponnisteluistaan huolimatta vetämään tietä halki vaikean maaston rykmentin jälkeen. Kun rykmentti oli varhain elokuun 3. päivän aamuna lähtenyt jatkamaan etenemistään kohti Huiskunniemeä, etäisyys takana olevaan huoltoon oli vain kasvanut.

Järvisen mieliala ei ollut muutenkaan parhaimmillaan, mutta divisioonasta tulleet lisäkäsyt saivat hänet entistään katkerammaksi johtoa kohtaan. Ensimmäinen käskyistä tuli jo kello 05.15: ”Tavoitteen saavuttamisen jälkeen on etenemistä jatkettava ja saavutettava Alakokkolan itäinen ja läntinen tienhaara. Tiedusteltava Uusikylän kautta Asemakylän suuntaan, joka tie samalla varmistettava, samoin Alakokkolan tienhaarasta Kilpolan kautta Asemakylän suuntaan.” Jatkotavoitteen määrittäminen tässä vaiheessa oli tietenkin luonnollinen asia, mutta Järvisen mieltä painoi se, ettei rykmentin huolto toiminut lainkaan. Lisäksi käsky sisälsi roppakaupalla tehtäviä, joiden toteuttamisessa voimat helposti hajaantuivat. Järvinen vastasikin, että eteneminen voisi jatkua vasta sitten, kun raskaat aseet olisi saatu eteen ja huolto järjestetty: ”Ensi hätään olisi lähetettävä miesten kantamana leipää ja säilykkeitä”.

Eversti Hersalo ei voinut kuitenkaan sallia sitä, että JR 49 pysähtyisi. Ensinnäkin armeijakunnan esikunta kiirehti hyökkäyksen jatkamista, ja toiseksi vihollisenkin toimenpiteet tuntuivat edellyttävän nopeaa etenemistä. Siepatun radiosanomom mukaan Viipurin suunnasta oli lähestymässä panssarirykmentti ja elokuun 3. päivän aikana saatiin tietoja, että pohjoisesta, Sortavalan suunnasta olisi purkautumassa venäläisjoukkoja etelään. Jotta vihollinen ei pääsisi karkuun, Hiitolan tienristeysalue olisi vallattava mahdollisimman nopeasti. Niinpä divisioonan esikunta jatkoi Järvisen painostamista, olletikin kun tämän katsottiin tarvitsevan jatkuvaa holhoamista.

Järvinen puolestaan sydämistyi yhä enemmän. Kello 12.30 otettiin di-

Pioneerit tekevät parhaansa saadakseen rakennettua käyttökelpoisen tien JR 49:n perään. SA-kuva.

Engineers doing their best to build a serviceable road to support 49th Infantry Regiment.

visioonassa vastaan hänen sanomansa, joka pituudestaan huolimatta ansaitsee tulla lainatuksi: ”Eteneminen jatkuu, mutta selän taakse ei jätetä mitään puhdistamattomia kohtia. Selusta alkaa vaatia varmistettavia kohtia. Ei voi luvata, milloin voi alkaa viimeisen tehtävän suoritus. Huolto kestävä. Muona loppuu tänä iltana. Haavoittuneet saatava evakuoituksi. Jos vaikeudet yhteyksien takia jatkuvat, on olemassa vaara, ettei Telkkä (JR 49:n peitenimi) pysty suorittamaan mitään . . . Jos tehtäviä edelleen lisätään ja kiirehditään, en voi vastata enempää joukon taistelukunnosta kuin tehtävien suorituksestakaan. Olen kuullut, että takaa on tulossa lisää joukkoja, mutta ellei ensi tilassa saada huoltotietä taatuksi, menettää jokainen lähetetty joukko taistelukelpoisuutensa. Näitten seikkojen takia en voi sanoa, kykenenkö edes ottamaan Alakokolan saatikka sitten pitämään sen. Vihollisia tulee näinollen olemaan yhä enemmän joka taholla, ja yhdystie taaksepäin voi minä hetkenä ta-

JR 49:n kärki lähestyy Huiskunniemeä. SA-kuva.

Spearhead of 49th Regiment approaching Huiskunniemi.

hansa kokonaan katketa. Jos asioita ei korjata, täytyy minun sanoa, että minun on mahdoton jatkaa tehtäviäni.”

Kuten havaitsemme, läpimurto näytti läpimurrolta vasta kartalla. Todellisuudessa läpimurto olisi selvä asia, vasta kun Änkilänsalon tie olisi vapautunut. Yleistilanne ei mahdollistanut kuitenkaan sitä, että divisioonan esikunnassa olisi kallistettu Järvisen valituksille kovin paljon korvaa. Päinvastoin: Joitakin tunteja myöhemmin Järviselle ”korostettiin erikoisen jyrkästi sitä, että Hiitola on saavutettava ennen uusien vihollisvoimien saapumista. Tämä on divisioonan komentajan tinkimätön vaatimus”.

Tietenkin divisioonan johto teki kaikkensa helpottaakseen JR 49:n asemaa. Iltapäivällä lähetettiin yksi joukkue Kaasusuojelukomppaniasta kantamaan rykmentille muonaa kahden pataljoonan päiväannoksen verran ja tien rakentamista kiirehdyttiin. Pioneerit saivatkin ihmeitä aikaan, ja elokuun 3. päivän illalla jollakin tavoin liikennöitävää kenttätietä oli rakennettu vaikeaan maastoon jo kymmenkunta kilometriä. Tykistökin

velvoitettiin tukemaan Järvistä, mutta ampumaetäisyyksiä ei voitu kasvattaa edes tiukoillakaan käskyillä. Majuri Hallakorven patteristosta saatiin loppujen lopuksi yksi tykki tavattomin ponnistuksin Järvisen perään.

Huiskunniemi saavutetaan

Väsymys ja kurja huoltotilanne painoivat selvästi leimansa JR 49:n toimintaan koko elokuun 3. päivän ajan. Kummatkin pataljoonat lähtivät aamuhämärissä liikkeelle kohti Huiskunniemeä, II Pataljoona heti Salokylän—Huiskunniemen tien itäpuolella, III Pataljoona vielä askeleen idempänä. Marssi tapahtui siis maastoitse.

Kapteeni Vaherman II Pataljoona saapui sotapäiväkirjansa mukaan Huiskunniemeen kello 07.50, jonka jälkeen se asettui lepäämään. Ilmeisesti se jäi kuitenkin kylän pohjoisosaan, ja missään tapauksessa se ei tiedustellut esimerkiksi kylässä ollutta tienristeyksen maastoa. Hieman myöhemmin paikalle saapunut majuri Varkon III Pataljoona lähetti näet puolelta päivin ryhmän vahvuisen partion tienhaaraan, jolloin miehet olivat päästä hengestään. Tienhaaran maastossa olleista korsuista avattiin raivokas tuli, jolloin paljastui, että pataljoonat olivat levänneet aivan vihollisen välittömässä läheisyydessä. Tämän jälkeen vihollista ryhdyttiin tiedustelemaan tarkemmin, jolloin selvisi, että tienhaarassa oli lujaisti linnoittautunut vastustaja. Everstiluutnantti Järvinen otti vastuulle, ettei rykmentti jatkanut vastoin divisioonan käskyä Alakokkolaan, ja ensimmäiseksi tehtäväksi otettiin tienhaaran valtaus. Tiedustelu sentään käskettiin tavoitteeseen.

Tämä oli tilanne, kun Pajarin suunnasta saapunut Jalkaväkirykmentti 36 sai yhteyden Järvisen rykmenttiin. Everstiluutnantti Raikkala saapui itse Järvisen luo kello 18.55, jolloin hän sai kuulla naapurin vaikeuksista ja siitä, että Huiskunniemessä oli motti. Jälkimmäinen sana oli tosin epätarkka, sillä venäläisiä ei oltu saarrettu, minkä seurauksena he pääsivät seuraavana aamuna irtautumaan. Everstiluutnantit ryhtyivät yhdessä pohtimaan tilannetta ja muun muassa ruuhkan selvittämistä, joka oli syntynyt kahden rykmentin sulloutuessa samalle alueelle. Sovittiin seuraavan aamun hyökkäyksestä, ja Raikkala lupasi Järviselle yhden raskaan heittimen ja kolme panssarintorjuntatykkiä omista aseistaan.

Joukkue divisioonan Kaasusuojelukomppaniasta määrättiin kantamaan elin- ja ampumatarvikkeita JR 49:lle. SA-kuva.

Platoon from divisional Anti-Gas Company carrying foodstuffs and ammunition to 49th Regiment.

Hänen ajoneuvojaan oli näet päässyt paikalle Pajarin kautta kulkevan polkutien kautta.

Tähän me sitten jätämmekin Järvisen ja Raikkalan rykmentit, sillä niiden osalta läpimurtotaistelu oli jo ohitse, ja kysymyksessä oli takaa-ajovaihe, joka päättyi noin kuukauden kuluttua Suomen vanhan rajan tuntumassa Etelä-Kannaksella. Sen sijaan meidän on palattava vielä hetkeksi pohjoisemmaksi Änkilänsalon maastoon, missä divisioonan oli saatava tie auki, jotta voitiin puhua divisioonan läpimurrosta.

Taistelu jatkuu Änkilänsalossa

Everstilutnantti Valkamalle, JR 57:n komentajalle, korostettiin jo aamuhämärissä, että Änkilänsalon kautta kulkevan tien avaaminen olisi aivan välttämätöntä muun muassa tykistön siirtoja varten. Valkama ilmoittikin puolestaan hieman myöhemmin, että hän hyökkäisi kaikilla

kolmella pataljoonallaan kello 07.30. Painopiste olisi Syrjäkosken suunnassa. Todellisuudessa hyökkäyksen taakan kantoi lähes yksinään majuri Kilpeläisen III/JR 57, sillä kapteeni Palon II/JR 15:n hyökkäys pysähtyi heti alkuun vihollisen erittäin kovaan tuleen ja kapteeni Hännisen II/JR 57 ei hyökännyt varsin yksityiskohtaisen sotapäiväkirjansa mukaan lainkaan.

Everstiluutnantti Valkamalle muodostui kuitenkin optimistinen kuva tilanteen kehittymisestä, minkä hän välitti myös divisioonan esikuntaan. Sieltä annettiinkin kello 13.25 jo jatkotehtäviä sen varalta, että Syrjäkoski saataisiin vallattua. Illan suussa saatu Valkaman tilanneilmoitus palautti kuitenkin divisioonan esikunnan karuun todellisuuteen: ”Syrjäkoskelle ja Änkilänsaloon ei päästy. Vihollisen varustukset siellä yhtä lujia kuin Pajarissa, joten tietä ei voida kädenkäänteessä saada käytettäväksi.”

Eversti Virkin Jalkaväkirykmentti 15, jota edusti toistaiseksi vain ratsumestari Penttilän I/JR 15, saapui vaivalloisen marssin jälkeen myös kyseisen elokuun 3. päivän aikana Änkilänsalon taistelualueelle. Se sai käskyn hyökätä pisteen 103 itä- ja kaakkoispuolella olevaa kolmea kukkulaa vastaan, joilta käsin venäläiset hallitsivat kumpareitten välitse johtavaa Änkilänsalon tietä. Voimakkaimman vastuksen tiedettiin olevan kukkuloista itäisimmällä, Pirunvuorella, jota kutsuttiin myös Rykmentinkukulaksi.

Tulikoketus viholliseen saatiin kello 18.17. Suomalaiset etenivät pohjoisesta tien itäpuolella — tie oli tässä kohden suomalaisten hallussa — mutta Pirunvuoren valtaus osoittautui kovan vastarinnan vuoksi ylivoimaiseksi tehtäväksi. Yrityksessä menetettiin 54 miestä, joukossa muun muassa yksi komppanianpäällikkö. Eversti Virkki keskeytti hyökkäyksen kello 22.40.

Oikean kuvan saamiseksi taistelusta on paikallaan lainata hieman JR 15:n sotapäiväkirjaa kohdasta, jossa kerrotaan tuolloisista huolto-oloista. Samalla on hyvä muistaa, että esimerkiksi everstiluutnantti Järvisen rykmentin kohdalla olosuhteet olivat vielä huonommat: ”Joukkojen tila oli tämän taistelun jälkeen huono, sillä kaikki huolto oli pioneerien tekemän keskeneräisen uuden tien varassa. Tämä uusi tie, joka oli lähes 20 km pitkä, oli kauttaaltaan hyvin huono, jota pitkin kevyidenkin kuormien kuljettaminen oli hyvin vaikeata. Silloin tällöin kaatui kuorma hevosineen nurinniskoin. Ajomiesten lisäksi tarvittiin suuri joukko miehiä

kuormien avustamiseen. Viimeiset 4—5 km oli kaikki kuljetettava kantamalla. Lukuisten haavoittuneiden kantamiseen tarvittiin suuri joukko miehiä.” Sääkään ei helpottanut oloa. Ensimmäisinä hyökkäyspäivinä oli vallinnut paahtava helle, ja suuret metsäpalot olivat haitanneet toimintaa vakavasti. Elokuun 3. päivänä helle repesi rajuilmaksiksi, ja toisaan seuraavat rankkasateet kastelivat miehet läpimäriksi. Muutoinkin huonokuntoiset ja raskaan liikenteen vaivaamat tiet muuttuivat entisestäänkin vaikeammin kuljettaviksi.

Jättäkäämme kuitenkin luonnonolojen tarkastelu sikseen ja katsokaamme, mitä Änkilänsalossa saatiin aikaan elokuun 4. päivänä. Pirunvuoren suunnassa ei tapahtunut juuri mitään, mikä ei merkinnyt kuitenkaan taistelutaukoa. Virkille ei näet pystytty järjestämään toistaiseksi tykistötukea, joten hänen hyökkäyksensä siirrettiin elokuun 5. päivään. Hänelle luvuttiin myös, että kapteeni Palon II/JR 15 palautettaisiin rykmentille vielä 4. päivän aikana. Näin tapahtuikin, ja Palo ilmoittautui aamuyöllä Virkille. Ihmeellistä tosin oli, että hän löysi esimiehensä säkipimeässä yössä, sillä hän oli saanut virheellisen käskyn lähteä Karjalan työlaitokselle, joka oli Pirunvuoresta yli kuusi kilometriä kaakkoon.

Änkilänsalon ”motin” — sen itäsivusta oli auki — luona taistelut jatkuivat koko 4. päivän. Kiivaimmissa taisteluissa siellä oli äskenmainittu Palon pataljoona, joka onnistui poislähtöönsä mennessä ylittämään Änkilänsalon tien Syrjäkosken tienhaarasta kilometrin verran kaakkoon. Venäläisvangit ilmoittivat mielialan ”motissa” pehmenevän, mutta taistelukentällä se ei ollut havaittavissa. Vastarinta oli yhä kova.

Koska suuri osa divisioonaa — Jalkaväkirykmentit 36 ja 49 — olivat jo etäällä Huiskunniemessä, divisioonan esikunta oli jäämässä kovin taakse. Eversti Hersalo tekikin päätöksen siirtää komentopaikka Huiskunniemeen ja kello 14.05 hän nousi eräine upseereineen autoon ja lähti liikkeelle. Neljän tunnin kuluttua esikunnan ovi kuitenkin kävi, ja matkaan lähteneet palasivat mieli mustana ja sadetakit kiiltäen. Huiskunniemeen ei yksinkertaisesti ollut menemistä. Pajarin kautta kulkenut ainoa mahdollinen tie oli ollut pelkkänä mutavellinä, ja sateessa värjöttelevät miehet ja kuormastokolonnat olivat lisäksi tukkinneet sen täydellisesti. Mieliala esikunnassa oli maassa, ja useamman vuorokauden lähes yhtämittainen valvominen painoi raskaana silmäluomia.

Taistelu ei voi kuitenkaan keskeytyä tällaisten seikkojen vuoksi, ja

Änkilänsalon tien avaamista oli yritettävä entistäkin suuremmalla ponnella elokuun 5. päivänä. Ja tällä kertaa tuli jo tuloksiakin.

Tilanne laukeaa

Vaikka Palon pataljoona ei ollutkaan vielä käytettävissä, eversti Virkki aloitti hyökkäyksen I/JR 15:lla jo kello 03.30. Jälleen kärsittiin ikäviä tappioita, mutta muutaman tunnin kuluttua ratsumestari Penttilä saattoi ilmoittaa kuitenkin ensimmäisistä osamenestyksistä. Muun muassa Pirunvuoresta länteen oleva kumpare oli vallattu. Palo sai käskyn kello 05.40, mutta väsyneeltä pataljoonalta kesti kauan ennen kuin se pääsi liikkeelle. Sen hyökkäys alkoi kello 10.30 Pirunvuoren pohjoispuolelta, ja taasen oli eteneminen vaikeata. Vuorella oli pesäke pesäkkeen vieressä, ja etumaasto oli raivattu puhtaaksi. Palo yritti viedä esimerkiksi pysähtyvää hyökkäystä eteenpäin, mutta puolelta päivin hänet tavoitti sotilaskuolema. Erittäin kyvykkääksi pataljoonankomentajaksi muutamassa päivässä osoittautuneen pelottoman upseerin tie päättyi siihen.

Taistelu ei päättynyt tähän, mutta vaimeni kuitenkin huomattavasti. Se johtui myös siitä, että — suomalaisten sitä vielä tietämättä — venäläisen Jalkaväkirykmentti 588:n komentaja ja politrukki polttivat samaan aikaan Pirunvuorella papereitaan lähteäkseen heti sen jälkeen yrittämään metsien kautta kohti Elisenvaaraa. Venäläisten irtaantuminen oli näet alkamassa niin Änkilänsalossa kuin Pirunvuorella kuin koko 15. Divisioonan lohkokkakin.

Koska emme tunne venäläisten asiakirjoja, emme voi tietää, miten irtaantumisen onnistui heidän kannaltaan. Sellaista kalustoa, jota he eivät kyenneet kantamaan mukana, jäi suomalaisten käsiin aika runsaasti. Pirunvuoren maastossa esimerkiksi oli seitsemän autoa, pari panssarintorjuntatykkiä, noin 30 autokuormaa ampumatarvikkeita jne. Vainajia vuorelta löydettiin noin 150. Sitkeästi puolustautuneita venäläisiä oli pidetty paikallaan ilmeisesti niin kauan kuin se tilanteen mukaan vain oli mahdollista. Vasta kun puolustautuminen kävi paikallisen ja yleistilanteen vuoksi aivan mahdottomaksi, venäläisrykmentille annettiin lupa irtaantua. Joukkoa ei luonnollisestikaan juuri säästetty, kun näin menetettiin, ja tuskin erehdytään paljoakaan, kun oletetaan Jalkaväkirykmentti 588:n taisteluarvon olleen tämän jälkeen erittäin vähäisen.

Huoltokolonnien aiheuttamaa ruuhkaa JR 36:n hyökkäyssuunnassa kulkeneella metsätieuralla. SA-kuva.

Traffic jam caused by several supply convoys on the forest track following the advancing troops.

Mitään erityistä kiitosta Änkilänsalon urheat venäläiset puolustajat eivät näytä kuitenkaan esimiehiltään saaneen. Suomalaiset onnistuivat näet sieppaamaan muutamaa päivää myöhemmin 23. Armeijan sanoman, joka oli tarkoitettu myös 142. Divisioonalle. Siinä todettiin muun muassa seuraavaa: ”Joukkojemme viime päivinä suorittamat sotatoimet osoittavat, että huomattava osa komentajista ja poliittisesta henkilöstöstä ei osoita tarvittavaa johtokykyä eikä saa joukkoihinsa oikeata henkeä, sisukkuutta ja varmaa uskoa vihollisen tuhoon. Käsittämättömän hättääntymisen ja muutamilla komentajilla ja poliittisilla työntekijöillä jopa suorastaan pelkuruudenkin ilmeneminen johtavat siihen, että muutamat osastot alkoivat menettää lujuu den, jota ne vain muutama päivä aikaisemmin vielä olivat osoittaneet. . . Ettekö kykene lyömään huonosti organisoituja ja nälkäisiä suomalaisia joukkoja, joista valtava osa ei halua taistella?”

Neuvostoliiton kärsimien ihmisuhrien määrän sanotaan kohonneen

toisessa maailmansodassa 20 miljoonaan henkeen. Suuri luku selittyi osittain ihmisvoiman tuhlaavaisella käytöllä. Siitä saatiin näyttöä Änkilänsalonkin taistelussa, kuten edellä mainittu sitkeä pitäytyminen aikoi-
naan annetussa puolustustehtävässä osoitti. Sitä osoitti myös se, että se-
kä Pirunvuorelle että Änkilänsalon kylään jätettiin muiden vetäytyessä
joitakin kymmeniä miehiä, jotka jatkoivat taistelua. Nämä viimeiset
puolustajat eivät olleet tietoisia yleistilanteesta eivätkä muiden poisläh-
döstä, eikä ole myöskään tietoa oliko heidät jätetty tahallisesti suojaa-
maan muiden irtaantumista vai oliko vetäytyminen tapahtunut niin seka-
sortoisissa oloissa, ettei osaa miehistä ennätetty ottaa mukaan. Sitkeästi
nämä viimeiset sankarit joka tapauksessa taistelivat joidenkin ollessa
suorastaan fanaattisia. Niinpä kun Pirunvuoren lähellä ammuttiin elo-
kuun 5. päivän illalla tuleen panssarivaunu, heittäytyi sieltä ulos kaksi
miestä, jotka surmasivat heti itsensä räjäyttämällä käsikranaatin rintan-
sa alla.

Elokuun 6. päivän iltaan mennessä taistelu Änkilänsalossa oli vih-
doin ohitse. Vain taistelun pirstoma maasto ja venäläisten viime hetkellä
tuleen sytyttämät rakennukset kertoivat pian Änkilänsalon tietä etelään
virtaaville 15. Divisioonan ja II Armeijakunnan huoltokolonnille, että
tuhannet miehet olivat taistelleet tällä paikalla hetki sitten elämästä ja
kuolemasta. Seutu, jonka ohittamiseen 15. Divisioonan esikunnassa oli
uskottu alun perin kuluvan vain muutamia tunteja, olikin vaatinut yhty-
mältä viikon kestäneet raskaat taistelut.

Emme käy tekemään tässä lopussa yhteenvetoa syistä, joiden vuoksi
Änkilänsalon taistelusta kehittyi sellainen kuin olemme edellä havain-
neet. Lukija lienee jo itsekin tehnyt omat johtopäätöksensä. On kuiten-
kin syytä korostaa, että olemme tarkastelleet vain mitalin toista puolta.
Venäläisten toiminnasta emme tiedä paljoakaan, mutta voimme olettaa,
että heillä oli vielä vaikeampaa kuin suomalaisilla. Yleisen havainnon
mukaan jokainen on taistelutilanteen aikana taipuvainen näkemään
omat vaikeutensa mustassa valossa, kun taas vihollinen tuntuu toimivan
ilman kitkaa ja suunnitelmiansa mukaisesti. Näinhän ei asia voi luonnol-
lisestikaan olla todellisuudessa, ja Änkilänsalossa venäläisillä oli epäile-
mättä hankalimmat oltavat kuin suomalaisilla. 15. Divisioonaa sai sen-
tään tehtävänsä suoritettua, kun taas ylivoimaisiin oloihin joutuneen Jal-
kaväkirykmentti 588:n kohdalta tuskin voi väittää samaa.

Käytetyt lähteet

Sota-arkiston asiakirjat:

II AKE:n sotapäiväkirja n:o 2 14. 7.—6. 8. 1941, Spk 4190
15. DE:n komentoportaan sotapäiväkirja I 27. 6.—1. 8. 1941, Spk 6177
Tsto III/15, DE:n sotapäiväkirja n:o 2 1. 8.—8. 1941, Spk 6180
JR 36:n taistelukertomus 31. 7.—13. 8. 1941, Spk 11725
I/JR 36:n sotapäiväkirja 19. 6.—3. 10. 1941, Spk 11758
II/JR 36:n sotapäiväkirja 30. 7.—16. 8. 1941, Spk 11760
JR:n 57:n sotapäiväkirja 18. 6.—31. 12. 1942, Spk 13209
II/JR 57:n sotapäiväkirja 18. 6.—31. 12. 1942, Spk 13321
JR 15:n taistelukertomus 30. 7.—23. 8. 1941, Spk 10607
II/JR 15:n sotapäiväkirja 18. 6.—22. 8. 1941, Spk 10680
E/JR 49:n sotapäiväkirja 18. 6.—4. 8. 1941, Spk 12342
II/JR 49 sotapäiväkirja 19. 6.—31. 12. 1941, Spk 12434
III/JR 49:n sotapäiväkirja 18. 6.—5. 9. 1941, Spk 12441
Tsto II/15. DE:n Sal. ja yl.kirjeistöä 1941, T 615/2
15.D:n tilanneilmoitukset 28. 7.—31. 12. 1941, T 611/9.

Yksityiset asiakirjat:

Evl U S Haahden henkilökohtainen päiväkirja.

Kirjallisuus:

Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941—44, Helsinki 1981.
Suomen sota 1941—1945, 3. osa, ilman painopaikkaa 1951.

Summary

THE BREAKTHROUGH IN ÄNKILÄNSALO IN THE SUMMER OF 1941

The Finnish attack during the summer of 1941 consisted in its first phase of a series of breakthrough battles. Mostly the operations were more difficult than expected. This was true also for the 15th Division. This reservist division commanded by Colonel Hersalo launched its attack in the Simpele area on 31 July 1941 at 1230 hours.

The attack was expected to be an easy task and it was thought that the important Hiitola junction, 25 km away, might be reached already during the first day of attack. In the divisional attack order fast action and axis of effort were emphasized, but in reality the division advanced without clear axis of effort with all three regiments abreast.

Due to the surprisingly strong resistance the advance proved to be difficult from the very start. After the 2nd Army Corps had detached an additional regiment to the division a breach was finally achieved in the enemy lines on 3 August 1941, but the Russians continued their defence in Änkilänsalo, thus cutting off the only supply road. Not until the 15th Division concentrated approximately two regiments to Änkilänsalo did the Russian resistance collapse on 5 and 6 August 1941. The Russian casualties were naturally heavy and it is estimated that their 588th Infantry Regiment lost its fighting capability in Änkilänsalo. Due to the tough resistance of the enemy and the friction factors typical of war the 15th Division had to spend a week in breaking through while the estimated duration was a few hours.

Jyri Paulaharju

TYKISTÖTIEDUSTELU HANGON RINTAMALLA 1941

Johdanto

Hankoniemen taistelut kesällä ja syystalvella vuonna 1941 poikkesivat luonteeltaan olennaisesti muista jatkosodan sotatoimista. Vastustaja oli pureutunut lujasti vuokra-alueelle ja kaikesta päättäen oli myös suunnitellut jatko-operaatioita syvälle Suomeen mahdollisen sodan syttyessä Suomen ja Neuvostoliiton välille.¹ Alueella oli runsaat miehitysjoukot, jotka olivat monipuolisesti varustetut sekä hyvin koulutetut. Saaristo oli paikoittain tehokkaasti kenttälainnoitettu ja operaatioihin tarvittava ilmatuki oli nopeasti saatavissa Täktomin aukeille raivatulle lentokentälle sijoitetulta lentorykmentiltä sekä Baltian neuvostoliittolaisista tukikohdista.

Suomalaiset olivat myös kriisitilannetta varten laatineet Hankoniemen puolustus suunnitelmat. Ylijohto näki selvästi Hankoniemeltä johtavien maastourien merkityksen maan kokonaispuolustukselle ja siten ryhdyttiin välirauhan aikana rakentamaan yhtenäistä kantalainnoitelinjaa poikki niemimaan Storholmin-Vitträskin-Harparskogin -Skogbyn tasalle. Tämän pääaseman eteen oli ryhmitettyinä kenttälainnoitettuihin aseisiin vahvennetut rajavartioyksiköt. Puolustus oli ajateltu suoritettavaksi niemimaalla painopistesuunnassa sekä saaristossa runsaan tykistötulen turvin. Tätä varten sijoitettiin puolustusasemiin välirauhan aikana useita raskaita tykkejä sekä samalla varauduttiin siirtämään alueelle lisää tykistökalustoa, tosin pääasiassa osin vanhentunutta mallistoa.²

Sodan puhjettua yleistilanne poikkesi kaavailuista ja niin Hankoniemen rintamalla molemmin puolin jähmetyttiin puolustukseen ja taisteluista kehittyi ennen pitkää verisiä saaristokahakoita sekä raskaan tulen käyttöön rakentuvia paikallisia yhteenottoja. Venäläiset eivät yrittäneet vastoin odotuksia laajempaa yleishyökkäystä ja vastaavasti suomalainen johto katsoi ratkaisuun tähtäävän offensiivin vaativan enemmän raskasta kenttä- ja rannikkotykistöä kuin mitä oli käytettävissä ja kaikissa tapauksissa elävän voiman tappiot tulisivat olemaan raskaat.³

Hangon Ryhmän tykistökomentaja majuri Viktor Vähätupa komentopaikassaan syyskesällä 1941.

Major Viktor Vähätupa, Commander of the Hanko Artillery Group at his headquarters in late summer 1941.

Näin Hankoniemen taisteluista kehittyi sitten ainutlaatuinen sotatoumien sarja, jossa olennaista osaa näytteli suomalaisten puolella tykistö-tuli. Tämä puolestaan loi edellytykset mittavalle tykistötiedustelulle.

Tykistön voimasuhteet

Tykistötiedustelun eräänä tavoitteena on vastustajan tykistön määrän ja lajin arviointi sekä tulittavien aseiden paikannus. Laajennettuna käsi-

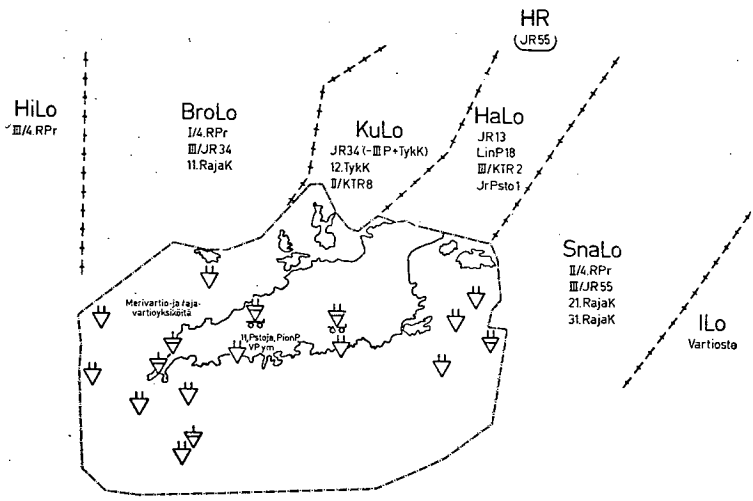
te pitää sisällään yleensä tulitettavien kohteiden määrittämisen tykistön käytössä olevilla menetelmillä. Hangon rintamalla oli kesällä 1941 molemmin puolin huomattava määrä putkia, joskaan niiden tehokkuus ei aina vastannut lukumäärää. Neuvostoliittolaisilla laskettiin olleen vuokra-alueella seuraava määrä kaarituliaseita.⁴

Taulukko 1 Neuvostoliittolaisten joukkojen käytössä olleet tykistöaset v. 1941 Hangon rintamalla

Laji	Määrä
rautatietykkejä	3/305 mm
rautatietykkejä	3/180 mm
haupitseja	48 kpl
kanuunoita	8 kpl
rannikkotykkejä, kevyitä	84 kpl
rannikkotykkejä, raskaita	12 kpl
ilmatorjuntatykkejä	96 kpl
panssaritorjuntatykkejä	40 kpl
kranaatinheittimiä	n. 80 kpl
Yhteensä	374 kpl

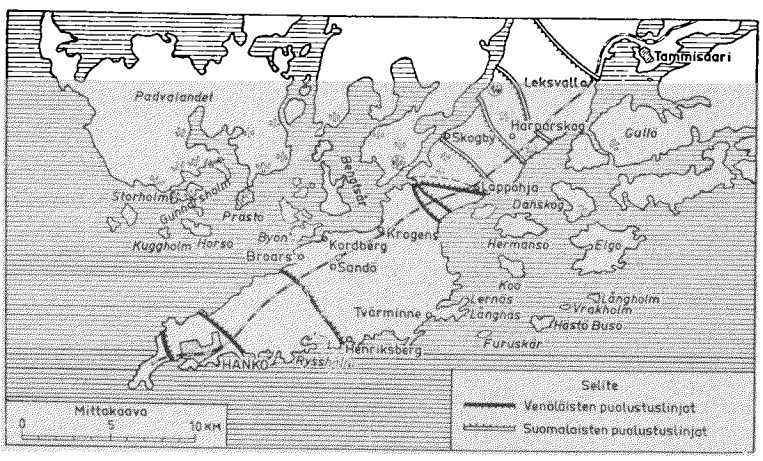
Nämä aset olivat jakautuneet useisiin yksikköihin kautta vuokra-alueen. Raskaan kenttätykistön painopiste oli Syndalenin tasalla niemimaalla ja vastaavasti rautatiepatterit toimivat Tvärminnessä sekä Hangon pohjoispuolella. Rautatiepattereita varten oli rakennettu erityinen rata tuliasemalaaajennuksineen. — Kenttätykistöstä oli lähes 85 % ryhmitetty katettuihin tuliasemiin, varustukset olivat hyvin rakennettuja ja kestivät keveiden kranaattien täysosumat. Viestiyhteydet oli vedetty pääosin syviin kaapelikanaviin, jotka kuitenkin solmuuntuivat eräin paikoin haitallisesti tehden yhteydet siten haavoittuviksi. Pääosa tykistön viestiyhteyksistä oli parikaapelia, talvisodan ajoilta tuttua yksijohdinmenetelyä ei juuri tavattu.⁵

Suomalaisten joukkojen käytössä oli sodan alkaessa Kenttätykistörykmentti 8, Järeä Patteristo 1 sekä useita erillisiä yksiköitä, joiden kalustona olivat vanhentuneet, liikuntasodankäyntiin sopimattomat tykit. Rannikkotykistö oli ryhmitetty raskaan tykistön osalta kantalinnoitettiin tai kenttäasemiin, myös muutamia keveiden tykkien asemia oli valmiina. Myöhemmin sodan kuluessa järjesteltiin Hangon Ryhmän tykistö

Hangon ryhmän lohkojako sekä joukkojen ryhmitys 22. 6. 1941.

The sectors of the Hanko Group and the troop deployment 22 June 1941.

Neuvostojoukkojen käsitys suomalaisten tuliasemista ja puolustuslinjoista.

The Soviet opinion about the Finnish artillery emplacements and defence lines.

uudelleen, muodostettiin ns. Kenttäpatteristoja, jotka koostuivat sangen erilaisista tulyyksiköistä ja tykkimalleista.⁶ Tykistön määrä lisääntyi taistelujen aikana olennaisesti, joskin kalustollisesti pysyttiin vanhemmissa malleissa.

Taulukko 2 Hangon Ryhmän tykistö elokuussa 1941⁷

Lohko	Kiinteät rt-tykit	Kenttä- tykit	Krh:t	Pst-tykit	It-tykit
HiLo	2 jär 11 rask 10 kev	2 kev			4 rask 9 kev
BroLo	6 rask 11 kev	2 jär 4 rask 18 kev	6 kev	2	10 kev
KuLo	3 rask 4 kev	1 jär 28 kev	6 kev		2 kev
HaLo		9 jär 4 rask 20 kev	3 rask 14 kev	15	4 rask 9 kev
SnaLo	3 rask 24 kev	1 jär 8 rask 17 kev	3 kev	6	5 kev
Yhteensä	74 tkiä	114 tkiä	32 krh	23 tkiä	43 tkiä

Kaikkiaan putkia oli 286 kpl. Neuvostotykistöllä oli siten lähes sadan aseenn ylivoima, jota kuitenkin jossakin määrin tasoitti suomalaisten keskimäärin suurempi kaliiperi (81: 76).

Suomalaisilla oli sodan alkuvaiheessa lisäksi huutava puute erikoishenkilöstöstä, mm. tulenjohtajia ei ollut riittävästi. Tämä vajuus heijastui luonnollisesti myös tykistötiedusteluun.⁸

Johtosuhteet

Hangon vuokra-alueita ympäröivistä, puolustukseen ryhmittyneistä joukoista muodostettiin Hangon Ryhmä (HR), jolle päämaja määritti selkeän puolustustehtävän 15. 6. 1941. Ryhmä alistettiin Merivoimien komentajalle. Hangon Ryhmän komentajaksi tuli sen runkoyhtymän 17. Divisioonan komentaja eversti A Snellman, hänen apulaisenaan toimi alussa 4. Rannikkoprikaatin komentaja everstiluutnantti N V Kesämaa.

Tykistökomentajana oli alussa everstilutnantti K G Rauramo. Heinäkuussa 1941 suoritettiin Hangon Ryhmän joukkojen uudelleen järjestely 17.Divisioonan pääosien tultua siirretyksi Karjalan Armeijan yhteyteen. HR:n komentajana toimi eversti Snellmannin jälkeen evl Kesämaa ja sittemmin 26. 8. 1941 lähtien eversti E R Koskimies. Tykistökomentajana toimi 15. 7. 1941 lähtien Hankoniemen sotatoimien päättymiseen saakka majuri Viktor Vähätupa.⁹ Hänen mukanaan tuli Ryhmän käyttöön komentamansa Kev.Psto 15.

Hangon Ryhmän esikunta koostui 20. 7. 1941 seuraavista osista:

Komentaja evl Kesämaa

Esikunta

Esikuntapäällikkö majuri J A Kiveliö

Tykistökomentaja majuri V V Vähätupa

Pioneerikomentaja everstilutnantti J C Fabritius

Ilmatorjuntakomentaja majuri E B Liusvaara

Ilmasuojelukomentaja majuri U V Rauanheimo

Viestikomentaja kapteeni E Rautaheimo

Komentotoimisto (Tsto I)

Operatiivinen toimisto (Tsto II)

Asetoimisto (Tsto III)

Liikennetoimisto (Tsto IV)

Huoltotoimisto (Tsto V)

Viestitoimisto (Tsto VI)

Tykistökomentajan toimisto (Tsto VII)

— tstopäällikkö maj A J Kuurinmaa

— tstoupeeri ltn K Paasi

— kss- ja sääupseeri insltn G J Forsell

Pioneerikomentajan toimisto (Tsto VIII)

Ilmatorjuntakomentajan toimisto (Tsto IX)

Ilmasuojelukomentajan toimisto (Tsto X)

Kullekin lohkolle oli määrätty oma tykistökomentaja, joka oli suoraan HR:n tykistökomentajan alainen. Lisäksi majuri Vähätuvan välitömmään johtoon kuului ryhmän tukitykistö. Hangon Ryhmä oli kuten jo aiemmin todettiin, alistettu Merivoimien komentajalle kenraaliluutnantti V Valveelle, joka suorittikin useita tarkastuskäyntejä rintamalla tavan-

omaisen yhteydenpidon ohella. Tykistöupseerina hän näiden tarkastustensa yhteydessä aina vieraili tykistön tuliasemissa sekä mittaustiedustelun asemapaikoissa. Hänen lisäksi päämajan tykistöosasto kohdisti erityistä mielenkiintoa Hangon taisteluihin, varsinkin mittaustiedustelulta odotettiin hyviä tuloksia. Alan johtava asiantuntija, everstiluutnantti H Karstén tutkaili ääni- ja valomittausrintamia perusteellisesti kahteenkin otteeseen.¹⁰

Laajamittainen tykistötiedustelu käynnistyi vasta heinäkuun lopulla. Tykistöjoukkojen uudelleen järjestelyjen puitteet hahmoteltiin 17.—18. 7. 1941 välisenä aikana¹¹ ja 19. 7. 1941 julkaistiin tämän perusteella Hangon Ryhmän tykistökäskey n:o 1. Tykistötiedustelun olennainen suoritusyksikkökin saatiin varustettua ja keskitettyä Hankoniemen rintamalle vasta heinäkuun puolivälissä.

Tykistötiedustelu

T ä h y s t y s t o i m i n t a

Vihollisen lähikohteiden selvittämiseen soveltuu parhaiten asianmukaisesti ryhmitetty ja riittävällä viestiyhteyksillä varustettu tähystyspaikojen verkosto. Tulenjohtoryhmät suorittivat pintatähystystä varsinaisista tulenjohtopaikoista sekä perustamistaan tähystyspisteistä. Näiden syntyminen tapahtui lähes automaattisesti kullakin lohkolla asianomaisen tuliyksikön komentajan laatimien suunnitelmien mukaisesti. Hangon rintamalla osoittautui hyvin pian sodan alettua, että tavanomaista laajempi verkosto oli jo yksinomaan maastollisista syistä paikallaan. Aluksi mittavan verkoston luomista haittasi tulenjohtajien puute¹² sekä sittemmin viestiyhteyksiin tarvittavan kenttäkaapelin sekä radioiden vähyys. Heinäkuun jälkeen oli kuitenkin saatu muodostettua painopistesuuntaan Hankoniemelle aukoton, paikoin useampikertainen tähystysjärjestelmä, johon aiemmin mainittujen tjp- ja tähystyspisteiden lisäksi oli rakennettu erityinen kuulovartioasemien verkosto. Saaristoalueilla rannikkotykistön kiinteät tulenjohtojärjestelmät täydennettiin mahdollisuuksien mukaan kenttälainoitetuilla tähystyspaikoilla tai torneihin sekä puihin sijoitetuilla tilapäisillä havaintoasemilla. Monin paikoin pyrittiin rajoiteilla hyökkäyksillä ottamaan haltuun saaria tai luotoja, joilta käsin voi-

tiin seurata vihollisen toimintaa niemimaalla tai merialueella. Vastaavasti vihollinen vastahyökkäyksin pyrki heittämään suomalaiset pois näiltä merkittäviltä alueilta. Taistelut olivat yleensä saaristotaistelujen luonteen mukaisesti verisiä, ratkaisuun päättyviä.

Alussa aistitähystyksen tulokset ilmoitettiin tavanomaiseen menetelmään tukeutuen omalle ampuvalle yksikölle tai sitten vastaavalle omalle johtoportaalalle. Kuitenkin jo kesän lopulla annettiin määräys keskittää tietojen kulku asianomaisen lohkon tykistökomentajalle. Tämä puolestaan yhdisti saamiaan tietoja ja viestitti ne edelleen HR:ään. — Viestiyhteydet olivat aluksi probleemana, kenttäkaapelia käytettiin kaapelikanaviin upotettuina mutta siitä huolimatta etenkin etulinjassa usein osumat kanavaan tai sen läheisyyteen katkoivat yhteyksiä. Vikapartioinnissa haavoittui ja kaatui useita tykkimiehiä. Mutta masentavinta oli omien joukkojen tekemä ilkeä. Sodan alussa oli jalkaväkijoukkojen ja tykistön kesken vallalla nähtävästi aselajikiista, jonka seurauksena todettiin muutamien katkosten syntyneen jalkaväkiyksiköiden tahallisena työnä.¹³ Asiaan puututtiin ripeästi ja heinä—elokuun täitteestä alkaen ei asiakirjoissa enää ole merkintöjä näistä katkoksista. Aselajit olivat oppineet tuntemaan toisensa ja yhteishenki muodostui saumattomaksi. Tähystystoiminnan painopistesuunnassa Hankoniemen alueella oli rintamakilometriä kohden 12—15 tjp-, tähystys- tai kuulovartiopistettä,¹⁴ verkosto oli aukoton. Sen tehokkuudesta kertoo parhaiten operatiivisen toimiston toteamus: ”. . . tykistöyhteydet ovat nopeampia ja tuloksiltaan tarkempia tiedustelutietojen hankinnassa. . .”¹⁵

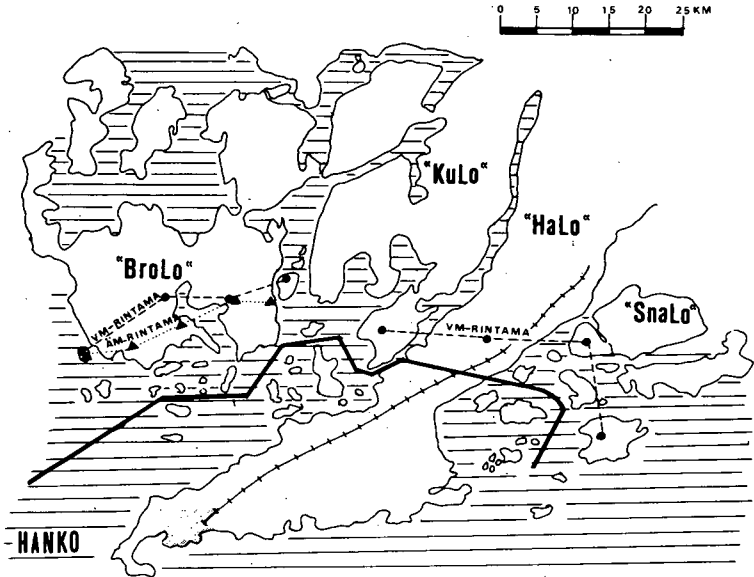
Hangon rintaman taisteluille oli myös luonteenomaista tulen aloittaminen välittömästi havaittuun hyvään kohteeseen. Milloin tuliyksiköitä oli vapaana ja maali riittävän tarkoin määritetty, sitä myös tulitettiin. Myöhemmin ammusrajoitukset jossakin määrin haittasivat välitöntä tulitusta mutta yleensä suomalainen tykistö toimi lähes ihanteellisesti tähystyspalvelun kannalta tarkasteltuna.¹⁶

Tähystyspalvelua tehostivat suuresti tiedustelupartioiden eli ns. kaanottipartioiden mukana olleet tulenjohtoryhmät, jotka saattoivat tulenjohton ohella myös määrittää muut merkittävät kohteet. Lisäksi laivaston alukset toivat tullessaan runsaasti havaintotuloksia, jotka sitten HRE:ssa voitiin koota mielekkäiksi kokonaisuuksiksi isto I:ssä ja VII:ssä.

Mittaustiedustelu

Tykistötiedustelun kenties olennaisin toimintalaji on mittaustiedustelu, joka käsittää ääni- ja valomittauksen. Näillä menetelmillä on mahdollista selvittää suotuisissa sääoloissa jopa kahdenkymmenen kilometrin etäisyydellä toimivia vihollisen tuliasemia, määrätapauksissa on ampuvan tykin kaliiperikin määritettävissä.

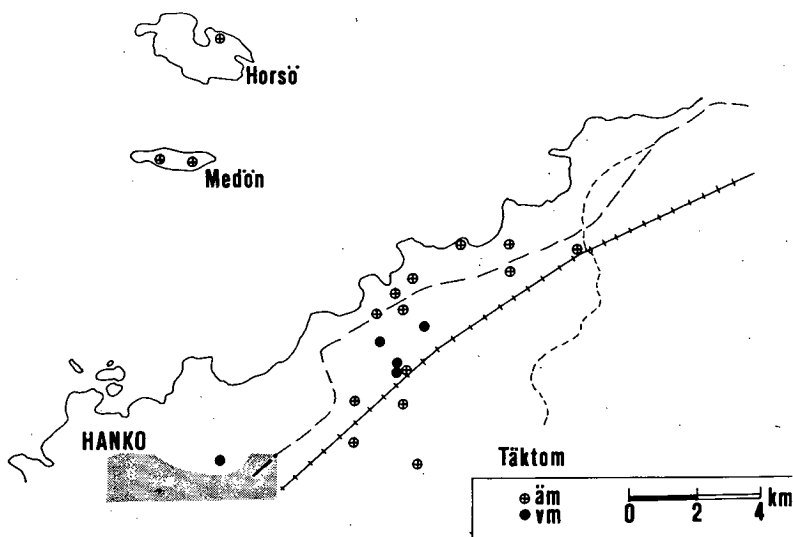
Hangon alueen puolustus suunnitelmiin sisällytettiin välirauhan aikana myös mittaustiedustelun mahdollisuus. Keväällä 1941, jolloin koulutettiin mittauspattereiden henkilöstöä mm. kertausharjoituksin, komennettiin niihin osanottajiksi myös merivoimien henkilöstöä.¹⁷ Maavoimien mittauspattereita perustettaessa kesäkuussa 1941, ei merivoimien toivomaa osastoa saatu samaan aikaan toimintavalmiksi puuttuvan mittauslaitteiston vuoksi. Äänimittauskalusto oli vielä Strömbergin tehtaalla viimeisteltävänä. Vasta heinäkuun puolivälissä koottiin äänimittausjoukon runko ja sen päälliköksi määrättiin 18. 7. 1941 vänrikki Osmo Varsio. Tuona päivänä alkoi virallisesti merivoimille alistetun 1. Äänimittausosaston sotataival päättyäkseen vuosia myöhemmin 11. Mittauspatterina Kannaksella aselepoon. — Äänimittausosastoon ilmoitautui vielä 18. 7. 41 kuluessa 52 miestä 1. Rannikkoprikaatista¹⁸ sekä samalla Merivoimien esikunta luovutti ensimmäiset moottoriajoneuvot yksikölle. Osastossa aloitettiin välittömästi koulutus ja jatkettiin varustautumista. Muutamaa päivää myöhemmin tehtaalta luovutettiin kotimainen äänimittauslaitteisto ”ZeroGRAF”. Pieni mittaustiedustelujoukko oli tuota pikaa taisteluvalmis. Tosin uuden kaluston vastaanottotarkastus jäi pintapuoliseksi, ei ollut aikaa mitata laitteiden herkkyystasoa eikä muutenkaan syventyä sen toimintakelpoisuuteen. Ne oli jätettävä taistelukentälle. Tästä kiireestä aiheutui osin sitten eräiden täydennystoimitusten odoteltua aina syyskuuhun asti. Joka tapauksessa alkuun päästiin ja se oli olennaista. Viestikalustossa oli myös pulmia, kenttäkaapeli oli kelattu amerikkalaisille keloille, jotka eivät sopineet osaston suomalaisiin kanto-laitteisiin. Mutta joka tapauksessa harjoituksia jatkettiin ja valmistaututtiin rintamalle lähtöön. Heinäkuun 23. päivänä 1941 saapui Merivoimien esikunnasta kuljetuskalusto ja käsky siirtyä viipymättä Hangon rintamalle.¹⁹ 1. Äänimittausosasto ilmoitautui moottorimarssin jälkeen HRE:ssa tykistökomentajalle majuri Vähätuvulle vielä saman päivän iltana jatkaen heti sen jälkeen ryhmitysalueelleen Bromarviin. Bro-

Mittaustiedustelurintamat elokuun alussa 1941.

The Artillery reconnaissance fronts in early August 1941.

Lossa osasto alistettiin edelleen luutnantti Kytöpuron patteristolle. Mittausrintama tiedusteltiin Hankoniemen rannan suuntaiseksi, jolloin mittausalue oli paras mahdollinen koko niemimaan tuliasemien paikannukseen. Äänimittausrintama oli toimintavalmis 24. 7. 1941 klo 18.00, seikka, joka osoitti osaston kykenevän hyvin nopeaan ryhmittymiseen, koulutustaso oli hyvä. Ensimmäinen kohde paikannettiin 26. 7. klo 04.23, vihollisen tykki leikattiin Furunäsin Trollberget'iin. Seuraavana päivänä saatiin kiinni vihollisen rautatiepatterin tykkejä. Koordinaatit osuivat kuten myöhemmin tehdyssä jälkitarkastelussa voitiin todeta hyvin lähelle ampuma-alustoja.²⁰ Vastatykistötoiminnan aloittamiseen olisi ollut riittävät perusteet. Heinäkuun loppupuoli sujui sitten kohteiden määrityksessä sekä laitteiston ominaisuuksiin tutustumisessa. Yhteyskaapelit jouduttiin vaihtamaan kahden mittausaseman kohdalla vesistöylitysten vuoksi, muutostyö haittasi jossakin määrin mittaustiedustelua. Käyttäen ns. kahden kannan leikkausta 1. Äänimittausosasto paikansi läheiseltä

Ääni- ja valomittauksen tuloksia 28.—31. 8. 1941 väliseltä ajalta. Osa kohteista osuu haupitsipatterin tuliasemiin oivallisesti.

Sound and light ranging results from the period 28—31 August 1941. Some of the plottings coincide perfectly with a howitzer battery.

Medön saarelta tuliasemat, joita sittemmin mitattiin useamman kerran. Samaa tekniikkaa noudatettiin myös seuraavina päivinä. Osaston maali-luettelo karttui hiljalleen ajan mittaan, jotkut kohteet olivat epätarkkoja johtuen pääasiassa huonosta mittaussäästä, myöskin eräin kohdin oli vaikeuksia saada hälytys riittävän ajoissa keskusasemalle.

Hangon Ryhmän esikunnassa ei kuitenkaan kaikin osin oltu tyytyväisiä mittaustiedustelun työskentelyyn. Tykistökomentaja odotti enemmän määrityksiä ja myöskin mittaussopeuteen oltiin tyytymättömiä.²¹ Heinäkuun ensimmäisten mittausaikojen jälkeen lausuttu tyytymättömyys johti 27. 8. 1941 tarkastuksen yhteydessä käytyyn neuvotteluun ja mittaustiedustelun uudelleenjärjestelyyn.²² BroLossa aiemmin ollut valomittausrintama alistettiin nyt miehineen kaikkineen 1. Äänimittausosastolle, josta siten tuli käytännössä patteri kaksine jaoksineen. Patteriksi sitä epävirallisesti kutsuttiinkin, päällikkönä edelleen vänrikki Varsio.

Etulinjan tulenjohtopaikka.

Front line observation post.

Mittaustiedustelun toinen toiminto, valomittaus oli jo aiemmin otettu käyttöön Hangon rintamalla. Sen leikkaustuloksia oli myös käytetty hyväksi, esimerkiksi 25. 7. 1941 illalla saatiin leikattua vihollisen tuliasemat, muutamaa minuuttia myöhemmin avasi raskas yhteistyökistö tulen kohteeseen.²³ Myös SnaLoon oli rakennettu neljä mittausasemaa käsittävä valomittausrintama, jonka kaksi asemaa sijaitsi HaLon alueella. Tällä rintamalla onnistuttiin taistelujen kuluessa leikkaamaan useita tuliasemia Hankoniemen itäosista sekä sen itäpuoliselta saaristoalueelta. SnaLon vm-rintamasta käytettiin nimitystä ”1. Valonmittausosasto”.²⁴ Lokakuussa 1941 irrotettiin Varsion yksiköstä vänrikki Rennan tämän erillisen osaston päälliköksi.

Valon- ja äänenmittauspatteri, kuten HRE kutsui mittauspatteriaan, sai kauan odottamansa lisälaitteet Strömbergin tehtaalta syyskuussa 1941 ja pimeiden iltojen ja öiden myötä kehittyi mittaustiedustelusta Hangon rintamalla olennaisen tärkeä vihollisen tuliasemien paljastaja ja määrittäjä. Syyskuussa kun päämajan everstiluutnantti Hugo Karsten kävi tarkastamassa äm-rintaman ja todettuaan kaiken toimivan odotusten mukaisesti, levitettiin mittausrintamaa itään ja länteen. Valomittaus toiminta tehostui siirryttäessä ns. valotasoon, seikka joka mahdollisti nopean leikkausten keskittämisen ja tietojen välittämisen suoraan BroLossa Kenttäpatteristo 1:n patteristoupseerille vastatoimenpiteitä varten.²⁵ Esimerkiksi 5. 9. saatiin valotasolla leikatuksi vihollisen tulipatterin sijainti ja heti koordinaattien tultua valmiiksi avasi BroLon raskas tykistö tulen kohteeseen.

Mittauspatteri alistettiin nyt suoraan BroLon tykistökomentajalle kapteeni Aarvalle ja näin saatiin aiempaa paremmin määritetyt kohteet HRE:n tietoon ja myöskin lohkon omat vastatoimenpiteet nopeasti käyntiin tarvittavassa laajuudessa. — Keskimäärin määritettiin vuorokaudessa 5—8 maalia, tulosta on pidettävä hyvänä. Aiemmin kesällä oli mittausnopeus keskimäärin 2—3 kohdetta vuorokaudessa. Toki on muistettava, ettei vihollinen jatkuvasti käyttänyt raskasta kaarituluaan. Heinä- ja elokuun vaihteessa oli useita päiviä, jolloin mittauselimen sota-päiväkirjaan merkittiin lakonisesti: ”. . . vihollinen ollut yleensä harvalla ammutatuulella. . .”²⁶ Syksyn edetessä myös sääolot häirsivät suuresti äänimittausta, ”ilma oli usein lukossa” kuten mittausmiehet asian ilmaisivat.

Mittaustiedustelu selvitti Hangon taistelujen yhteydessä kaikkiaan 235 äänimittausmaalia sekä 472 valomittauskohdetta. Lisäksi mittauspatteri leikkasi oman tulituksen aiheuttamia tuhoja vihollisalueella, lueteloon tuli mm. 46 tulipaloa sekä 17 isompaa räjähdystä. Viimeiset äm- ja vm-kohteet määritettiin 2. 12. 1941, jolloin mm. venäläisten rautatiepatterit ampuivat viimeisen kerran aamutunteina. Leikkaukset aseisiin olivat niin tarkat, että edellytykset suoraan vaikutusammuntaan olisivat olleet olemassa.

Tuliasemien mittausten ohella Varsion osasto tarkkaili liikennettä sekä merialuetta torneistaan. Myös oli yksikölle käsketty tähytyspallonen havainnointi. Täktömin lentokentän toimintaa tähytettiin ja monia arvokkaita viitteitä voitiin välittää HRE:aan.

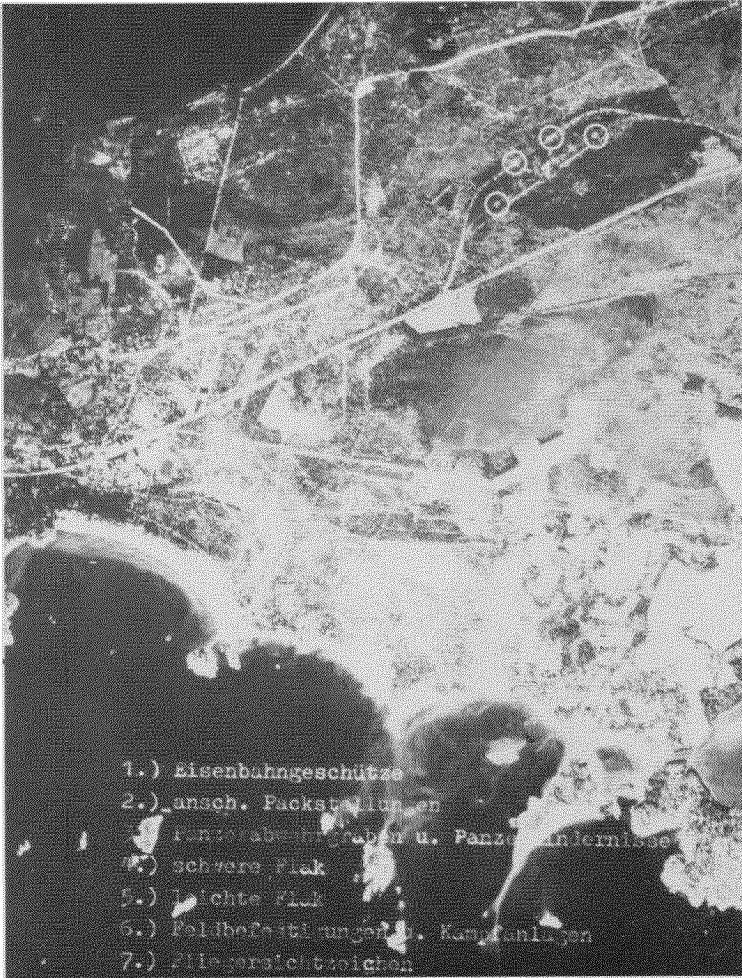

Järeän patteriston tykin tuliasema Hankoniemellä. Patteristo osallistui tehokkaasti vastatykistötoimintaan.

Emplacement of a heavy gun on the Hanko front. This battalion was successful against enemy artillery.

Lentotiedustelu

Merivoimien komentajalle alistettiin sodan alettua Lentolaivue 6, joka käsitti hävittäjä- ja tiedustelulentueen. Koneina olivat Talvisodan aikana sotasaaliiksi saadut ja kunnostetut kaksimoottoriset pommikoneet SB (VP) sekä yksipaikkaiset I-153 (VH) hävittäjät. Laivueen komentajana oli alkuvaiheessa majuri K E Ilanko ja 12. 8. 1941 lähtien majuri J Moilanen. Tukikohtina olivat Turku ja Nummela. Laivueen päätehtäväksi määrättiin tiedustelu Ahvenanmerellä sekä Suomenlahden länsiosissa. Hankoniemen taistelujen kiihtyessä painopiste muuttui olennaisesti Hangon rintamalle.

Ilmalaivasto I:n (Luftflotte 1) Baltian tukikohdista suorittaman tiedustelukuvauksen tuloksia. Kuvan on tulkinut saman yhtymän osasto, Stabia. Tiedot toimitettiin tässä muodossa suomalaisille. Hangon pohjoispuolinen rautatietyökistön tulasema-alue on selvästi nähtävissä.

Air reconnaissance pictures taken by 1st Air Fleet (Luftflotte 1) from Baltic bases. The picture was interpreted by Stabia, a department of the fleet and the information was forwarded to the Finns in this form. The railway artillery emplacement area is clearly discernible.

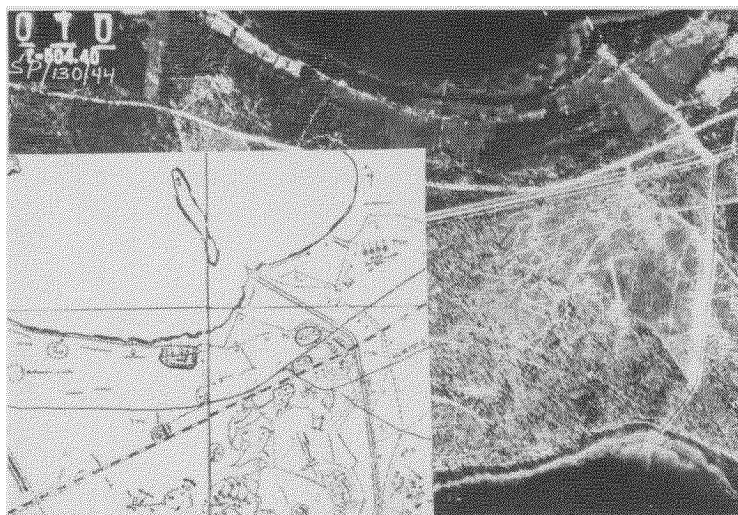
Tykistötiedustelun apuna laivue toimi alun alkaen. Lentotähystyksen tulokset viestitettiin tukikohtien kautta Hangon ryhmän esikuntaan, jossa ne myös merkittiin tarvittavin kohdin tykistökomentajan toimiston luetteloon. Lentopäiväkirjojen sekä tiedustelutulosten²⁷ perusteella näyttää hävittäjälentue suorittaneen Hankoniemen ja sen lähialueille kohdistuvaa lentotähystystä maataistelutehtävien ohella. Tiedustelulentue suuntasi katseensa enimmäkseen merialueelle lähelle Viron rannikkoa. Lentotähystyksen tulokset tarkkenivat ajan mittaan, alkukesän summittaiset ilmoitukset olivat jo heinäkuun lopulla hyvin täsmällisiä, usein kohteet oli ilmoitettu koordinaatein. Ryhmän yhteistyökistö tulitti usein havaittuja kohteita heti niistä tiedon saatuaan.

Heinäkuussa vahvennettiin LeLv 6:a osastolla Brewster-hävittäjiä, jotka tukeutuivat Malmin kentälle. Lokakuun lopulla siirrettiin Suulajärveltä Lentolaivue 32:sta osasto H tukemaan Hangon rintamaa. Curtiss-hävittäjät saivat tehtäväkseen estää vihollisen lentotoiminnan Hankoniemen alueella tuhoamalla Hangon tukikohdasta käsin toimivat vihollisen lentokoneet. Tämän ohella osasto joutui tukemaan ja suojaamaan myös LeLv 6:n suorituksia. Curtiss-koneiden tultua mukaan taisteluun ryhdyttiin viestittämään tähystystulokset suoraan HRE:an maaradiolle lennon ollessa vielä käynnissä.²⁸ Näin menetellen voitiin nopeasti ryhtyä vastatoimenpiteisiin. Tällaisia välittömän havainnoinnin ja viestityksen toimintoja ehdittiin suorittaa muutamia ennen Hangon rintaman taistelujen päättymistä.

Lentotiedustelun tuloksia saatiin taajaan, siitä kertovat lentopäiväkirjat.²⁹

Taulukko 3 Tiedustelulennot Hangon rintamalla

Suorittaja	Heinäkuu	Elokuu	Syyskuu	Lokakuu	Marras- kuu	Joulukuu
LeLv 6 hävintue	11	7	5	—	7	4
tiedintue	6	21	6	4	5	6
Os H/LeLv 32					5	2
Yhteensä	17	28	11	4	17	12

Lentolaivue 44:n ottama tiedustelukuva noin 7 000 m:n korkeudesta heinäkuussa 1941. Kuvassa on hyvin tunnistettavissa panssariestekaivanto sekä erilaisia raskaiden aseiden tulasemia. Kuvaan on liitetty myöhemmin laaditusta inventointikartasta ote, joka osoittaa varustustöiden mitavuuden.

Reconnaissance picture taken by 44th Squadron at an altitude of 7 000 metres in July 1941. Clearly visible are the armour ditch and various heavy weapon emplacements. Attached an excerpt of an inventory chart of a later date, showing the extent of the field works.

Lentotiedustelun lisäksi suoritettiin taistelualueen ilmakuvauksia. Merivoimien esikunnan toimenpitein kuvattiin Hankoniemen alue heinäkuun lopulla ja 22. 7. 1941 esikunta antoi tykistökomentajalle määräyksen aloittaa tulitus Tvärminneträskin lähellä sijaitsevaan kohteeseen. Seuraavana päivänä majuri Vähätupa sai haltuunsa samat kuvat ja niiden perusteella määritettiin lisää kohteita. LeLv 6:n tiedustelukone suoritti ilmakuvauksen venäläisellä kameralla 8. 7. ja 9. 7., aamupäivällä kummatkin. Tulokset saatiin suhteellisen nopeasti HRE:an tutkittaviksi ja niiden perusteella voitiin ampua useita kiinteitä kohteita.

Suomalaisten kuvauslentojen lisäksi Hankoniemeä ilmakuvusivat saksalaiset koneet Baltian alueelta. Lentolaivasto 1:n ilmakuvuslaitteet tallensivat useaan otteeseen Hangon rintaman näkymiä. Tulkitut kuvat

toimitettiin mainitun lentolaivaston ilmakehuosaston, Stabian toimesta suomalaisille HR:aan. Tykistökomentaja esitti ilmakehuvauspyynnön Merivoimien esikunnalle 15. 10. 1941 pyytäen kuvauksen kohdistamista Täktomin lentotukikohtaan ja sen ympäristöön, jossa mittaustiedustelun sekä tähystyksen keinoin oli todettu runsaasti tuliasemia. Tämä esitys uusittiin 30. 10. ja samalla täydennettiin kohdealuetta uudella, saaristo-kohtaa koskevalla lisäyksellä.

Ilmakehuvauslentoja suojattiin myös tykistön toimenpitein. Oman tiedustelukoneen ollessa kohteen päällä, tulitettiin raskaalla tykistöllä tiedossa olevia vihollisen ilmatorjunta-asemia sekä Täktomin lentokenttää. Näin meneteltiin mm. 2. 9. 41 suoritetussa ilmakehuvauksessa.³⁰

Lentotähysteinen tulenjohto

Syksyllä 1941 ketterien ja sopivalla viestikalustolla varustettujen CU-koneiden tultua, otettiin esille uudelleen lentotähysteinen tulenjohto. Marraskuun 4. päivänä kello 14.35—16.30 välisenä aikana lentäjä johti kenttätykistön tulta Hangon lähellä olevalle laiturialueelle 3 000—4 000 m:n korkeudesta. Yritys onnistui ns. kellomenetelmällä erinomaisesti, laiturialueella syttyi tulipalo jonkun naftavaraston saatua täysosuman. Lento päätettiin uusina 19. 11., mutta se ei onnistunut heikon lentosään vuoksi. — Lentotähysteinen tulenjohto herätti innostusta lentäjienkin taholla ja he pitivät menetelmää arvokkaana lisänä yhteistoimintamuotoihin maavoimien kanssa.³¹

Maakaukokuvaus

Vihollisen kohteita pyrittiin todella kaikin keinoin saamaan selville ja oman tykistötulen kohteiksi. Maakaukokuvaus oli myös käytössä Hangon rintamalla eräänä tykistötiedustelun lajina. Kuvauksia suoritti siviilimies, maisteri Sternberg, joka toimitti jo 6. 8. 1941 ensimmäiset kuvansa Prästön saaresta ja jatkoi kohteiden hakua kaukokuvauskamerallaan KuLon alueelta. Syyskuun alussa maisteri Sternberg oli suorittanut koko painopistesuunnan kaukokuvaukset ja jätti tykistökomentajalle saaliinsa.³² Kuvien avulla voitiin tarkentaa tähystystulosten paikanmäärittystä. Myöhemmin syksyllä ei enää ole merkintöjä uusista maakuvaussarjoista.

Suurenos Täktomin eteläpuolella olleesta rautatiepatteria käsitelleestä ilmakuvasta. Kuvassa näkyy rautatiekanuuna sekä sen lähetyvillä tarvittavat tulenjohto- ja asemavaunut.

A blown-up air picture of the railway battery south of Täktom. The picture shows a railway gun and adjacent FD and position waggons.

Muita tiedustelumenetelmiä

Hangon ryhmän tykistökomentaja pyrki kaikin keinoin saamaan tietoja vihollisestaan. Majuri Vähätupa pyysi 11. 8. 1941 Merivoimien esikunnan toimenpiteitä vihollisen radiokuuntelun aloittamiseksi.³³ Esikunnasta ilmoitettiin, että asianmukainen radiokalusto oli jo saatu, mutta venäjänkieltä taitavan henkilöstön haenta oli vielä kesken. Myöhemmin lienee joitakin yrityksiä tehty, joskaan mainittavia merkintöjä ei ole HRE:an tiedustelu- ja viestikirjoissa. Venäläisten radiokuuntelu oli myös käynnistetty kesällä 1941, mutta sotavankitietojen perusteella suomalaisten sotilasradioliikennettä ei saatu siepattua riittävän tehokkaasti.³⁴ Loikkarien kuulustelut toivat usein merkittäviä tietoja asemien miehityksestä ja toiminnasta. Usein vielä kuulustelun ollessa käynnissä aloitettiin raskaalla tykistöllä tulitus tietoon saatuja asemia vastaan. Esimerkiksi 16. 8. 1941 yliloikkarilta saadun vihjeen perusteella yhteistykistö tulitti vihollisen tuliasema-alueita.

Merivoimien aluksilta saatiin runsaasti havaintoja sekä kohteiden paikannuksia, myös saksalaisten joukkojen taholta tiedotettiin havainnot Hangon ryhmälle.³⁵

Päätteenksi

Hangon rintaman taistelujen luonne loi edellytykset monipuoliselle ja tehokkaalle tykistötiedustelulle. Tämä toiminta kohdistui ensisijassa vihollisen tuliasemiin, mutta luodun tiiviin tähystysverkoston avulla saatiin runsaasti myös lähitietoja etulinjan joukkojen hyödyksi. Syyskesällä 1941 mittautiedustelu oli yleisesti hyväksytty tehokkaaksi, monipuoliseksi sekä syvyyteen ulottuvaksi tiedustelulajiksi. ”. . . luutnantti Varision valon- ja äänenmittauspatterin toiminta oli varsin arvokasta maalien määrittelyssä . . .” kirjoitettiin rintaman taistelukertomukseen.³⁶

Tehokkaan tykistötiedustelun merkitystä täydensi lähes välitön vastatoiminta. Tähän oli Hangon rintamalla erinomaiset mahdollisuudet ja niitä käytettiinkin häikäilemättä hyväksi. Toki olisi voitu enemmänkin hyödyntää, ainakin BroLon tykistökomentaja oli sitä mieltä:³⁷ ”. . . Ras- kas tykistö, joka oli 22. ErPtria lukuunottamatta HR:n yhteistykiöstöä, ei

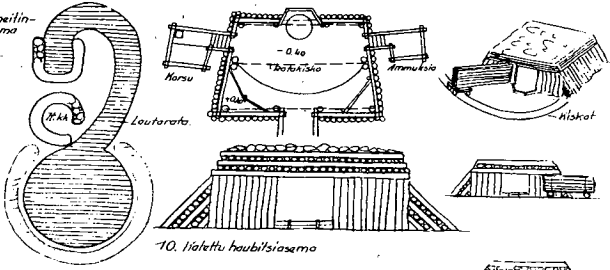
sensijaan voinut toimia kyllin joustavasti, koska tulipyyntöt veivät aikaa. Tämä oli vastatykistötoiminnassa haitallista. Toisaalta antoi tämä järjestely kuitenkin takeen tykistön keskitetystä käytöstä. . .". Joissakin tapauksissa olikin kieltämättä vitkastelua mutta eräänä hidastavana tekijänä oli myös eräissä vaiheissa tykistökomentajien oma tietämättömyys annetuista ohjeista. HRE:n tykistökomentajan ohjeen mukaan vastatykistötoimintaan ei tarvinnut erityistä lupaa.³⁸ Kenties viestiyhteyksien osallekin voi jotain laskea, sillä mm. SnaLossa oli huutava puute kenttäkaapelista. Tämä merkitsi käytännössä harvoja yhteyksiä sekä ruuhkaa liikenteessä.

Juuri sodan alkaessa oli Merikarttalaitos saanut valmiiksi Hangan topografisen kartaston 1:50 000, josta otettiin suurennukset kaavaan 1:20 000. Topografinen pohja oli siten paras mahdollinen ja kun vielä saatiin aika-ajoin laaja-alaisia ilmapuvarajoja vihollisen alueelta, oli olemassa kaikki mahdollisuudet hyvinkin tarkkaan kohteiden määrittelyyn. Huolimatta ilmakuvien oikaisemattomuuden aiheuttamasta virheestä, voitiin tärkeimmät kohteet paikantaa karttojen ja mittaustiedustelun yms. avulla. 1. Äänimittausosaston antamien tietojen mukaan lähes 60 % heidän elo-joulukuussa mittaamistaan maaleista oli tarkkuudeltaan sitä luokkaa, että suoraan vaikutusammuntaan olisi ollut selvät perusteet.³⁹

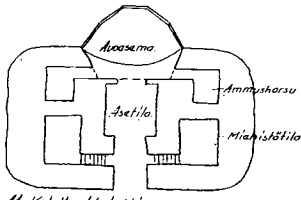
Hankoniemen taistelujen kestäessä oli suomalaisten puolella jo todettu yleishyökkäyksen vaikeudet. Niemimaan valtaus olisi vaatinut huomattavasti enemmän raskasta tykistöä sekä muutenkin hajonnaltaan pienempää tykkikalustoa. HR:n käytettävissä olevista tykeistä noin 67 % oli vanhentuneita ja osalla aseista oli putkien kulumisen vuoksi kohtuuton hajonta.⁴⁰ Lisäksi tiedustelu osoitti neuvostojoukkojen linnoittautuneen hyvin perusteellisesti, tärkeimpien kohteiden tuhoaminen olisi vaatinut poikkeuksetta raskaan tykistön täysosumia.⁴¹

Hangan taistelut tarjoavat erinomaisen esityksen oikeasuuntaisesta tykistötiedustelusta. Hangan Ryhmän tykistökomentaja majuri Vähätupa joutui sodan myöhemmissä vaiheissa johtamaan tykistöä Poventsan suunnalla, Valkeasaarella, Nurmoilasta Salmiin sekä Ihantalassa kesällä 1944, josta edelleen Vuotsoon ja Kolariin. Kokemustensa perusteella hän totesi 15. 12. 1981, että vain Ihantalassa taisteluissa tykistötiedustelu toimi nopeammin ja tehokkaammin kuin HR:n sotatoimissa kesällä 1941.⁴²

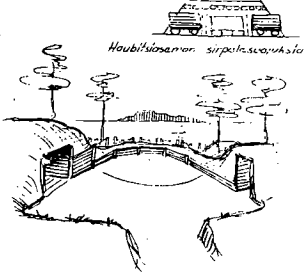
9. Melenheitin-
asema

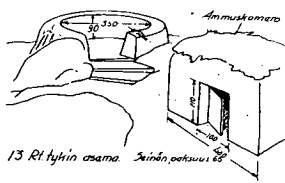
10. Väletty haubitsiasema

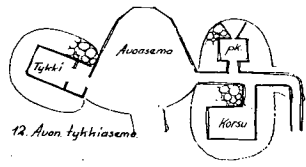
11. Väletty LK tykkiasema.

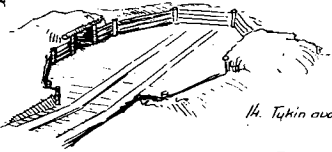
Haubitsiaseman sirpaleseuraus

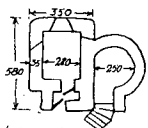
13 Rt tykin asema. Seinän paksuus 60

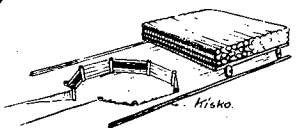
12 Avon tykkiasema

14. Tykin avoasema.

16 Rt tulenjohtohorsu

Hisko.

17 H tykkiasema suojinaan

Lukkarinen H. H. H.

Taistelujen jälkeen suoritetussa tarkastelussa todettiin neuvostojoukkojen varustusten olleen kestäviä ja monipuolisia. Oheinen piirros selvittää eräiden raskaiden aseiden tuliasemia.

The survey after the fighting was over showed that the Soviet trenches were rugged and versatile. The sketch clarifies the emplacements of some heavy weapons.

Lähdeviitteet

1. Suomen Sota osat I ja 9, Hangon Ryhmän taistelukertomus I osa/1942.
2. Suomen Sota 1941—1945, osa 9, ss 34—36.
3. Suomen Sota 1941—1945, osa 9, s 40 HR:n tst. kertomus I/1942.
4. Hangon Ryhmän tst. kertomus, erillinen nide neuvostojoukkojen vahvuuksista (1942).
5. Hangon Ryhmän tst. kertomus, erillinen nide neuvostojoukkojen viestitoiminnasta (1942).
6. HR:n tykistökomendantin tston arkisto, tykistön keskitys elok. -41.
7. Suomen Sota 1941—1945, osa 9, s. 41.
8. HRE:n tsto VII:n sotapäiväkirja 17. 7.—18. 7. 1941.
9. HRE:n tsto VII:n sotapäiväkirja 15. 7.—22. 12. 1941.
10. HRE:n tsto VII:n spk 13. 9. 1941 ja 3. 11. 1941.
11. HRE:n tsto VII:n spk 17. 7.—18. 7. 1941.
12. HRE:n tsto VII:n spk heinä-elokuu 1941, SnaLon tykistökomendantin tst. kertomus joulukuussa 1941.
13. 1. Äänimittausosaston sotapäiväkirja heinäkuussa 1941.
14. Joukkojen ilmoitukset peitepiirroksineen heinä-elokuu 1941.
15. HRE:n op. tston spk 2. 9. 1941.
16. HRE:n tsto VII:n spk:n ammuntoja koskevat kohdat.
17. Pv. PE:n kirj n:o 830/tyk-kom/Tyktsto/II/21 sal/3. 4. 1941, ja MeVe:n ilmoitus ao kursseille kirj n:o 196/Ye-sal/10. 4. 1941.
18. 1. Äänimittausosaston spk 18. 7. 1941.
19. 1. Äänimittausosaston spk 23. 7. 1941.
20. Vertailu asemapiirroksen ja äm-koordinaattien kesken 10. 11. 1981 ja 12. 11. 1981 valomittauskoordinaattien kesken.
21. HRE:n tsto VII:n spk 18. 8. 1941.
22. HRE:n tsto VII:n spk 27. 8. 1941 ja 1. Äänimittausosaston spk.
23. HRE:n tsto VII:n spk 25. 7. 1941 ja 1. Äänimittausosaston spk.
24. HRE:n tsto VII:n spk heinä- ja elokuun ajalta.
25. HRE:n tsto VII:n spk 30. 8. 1941.
26. 1. Äänimittausosaston spk heinä- ja elokuun vaihde.
27. LeLv 6:n kirj n:o 1753/1a/sal/24. 12. 1941 liitteinen.
28. LeLV 32:n kirj n:o 375/1 sal/10. 3. 1942 liitteinen.
29. Em liitteiden perusteella tehdyt laskelmat ja tilastot.
30. HRE:n tsto VII:n spk 2. 9. 1941.
31. HRE:n tsto VII:n spk 4. 11. 1941 ja LeLv 32:n os H:n suoritusilmoitus 4. 11. 1941.
32. HRE:n tsto VII:n spk 5. 9. 1941 ja tston ilmoituskansio 1941.
33. HRE:n tsto VII:n spk 11. 8. 1941 ja 12. 8. 1941 sekä HR:n tst. kertomus v 1941.
34. HR:n tst. kertomus I/1942.
35. HRE:n tiedustelukirjat 1941.
36. HR:n tst. kertomus, II/BroLo.
37. HR:n tykistöä koskeva yhteenveto (ltn Saari) 1941.
38. Em mainittuun kertomukseen liittyvä majuri Vähätuvan kirjallinen huomautus sekä tsto VII:n merkinnät.
39. 1. Äänimittausosaston spk sekä tykistön tarkastajan luokitusohje 1941.
40. HR:n tykistöä koskeva yhteenveto (ltn Saari) 1941.
41. Hangon alueen selvityskertomus 1942 sekä HRE:n arkisto (op tsto).
42. Eversti Viktor Vähätuvan kirjallinen haastattelu 15. 12. 1981.

Lisäksi lähteinä

Pääesikunnan Kuvakeskus (kuvat).

Sota-arkisto, sotapäiväkirjat jne sekä kartat.

S. I. Kabanov: "Na Baldih Podctupah". Moskva 1971.

Mittaustiedustelun koordinaattiluettelot ja leikkauspiirrokset.

Ilmakuva-analyysi sekä seloste saksalaisten ilmakuvaustoiminnasta (vuonna 1942).

Erilaiset vertailulaskelmat ja tilastoinnit.

O Peuranheimo: "Hangon motti ja sen meriyhteydet" Sot. aikak. 10/62.

Summary

ARTILLERY SURVEY ON THE HANKO FRONT IN 1941

By and by the operations on the Hanko peninsula in the summer and the late autumn of 1941 developed into artillery and insular operations. The extensive use of heavy fire required broad and efficient artillery survey, which as the war continued became versatile and reliable. The role of the artillery survey of the Hanko theatre of war as a part of intelligence as a whole has not been studied very much until now, even though many methods — largely used much later elsewhere — were applied here during these months. Many services were linked together and ground telephotography was used too.

The reliability of the results of the artillery survey could be studied thoroughly as the operations ended in early December 1941 and a fundamental analysis of the terrain and the fortifications was carried out.

By comparing the results of the research with the figures from the actual operations and by employing some analytical patterns it has been possible to establish the accuracy and versatility of the artillery survey. Also the smooth cooperation between the services has been disclosed in many instances.

Alexander Lindén ja Ensio Taipale

**SOTAVÄEN LÄÄKINTÄHUOLTO RUOTSI-SUOMESSA
VUOSINA 1500—1809 SUOMEN KANNALTA
TARKASTELTUNA**

Sotalaitoksen synty

Suomenlahden molemmin puolin on käyty taisteluja jo vuosina 800—1 000 jKr. Vuosituhannen vaihteen jälkeen Suomen niemellä elettiin vielä heimo- ja kyläyhteisöissä. Maamme alue sijaitsi kuitenkin itään ja länteen kehittyneiden valtakuntien välissä, ja näiden taloudelliset, poliittiset ja kulttuuri-intressit johtivat toistuviiin yhteenottoihin suomalaisien maaperällä. Tuona aikana jokainen mies oli ”asevelvollinen”, aseet olivat rautakautisia käsiaseita ja puolustuspaikkoja oli sijoitettu vesistöjen varrelle, korkeille kallioille jne. Rajoitettuja taisteluja käytiin paljon, mutta tämän vuosituhannen alusta on säilynyt tietoja myös mittavista sotarekistä kauas itään ja länteen. Parin vuosisadan aikana maamme heimot kuitenkin toinen toisensa jälkeen liitettiin Ruotsin valtaan, ja maahamme rakennettiin uuden vallan tueksi Turun, Hämeen ja Viipurin linnat. Alkoi Ruotsi-Suomen aika.

Linnoissa ja mahtiherrojen palveluksessa oli vakinaista sotaväkeä, mutta varsinaiset sotajoukot koottiin väenotolla talonpoikien keskuudesta. Vasta vuonna 1544 hyväksyttiin Västeråsin valtiopäivillä sotalaitoksen perustaksi väenotto, ja näin luotiin edellytykset vakinaiselle armeijalle. Kymmentä asekuuntoista miestä kohti otettiin yleensä yksi aseisiin. Vuonna 1555 muodostettiin ensimmäiset suomalaiset lippukunnat: Hämeen (221 miestä), Pohjanmaan (671 miestä), Viipurin (397 miestä) ja ratsulipullinen, johon kuului 240 ratsumiestä. Eerik XIV:n aikana lippukuntia oli viisi, ja Juhana III:lla oli vakinaisessa väessä 2 500 miestä. Vuonna 1589 oli sotaväkeä jo 5 773 miestä, joista 1 158 ratsumiestä ja 554 meriväkeä.¹

Kansanlääkintä

Kansanlääkintä, jota maallikot harjoittivat, oli elinvoimaista maasamme aina 1900-luvulle asti. 90 % väestöstä asui 1800-luvulla vielä maaseudulla, ja tämänkin vuosisadan alussa eli usko kansanparantajiin maaseudulla vielä vahvana.² Sotaväestä oli luonnollisesti suurin osa lähitöisin talonpoikaistöilleistä, ja kansanparantajien apuun turvaututtiin, vaikka välskärinhoitoa oli saatavilla.³

Kansanparantajat käyttivät kokemusperäistä, usein suvussa kulkenutta lääketaitoa lähimmäistensä hyväksi. He eivät pyrkineet omanvoitonpyyntiin ja olivat arvostettuja henkilöitä kansan keskuudessa.⁴

Kansanomainen tautioppi perustui aluksi taikauskoon ja parannusmagiaan. Taudin uskottiin tulevan ihmiseen ulkoa, mutta sen syy oli yluonnollinen. Taudin etiologia oli tärkeämpi kuin diagnoosi. Tärkeimpiä taudinaiheuttajia olivat vainajat, maahaltijat ("maan vaiva"), metsän eläimet, tuuli ym.

Kristinuskon voitettua alaa muuttui sairauskäsitys uskonnolliseksi. Paholainen oli tärkeä taudin aiheuttaja, sairaudet olivat rangaistuksia synneistä. Sielun erkaantuminen ihmisestä saattoi johtaa tautiin. Vähitellen myös ihmisessä itsessään alettiin nähdä syitä sairauksiin, erityisen yleinen syy oli "huono veri".

Kansanlääkinnän parannuskeinot olivat vaistomaisia ja alkeellisia. Kokemusperäisesti osattiin tyrehtyttää verenvuotoa, lastoittaa, hoitaa levolla jne. Maagisuudesta esimerkkejä ovat tietäjien loitsut, potilaiden tunnetilaan vaikuttaminen maagisin menoin, yleisrohdot kuten ruusun ja koin voiteet jne. Tarkkaa rajaa ei taikauskon ja kansanomaisen lääköntä- taidon välillä ollut.^{5,6}

Saunan ja myöhemmin viinan voimaan uskottiin parantavina lääkkeinä. Christfrid Ganander kertoo kokemuksistaan Siikajoella vuosina 1775—1788, että kansanjoukkojen usko maagiseen sairauskäsitykseen oli vielä erittäin laajaa. Samoin Elias Lönnrot vielä 1800-luvulla vahvistaa tämän.⁹ Maaseudun papistolta ja lukkareilta edellytettiin lääköntä- taitoa.^{7,8}

Kansanparantajat harjoittivat kuppautta, suonensisäntää, hierontaa, manipulaatiota, suorittivat hampaanpoistoja ja paiseiden puhkaisu- raajojen murtumien ja sijoiltaanmenojen hoitamista. "Lääkevalikoima" oli varsin laaja, siihen kuului yrtejä, suoloja, juomia, tervaa,

haavalaastareita ja voiteita. Lunta tai jäätä käytettiin palovammoissa ja hiiltä mahavaivoissa. Osa kansanparannuksesta oli siis täysin kokemuksen opettamaa ja ”käypää hoitoa”, osa taas sellaista, joka suorastaan pahensi tauteja.¹⁰

Armeijan välskäreiden ja kansankirurgien välinen raja ei missään vaiheessa ollut erityisen selvä, vaikka välskäreiltä edellytettiin opinnäytteitä ja virallisia tutkintoja. Varsinkin 1500- ja 1600-luvulla olivat monet sotaväkeä palvelleet parturi-välskärit itseoppineita kansankirurgeja. Sotavammatt pyrittiin yleensä hoitamaan sen ajan tietämyksen mukaisin toimenpitein ilman taikauksoisia rituaaleja, mutta vammoja yleisempien kulkutautien hoidossa rehotti puoskarointi, magia ja usko lääkesekoitus-ten voimaan.¹¹

Parturit ja välskärit

V a r h a i s i m m a t t i e d o t

Jo vuonna 1324—26 mainitaan Turun linnassa hovia pitäneen Matts Kettilmundsonin palveluksessa olleen lääkkeiden valmistukseen perehtyneen parturin.¹² Vuonna 1499 tiedetään Viipurissa toimineen parturin, ja Turun linnan partureista on olemassa luettelo 1500-luvun puolivälistä alkaen. Vuonna 1538 oli Turun linnan sotaväkeä hoitamassa Göran Barber niminen parturi.¹³ Partureilta vaadittiin jo tuolloin opinnäyte, mutta heidän kanssaan kilpaili linnankaupungeissa itseoppineiden kirurgian harrastajien ja kansanparantajien joukko, ja määseudulla parantajien ammattikunta koostui yksinomaan kansanparantajista.^{14,15}

1500-luvun parturit

Partureille oli myönnetty ammattikuntaprivilegit jo vuonna 1571, ja kaupungeissa toimivat ulkolaiset parturit kuuluivat samaan kiltaan ruotsalaisten kanssa. Killan eräänä tehtävänä oli juuri kasvattaa sopivia henkilöitä armeijan tarpeisiin partureiksi. Turussa, Viipurissa, Käkisalmissa, Porissa ja Oulussa sekä mahdollisesti myös Kajaanin linnassa toimi partureita jo 1500-luvulla ja 1600-luvulla näiden lisäksi Porvoossa, Tam-

misaareissa, Raumalla ja Vaasassa. Eniten tietoja on säilynyt Turun ja Viipurin välskäreistä.¹⁶

Rauhan aikana vuosina 1551—1554 toimi Turussa Anders-parturi, jonka palkka oli 30 markkaa vuodessa ja vaateraha. Anders siirtyi vuonna 1556 Juhana-herttuan palvelukseen, ja ainakin vuonna 1563 hänen tiedetään osallistuneen sotilaiden haavojen sitomiseen.¹⁷ Vuonna 1558 taas Juhanaalla oli palveluksessaan parturimestari Matias Erbach.¹⁸ Juhanan lähettämän kirjeen mukaan hänellä oli vuonna 1576 palveluksessaan Paul Stammer -niminen parturi. Viipurissa toimi linnanpartureita koko 1500-luvun ajan, ja kaksi heistä yleni jopa kaupungin raatimieheksi. 1600-luvun puoliväliin asti linnan ja kaupungin parturin virka oli yhteinen.¹⁹ 1500-luvulla partureita palkattiin sotaväen palvelukseen lähinnä satunnaisesti ja sopivien partureiden tarjonnan mukaan. Kustaa I:n aikana ryhdyttiin kuitenkin värväämään armeijaan partureita tavoitteena yksi parturi kutakin lipullista (400—500 miestä) kohti.²⁰ Vuoden 1555 sotatoimien aikana useimmilla joukko-osastoilla oli oma parturi. Nimeltä voidaan mainita mestari Páwell, kisälli Finne, mestari Henrik, Berndt von Deldun, välskäri Adham, Jörn-parturi, mestari Jakob ja Rasmus-parturi. Myös ratsujoukoissa toimi partureita, mm Jakob Bardskärare.²¹ Partureiden toimintaa johtamaan oli 23. 7. 1555 nimitetty Itä-Göötan ratsujoukkoihin ”kenttälääkäriksi” mestari Sven.²² Hän lienee ensimmäisiä sotaväen ”ylilääkäreitä” maamme historiassa. Huomiota herättää myös se, että mainittujen partureiden nimet olivat ruotsalaisia. Seuraavalla vuosisadalla suuri osa maamme sotajoukoissa toimineista välskäreistä oli saksalaisnimisiä.

Välskäreiden palkkausperiaatteet eivät olleet 1500-luvulla yhtenäiset. Tiedetään, että Helsingissä toimineelle parturille maksettiin vuonna 1552 puolelta vuodelta 8 mk ja vaateraha. Edellä mainittu mestari Páwell sai kahden kuukauden palkaksi vuonna 1555 12 markkaa.²³ Käkisalmissa oli vuonna 1586 palkattu parturi hoitamaan haavoittuneita potilaskohteisella korvauksella.²⁴

1580-luvun ratsuväen päällystön palkkausjärjestelmä kertoo, että välskäri kuului samaan palkkausryhmään kuin torvensoittaja ja muonittaja, saarnaaja ansaitsi hieman enemmän ja varsinainen sotilaspäällystö selvästi enemmän. Ratsumestarin palkka oli 7-kertainen ja luutnantin palkka 3-kertainen verrattuna välskärin palkkaan.²⁵ Suurimmissa kaupunkeissa saattoi linnanparturin ohella siviileitä hoitaa toinen parturi tai

useampiakin partureita ja usein sama parturi hoiti sekä siviileitä että sotilaita.²⁶

Yhteenvetona voidaan todeta, että 1500-luvulla sotajoukoissa ei ollut yhtenäistä parturi-välskäreiorganisaatiota, vaan välskäreitä palkattiin armeijan palvelukseen satunnaisesti. Tavoitteeksi oli jo tuolloin asetettu yhden välskärin saaminen hoitamaan n 400—500 miestä.

Sotalaitoksen ja lääkintähuollon kehittyminen 1600-luvulla

1600-luvulla sotalaitos kehittyi voimakkaasti erityisesti Kustaa II Aadolfin johdolla. Lippukunnat yhdistettiin rykmenteiksi. Vuonna 1617 oli kaksi suomalaista maarykmenttiä: Karjalan rykmentti (2 228 miestä) ja Suomen rykmentti (2 385 miestä). Kummassakin oli kahdeksan komppaniaa. Vuonna 1626 perustettiin kahdeksan suomalaista maakuntarykmenttiä. Vuonna 1636 oli Suomessa kolme ratsurykmenttiä. 30-vuotisen sodan aikana suomalaisia miehiä oli aseissa vuosittain 12 000—13 000, vuonna 1644 peräti 18 000 Suomen asukasluvun ollessa vain 300 000 ja Ruotsin 900 000.²⁷ Kustaa II Aadolf otti käyttöön asevelvollisuusjärjestelmän. Papit ja paikalliset lautamiehet valitsivat armeijaan miehiä, jotka olivat ”jäseniltään vahvoja, ja mikäli on voitu todeta, rohkeita, 18 ja 30 ikävuoden välillä”.²⁸

Vuonna 1611 Kaarle IX palkkasi ”erityisen” parturin Tukholman sotaväkeen vuosipalkalla, ja vuodesta 1613 lähtien pyrittiin rykmenttien esikuntiin saamaan pysyvästi välskäreitä. Aluksi oli pyrkimyksenä saada ratsulipulliseen yksi välskäri ja rykmenttiin kaksi välskäreitä, myöhemmin rykmenttiin neljä välskäreitä.²⁹

Kustaa II Aadolfin aikana suoritettiin myös armeijan lääkintähuollon alalla arvokkaita uudistuksia. Huollon järjestelyihin kuului huoltovarikkojen perustaminen sopiviin paikkoihin, taisteltiinpa Puolassa, Saksassa tai Venäjällä. Hän asetti jokaiseen rykmenttiin välskärin ja määräsi, että kymmenesosa kaikesta saaliiksi saadusta materiaalista oli käytettävä sotasairaaloiden (soldaters hospital) ylläpitoon.³⁰ Kustaa II Aadolf aloitti myös invalidihuollon määrätessään vuonna 1622 Ruotsissa Vadstenan entisen luostarin haavoittuneiden upseereiden ja sotamiesten suojapaikaksi, joskin laitos aloitti toimintansa vasta vuonna 1647. Kuningatar Kristiina seurasi isänsä suunnitelmia, kun hän vuonna 1646 lahjoitti tilat invalidikotien perustamiseksi Smoolantiin, Itä-Göötan-

maalle ja Suomeen. Nämä määräykset näyttävät kuitenkin unohtuneen. Sotainvalideista huolehdittiin yleensä ruotujakolaitoksen (1682—1901) avulla.³¹

Kustaa II Aadolfin sota-artiklat vuodelta 1621 sisälsivät monenlaisia määräyksiä ja kieltoja. Juopottelu, jumalanpilkka ja siveettömyys olivat kiellettyjä. ”Älkään yksikään soldatti ryövätkö eli ryöstäkö jotakuta kirkkoo eli hospitalii, ei myöskään pidä vaivaaman pappia, ylön vanhoja ihmisiä, vaimoja, neitsyitä eli lapsia, muutoin jos ei joku heistä rupee itsens aseitten kans varjelemaan ja vastaan lyömään”.³² Ne sisälsivät periaatteessa sodan humanitaariset oikeusmääräykset jo 250 vuotta ennen Geneven sopimusta. Alankomaalaisella Hugo Grotiuksella, joka toimi kymmenen vuoden ajan Ruotsin lähettiläänä Pariisissa, lienee ollut vaikutuksensa artiklojen sisältöön.³³

Vuonna 1648 sotakollegio puuttui vakavasti lääkintähuoltoon, parturien kelpoisuusvaatimuksia kiristettiin ja Tukholmassa tuli suorittaa parturin tutkinto Barberare-killalle. Nimitys oli vuoteen 1646 asti Bardskärare-kilta, jolloin se muuttui Barberare-killaksi ja vuonna 1685 Kirurgiseksi sosieteetiksi.³⁴ Vuonna 1654 luotiin myös lääkintähuollolle johtorganisaatio nimittämällä kolme lääkintähuollon tarkastajaa. Suomen, Inkerin ja Liivinmaan ”ylilääkäriksi” tuli Turun jalkaväkirykmentin parturi Andreas Zärt, joka kuoli Liivinmaalla vuonna 1655.³⁵

Parantajan ammattia armeijan keskuudessa harjoitti neljäkin eri ryhmää, joista parturit oli kuitenkin selvästi tärkein. Muut ryhmät olivat kylvettäjät, kansanparantajat sekä oppineet lääkärit, joita ei armeijan palveluksessa vielä 1600-luvulla toiminut muuten kuin satunnaisesti. Kylvettäjät ja hierojat kävivät kiistaa parturien kanssa oikeuksistaan. Vuosina 1657 ja 1663 näille myönnettiin oikeus avohaavojen sitomiseen ja suoneniskuun, mutta vuonna 1675 he saivat hoitaa vain ”sisäisistä syistä” johtuvia haavoja. Tavalliset sotilaat joutuivat usein turvautumaan kansanparantajien apuun.³⁶

J Lappalainen luettelee kaikkiaan 39 Suomen rykmenteissä vuosina 1654—1660 Kaarle X Kustaan aikana toiminutta välskäreitä, joista useat ovat saksalaisnimisiä. Moni välskäri kuoli itse tauteihin erityisesti vuosien 1656—1657 aikana.³⁷

Vuonna 1680 Kaarle XI aloitti suuren reduktion, joka loi perustan ruotuväkiarmeijalle, joka oli vakinainen, maaomaisuuteen perustuva laitos.³⁸ Kirurgisen sosieteetin tehtäväksi jäi välskäreiden rekrytoiminen ar-

meijan palvelukseen.³⁹ Vuonna 1683 määrättiin, että jokaisessa rykmentissä tulee olla yksi välskäri ja tällä kolme tutkinnon suorittanutta apulaista hoitamassa komppanioiden lääkintähuoltoa. Käytännössä olivat komppanianvälskärit vielä pitkään välskärinkisällejä.⁴⁰ Nämä määräykset sisältyivät Kaarle XI antamiin uusiin sota-artikloihin vuosilta 1682—83, jotka pysyivät voimassa aina vuoteen 1795 asti. Vuonna 1685 Kaarle XI painotti, että Tukholmassa suoritettu tutkinto on edellytys välskärin virkaan pääsemiselle.⁴¹ Välskäri-nimitys, jota edellä on käytetty rinnan parturi-nimityksen kanssa, alkoi vakiintua jo 1600-luvun puolivälissä ja 1600-luvun lopulla ei enää käytetty parturi-nimitystä.⁴²

Tarkkaa käsitystä ei ole saatavissa kirjallisuuden perusteella Ruotsi-Suomen armeijan välskäreiden taidoista ja heidän suorittamistaan toimenpiteistä 1500- ja 1600-luvulla. Mutta koska ammattikunta oli varsin kansainvälinen ja 1600-luvulla taisteltiin vuosikymmenet Keski-Euroopan sotatantereilla, on uskottavaa, että ainakin tutkinnon suorittaneiden välskäreiden taito vastasi saman ajan keskieuropalaista tasoa.

Välskärit hoitivat murtumia, tekivät amputaatioita, sitoivat haavoja ja antoivat kuume- ja kulkutauteihin erilaisia lääkeeseoksia. Raajavammojen hoidossa oli 1600-luvulla välskäreiden suosiossa amputointi. Potilaan paikallapysymisen turvasi tuskallisen operaation aikana joukko vantteria avustajia ja potilas huumattiin yleensä alkoholilla.⁴² Varsinkin ampumavammat käsiteltiin ”myrkytyksen estämiseksi” kiehuvalle öljylle tai hehkuvalla polttoraudalla, mikä aiheutti haavoittuneille tuskaisen kuumeilun ja haavan tulehtumisen.⁴³

Yhteenvedona voidaan todeta, että 1600-luvulla armeijan lääkintähuolto vakiintui, siitä annettiin useita määräyksiä. Välskäreiden rekrytoimiseen ja koulutukseen kiinnitettiin huomiota ja pyrittiin luomaan pysyvä organisaatio armeijan lääkintähuollolle, jonka rungon muodostivat rykmentinvälskäri sekä tämän apuna työskentelevät kisällit, joita oli yleensä kolme.

Apteekkarit ja lääkkeet 1500- ja 1600-luvuilla

Uskonpuhdistuksen levitessä maahamme 1500-luvulla luostarilaitoksen suojissa alkanut lääkintätyö taantui. Luostarifarmasian väistyessä uusien oppien tieltä ryhdyttiin varuskuntien lääkehoidon turvaamiseksi

perustamaan linnanapteekkejä. Niitä hoitivat aluksi lääkkeiden valmistukseen perehtyneet parturit, mutta myöhemmin lääketieteeseen ja farmasiaan perehtyneet ulkomailta kutsutut "mestarit". Varsinainen ensimmäinen linnanapteekkari oli jo mainittu Mathias Erbach. Hän sai Juhana Herttualta palkkana palveluksistaan ja apteekin ylläpitokuluihin 200 taalaria vuodessa.

Muutamia linnan omasta yrttimaasta saatuja rohtoja lukuunottamatta koko peruslääkevarasto oli hankittava ulkomailta. Turun linnan lääketurvallisuuden kannalta koettiin onnellisena tapauksena Katariina Jagellonican hoviväkeen kuuluvan apteekkari Mathias Losiuksen saapuminen Puolasta vuonna 1562. Hänellä oli nimittäin mukanaan erityisen hyvä lääkevalikoima.

Käkisalmen linnanapteekin apteekkarin vaihtuessa vuonna 1582 tehdyn kauppakirjan inventaarin tapainen lääkevalikoima oli myös Viipurin linnan parturiapteekkari Bijlangin kirjoissa, kun hän suoritti hankintoja saksalaisilta rohdos- ja ryytikauppiailta. Meidän päiviimme säilynyt luettelo käsitti 109 nimikettä. Kuitenkin harvat niistä olivat lääkeaineita. Suomen linnanapteekkareiden valikoimat olivat muun Euroopan oloihin verrattuna vaatimattomat.⁴⁴

1650-luvulla oli Suomen sotaväen lääkeaineiden päähankkija Turun apteekkari Christian Zimmerman. Taloudellisesti merkitsivät lääkkeet suurta menoerää armeijalle. Zimmermanin lääkeluettelo vuodelta 1657 on myös säilynyt jälkipolville. Merkittävimmistä lääkkeistä ja niiden indikaatioista voidaan mainita seuraavaa:

- helmitipat: ulostus ja virtsaaminen
- korallitipat: sydän ja ahdistus
- punatautipulveri
- sammakonmätilaastari: paiseet
- espanjankärpäslaastari: aiheutti rakkuloita, joista valutettiin nestettä ulos (nesteteoria!)
- pulvis contra casum: jauhe onnettomuutta vastaan, yleislääke myös voiteiden osana
- meripihkaöljy: piristys ja hikoilutus
- jalapajuuri ja sennalehdet: ulostuslääke
- savipalloja: vanhastaan käytetty rutto- ja verensyöksylääke
- egyptiläinen voide: pahojen haavojen syövytykseen
- teriak: vanha yleislääke, jossa kymmeniä aineita

- erilaisia yrttejä vilustumisen hoitoon
- Johanneksen yrttiöljy: haavojen hoitoon
- hirvensarvi: yleislääke
- elohopeaoksidi: syfilislääke
- lisäksi käytettiin haavojen hoitoon erilaisia seoksia, joissa oli mm sinkkiä, lyijyä, elohopeaa, tärpättiä, hunajaa, vahaa ja öljyjä.⁴⁵

Taudit sotajoukoissa 1500- ja 1600-luvuilla

1500 - l u k u

1500-luvulla, jolloin maamme varsinainen sotaväki järjestettiin, käytiin useita raskaita sotia tanskalaisia, venäläisiä ja omiakin maanmiehiä vastaan. Sairauksista sotajoukoissa on vain satunnaisia tietoja.

Vuosien 1554—1557 sodassa (Kustaa Vaasan Venäjän sota) kerrotaan miesten kuolleen vuoden 1555 Käkisalmen retken aikana suurin joukoin tauteihin. Viipurissa palkattiin vanhoja naisia hoitamaan kulkutautiin sairastuneita. 30. 10. 1555 raportoitiin kuninkaalle Viipurista useiden miesten sairastumisesta ja kuolemasta tauteihin. Kuolleisuus oli todella melkoinen, n 700—800 miestä yhteensä 7 000:sta, pelkästään tammi—elokuussa 1556 kuoli Viipurissa 432 sotilasta. Kuningas oli huolestunut tilanteesta ja kehotti antamaan miehille viiniä ja valkosipulia. Kustaa Vaasan henkilälääkäri Johan Kopp teki nesteteorian mukaisen diagnoosin: ”myrkyllinen kuume”, joka johtuu liikasyönnistä ja -juonnista. Hän määräsi hoidoksi suoneniskentää, yleishoitoa sekä pulvereita ja yrttejä.⁴⁶ Kopp lienee ensimmäinen oppinut lääkäri maassamme ja hänen taudinmäärityksensä perustui ajan yliopistolliseen lääketieteeseen, jossa teoria nesteistä sairauksien syynä oli vallitseva.

Pitkä Venäjän sota, joka päättyi Täyssinän rauhaan vuonna 1595, sisälsi useita taisteluvaiheita. Vuonna 1590 suomalaiset joukot operoivat Liivinmaalla ja niihin iski ankara tauti, joka useana aaltona tuhosi tuhansia ruotsalaisia ja suomalaisia miehiä. Narvan linnan komentajat lähettivät 1. 6. 1590 kuninkaalle kirjeen, josta selviää, että vain yksi haavuri toimi linnakkeessa, jossa 1 500 miestä makasi sairaana, eikä hänelläkään ollut juuri mitään rohtoja. Kaarle Herttua lähetti Narvaan palo-viinaa ja punaviiniä lääkkeeksi. Aluksi tauti lienee ollut punatauti, mut-

ta lokakuussa 1590 oli kysymys ilmeisesti rajusta ruttoepidemiasta, johon miehet kuolivat parissa päivässä.⁴⁷ Joukko-osastoista laadittu taulukko kertoo taudin raivoisasta etenemisestä:

Ajankohta:	Terveitä miehiä	Sairaita	Kuolleita
18. 10. 1590	1 932	464	95
11. 3. 1591	553	1 181	991
7. 5. 1591	253	917	1 599 ⁴⁸

1600-luku

Ruotsin sotajoukkojen toiminnasta 1620-luvulla Baltian ja Puolan alueella on olemassa tietoja sairastavuudesta. Normaalitylanteessa, jossa mikään erityinen kulkutauti ei riehunut joukkojen keskuudessa, vaihteli katselmuksissa sairaiden osuus 10—20 %, mutta majoitusleireissä ja etenkin ahtaissa linnamajoituksissa, mikäli kulkutauti puhkesi, nousi sairaiden osuus nopeasti yli 50 %. Kun otetaan huomioon taistelujen aiheuttamat menetykset, sairaat, karanneet jne, oli palveluskuntoisten miesten osuus usein tuskin 50 %.⁴⁹

Mielenkiintoinen on havainto, että vuonna 1623 oli Riikaan jääneiden joukkojen keskuudessa huomattavia eroja sairastavuudessa, sillä värvätyt ja kokeneet hovirykmentit pystyivät paljon paremmin huolehtimaan terveydestään kuin kokemattomat suomalaisrykmentit. Näiden keskuudessa raivosivat kulkutaudit ja joulukuun 1622 miesvahvuudesta (2 375) oli keväällä terveenä enää 1 470 eli 62 %, ”muuta vihollista kuin tauteja eivät nämä miehet nyt olleet nähneet”.⁵⁰ Vuonna 1626 kuningas hylkäsi Kustaa Hornin pyynnön saada varoja suomalaisten rykmenttien partureiden lääkelaatikkojen varustamiseen sillä perusteella, että partureiden olisi omien palkkaetujensa turvin kyettävä huolehtimaan lääkirkistuista.⁵¹ Tuolloin oli siis jo käytössä joukko-osaston lääkekirstu. Riikassa oli myös sotasairaala vuosina 1627—1628 ja samoin vuonna 1630 Rügenillä,⁵² mutta nämä eivät nauttineet edes sotavaen päälliköiden luottamusta, vaan parempana pidettiin sijoittaa sairaat miehet talonpoikien keskuuteen.⁵³

Miestäydennystä tarvittiin 30-vuotisessa sodassa jatkuvasti. Esimerkiksi suomalaisessa Pohjanmaan rykmentissä menetykset olivat erittäin suuret. Puolan sodassa rykmentti menetti vuosina 1626—1630 sotatauteihin kuolleina 742 miestä eli n 62 % määrävahvuudestaan. Raskaimmat tappiot rykmentti koki Saksassa Anklamissa vuonna 1638 menettäessään kolmen kuukauden aikana ruttoon yli 55 % miehistöstään. Vielä vuonna 1647 rykmentti menetti yli 50 % vahvuudestaan pääasiassa tauteihin. Lisäksi tulivat taistelutappiot. Esimerkiksi Lützenin taistelussa vuonna 1632 kaatui ja haavoittui molemmin puolin kuutisentuhatta miestä.⁵⁴

Vuonna 1657 raivosi Suomessa sotaväen keskuudessa ”polttotauti”. Se lienee ollut lavantautia, jota 1500- ja 1600-luvulla toistuvasti esiintyi. Kesällä 1657 riehui Savossa punatauti-epidemia ja syksyllä Karjalassa rutto, johon menehtyi mm 40 % Käkisalmen varuskunnan miehistä.⁵⁵

Vuonna 1676 Tanskaa vastaan käydyn sodan ”sairaalahoitoon” selvinneistä haavoittuneista sotilaista kuoli 34 %, haavojen infektoitumisen lähennellessä 100 %. 4. 12. 1676 käytiin Lundin taistelu, jossa kuoli 8 300 miestä kaikkiaan 18 000:sta. Se oli verisimpiä Ruotsi-Suomen historian taisteluista. Yleensä taistelukuolleisuus jäi huomattavasti tämän (45 %) alle, mutta sotaleirien tautikuolleisuus oli moninkertainen. Tietävästi Lundin taistelussa sodan osapuolet kunnioittivat lääkintähuoltoa ”puolueettomana” taistelukentällä.⁵⁶

Hygienian periaatteet koetuksella

Vaikka tautien synnystä ja niiden aiheuttajista ei tietoa juuri ollutkaan, osattiin kokemuseräisesti pelätä tartuntaa, ja hygienian alkeelliset periaatteet olivat tiedossa jo Kustaa Vaasan aikana. Hän kehotti mm vuonna 1556 Viipurissa eristämään sairaat ja evakuoimaan terveet miehet pois kaupungista lähikyliin. Hänen mielestään kaupungin likaisuus oli syynä sairauksiin.^{46,57} Riiassa vuosina 1622—1623 taas ryhdyttiin toimenpiteisiin tartunnan torjumiseksi seuraavin keinoin: kaupunkiin saapuvien laivojen tarkastus, sairaiden eristäminen taloihin, joihin asetettiin hoitajiksi ”ruttomestareita” ja partureita, rykmenteille määrättiin omat vedenottoaikat, ruokatarvikkeita pyrittiin tehostetusti hankkimaan jne. Kuitenkin sotaväen ainainen ongelma, riittävien varojen ja

majoitustilojen puute, ehkäisi toimenpiteiden tehokasta toteutusta.⁵⁸ Vuonna 1656 Kaarle X Kustaan aikana maksettiin haavoittuneille yksi kuparitaaleri oluen ostoon. Yleensäkin oluen merkitystä korostettiin, koska ”veden juominen aiheuttaa sairautta ja voimattomuutta”. Vesipe- lon takana oli paitsi kokemus varuskunta-alueiden veden kehnosta laa- dusta, myös yleisempää ennakkoluuloisuutta. Ruoka oli keinoa ja vah- vasti suolattua, minkä takia olutminimiksi arvioitiin noin 2,6 litraa mies- tä ja päivää kohti.⁵⁹

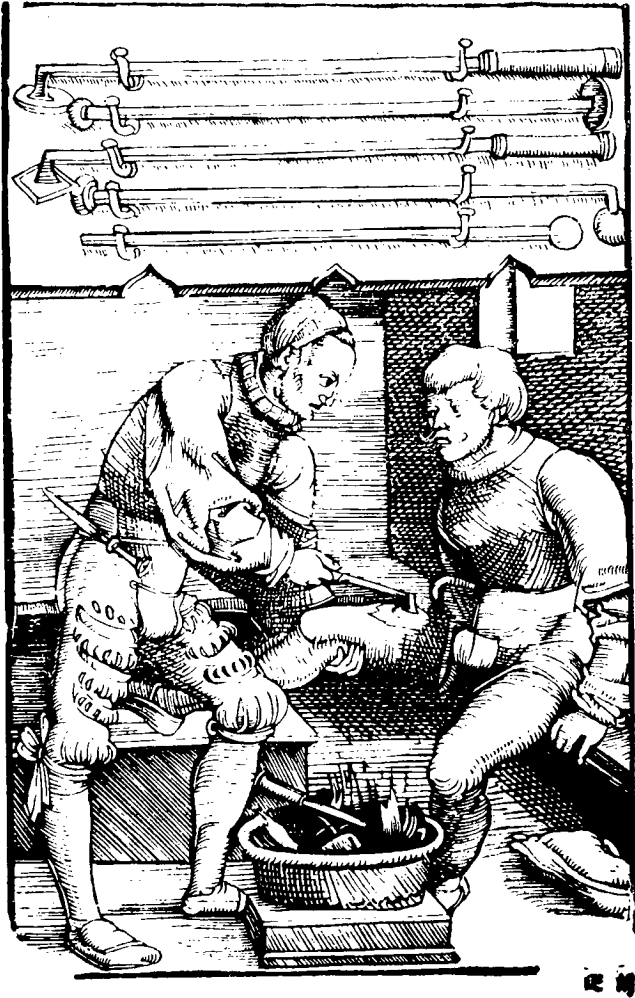
Y h t e e n v e t o

Yhteenvetona voidaan lainata O Korkiakangasta: ”Alkeellinen lää- ketiede ei 1600-luvulla kyennyt tarttuvia tauteja parantamaan, joten ar- meijoissa oli paljon sairaita. Tavallinen sairausprosentti rykmenteissä oli 20—30, mutta se voi nousta 40—50 prosenttiin miehistön keskuudessa, jos epidemia oli puhjennut. Sairauksien taustatekijöinä olivat puutteelli- nen muonitus, ahdas majoitus ja keho vaatetus. Joukoilla oli muka- naan lääkäri, partureita, ja parturikisällejä sotilaita hoitamassa. Lääk- keitä käytettiin, mutta niiden teho oli vähintään kyseenalainen. Ennakol- ta koetettiin välttää sairastumista majoittamalla miehet hajalleen eri paikkoihin. Koska kaupungit olivat kuin likaisia kaatopaikkoja ja siten lisäsivät tautisuutta, maaseutua pidettiin edullisena majoitusalueena. Saira- at pyrittiin eristämään terveistä sairasmajoihin, sairaaloitakin pe- rustettiin, mutta kaikista toimenpiteistä huolimatta tautikuolleisuus oli niin suuri, että vuodessa yli 40 prosenttia miehistä voi menehtyä tautei- hin.”⁶⁰

Lääkintähuollon kokemuksia sodassa 1700-luvun alussa

Seikkaperäisen kuvan sotajoukon lääkintähuollosta 1700-luvun alus- sa saamme tutustumalla Kaarle XII:n kenttäarmeijan olosuhteisiin vu- sina 1700—1701, jolloin sotatoimet keskittyivät Liivinmaalle.

Von dem Lauterisieren vnd blutstellen XXVII

Haava käsiteltiin polttoraudalla ja verenvuoto tyrehdytettiin polttamalla puuvillatukko kiinni verisuoniin. Tämä oli parempi ja kivuttomampi tapa kuin pelkän polttoraudan käyttäminen. Hans Gersdorffin teos *Feldbuch der Wundartzney*, Strassburg 1517.

The wound was treated with a burning iron and the bleeding was stopped by burning a cotton on to the veins. This was a better and less painful way than the mere use of a burning iron.

Lääkintähuollon taso Euroopan armeijoissa

Armeijan pääesikuntaan kuului yleensä Euroopassa tähän aikaan 1—2 kenttälääkärinä, yksi kirurgi ja kenttäapteekari. Kenttälääkäri oli toisaalta ylipäällikön henkilölääkärinä, toisaalta lääkitähuollon johtaja. Rykmentin esikunnassa toimi välskäri ja komppanioissa niinkään välskäri tai kisälli.⁶¹ Rykmentin ja komppanian välskärit hoitivat sairaita ja jakoivat heille lääkkeet rykmentin lääkekirstusta. Esikuntalääkäri valvoi tätä toimintaa. Armeijassa voitiin kuluttaa huomattavat määrät lääkeaineita. Joukkojen mukana oli kenttäapteekki apteekkarin hoidossa. Hän hankki rohdot ja jakoi ne apteekista rykmenteille. Ranskassa Le Tellier jatkoi Richelieun työtä sotilassairaaloitten perustamiseksi. Kenttäsairaalat olivat siirrettäviä tai pysyviä. Leiristä tai sidontapaikalta potilaat tuotiin liikkuvaan kenttäsairaalaan, jossa hoidettiin sairaita ja lievästi haa-voittuneita. Huonossa kunnossa olevat potilaat vietiin kuljetusosaston välskäreiden hoidossa vakinaiseen sairaalaan.⁶² Renessanssijan johtava kirurgi ranskalainen Ambroise Paré (1510—1590) oli muuttanut mm. sotahaavojen käsittelymenetelmät ja julkaissut kirurgiset uudistuksensa kirjoissa. Myös Saksassa oli samanlaista kehitystä. Jo vuonna 1517 julkaisi sotilaskirurgi Hans von Gersdorff kuvitetun ”Haavalääkinnän kenttäkirjan” (Feldbuch der Wundartzney).⁶³ Kirjapainojen yleistyessä tiedot levisivät entistä nopeammin Euroopassa.

Lääkintähenkilöstö

Ruotsin armeijan kenttälääkärinä oli J Gruvius, kuninkaan henkilölääkärinä aluksi J Rothlöben, joka kuoli Virossa kulkutautiin, sitten Tukholman kaupunginlääkäri L Micrander. Apteekkarina toimi C Ziervogel. Hovin oma välskäri oli V Emerich. Ruotsin armeijassa ei välskäreitä vielä riittänyt komppanioihin, mutta joka rykmentin tavoitteena oli palata välskäri ja tälle kolme kisälliä. Vuosina 1700—1701 perustetuissa rykmenteissä oli aluksi vain välskäri ja yksi kisälli. Eräissä vanhemmissa ”valiojoukko-osastoissa”, mm. Kaartissa ja Henkirykmentissä, oli lääkitähenkilöstöä enemmän. Sotavälskäriltä vaadittiin tutkinto ja maksu Kirurgiselle Societeeille, mikä koski sodan aikana myös kisällejä. Kun

välskäreitä kuoli runsaasti, vaati Kaarle XII Collegium Medicumia lähettämään 30 ylimääräistä kisälliä; tavoite yksi kisälli kahta komppaniaa kohden. Myös Baltiasta palkattiin kisällejä. Komppanian vänrikkiä käytettiin sairaanvalvojana ja huoltajana.⁶⁴ Välskärin palkka oli huono. Mm henkirakuunan välskärin ja tämän kahden kisällin palkka oli yhteensä 29 hopeataaleria, joka vastasi luutnantin palkkaa. Kisällin palkka jalkaväessä vastasi kersantin palkkaa. Se oli yli neljä hopeataaleria, mutta tykistössä yhdeksän hopeataaleria.⁶⁵

H a a v o i t t u n e i d e n h o i t o

Ammuksen iskuenergia oli vielä 1700-luvun alussa niin vähäinen, että luoti useimmiten jäi haavaan, ja sen poistamista pidettiin tärkeimpänä asiana. Itse haavaan laitettiin tärpähtiä tai hampunsiemenöljyä, lika poistettiin, haavaa huuhdottiin erilaisilla aineilla ja siihen saatettiin laittaa laastareita ja voiteita. Sisäisesti annettiin haavoittuneille hioistavia pulvereita. Murtumat lastoitettiin, verenvuodot tyrehdytettiin puristusitein, myös polttorautaa käytettiin. Amputaatio oli yleisin raajavammojen hoitotoimenpide, luun päälle kerättiin pehmeät kudokset ja lopuksi laitettiin sidokseksi häränrakko, jos sellainen oli saatavilla. Sisäelinten ampumavammat hoidettiin konservatiivisesti, ja ne olivat yleensä kuolettavia. Haavan poltto ja öljyminen oli selvästi vähentynyt edelliseen vuosisataan verrattuna. Sen sijaan luodin poistoa varten saatettiin laajentaa haavaa paljonkin. Suonensidontaakin käytettiin. Vaikka haavahoidon konservatiivisuudesta oli kokemuksen mukaan usein hyötyä, olivat amputaatiot silti hallitsevia hoidossa.

Haavoittuneet kerättiin yleensä taistelun jälkeen sidontapaikalle, josta heidät edelleen evakuoitiin mahdolliseen hoitopaikkaan. Koska haavoittuneet usein hoidettiin yhdessä tauteja sairastavien kanssa, lisäsi tämä kuolleisuutta. Haavoittuneiden määrä vaihteli suuresti. Narvassa v 1700 kaikkiaan 14,3 % sotaväestä sai taisteluissa jonkin vamman. Vasta myöhemmin Pultavan taistelussa v . 1709 nousi haavoittuneiden osuus vielä suuremmaksi, sillä siellä peräti 1 093 miestä haavoittui kaikkiaan 7 650:stä. Väinäjoen taistelussa v 1701 haavoittui 500 miestä. Haavoittumiseen vaikutti luonnollisesti joukko-osaston asema taistelussa. Yleensä jalkaväen keskuudessa haavoittuneisuus oli suurempi kuin ratsuväen

keskuudessa ja upseerit haavoittuivat useammin kuin miehistöön kuuluvat. Talvella 1701 esiintyi myös paljon paleltumia heikosti vaatetetussa armeijassa. Huomattava osa haavoittuneista sai elinikäisen vamman.⁶⁶

Taudit ja niiden hoito

Sairauksien hoidossa noudatettiin seuraavia periaatteita:

- riittävästi muonaa, mm lihaa ja vihanneksia joka päivä,
- viiniä, olutta ja viinaa tarpeen mukaan,
- ahdasta majoitusta oli vältettävä,
- majoitusympäristö oli pidettävä siistinä, mm käymälöistä oli huolehdittava,
- sairaat oli eristettävä terveistä.⁶⁸

Hygienian periaatteet siis ymmärrettiin, mutta niiden toteutus jäi puutteelliseksi. Sairaiden hoito rajoittui lääkkeiden antamiseen, muonitukseen ja majoituksen järjestämiseen. Useimmiten käytettiin pakkomajoitusta talonpoikien tupiin kertamaksua vastaan. Yleisimmät sairaudet olivat punatauti, pilkkukuume ja vatsasairaudet. Tilaston mukaan vaihteli suomalaisten rykmenttien sairaiden osuus miesvahvuudesta 9,5 %:ta 29,8 %:iin. Ratsuväessä oli sairaiden osuus läsnäolevista tilastollisesti suurempi, sillä osa sairaista pystyi liikkumaan hevosella joukon mukana lisäten tällä tavalla laskennallista sairaiden prosenttiosuutta. Miehistön sairaita majoitettiin tupiin, kaupunkiin ja sairasmajoihin. Eniten sairaita oli Riian varuskunnassa jossa 2. 10. 1700 raportoitiin keskimääräisen sairausprosentin olevan peräti 43,7. Tämä johtui kaupunkivaruskunnan ahtaasta majoituksesta ja likaisuudesta. Myös Narvan leirissä nousi sairastuneiden osuus yli 50 %:n joulun aikoina vuonna 1700. Syksyllä 1701 vaihteli sairaiden määrä Kuurinmaalla olleissa rykmenteissä 3,5 %:sta 37,2 %:iin.⁶⁹ Bausken leiristä pystyttiin sairastuneista 64 % palttamaan syksyllä 1701 takaisin rintamalle.⁶⁷

Kuolleisuus sekä tauteihin että haavoihin oli suuri. Jo mainitussa Riian varuskunnassa haudattiin 23. 7. 1700—10. 2. 1701 välisenä aikana 1765 miestä, joka oli 28,8 % varuskunnan vahvuudesta. Uudenmaan jalkaväkirykmentti oli menettänyt syyskuuhun 1701 mennessä 52 % koko miehistöstään. Lääkintähuollon puutteellisuudet ja suuri tautisuus olivat tärkeä syy, joka joudutti armeijaa pois Kuurinmaalta.⁷⁰

Lääkehuolto ja kenttäarkut

Armeija käytti runsaasti lääkkeitä. Niitä valmistivat apteekkarit ja kemistit. Lääkkeitä hankittiin paitsi Tukholmasta myös Tarton apteekista ja monia valmistettiin itse sotaväen apteekkarin toimesta. Lääkkeiden voimaan uskottiin, koska niihin käytettiin vuosina 1701—1703 kirjanpidon mukaan peräti 57 618 kuparitaalera.⁷¹ Jo Kaarle XI:n aikana oli ryhdytty käyttämään isoa ja pientä lääkearkkua, joita valmistettiin Tukholmassa jopa varastoon 1690-luvulla.⁷²

Jokaisella rykmentinvälskärillä oli mukana kentällä iso arkku, pienen kenttäarkut kuuluivat pataljoonien välskäreille. Arkkuja kuljetettiin joukkojen mukana katetuissa, nelipyöräisissä, kahden hevosen vetämissä välskärin vaunuissa tai samanlaisissa sairausvaunuissa.⁷³

Suuressa kenttäarkussa oli 1700-luvun alussa viisi osaa. Kansilokerossa olivat kirurgiset instrumentit: haavanlevittäjät ("pelikaner"), pihdit luunsirun poistoon, kuula- ja hammaspihdit, trepaani eli kallopóra, polttorautoja, lastain (spaatteli) laastarin liisteröimistä varten, veitsi suoneniskua varten sekä käyrät sakset, suuri käyräveitsi ja suuri luusaha amputaatiota varten, messinkiruisku suoriin ja käyriin irtokärjien.

Ylimmässä arkun lokerotilassa oli 80 lasipulloa, seuraava laatikko oli varattu sidetarpeille, sitä seuraavassa oli 50 suurta ja pientä lasipulloa. Alimmassa tilassa oli kaksi laatikkoa, joista toisessa oli metallihuhmar ja survin sekä lastain. Toiseen oli sijoitettu laastarin sekoittamisessa tarvittavat pieni ja suuri messinkipannu, pesusieni, lääkepainoja sekä malja.^{74,75}

Pulloissa oli melkoinen määrä ihmeellisiä lääkkeitä, salvoja, öljyjä ja mausteita. Pulvis contra dysenteriam oli aine pelätyn punataudin hoitoon. Se sisälsi pulverimuodossa hauen leukaluuta, hirven penistä ja poltettua sarvea, armenialaista savea, granaattipuun kuorta ja vesihierakan siemeniä. Keuhkotulehduksiin käytetty pulveri sisälsi villisian torahammasta, jäniksen reisiluuta, hauen alaleukaa, ahvenen korvakiveä ja muutamien kasvien siemeniä. Tavallisesti käytettyjä aineita olivat esim pulveriksi jauhettu ihmiskallo, muumio, sarvikuonon sarvi ja kyykäärmeen liha sekä kastematoöljy ja sammakonmäti. Pulloissa oli myös tehokkaita lääkeaineita kuten kiniiniä, opiumia, elohopeaa, ulostus- ja oksennuslääkkeitä, hunajaa, lakriisia ja "Tanskan kuninkaan rintatippoja". Pie-

niä kenttäarkkuja käytettiin enimmäkseen lääkkeiden ja tarveaineiden kuljetukseen. Sitä varten arkussa oli lasipulloja, purkkeja, askeja, huhmar ja sidostarvikkeita.⁷⁵

Kuvaus kulkutautisairaalan oloista

Uno Osmio antaa romaanissaan ”Pultava. Kuvia karoolinien loisto-ajoilta vuosilta 1704—1709”⁷² elävän kaunokirjallisen kuvan kulkutautisairaalan alkeellisista olosuhteista v 1704 (lyhennelmä):

”Noin puoli peninkulmaa Warsovasta kaakkoon päin on Milosnan suurenpuoleinen kylä. Tänne oli Ruotsin armeija majoitettu. Syyskuun alussa 1704 armeija käsitti yli 6 000 miestä. Suurin osa miehistöä asusti teltoissa kylän laidassa olevalla kentällä. Elokuun lopulla kuuma kesäilma äkkiä vaihtui sateiseksi. Kylän kaivot olivat tavallisuuden mukaan navettojen vieressä, ja huono juomavesi sekä myös läheisiltä soilta ja rämeistä nousevat myrkylliset sumut saivat kulkutauteja liikkeelle. Lähes tuhat miestä makasi jo hät’hätää kuntoon pannuissa sairaaloissa. Mustarokko ja lavantauti tempasivat yhä uusia uhreja hautaan. Kuolon enkeli liiteli tähän saakka voitokkaan armeijan riveissä.

Suuressa, karkeista laudoista kyhättyssä suojuksessa oli kahdessa pitkässä rivissä 40 olkivuodetta. Laihoja, taudin riuduttamia kasvoja ja kuumeesta kiiltäviä silmiä näkyi, minne vain katsoi. Toiset lepäsivät tylinä, tajuttomina, toiset taasen hurjasti heittelehtivät vuoteillaan ja puhuivat sekavia sanoja taudin hourailussa.

Oven suussa oli pari kolme vuodetta, joilla lepäsi toipuvia potilaita. Pilflykt, vermlantilaisen talollisen poika, ja Pentti Haka, torpanpoika Lohjalta, makasivat vierekkäin puhellen hiljaa keskenään. Riski eli ”Riksi” — niin kuin ruotsalaiset sanoivat — vaasalainen merimies, nousi vaivalloisesti vuoteeltaan, horjui ulos, missä aimo nuotio roihusi, ja kaivoi rautakoukulla hiilien keskeltä tulipunaiseksi hehkutetun tykin kuulan, jonka varovasti kantoi suojuksen keskilattialla olevaan vanhaan malmipataan. Hehkuva tykinluoti säteili suloista lämpöä huoneeseen, jonka hataroista lautaseinistä kolea syystuuli huokui kylmää.

Leiripappi, pastori Beetzen jakoi huoneen perällä, missä heikoimmat sairaat heittelehtivät vuoteillaan, sakramenttia parille kuolon kanssa kamppailevalle soturille. Vanha välskäri Anders Rabe kulki vuoteelta

toiselle, koetellen sairaiden valtimoa tahi käskien tajuissaan olevia näyttämään kieltään. Useimmiten hän tällöin huolestuneena ravisti päätään ja siirtyi huoaten seuraavan vuoteen ääreen.

Tuuli ulvoi valittaen rakennuksen nurkissa ja röykytteli kehnosti kyhättyjä lautaseiniä. Tuli vähitellen pimeä ja sanitäärisotamiehet sytyttivät joitakuita talikynttilöitä, joiden kellertävät liekit loivat ympärilleen himmeitä, tuikkivia valokehjiä. Suuren huoneen pimeät sovet näyttivät aavemaisen kolkoilta ja edestakaisin liikkuvien hoitajien varjot liikehtivät jättiläiskokoisina höyläämättömillä lautaseinillä.

Ulkoa kuului askeleita ja tohtori Svendgaard, nuori leirilääkäri, astui sisälle. Hän pysähtyi hetkiseksi avoimelle ovelle. Raittiista ilmasta tulijalle huoneen tympeä, hiestä sakea ja sairaitten ulostuksille löyhkäävä ilma oli suorastaan sietämätöntä. Ja yhtä kaikki poloisten sairaitten hammat vilusta kalisivat suussa.

— Täällä on iljettävän paksu ilma! — huudahti tohtori. — Rabe, koeta hieman savustaa täällä. Hän kaivoi taskustaan pienen nahkarasian ja ojensi sen väliskärille. Rabe siroitti kourallisen kuivatuista yrteistä ja erilaisista pihkalajeista valmistettua jauhetta tulistetulle tykinluodille. Voimakkaasti tuoksuva suitsutus kiiriskeli paksuina pilvinä kattoon, ja sen läpituokeva aromaattinen savu vei tuokioksi voiton iljettävältä taudinhalulta. Svendgraad jatkoi vaellustaan vuoteelta toiselle. Moneen kelpo sotilaaseen armoton viikatemies oli lyönyt peloittavan leimansa. Hourailevat vuoteillaan itkivät, lauloivat ja nauroivat. Jotkut raivosivat ja tahtoivat nousta jalkeille. Hoitajilla oli täysi työ heitä rauhoittaessa.”

Rutto, nälkä ja sota maamme vitsauksina

Eräät pahimmat katovuodet olivat maassamme vv 1695—1697, jolloin kuoli nälkään neljäsosa silloin arviolta puolimiljoonaisesta väestöstä. Heti perään seurasivat monet sodan vuodet, jotka olivat erittäin tuhoisia maallemme, joka oli kauan sotatantereena ja lopulta (vv 1714—1721) miehitettynä, ryöstettynä ja kaupungit poltettuina. Heti sodan alussa vietiin Suomesta 25 000 sotilasta vieraille sotakentille, ja vuosien aikana heistä tuhoutui suurin osa. Suomalaisen sotavoiman tappiot on laskettu lähes 40 000 mieheksi.⁷⁷

Väestöstä suuri osa pakeni Ruotsiin, osa piilopirtteihin erämaihin, ja osa asukkaista vietiin vankeuteen Venäjälle. Suomen asukasluku oli isonvihan jälkeen vain 250 000—300 000.⁷⁸

Vuonna 1710 maassamme levinnyttä ruttoa pysyvämpi vitsaus oli kaatojen aiheuttama nälkä ja aliravitsemus. 1700-luvun vuosista mainitaan pahoina katovuosina 1708—09, 1726, 1740—41, 1756, 1763, 1769, 1776, 1783—85.⁸⁴

Rutto oli pelätyimpiä vitsauksia, koska siinä kuolevaisuus oli hyvin suuri. Suomessa on kova ruttoepidemia riehunut ainakin vv 1588, 1603, 1630—1640, 1657 ja 1710.

1700-luvun alussa se oli levinnyt Aasiasta Balkanille, sieltä Keski-Eurooppaan ja Itämeren maihin ja raivosi mm Puolassa vuonna 1708, jolloin Kaarle XII marssi sieltä armeijoineen Venäjälle. Venäläisten piirittämässä Riian kaupungissa n kolmasosa asukkaista oli kuollut ruttoon, kun kaupunki antautui 1. 7. 1710.⁷⁹

Venäläiset käyttivät ruttoa biologisena aseena vuonna 1710 Tallinnan varuskunnassa olevia ruotsalaisia joukkoja vastaan. Venäläiset piirittäjät heittivät ruttoon kuolleiden ruumiita kaupungin muurin yli ja saivat kaupungissa puhkeamaan ruttoepidemian.⁸⁰ Tallinnassa kuoli päivittäin n 150 sotilasta ja suuret määrät siviiliväkeä. Kun kaupunki antautui 28. 9. 1710, oli sen väkiluku supistunut 50 000:sta 3 000:een. Varusväkeä oli jäljellä vain 800 miestä, jotka tuotiin laivoilla Suomen puolelle.⁷⁹

Rutto ehkäisi myös sotajoukon toimintaa, joka silloin oleskeli Kymi-joen seuduilla, sillä sotamiehet täytyi pitää toisistaan eristettyinä tai lähettää ne ruoduilleen. Sen tuottama tuho ei näy olleen armeijassa varsin suuri huolimatta siitä, että terveydenhuolto oli puutteellinen: kussakin rykmentissä oli näet vain yksi välskäri, eikä Porin rykmentissä sitäkään: lääkkeitä ei ollut, nautittavaa oli vain kaljaa ja vettä. Ei ollut myöskään rippiviiniä eikä öylättejä. ”Siitä syystä väki suuresti valittaen makaa ki-
vuissa ja kuolee kuin pakanat”, kertoo Liewen, joka silloin oli armeijan v.a. ylipäällikkö.⁸¹ Rutto oli levinnyt jo syyskuun alussa 1710 Helsinkiin, jonka väkiluku oli silloin n 1 800 henkeä. Helsingissä kuoli 1 183, Turussa n 2 000 henkeä. Tauti raivosi varsinkin rannikkokaupungeissa ja Hämeessä. Ankariin vastatoimiin ryhdyttiin Turun professori Pietar Hielmin ”muistelmusten jälkeen”. ”Terveellisen asetuksen” määräyksiä noudatettiin kuitenkin puutteellisesti. Rutto riehui maassamme v 1710 tiettävästi viimeisen kerran ja sammui puolen vuoden kuluttua.⁷⁹

Kehitystä ja vastoin käymisiä 1700-luvulla

1700-luvun lääketieteen ja terveydenhoidon yleinen kehitys

Kansainvälisesti tarkasteltuna merkitsi 1700-luku edistysaskelta lääketieteen kehityksessä. Tätä valistuksen vuosisataa luonnehtivat lääketieteen alalla seuraavat ilmiöt: kliinisen lääketieteen uudet saavutukset (Boerhaave, Haller), biologiset edistysaskeleet lääketieteen perustana (Morgagni, von Linné), kirurgian uudet saavutukset (Hunter), rokotuksen aikakauden alkaminen, teollisuusväestön elinolosuhteiden synnyttämä sosiaalinen näkökulma kansanterveydellisiin ongelmiin sekä näiden arvoa vähäisempänä kirjava joukko uusia teorioita sairauksien synnystä (homeopatia, mesmerismi, flogiston-teoria, sähköteoriat, magnetismi, animismi, spiritualismi jne).^{87,88}

1700-luvulla otettiin merkittäviä uusia askeleita maamme lääkintähuollon kehittämisessä. Ensimmäinen piirilääkärin virka perustettiin Suomeen vuonna 1749 (Vaasa), toinen 1750 (Porvoo) ja myöhemmin vähitellen lisää. Erityisiä kaupunginlääkäreitä toimi 1700-luvun lopulla neljässä kaupungissa (Turku, Helsinki, Pori, Oulu). Lääketieteen opetus oli aloitettu, kun Turun Yliopisto perustettiin vuonna 1640. Se oli käytännöstä irrallista ulkomaisten dogmien opiskelua. Vasta vuonna 1748 valmistui ensimmäinen Suomessa opiskellut lääkäri. Maamme lääketieteen isäksi kutsuttu Juhana Haartman (1725—87) toimitti ”lääkärikirjan”, kansantajuisia artikkeleita, laati sairauksien luokittelun, organisoi isorokon vastaista taistelua ja toimi maamme ensimmäisen varsinaisen sairaalan, Turun lääninsairaalan (1759), perustajana ja lääkärinä. 1700-luvun lopulla oli pieniä noin 10 sairaansijan sairaaloita kuudella paikkakunnalla.⁸⁵

Terveydelliset olot olivat maassamme vielä 1700-luvulla takapajuiset. Talonpoikien ahdas asuminen, epäsiisteys, huono ravinto, lika, syöpäläiset ja tartunnat mursivat varhain ihmisen terveyden. Sukupuolitaudit levisivät maahamme 1740-luvulla. Isorokon takia kuoli arviolta 10—25 % ihmisistä.⁸⁶

”Juuri 1700-luvun puolivälissä oli Suomessakin, tuona valistuksen ja hyödyn aikakautena, herätty ymmärtämään, kuinka lääkärien lukumäärän lisääntyminen, sairaaloiden perustaminen, yleisvaarallisten kulkutautien vastustaminen ja ennakkoehkäisykin (profylaktinen rokonistutus eli variolatio isorokon varalta), pikkulasten hirvittävän runsaan kuolleisuuden torjuminen neuvonnan ja valistuksen avulla jne saattaisivat aivan huomattavasti vähentää sekä kuolleisuutta että vaikeakaan invalideittia aiheuttavaa tautisuutta.”⁸⁷

Armeijan lääkintähuollon johtorganisaatio

Vasta 1700-luvulla vakiintui kenttälääkärjärjestelmä armeijaan, vaikka jo aiemmin oli satunnaisesti nimetty yliopistokoulutuksen saaneita lääkäreitä eräänlaisiksi yllilääkäreiksi johtamaan lääkintähuoltoa. Samalla he toimivat usein kuninkaan henkilölääkereinä, kuten mm Johan Kopp jo vuonna 1555.⁸⁸

Vuonna 1645 tri Bernhard Below oli nimitetty Skoonen sotavoimien kenttälääkäriksi. Dionysius Fischer oli nimitetty Riian kenttäkirurgien ”tarkastajaksi”. Vuonna 1674 oli nimitetty Herman Fuchs välskäreiden esimieheksi, vuonna 1668 Urban Hjaerne välskäreiden ”tarkastajaksi” ja vuonna 1677 Paul Springer sotaväen yllilääkäriksi.⁸⁹

1700-luvulla kenttälääkärin tehtäviksi vakiintuivat nimenomaisesti koko armeijan lääkintähuollon organisointi ja sen johtaminen. Vuonna 1711 vaati Samuel Skraggenstjerna, joka Kaarle XII:n kanssa oleskeli Benderissä, eräässä kirjeessään armeijan palvelukseen päteviä lääkäreitä eikä pelkästään välskäreitä. Hänen mielestään 30 000—40 000 miehen armeija tarvitsi vähintään seitsemän oppinutta lääkäriä, joilla pitäisi olla hyvä palkka (n 500 taalaria vuodessa). Hän kritisoi välskäreiden puoskaintia etenkin tautien alalla.⁹⁰ Vuoden 1741 ns Hattujen sodassa perustettiin päällikkölääkärin virka sekä Suomen joukkoihin että laivastoon, mutta viran täytössä oli vaikeuksia. Tämä sota eli pikku viha oli onneton alusta loppuun. Valmius sotaan oli heikko: varustus huonoa, laivastossa riehui rutto, linnoitustyöt olivat kesken ja upseeriston moraalinen taso

laskenut. Suomalaisia osallistui sotatoimiin kaikkiaan 9 000—10 000 miestä. Lappeenrannan taistelussa 23. 8. 1741 kaatui 1 000 miestä, mutta tämän jälkeen lähinnä taudit surmasivat sotaväkeä. Esimerkiksi Ruotsista syyskuussa 1741 saapunut henkikaarti ei menettänyt taistelussa yhtään miestä, mutta helmikuussa 1742 oli 1 500 miehestä palveluksessa tautien takia enää 400.⁹¹ Collegium Medicum totesi 3. 3. 1752, että sekä sodan että rauhan oloissa tarvittaisiin pätevä kenttälääkäri, jolle pitäisi maksaa niin hyvää palkkaa, ettei hän muuta praktiikkaa tarvinnut. Tehtäviin kuuluisi mm suunnitelmien ja raporttien laadinta, tarkastukset, varustaminen ja sodan aikana esikuntatyö.⁹²

Pommerin sota ja ensimmäinen kenttälääkäri Pehr Zetzell

Pommerin sota käytiin vuosina 1757—1762. Siihen osallistui n 3 000 suomalaista, lähinnä jalkaväkeä. Menestys sodassa oli heikko, ja sota kävi raskaaksi valtion taloudelle ja ennen pitkää myös joukkojen sietokyvyille ja upseeriston moraalille ylivoimaiseksi. Alkuvaiheen etenemisen jälkeen vetäydyttiin Rügenin saarelle, jossa viheliäisissä oloissa esiintyi runsaasti tauteja, nälkää ja kuolemaa. Keväällä 1758 toimineista ”lääkäreistä” monet olivat täydellisiä puoskareita, jotka olivat saaneet muodollisen oppitodistuksen Greifswaldista. He harjoittivat praktiikkaansa lähinnä ulostuttamisen, suoneen iskennän ja lääkkeiden määräämisen keinoin.⁹³Zetzellin laatiman yhteenvedon mukaan pahimmillaan oli sairaana puolet miehistä. Koko sodan aikana vaihteli sairastumisprosentti eri kuukausina 5—33,3 välillä, ja kuolleita oli yhteensä yli 2 000. Hän laski kahdessa taistelussa muskettitulesta haavoittuneiden ruumiinosien keskinäiset suhdeluvut, jotka olivat seuraavat:⁹⁴

— vatsa	2
— rinta ja kaula	3—4
— pää	7
— käsivarret ja kädet	10
— reidet	4
— sääret	5
— jalkaterät	2
— polvet	1

Pommerin sodan aikana vaadittiin 16. 7. 1757 taas ylilääkäriä, jolle kuulusivat mm seuraavat tehtävät: joukkojen hygienian valvonta, sairaaloiden valvonta, ohjeiden antaminen lääkäreille ja väliskäreille sekä sotilasfarmakopean laadinta.⁹⁵ Collegium Medicum puuttui kirjeessä 18. 7. 1757 puutteellisten terveysolojen vaikutukseen armeijassa ja 22. 7. 1757 nimitettiin Pehr Zetzell ensimmäiseksi kenttälääkäriksi. Kuningas tahtoi hänen kehittävän armeijan lääkintähuollon ”yleiseurooppalaiselle tasolle”. Zetzell oli opiskellut anatomiaa Berliinissä ja kenttäsairaalan organisaatiota Pariisissa. Hän osoittautui laajakatseiseksi ja aikaansa edelläolevaksi lääkäriksi. Sitä osoittavat hänen kirjoituksensa.⁹⁹ Hänen johdollaan laadittiin mm määräykset armeijan sairaaloista sekä niiden taloudenhoidosta, ruokajärjestyksestä ym. Ohjeet muistuttivat Ranskan kuninkaan vuonna 1747 antamia.⁹⁶

Armeijan lääkärinkunta muodostui neljästä eri ryhmästä: väliskärit, (sairaala) lääkärin, kenttälääkärit ja ensimmäinen kenttälääkäri. Tämä järjestelmä pysyi eri muunnoksina voimassa aina Suomen sotaan asti.⁹⁷ Zetzell julkaisi v 1761 vihkosen ”En soldats helsa. Herra Kenraalille joukoille käskettäväksi.” Tässä 20-sivuisessa 10-artiklaisessa vihkossa on perusteellisia ohjeita sotilaselämää varten. Esimerkkeinä kannattaa mainita käyttäytymistavat merikuljetuksien ja marssien aikana. Kosteuden välttämistä pidetään tärkeänä erilaisissa sotilasmajoituksissa. Leirisä puhdistetaan ilmaa ja vähennetään kosteutta parhaiten sytyttämällä mahdollisimman monia leiritulia. Mitä useammin vaihdetaan leiripaikkaa, sitä paremmin sotilaat voivat saadessaan puhdasta ilmaa ja kuivia olkia. Kun tästä huolehditaan, ”kenttäsairauden” alkaessa se on välistä voimakkain keino estää sairaus. Jos leiri on kauan paikallaan, likaiset oljet teltassa ja mätänevät ihmisten ja eläinten eritteet aiheuttavat pilkkuumetta ja ”malignia” kuumetta, samoin saa alkunsa ”kenttäkuume”.

Ehdottomana vaatimuksena pidetään, että sotilas saa joka päivä lämpimän aterian. Pilaantuneesta ruuasta ja juomasta varoitetaan ja annetaan ohjeita sairastumisen estämiseksi. Kesällä kuumuudesta vahingoittunut (= lämpöhalvauksen saanut) on vietävä alasti riisuttuna kirkon tai muun kivirakennuksen kellariin nopeaa jäädyttämistä varten.

Puhtaudesta ja siisteydestä on mielenkiintoisia ohjeita. ”Miehistön on kerran päivässä kuivattava tai hangattava kroppansa veteen kastetulla nenäliinalla tai liinalla. Ken näin tekee, voi olla varma, että syöpäläiset

eivät viihdy hänessä ja hän tulee vapaaksi tartunnoilta ja syyhyiltä”. Joka viikko on vaihdettava puhdas paita.⁹⁸

Zetzell julkaisi vuonna 1764 myös sotilaan ravintoa käsittelevän ohjevihkon: ”En soldats föda i fält”. Zetzell valittiin Collegium Medicumin jäseneksi, ja hän työskenteli armeijan lääkintähuollon hyväksi 1770-luvulle asti.⁹⁹

R y k m e n t t i e n v ä l s k ä r i t

Vasta 1700-luvulla toimi rykmenteissä ani harvoja oppineita lääkäreitä. Useimmat olivat edelleen välskärin koulutuksen saaneita.¹⁰⁰ Raja ei kuitenkaan ollut mikään jyrkkä, sillä perusteellisen välskärinkoulutuksen saaneita nimitettiin myös piiri- ja kaupunginlääkärintyöihin ja toisaalta yliopistolääkäreiltä vaadittiin heidän armeijan tehtävissä palvellessaan myös kirurginen tutkinto.¹⁰¹ Esimerkiksi Vaasassa toimi vuosina 1721—1749 Herman Henrik Hast kaupungin ja rykmentin yhteisenä välskärinä. Hänen jälkeensä jatkoi työtä hänen poikansa Barthold Rudolf Hast, joka oli ensimmäinen yliopistokoulutuksen saanut lääkäri Pohjanmaalla. Krogius mainitsee useita 1700-luvun rykmentinvälskäreitä kertoessaan kirurgian kehityksestä maassamme.⁹⁷

Rykmentinvälskärin tuli 1700-luvulla määräysten mukaan asua myös rauhan aikana lähellä joukko-osastoa ja osallistua sen katselmuksiin ja harjoituksiin.¹⁰² Yksityisten välskäreiden tiedetään vastustaneen näiden vapaata praktiikkaoikeutta kaupunkilaisten keskuudessa.¹⁰³ Välskäri määrättiin pitämään kolme ”hyvää” kisälliä, mikä aiheutti jatkuvia palkkausriitoja, koska välskäreillä ei mielestään ollut varaa palkata tarpeeksi kisällejä. Tavoitteeksi oli edelleen asetettu yksi lääkintähenkilö komppaniaa kohti, ja koska koulutettuja lääkäreitä tai välskäreitä ei ollut riittävästi saatavilla, toimivat nämä rykmentin esikunnissa ja kisällit komppanioissa.¹⁰⁴

Yksityiskohtaisen kuvan joukko-osaston lääkintähuollosta rauhan aikana 1700-luvun lopulla saamme perehtymällä kuninkaallisen Savon Jääkärirykmentin oloihin.

” . . . Savon Jääkärijoukon ensi vuosina ei sillä ollut yhtään ainoata omaa välskärää, vaan Savon Rykmentin puolesta hoidettiin myös jääkäripotilaat harjoituskoukuksissa. Esim v 1771, kun jääkäreiksi pyrkijöitä

tarkastettiin, toimi Savon Rykmentin välskäri Göhle tarkastajana Mikkelissä. Vasta v 1778, kun Kustaa III määräsi Savon Jääkärijoukon suurennettavaksi kahdella uudella karjalaisella jääkärikompanialla, sai osasto myös rykmentinvälskärin. Tämän piti saada palkkaa yhtä paljon kuin vastaavat virkailijat Suomen värvätyissä jalkaväkirykmenteissä, so 33 hop riksiä 24 kill. Ensimmäiseksi rykmentinvälskäriksi Savon Jääkäri-rykmenttiin nimitti kuningas kirurgian kandidaatin Henrik Bartolomeus Nassin, joka kuitenkin jo v 1781 siirtyi Karjalan Rakuunarykmenttiin. Hänen tilalleen oli vaikea saada uutta miestä.

Rykmentinvälskärillä oli myös, ainakin sodan aikana, apunaan varavälskäri. Siten oli v 1789 Savon Jääkärijoukossa varavälskärinä muuan Kustaa Schalin. Virka vastasi tavallaan pataljoonanlääkärin tointa. Esim v 1792 oli rykmentin varavälskäri Fredrik Cubé samalla pataljoonanvälskäri; v:sta 1798 asti hän oli myös — Rantasalmella asuen — Haapaniemen kadettikoulun lääkärinä, hoitaen lisäksi siviiliväestöä. Cubé kuului niihin välskäreihin, jotka Kustaa III 1788 sodan syttyessä kutsutti Saksasta Suomeen.

Välskärinen apuna toimivat välskärin kisällit, sittemmin nimeltään alilääkärit (v:sta 1806). Kun 1780-luvulla Savon Jääkärijoukolla ei ollut omaa rykmentinvälskärää, niin oli luonnollista, että tällöin turvauduttiin kisälleihin. Sellaisena mainitaan v 1786 Kristoffer Schiarp, joka v 1793 siirtyi Savon Rykmenttiin. Schiarpin tilalle tuli v 1793 kaksi välskärinkisälliä: Herman Brunou ja mainittu Fr Cubé, jonka lisäksi v 1795 tuli vielä kolmas, Joel Falck. Tämä kuoli jo v 1805.

Savon Jääkäri-rykmentin sairaiden hoito kuului aluksi komppanianpäälliköille, joiden kustannuksella sairastuvista miehistä pidettiin huolta harjoituskokousten aikana. Kotona olevista potilaista ei liene sotaväen puolelta mitenkään huolehdittu. V 1797 tarkastava kenraali anoi, että valtio antaisi jääkäreille lääkeapua kokouksissa. V 1798 kuningas myönsikin 1 kill kutakin numeroa kohden vuodessa tarkoitukseen.

Rauhan aikana harjoitustilaisuuksissa Mikkelissä oli kullakin joukko-osastolla oma sairaapaikkansa; lisäksi oli erikoinen prikaatinsairaala varattu jonkun yksityisen taloon. Esimerkiksi v 1805 kesäkuussa oli Savon jääkäri-rykmentin rykmentinsairaala Urpala-nimisessä talossa.

Jos tarkastamme sairaustapausten lukua ja laatua, niin huomaamme niissä yhtä ja toista mielenkiintoista. Vahvuusluetteloiden nojalla olen laskenut vv 1783—1806 väliseltä ajalta 13 eri vuoden sairaustapaukset. Kes-

kimäärin sairaspromenti oli 7, kohoten korkeimmilleen v 1783, jolloin se oli 10. Syynä oli epäilemättä silloin sattunut kato (vuodet 1782, 1783 ja 1784 olivat Savossa hyvin "tautisia" monien katovuosien johdosta). Tarkastusluettelosta huomaammekin, että sairauden takia oli täytynyt lykätä harjoituskokouksen alku mainittuna vuonna myöhemmäksi. Vv 1797, 1798 ja 1800 oli prosentti pienin, noin 4—4 1/2.

V 1788 syksyllä oli sairauspromenti 5, 1789 se oli kohonnut jo 12:een ja koko seuraavan vuoden aikana aina rauhantuloon asti määrä pysyi 20—23 %:n välillä.

Paitsi sotaväessä joutuivat sotilaslääkärit toimimaan myös siviiliväestön keskuudessa, lähinnä tietysti asuinpaikkansa ympäristöllä. Samoin suuremmissa terveydenhoitotoimenpiteissä turvaututtiin myös heidän apuunsa, kun siviililääkäreitä oli vielä niin kovin harvassa."¹⁰⁵

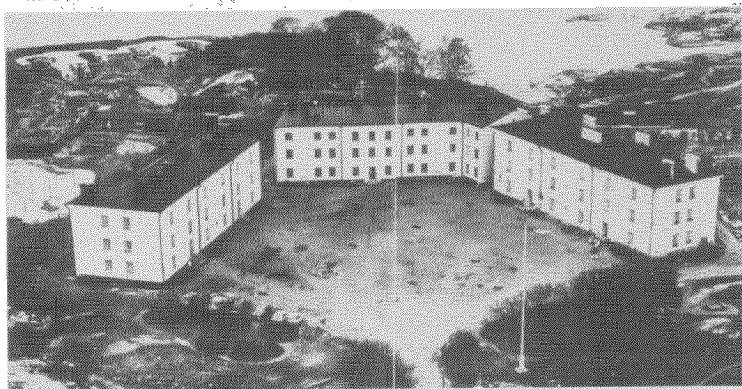
Viaporin rakentaminen ja ensimmäiset sotaväen kiviset sairaalarakennukset

Suomi oli jäänyt sotilaallisesti turvattomaksi 1700-luvun sodissa. Niinpä kauan ajoittain esillä olleet suunnitelmat merilinnoituksen rakentamiseksi Suomen puolustamiseksi ja sen rannikkojen suojaamiseksi linnoituksin sai Ruotsissa hyväksymisen. Ehrensvärd työtovereineen aloitti v 1747 mahtavan Sveaborgin — Viaporin linnoituksen rakentamisen Helsingin suojaksi, ja työt jatkuivat eri saarilla koko ruotsinvallan ajan. Siitä tuli tärkein tukipaikka sekä laivastolle että armeijalle.^{106 107}

Länsi-Mustasaaren varustuksen sisäpuolelle rakennettiin 1750-luvulla upseeritalo, kasarmi ja 200-paikkainen sairaala.¹⁰⁸ Viimeksi mainittu käsitti kaksi rakennusta, ja ne olivat Suomen ensimmäiset sotaväen kiinteät, kiviset sairaalarakennukset, jotka rakennettiin vv 1756—1761.¹⁰⁹

Työvoimaksi komennettiin vakinaisen armeijan joukko-osastoja sekä palkattiin siviilityövoimaa. Ennakoivista toimenpiteistä huolimatta kulkutauteja ei voitu estää. Esimerkiksi v 1764 kuoli 200:sta linnoitustöihin komennetusta pohjalaisesta peräti 125.¹⁰⁶

Vuonna 1773 puhkesi Viaporissa paha tauti. Porvoon piirilääkäri Beyersten kävi paikalla ja ehdotti puutteiden korjaamista Collegium Medicumille, joka taas kääntyi kuninkaan puoleen. Hovin taholta korostettiin majoitusta, puhdasta vettä, ruokarahaa, lääkeaineita yms. Oman

Viaporiin Länsi-Mustasaarelle 1750-luvulla rakennetut kaksi sairaalarakennusta ja upseeritalo (keskellä). Sairaalarakennukset, joissa oli 200 potilaspaiikkaa, olivat sotaväen ensimmäiset kiinteät, kiviset sairaalarakennukset. Kirja Viapori—Suomenlinna—Sveaborg, Ehrensverd-Seura, Foto Roos 1970.

Two hospital buildings and officer building (centre) built in the 1750's on West Mustasaari of Sveaborg. The hospital buildings, comprising 200 beds, were the first permanent stone hospitals of the army.

lääkärin saamista Viaporiin pidettiin mahdottomuutena, mutta ainakin vuonna 1773 toimi Viaporissa jonkin aikaa tri Johan Sahlberg.¹¹⁰

Kustaan sota vuosina 1788—1790

Ennen Kustaan sodan puhkeamista vuonna 1788 oli ryhdytty suunnittelemaan sotaväen lääkintähuollon epäkohtien korjaamista. Laaditun kenttälääkintäpalveluohjesäännön mukaan tuli jokaisessa rykmentissä olla lääkäri ja hänen alaisinaan kolme pataljoonanvälskärä, joilta ei vaadittu akateemista oppiarvoa. Varsinainen sairaanhoito oli jaettu kolmeen portaaseen. Joukko-osastoja seurasivat niiden omien lääkäreiden johtamat siirrettävät pikkusairaalat (ensiapupaikat). Seuraava porras muodostui isommista siirrettävistä sairaaloista, joiden tuli sijaita rintaman takana parin päivän matkan päässä, ja viimeisen portaan muodostivat varsinaiset kaupungeissa sijaitsevat suuret pysyvät sairaalat. Lääkin-

tähenkilöstöön kuului ylimpänä lääkintähuollon johtajana ensimmäinen sotalääkäri (första Fältmedicus tai fältläkare) ja kirurgista toimintaa johtava ensimmäinen sotakirurgi (första fältkirurgen). Sairaalassa toimi johtava lääkäri (lasaretsmedicus) sekä yksi tai useampia sairaalavälskäreitä (lasaretsfältskär), jotka mikäli mahdollista myös olivat lääkärikoulutuksen saaneita. Lisäksi sairaaloissa toimi kisällejä. Tärkein henkilö oli kuitenkin sairaalan johtaja (direktor), joka ei ollut lääkärikoulutusta saanut, mutta jolla silti oli ylin määräysvalta sairaalassa. Aliupseeristoa ja miehistöä käytettiin myös sairaanhoitoon, kuljetukseen sekä hoitotehtäviin.^{111, 112}

Sota alkoi huolimatta armeijan puutteellisesta varustautumisesta kesäkuun alussa 1788. Upseeriston taito oli päässyt pahoin rapistumaan, miehistön varustus ja koulutus olivat puutteellisia, ja aateliston keskuudessa vallitsi avoin kapinamieliala.¹¹³ Pätevää lääkintähenkilöstöä ei saatu lainkaan riittävästi, sairaaloiden varustus oli hyvin puutteellinen, lääkäreitä ja muonavaroja oli niukasti, evakuointikuljetukset eivät sujuneet jne. Lääkintähuollon tulokset jäivät täten heikoiksi. Huolimatta monista maineikkaista taisteluista (esimerkiksi Porrassalmi v 1798) sota sujui kokonaisuutena vailla menestystä ja se päättyi kolmatta vuotta kestätyään Värälän rauhaan vuonna 1790.¹¹⁴

Ensimmäisenä sotalääkärinä toimi E D Salomon ja ensimmäisinä sotakirurgeina D Theel, J Th Nathorst ja P Afzelius.¹¹⁴ Salomon yritti sodan alusta lähtien tarmokkaasti saada palkatuksi riittävästi lääkintähenkilöstöä, mutta tulokset jäivät niukoiksi. Muun muassa Turun Akatemian kaikki medisiinarit oli jo rekrytoitu pataljoonan välskäreiksi. Yksistään Loviisan sotasairaalassa olisi tarvittu kuusi alilääkärinä, mutta syksyn 1788 aikana ei saatu hankituksi yhtään. Tukholmassa ja Turussa järjestettiin sotatalvien aikana pikakurssit, joilla koulutettiin 3—6 1/2 kuukaudessa välskäreitä armeijalle. Kurseille kelpasivat niin maallikot kuin lääkintäalan opiskelijat. Turun kurssilta valmistui viisitoista 18—24 vuotiasta ”pikavälskärinä”, jotka kaikki sijoitettiin sairaaloihin ja rykmentteihin. Myös muutamia ulkomaalaisia välskäreitä saatiin palkattua.¹¹⁵ Päiväkäskyissä määrättiin yksityiskohtaisesti hygienian toteuttamisesta: jalkojen hoidosta, vaatteiden vaihdosta, puhtaudesta, tuuletuksesta, ruumiinliikunnasta ym. Käytännössä voitiin varsin vähän näitä ohjeita noudattaa.¹¹⁶

Kustaa III:n sodan (1788—1790) ensimmäisen kenttälääkärin Ernst Didrich Salomonin (1746—1790) muotokuva. Palatessaan sodan loputtua Ruotsiin purjeverneellä E Salomon hukkui 27. 9. 1790 myrskyssä Turun ja Ahvenanmaan välillä. Muotokuva yksityisomistuksessa, valokuva, Museovirasto.

Portrait of the First Field Doctor of Gustavus' War (1788—1790) Ernst Didrich Salomon (1746—1790). When returning to Sweden after the war was over he was drowned on 27 September 1790 as his sailing-boat ran into a storm between Turku and the Aland Islands.

Sotasairaaloita sijoitettiin useille paikkakunnille; Helsinkiin Sörnäisiin, Katajanokalle, Ullanlinnanmäelle, Töölöön ja Suomenlinnaan sekä Loviisaan, Turkuun, Hämeenlinnaan, Porvooseen, Tammisaareen, Mikeliin, Haapaniemen kadettikouluun, Kuopioon, Puumalaan ja Ouluun.¹¹⁷ Loviisan sotasairaala oli suoraan ensimmäisen sotalääkärin valvonnan alainen, joten sitä voimme tarkastella lähemmin. Sairaalalle oli varattu kaksi isoa rakennusta, toiseen 200, toiseen 170 paikkaa. Mutta jo syyskuussa 1788 kulkutautien alkaessa raivota jouduttiin sairaalaan sijoittamaan 720 potilasta ja myöhemmin syksyllä lähes 2 000! Potilaat makasivat lattioilla, haavoittuneet ja kulkutautiset sekaisin, ruoka oli kehnoa eikä lääkkeitä riittänyt. Kuolleisuus oli tavattoman korkea.¹¹⁸ Loviisan sairaalassa toimi lääkärinä kokkolalainen Jakob Edgren, joka myöhemmin Suomen sodassa kohosi kenttälääkäriksi ja myöhemmin ensimmäiseksi kenttälääkäriksi.¹¹⁹

Helsinkiin perustettiin heinäkuun keskivaiheilla 1788 ensimmäinen kenttäsaairaala Sörnäisten Tiilitehtaaseen. Se saattoi toimia vain kesäisin, joten seuraavaksi varustettiin Ullanlinnan kasarmit sairaalaksi. Myöhemmin perustettiin kenttäsaairaala Katajanokalle, ja lopulta otettiin triivaalikoulukin käyttöön. Tämäkään ei riittänyt, vaan pian kruunun ja kaupungin yhteisin ponnistuksin rakennettiin ja varustettiin Töölön sai-

raala, joka aloitti toimintansa syksyllä 1789. Tämä sairaala oli käytössä myös sodan päätyttyä lähes vuoden.¹²⁰

Myös kuljetusten aikana menehtyi paljon miehiä, sillä paareja ei ollut tarpeeksi ja muukin kuljetuskalusto tarvittiin itse sotatoimiin. Siirrot taistelukentältä sairaaloihin tulivat niin pitkiksi, että kesällä monet potilaat ehtivät kuolla haavojen märkimiseen ja talvella potilaita paleltui.¹²¹

Koko sodan tappioista voidaan mainita seuraavat tiedot: Armeijan ja laivaston miehistä kaatui taisteluissa 1 439, 1 225 haavoittui (tässä on otettu huomioon merkittävästi haavoittuneet), 4 957 otettiin vangeiksi, 1 178 karkasi ja peräti 9 778 kuoli tartuntatauteihin, joista pahin, Karlskronan taudin nimellä tunnettu raivosi laivastossa. Kyseessä oli toisintokuume-epidemia, joka tuli venäläisen laivan mukana Viaporiiin ja levisi sieltä edelleen Ruotsiin. Viaporissa oli lokakuussa 1788 yli 800 sairasta ja viikoittain kuoli keskimäärin viisikymmentä miestä. Södermanlannin rykmentti menetti sodan aikana kaikkiaan 900 miestä, mutta taisteluissa heistä vain 15.^{122, 123}

Uusia suunnitelmia armeijan lääkintähuollon parantamiseksi

Koko sodan tilinpäätös terveydenhuollon osalta oli siis hyvin surullinen. Olikin luonnollista, että sodan jälkeen ryhdyttiin laatimaan optimistisia suunnitelmia epäkohtien korjaamiseksi. Vuonna 1794 Daniel Theel laati suunnitelman, jonka mukaan valtakunnan joutuessa uudestaan sotaan tarvittaisiin lääkintähenkilöitä (lääkäreitä ja välskäreitä) armeijaan 590 ja laivastoon 200. Nämä olivat mullistavan suuria lukuja, eikä koko valtakunnasta löytynyt näin monta koulutettua lääkäriä tai välskäreitä.¹²⁴ Vuonna 1800 Suomessa oli 20 lääkäriä.¹²⁵ Kuninkaallisella kirjelmällä 12. 4. 1796 asetettiin lääkintähuolto kokonaisuudessaan Collegium Medicumin valvontaan ja Kirurginen seura lakkautettiin seuraavana vuonna. Samana vuonna tulivat käyttöön uudet lääketieteelliset oppiarvot, joista erikoisimpana mainittakoon kirurgian maisteri. Lääkäriksi opiskelu yliopistossa kesti toistakymmentä vuotta, kun taas kirurgian maisteriksi valmistuminen vaati vähintään seitsemän ja puoli vuotta.¹²⁶ Sotavaen, laivaston, rykmenttien ja pataljoonien lääkärit ja välskärit kuuluivat tästä lähtien kaikki Collegium Medicumin valvontaan. Mainittavaa konkreettista edistymistä armeijan lääkintähuollossa ei kuitenkaan

tapahtunut niiden parinkymmenen vuoden aikana, jotka valtakunta sai olla sodalta rauhassa. Vuonna 1805 toimi ensimmäisenä sotalääkärinä J G Hallman.

Vuonna 1806 täsmennettiin kuninkaallisella kirjeellä sotilaslääkäreiden virka-asemaa.¹³⁰ Sen pääkohdat olivat seuraavanlaiset: Lääkintähuollon ylin johto kuului sotaväen ylilääkärille. Hän kuului jäsenenä Collegium Medicumiin ja Sotakollegion intendentuuriosastoon. Kussakin itsenäisesti operoivassa armeijassa oli lääkintähuollon päällikkönä majurin arvoluokkaan kuuluva ensimmäinen sotalääkäri. Hänen alaisinaan toimivat kolmeen muuhun luokkaan kuuluvat lääkärit. Kapteenin arvoluokkaan laskettiin sotalääkärit, jotka vastasivat suurten joukko-osastojen ja suurten sotasairaaloiden lääkintähuollosta. Luutnantin arvoluokkaan kuuluivat rykmenttien ja pienten sotilassairaaloiden vastuunalaiset lääkärit, joiden tuli olla lääketieteen tohtoreita ja kirurgian maistereita. Alimpaan lääkärien arvoluokkaan kuuluivat aliupseerien arvossa joukko-osastojen ja sairaaloiden alilääkärit, joiden oppiarvoksi riitti lääketieteen kandidaatti ja kirurgian kandidaatti. Kaikille neljälle lääkäriluokalle oli tarkoin säädetty komeat virkapuvut, saappaat ja arvomerkit, joista mainittakoon, että kaikille sotilaslääkäreille kuului tunnuskana Eskulaapin sauva. Sairaalaorganisaatio oli suunniteltu yleiseurooppalaisella tavalla ja siis samoin kuin edellisessäkin sodassa: joukko-sidontapaikkoja vastaavat rykmenttien omat pikkusairaalat, prikaatien siirtyvät sairaalat sekä asutuskeskuksissa sijaitsevat kiinteät sotasairaalat. Säädöksen mukaan rykmentinlääkäreiden ja heidän alaistensa tuli seurata omia taisteluyksiköitään ja huolehtia ensiavun antamisesta haavoittuneille ja lievemmin sairaiden hoidosta. Tätä tarkoitusta varten kuljivat rykmentin lääke- ja instrumenttikirstut aina joukko-osaston mukana. Potilaiden evakuointi oli suunniteltu siten, että erityiset lääkintämiehet (sjukvaktare) ja lievemmin sairaat potilaat kuljettivat haavoittuneet ja sairastuneet sairasajoneuvoilla edelleen suurempiin sairaaloihin rintamien takana. Yhtäläistä Kustaan sodan huolto-organisaatiolle oli edelleen se, että sairaalan päällikkyyks oli tirehtöörillä eikä sairaalan ylimmäällä lääkärillä. Ensimmäisen sotalääkärin tuli suunnitelmien mukaan saada kerran viikossa kaikista sairaaloista ja prikaateista tarkat raportit potilastilanteesta. Hänen tuli myös tarkastaa apteekki ja vastata pääesikunnan jäsenenä lukuisista muista hallinnollisista tehtävistä, mutta sairaalain taloudellisiin toimintaedellytyksiin hänellä ei ollut mitään puuttu-

mista, nämä kysymykset kuuluivat armeijan pääintendentille, jonka alaisina mainitut sairaalatiirehtöorit olivat.¹²⁷

Suomen sota 1808—1809

170 vuotta sitten käyty viimeinen Ruotsin vallan aikainen sota, Suomen sota, alkoi helmikuussa 1808. Kaukonäköisimmät valtiomiehet olivat aavistaneet sodan väistämättömyyden, olipa saatu selville venäläisten hyökkäyssuunnatkin, mutta silti oli varustautuminen jäänyt heikoksi. Ruotsi-Suomen armeija aloitti heti sodan alussa perääntymisen ja saavutti Oulun jo maaliskuuhun 1808. Viapori antautui 3. 5. 1808 ja vähitellen koko Etelä-Suomi jäi viholliselle. Voitokkaita taisteluita käytiin Pohjois-Savossa ja Pohjanmaalla, mutta sodan ylimmän johdon ollessa täysin kyvyttömissä käsissä jatkui raskas perääntyminen kohti pohjoista, ja vuodenvaihteessa 1808—09 olivat joukot majoittuneet Tornioon, josta vielä vetäydyttiin Pohjanlahden läntisille rannoille ennen lopullista antautumista.¹²⁸

Sotilaslääkärikuntaa koskevat 6. 8. 1806 annetut uudet määräykset julkaistiin vasta 15. 2. 1808.^{129,130} Ennen sodan alkua oli kenttälääkintähuolto paperilla suunniteltu yksityiskohtiaan myöten, mutta todellisuus muuttui taas karulla tavalla kokonaan toiseksi. Koska tästä sodasta ja sen lääkintähuollosta on julkaistu runsaasti aineistoa, rajoitumme esittämään lääkintähuollon yleispiirteet.

Lääkäripula oli jälleen huutava. Rykmentinlääkärit ja -välkärit olivat rauhan aikana ikään kuin urakalla hoitaneet oman varsinaisen virkansa ja palkkansa ohella muita lääkärivirkoja, mikä sotaoloissa heti paljastui epäkohdaksi. Alempiin virkoihin oli riittämättömien varojen takia palkattu oppimattomia nuorukaisia eräänlaisiksi kisälleiksi, ja heidän taitonsa osoittautuivat aivan riittämättömiksi. Monet rykmentinlääkärit ja -välkärit jättäytyivät sotatoimien alettua kokonaan pois armeijan palveluksesta erilaisin verukkein, kuka siviilivirkansa, kuka ikäänsä vedoten.

Sodan alussa oli armeijassa seitsemän rykmentinlääkärinä, joista viisi oli pätevää, sekä 20 alilääkärinä. Lääkäreitä myös sairastui sekä joutui vangiksi. Kesällä 1808 saatiin apua sota-alueiden siviililääkäreistä ja sodan lopussa toimi ruotsalaisia lääkäreitä.^{131,132}

EN
SOLDATS
H E L S A.

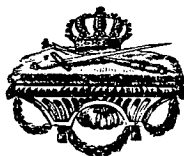
PÅ
HERR
GENERAL EN CHEFS
BEFALLNING

upplätt
af
P. Z E T Z E L L.

Kongl. Maj:ts
Nådiga
Reglemente

för
Fält- & Läkare- Corpsen;

Gifvit Gripsholms Slott den 15 Februari 1808.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:ts.

ELDENBERG, Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1808.

Armeijan ensimmäisen kenttälääkärin (= ylilääkärin) Pehr Zetzellin v 1761 julkaiseman ohjevihkonen nimilehti.

Front page of directives published in 1761 by First Army Field Doctor Pehr Zetzell.

Kuninkaallisen Majesteetin armollisten säännösten mukaan perustettiin 15. 2. 1808 Fältläkare Corps. Tähän ammattikuntaan kuuluivat myös kaikki suomalaiset sotilaslääkärit sodan loppuun asti.

Upon His Majesty's graceful decree the Field Surgeon Corps (Fältläkare Corps) was founded on 15 February 1808. All the Finnish military doctors belonged to this corps until the end of the war.

Ensimmäisenä kenttälääkärinä toimi Pehr af Bjerkén. Muita kenttälääkäreitä olivat Carl Dahlgren, Johan Fährée ja Jakob Edgren.¹³³

Heti sodan alussa piti jälleen turvautua pikakursseihin. 9. 3. 1808 annetulla kuninkaallisella kirjeellä käskettiin Turun Akatemian perustaa erityinen opisto soveliaita nuorukaisia varten. Vaatimukseksi tuntui riittävän ”jonkinlainen kielitaito latinassa”. Jopa varttuneita koululaisia opetettiin suoneniskentään, iilimatojen ja espanjankärpästen käyttöön ja lääkkeiden annosteluun. Ammattitaito jäi luonnollisesti mitättömäksi.¹³⁴ Ei olekaan ihme, että sotaan kenttälääkärinä osallistunut ruotsalainen lääkäri Carl Dahlgren kirjoitti: ”Ei ollut outoa tai odottamatonta,

jos sotilas pelkäsi vähemmän vihollisen kuulia kuin sitä apua ja hoitoa mikä häntä odotti taistelukentällä tai sairasuoteella”. Kokonaan vailla lääkäreitä olivat sodan alkaessa mm Turun rustipataljoona, Karjalan raukuunarykmentti, Porin rustipataljoona, Suomen tykistö, Uudenmaan jääkäripataljoona, Porin rykmentti ja Uudenmaan jalkaväki.¹³⁵ Koska sota kesti vain runsaan vuoden, ei tilanteeseen ehditty saada edes sodan kestäessä olennaista korjausta.

Lääkintävarusteet, joiden tuli koostua komppanian sidos- ja lääkeainekirstuista ja pataljoonan isommasta kirstusta, joita kuljetettiin erillisessä vaunussa, olivat yhtä puutteelliset kuin henkilökuntakin. Vain kolmella rykmentillä oli sotaan lähdeettäessä määrävahvuuden mukaiset lääkitätarvikkeet. Kesän 1808 kuluessa sidos- ja lääkeaineet loppuivat lähes tyystin. Muun muassa Oravaisten verisessä taistelussa käytettiin rikinäisiä lakanoita, paidanriekaleita ja jopa tuolta ja lehtiä haavojen sitomiseen. Loppuvaiheen perääntyminen tapahtui kaoottisesti vailla mitään sidos- ja lääkeaineita. Sitävästoin venäläisten paetessaan Vaasaan jättämä sairaala oli hyvin varustettu.

Sairaankuljetusvälineiden puute ja jatkuva perääntyminen aiheuttivat sen, että sairaita jätettiin paljon lähitaloihin puoliväkisin hoitoon kertakaikkista maksua vastaan. Luonnollisestikaan mistään todellisesta hoidosta ei ollut kysymys, vaan perääntyvän kuormaston helpottamisesta. Pohjanmaalle perustettujen tilapäissairaaloitten potilaita evakuoitiin runsaasti laivoilla Ruotsin puolelle.¹³⁸ Vaasassa lastattiin sairaat (n 300) laivoihin ja vietiin Uumajaan.¹³⁹ Monia saaristolaisaluksia ja laivoja oli muutettu sairaskuljetukseen ja -hoitoon sopiviksi.¹⁴⁰

Tässä sodassa saatiin **sairaaloitoiminnasta** paljon kokemuksia, joskin ne jäivät pääasiassa kielteisiksi. Jo ennen sotatapahtumien alkua, liikkeenkannallepanon aikana, pystytti suomalainen kenttälääkäri Edgren 50 sairaansijan liikkuvan kenttäsaaraalan varusteineen Loviisaan. Vihollisen hyökättyä sinne, sairaala siirrettiin Porvooseen, mutta siellä se jäi vihollisen käsiin, kun ei saatu hankituksi hevosia sen kuljettamiseen. Vaikka viipymättä ryhdyttiin hankkimaan uutta liikkuvaa sairaalaa, tuotti tarpeellisimpienkin varusteiden saaminen huomattavia vaikeuksia. Jonkinlainen **sairaala** kuitenkin saatiin aikaan, ja se seurasi nopeaa perääntymistä Ouluun, jossa se varusteineen liitettiin pysyvään sairaalaan 23. 4. 1808. Toinen liikkuva sairaala, joka oli edellistä paremmin varustettu ja sairaansijamäärältään suurempi, oli Savon prikaatin käytössä. Myös se

Rykmentinlääkärin lääkearkku Suomen sodan ajoilta (1808—1809). Luettelon (v 1795) mukaan arkkuun oli suunniteltu 67 sisäisesti ja 36 ulkoisesti käytettävää lääkeainetta. Lääkelajitelma oli sen ajan tarpeisiin nähden tarkoituksenmukainen ja huomattavasti asiallisempi kuin n 100 vuotta aikaisemmin. Helsingin Yliopiston lääketieteen historian museo.

Medicine crate of a regimental doctor from the Finnish War (1808—1809). According to a catalogue of 1785 the crate was planned for 67 medicines for internal and 36 for external use. The assortment was adequate regarding the needs of that time and much more to the point than those in use 100 years earlier.

liitettiin Oulun pysyvään sairaalaan.^{141,142} Ensimmäinen pysyvä sotasaarala, joka oli perustettu jo Kustaan sodan aikana, aloitti toimintansa Töölössä heti sodan puhjettua, mutta tämä 200—300 potilaalle tarkoitettu sairaala joutui viholliselle, kuten sen lääkäri Müllerkin jo 2. 3. 1808.¹⁴³

Viaporin linnoituksessa olivat sairaanhoito-olot hyvin järjestetyt. Siellä oli kaksi sairaalaa, toinen läntisellä Mustasaarella, toinen itäisellä Mustasaarella. Ne pystyivät vastaanottamaan jopa yli 700 potilasta. Myös varusteita, lääkäreitä ja muuta henkilökuntaa oli riittävästi. Viimeksi mainitussa sairaalassa oli palveluksessa helmikuussa 18 ”lää-

kintämiestä” (sjukvaktare), kahdeksan ”sairaanhoitajatarta” (sjukvakterskor) sekä neljä keittäjää ja pesijää. Tässä Suomen voimakkaimmassa linnoituksessa oli yli 6 000 miestä. Viapori antautui tyrmistytävällä tavalla 3. 5. 1808 viholliselle. Sairaita oli luovutusvaiheessa 400. Myös Svartholman linnoituksessa oli tiettävästi jonkinlaiset sairaanhoitotilat, mutta linnoituksen antautuessa 18. 3. 1808 perusteli sen komendantti toimenpidettä mm juomaveden ja lääkkeiden puutteella.¹⁴⁴ Pysyviä joskin pienehköjä sairaaloita järjestettiin sotatoimien aikana mm Raaheen, Kokkolaan, Alahärmään, Pulkkilaa, Pietarsaareen, Hämeenlinnaan, Uusikaarlepyyhyn ja lyhyeksi aikaa jopa Vaasaankin.¹⁴⁵ Eniten tietoja on säilynyt kuitenkin **Oulun ”suursairaalasta”**. Jo maaliskuussa 1808 annettiin käsky perustaa Ouluun 500—600 potilaan kenttäsairaala. Kun huoneistoa ei tällaista varten ollut saatavissa, sijoitettiin sairaat eri puolille Oulua peräti 44:ään eri rakennukseen. Savon joukon saapuessa Ouluun 400 sairaan kanssa jouduttiin nämä sijoittamaan kurjiin hökkeleihin, joissa ei ollut sairaalan tarvikkeista tietoaakaan. Kaikesta tuntui olevan pulaa, niin lääkeaineista, ruuasta kuin palttinakankaastakin. Heikossa kunnossa olevat sairaat makasivat oljilla likaisina ja tautisina kenenkään voimatta tehdä mitään heidän hyväkseen. Lääkäreitä oli liian vähän, muu henkilökunta oli sopimatonta ja kokematonta, ja suureksi ongelmaksi muodostui itsevaltiaan sairaalatiirehtööri Timmingin yhteistyöhäluttomuus lääkäreiden kanssa. Sairaala joutui vastaanottamaan jopa yli 1 000 potilasta, mikä vain lisäsi kurjuutta. Kunnollisista ruokatarvikkeista oli pulaa, ja viinaa käytettiin runsaasti lievittämään sekä potilaiden tuskaa että vahvistamaan hoitohenkilökuntaa. Piirilääkäri Heman kirjoitti ensimmäiselle kenttälääkärille: ”Lisäksi haluan huomauttaa, että kelpaamaton ravinto sairaille aiheuttaa enemmän kuolemaa kuin lääkeaineiden puute”.^{146,147} Jos olivat olosuhteet surkeat Oulussa, niin vielä heikommiksi ne kävivät joukkojen vetäytyttyä Tornioon vuodenvaihteessa 1808—09. Tämä koski erityisesti suomalaisia joukkoja, sillä ruotsalaiset vetäytyivät nopeasti Pohjanlahden länsirannalle. Tornion ja sen lähikylien ahtaissa majoissa ja ympäristössä hoippui tuhansine sairainneen kovassa pakkasessa vailla riittävää ravintoa rääsyihin pukeutunut armeija kurjissa oloissa.¹⁴⁸ Ylilääkäri af Bjerkén yritti auttaa tilannetta määräämällä annettavaksi päivittäin lämmintä lihalientä, johon oli lisättävä puolikas rommia tai konjakkia annosta kohti. Sotilaspalvelijat hoitivat asiansa muita paremmin, söivät ensin sopan ja ottivat sitten puolik-

Suomen sodan ensimmäiset kenttälääkärit Pehr af Bjerkén (1765—1818) v 1808 ja Jakob Edgren (1764—1825) v 1809. Kokkolassa syntynyt Jakob Edgren oli ainoa suomalainen lääkäri, joka saavutti huomattavan aseman sotaväen lääkintähuollossa Ruotsinvallan aikana. Museovirasto.

The First Field Doctors of the Finnish War Pehr af Bjerkén (1765—1818) in 1808 and Jakob Edgren (1764—1825) in 1809. The Kokkola-born Jakob Edgren was the only Finnish doctor to reach a notable position in the military medical service of the Swedish Era.

kaan ja voivat hyvin.¹⁴⁹ Sairaat makasivat paljaalla lattialla ja mädillä oljilla. Itse he joutuivat itsensä hoitamaan ja ruokkimaan pelkällä vedellä, leivällä, suolalla ja huonolla lihalla. K E Linden on kuvannut tätä kurjuutta ja nimittänyt siitä ”kuoleman valtakunnaksi”.¹⁵⁰ Alkeellisinkin hygieniä puuttui. Kirurgisten toimenpiteiden suorittaminen niissä oloissa talvipimeässä oli minimaalista käytettävissä olevan valaistuksen takia. Lääkkeitä ei ollut tietenkään riittävästi, vaikka lääkekeitoksia valmistettiin kahdessatoista keittiössä. Pohjoisen armeijan vahvuus Kemijoen ympäristössä oli 1. 1. 1809 5 468 tervettä miestä, 2 115 sairasta joukkojen mukana ja 4 812 sairaaloissa.¹⁵¹ Ennen Kalixin antautumissopimusta 25. 3. 1809 kuoli yli puolet niistä sotilaista, jotka olivat vetäytyneet Tornioon. Lukumäärältään tämä merkitsee yli 2 000 suomalaista sotilasta.¹⁵² Vähän paremmaksi muodostuivat olot joukkojen päästyä Uumajaan,

jonka sairaalassa hoidettiin niinkään tuhansia potilaita.¹⁵³ Vielä tähänkään eivät suomalaisten kärsimykset loppuneet; monet kaatuivat tauteihin ja taisteluihin, ennen kuin von Döbeln julisti rauhan Uumajassa sotajoukkonsa rippeille, joiden joukossa vielä seisoi n 740 suomalaista miestä kuulemassa maineikkaan sotapäällikkönsä erityisesti heille kohdistamia kiitoksen sanoja.¹⁵⁴ **Mikä sitten oli syynä lääkintähuollon surkeuteen?**

Syitä oli tietysti useita. Tärkein oli, että kulkutautien syitä ei tunnettu ja siksi sen ajan lääketieteen keinoin hoito oli tehotonta. Epäsuotuisissa olosuhteissa puhkesi runsas tautisuus, johon sairastui kaikkiaan yli 15 000 sotilasta, joista kuoli Suomen maaperällä lähes 4 000 ja Ruotsin puolelle vetäytyttyä vielä yli 2 000. Tämä tautisuus, josta käytettiin edelleen kenttätauti (fältsjukan) -nimitystä, vastasi lähinnä lavantautia, joko yksinään tai yhdessä pilkkukuumeen kanssa. Myös muita kulkutauteja esiintyi runsaasti. Sodan ylimmän johdon kyvyttömyys ja virheellinen peräytymistaktiikka sekä huollon heikko järjestely teki kaiken huollon vaikeaksi ja aiheutti lääkärintarvikkeiden, sairaaloiden ja lääkärien menetyksiä vihollisen puolelle. Lääkintähuolto suorastaan laiminlyötiin. Lisäksi voidaan mainita eräänä syynä lääkäreiden puutteellinen taito ja huono asema. Heidän valtuutensa päättää lääkintähuoltoa koskevista asioista oli rajoitettu, palkat olivat pienet ja työ oli aliarvostettu, mikä teki vaikeaksi kiinnittää edes välttävissä määrin päteviä lääkäreitä armeijaan. Näissä oloissa ei ollut ihmeteltävää, että niinkin pätevä ja suuren arvonannon ansaitseva, ensimmäinen kenttälääkäri kuin Pehr af Bjerkén ei voinut saada tuloksia aikaan. Hänen seuraajallaan Jakob Edgrenillä oli vielä vähemmän mahdollisuuksia, sillä esim lääkärien määrä oli sodan alun 27:stä vähentynyt kymmeneen (2. 1. 1809).^{155,156}

Katsaus laivaston lääkintähuoltoon

L a i v a s t o n y l e i n e n k e h i t y s

Vuosisatojen ajan jo ennen 1500-lukua käytiin Suomen rannikoilla lukuisia merisodan luonteisia taisteluja, joissa suomalaiset käyttivät omia naapureiden käyttämistä tyypeistä selvästi eroavia aluksiaan (mm uiskoja ja haapioita).

Kustaa Vaasan johdolla luotiin Ruotsi-Suomen varsinainen laivasto, jossa suomalaisten osuus oli huomattava. Avomeriolosuhteet vaativat suurempia laivoja, joista tunnetuin oli kravellityyppi. Samanaikaisesti käytettiin rannikon suojaamiseen pienempiä soudettavia aluksia, joita voidaan pitää maineikkaan saaristolaivastomme edeltäjinä. Näillä pienillä aluksilla taisteli suomalainen Nils Grabbe menestyksellisesti tanskalaisia vastaan 1500-luvulla. Ruotsin merivoimien miesvahuudesta oli pitkään jopa yli puolet suomalaisia. Merivoimien henkilövahvuus oli 1500-luvulla yleensä alle 1 000 miestä, paitsi vuonna 1567, jolloin vahvuus nousi yli 4 000 mieheen. 1600-luvulla vahvuus kasvoi tasaisesti noin tuhannesta yli 8 000:n vuonna 1676. Laivaston johdossa oli suomalaissyntyisten sotapäälliköiden osuus niinkään huomattava (mm Flemingit, Klaus Kristerinpoika Horn). Kaikkiaan on laskettu 56 maanmiehemme palvelleen Ruotsi-Suomen laivastossa päällikön tehtävissä. Vuonna 1679 siirrettiin laivaston päätukikohta Tukholmasta Karlskronaan, ja suomalaisten väkiluvun mukainen osuus merivoimien kokonaisvahuudesta muuttui oikeudenmukaisemmaksi.

Taktillisesti jakaantui purjelaivojen aikakausi kolmeen kehitysjaksoon. Ensimmäisen kauden huomattavimmat meritaistelut käytiin pohjoismaisen seitsenvuotisen sodan aikana 1563—70, jolloin Ruotsi-Suomella oli noin 50 avomerialusta laivastossaan.

Ison vihan jälkeen alkoi Ruotsi-Suomen sotilasjohto hankkia erityisiä saaristoaluksia, joita kehitettiin nerokkaasti Augustin Ehrensvärdin ja Fredrik af Chapmanin yhteistyönä vartavasten Suomen olosuhteita varten. 1700-lukua voidaankin pitää Suomen laivaston loistoaikana. Isompien kaleerialusten rinnalla käytettiin taisteluissa pienempiä tykistöaluksia, joilla oli suomalaiset nimet.

Ruotsinsalmen toinen meritaistelu 9.—10. 7. 1790, johon osallistui yhteensä lähes 500 alusta ja 27 000 miestä, ratkaisi voitollaan Kustaan sodan siten, että edullinen rauha oli mahdollinen.

Suomen sodassa 1808—09 laivaston merkitys jäi vähäiseksi Suomenlinnan antautumisen johdosta. Voidaan kuitenkin mainita laivaston vahvuus vuoden 1808 alussa maassamme: 74 erilaista yksikköä yhdessä muodosti Suomenlinnan eskaaderin. Turun eskaaderiin kuului yli 50 yksikköä, joista yksi oli sairaiden kuljetuslaiva. Lisäksi oli Varkaudessa 12 ja Ristiinassa 8 tykkijollaa.¹⁵⁷

Laivaston terveydelliset ongelmat

Laivaolosuhteet muodostivat erityisiä ongelmia terveydenhuollolle. Niiden vaikutus näkyy selvänä koko tarkasteluajanjaksonamme. Puh-taan juomaveden ja tuoreen ruuan puute, kosteus, kylmyys, ilmanvaihto, pimeys ruumiissa, tilanahtaus, raskas palvelu, liikunnan vähäisyys, puutteellinen hygienia jne merkitsivät suurta riskiä terveydelle,¹⁵⁸ mikä ilmeni korkeana sairastavuutena laivoissa, vaikka laivastoon pyrittiin va-litsemaan erityisen vahvoja ja terveitä miehiä.¹⁵⁹

Esimerkiksi 1600-luvulta on käytettävissä runsaasti tilastoja sairaiden osuudesta laivoissa. Vuonna 1634 laivaston ollessa Danzigin edustalla oli yhteensä 1 360 miehestä vain 693 terveenä, 595 sairaina ja 72 oli kuollut tauteihin. Eräissä aluksissa nousi sairaiden osuus 87 ja 89 prosenttiin. Vuonna 1659 oli laivastossa Öresundissa 2 726 tervettä, 1 103 sairasta, 47 haavoittunutta ja 478 kuollutta miestä.¹⁶⁰

1700-luvulla levisivät vaikeat tartunnat katastrofaalisella tavalla lai-vastoon useita kertoja. Vuonna 1710 tarttui rutto Suomenlahdella laivas-toonkin, joka kuitenkin purjehti Karlskronaan, minne rutto levisi sur-maten yli 7 000 ihmistä itse kaupungissa ja yli 16 000 ympäristössä. Vuonna 1712 ilmeni yli 5 000 punatauti- ja lavantautitapausta, joista noin 1 000 sairastunutta kuoli.¹⁶¹ Vuonna 1741 tarttui laivastoon puna-taudin, pilkkukuumeen ja keripukin yhdessä muodostama epidemia, johon sortui kolmena sotavuotena peräti 25 000 miestä. Vuonna 1756 ilme-ni noin 2 000 sairastapausta Pohjanmerellä purjehtivassa eskaaderissa. Tästä epidemiasta laati Pehr af Bjerken väitöskirjansa. Tunnetuin seu-rauksin tarttui nk kenttätauti heinäkuussa 1788 Viaporissa venäläisestä aluksesta aiheuttaen valtavan sairastavuuden itse linnoituksessa, laivas-tossa ja myöhemmin Karlskronassa. Epidemia raivosi koko sodan ajan, ja vuosina 1788—90 sairastui arviolta yhteensä 26 000 henkilöä, joista kuoli yksinomaan laivastossa noin 10 000.^{162, 163}

Taistelu sairauksia vastaan

Jo 1500-luvulla palkattiin partureita suurimpiin laivaston tukikoh-tiin, mm Tukholmaan, Turkuun ja Viipuriin.¹⁶⁴ Laivoissa oli partureita vain satunnaisesti. Esimerkiksi vuonna 1563 27 aluksella oli seitsemän

parturia, joiden pesti kuitenkin päättyi purjehduksen jälkeen. Eerik XIV:n aikana 1500-luvun lopulla suunniteltiin joidenkin alusten varaimista sairaiden kuljetukseen. Yleisesti kuitenkin jätettiin laivoissa sairastuneet maihin porvareiden ja talonpoikien hoidettaviksi muutaman viikon ruokamaksua vastaan.¹⁶⁵ Vuosisadan vaihteessa pyrittiin palkkaamaan parturi jokaiseen eskaaderiin tai laivastoon. Vuonna 1621 määrättiin jokaiseen vara-amiraalin alukseen yksi parturi ja kaksi oppipoikaa.¹⁶⁶ Tosin vasta vuonna 1629 heille ryhdyttiin maksamaan valtion toimesta palkkaa, ja siitä lähtien oli partureita säännöllisesti laivaston palkkauslistoilla. Vuodelta 1634 löytyvät palkkatiedot yhdestä mestariparturista ja kymmenestä kisällistä. Lääkkeet hankkivat parturit itse ja osittain kuninkaan apteekkari. Haavoittuneille hoito oli laivoissa maksutonta.¹⁶⁷

Vuoden 1644 meriartikloissa määrättiin ruorimestari ilmoittamaan kapteenille sairaustapauksesta ja tämä määräsi välittömästi parturin hoitamaan. Lääkkeitä oli saatavilla korvausta vastaan amiraaliteetin apteekista. 1600-luvun jälkipuoliskolla perustettiin meriväkeä varten sairastupia mm Tukholmaan. Niihin pyrittiin hankkimaan tuoretta kalaa, lihaa ja maitoa. ”Sairaanhoitajattaret” hoitivat potilaita.¹⁶⁸

Vuonna 1654 sai laivasto ensimmäisen oppineen lääkärin ylilääkäriksi. Hän oli Petrus Schallerus (aateloituna Gripenflycht). Hänen kiitoksen ansainnutta työtään jatkoi Gustav Lährman. Ylilääkärin tehtäviin kuului hoitaa sisätauteja ja johtaa välskäreiden työtä.¹⁶⁸ Välskäreitä oli amiraaliteettiin palkattu 1600-luvulla 3—4, joiden oli hankittava kaksi kisälliä, sotatoimien aikana paljon useampia. Niinpä vuosien 1640, 1650 ja 1670-luvun aikana oli laivastossa 20—30 välskärinkisälliä. Useimmiten välskärit olivat tällä vuosisadalla ulkomaalaisia. Tavoitteena oli palkata välskäri tai kisälli jokaiseen avomerialukseen ja isompaan rannikkoalukseen. Välskäriellä oli merille lähettäessä oltava lääke- ja instrumenttiarkkunsu mukanaan. Vuodesta 1655 lähtien palkattiin amiraaliteettiin erikseen myös apteekkari lääkkeiden hankintaa varten.¹⁶⁹

1700-luvulla pyrittiin palkkaamaan laivastoon entistä enemmän välskäreitä ja johtotehtäviin (mm 2. ja 3. ylilääkäri ja tarkastuslääkäri) oppineita lääkäreitä. 1700-luvulla toimi arviolta 30 eri tarkastuslääkärinä, ja kaikkiin isompiin laivoihin sekä erillisiin sairauslaivoihin hankittiin ainakin välskäri tai kisälli.¹⁷⁰ Eräät kapteenit suorastaan uhkasivat kieltäytyä lähtemästä merille ilman lääkintähenkilöä. Haavoittuneita ja sairaita

hoidettiin alakannella, joka oli suojassa luodeilta, mutta pimeä, kostea ja ahdas. Sairaat ja haavoittuneet makasivat samassa tilassa, mikä lisäsi sairastavuutta. Yleisesti ottaen olivat kulkutaudit moninkertainen vit-saus haavoittumisiin verrattuna. Jo 1700-luvun alussa oli muutamia aluksia varattu sairaskuljetuksiin ja sairasaluksiksi, mm vuoden 1743 so-dan aikana alukset nimeltään ”Noae arcj” ja ”Flundran” kuljettivat sairaita Suomesta Norrtäljeen.¹⁷¹ Erityisesti pienempien saaristolaivojen olosuhteet olivat terveydenhoidon kannalta vaikeat, niissä ei ollut kattei-ta, liikkuma- tai hoitotiloja, ei edes ruoanlaittomahdollisuutta. Miehistö oli täysin sään ja vihollistulen armoilla.¹⁷²

Laivaston historia voi laskea osakseen myös Carl von Linnén ansioi-ta, sillä hän työskenteli vuosina 1739—41 laivastolääkärinä. Hänen toi-mestaan rakennettiin erityisesti Tukholmaan sairastupia, ja hän kehitti saaristolaivaston lääkintävarustusta.¹⁷³ Merkittävin nimi laivastolääke-tieteen alalla oli kuitenkin Arvid Faxe, joka oli syntynyt 1733 ja työsken-teli laivaston hyväksi vuodesta 1757 lähtien kuolemaansa 1793 asti. Fa-xen 200-sivuinen yleistajuinen kirja laivaston terveydenhuollosta vuodel-ta 1782 on alan historiallinen perusteos. Hän kiinnitti huomiota meri-väen valintaan, henkilökohtaiseen hygieniaan, säännölliseen ruumiin-harjoitukseen maissa, taisteli väkijuomien käyttöä vastaan, vaati vahti-vuorojen lyhentämistä, tuuletuksen ja lämmityksen parantamista, vaate-tuksen ja majoituksen uudistamista, tuoreen juomaveden hankinnan te-hostamista, hapankaalin syöntiä keripukin torjumiseksi, säännöllisiä lääkärintarkastuksia ja itse laivoilla tapahtuvan haavoittuneiden ja sai-raiden hoidon laadun kohottamista. Hänen ehdotuksiinsa kuului uudis-tettujen sairaankuljetusalusten hankinta.¹⁷⁴ 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa rakennettiin erityisiä sairaankuljetusaluksia, joissa oli 26 makuupaikkaa. Näiden lisäksi käytettiin Suomen sodan aikana muuta-mia isompia aluksia sairasaluksina.¹⁷⁵ Faxen edistyksellisestä työstä huo-limatta olivat olosuhteet laivoissa epidemian aikana hirveät: sairaat saat-toivat maata vailla ruokaa ja juomaa ulosteissaan ruumissa ja kansil-la.¹⁷²

Laivaston tarpeisiin oli olemassa kaksi varsinaista sairaalaa, Tukhol-massa ja Viaporissa, mutta niissäkin oli puutetta pätevästä henkilökun-nasta.¹⁷²

Lähdeviitteet

1. Nurmio, H — Palmroth, R V: Suomen sotalaitos viiden vuosisadan aikana — Suomen puolustusvoimat, Porvoo 1930, ss 7—13.
2. v Bonsdorff, B: Läkare och läkekonst i Finland under 300 år 1640—1940, Ekenäs 1978, s 13.
3. Lappalainen, J: Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana, Jyväskylällä 1975, s 118.
4. Strandberg, H: Nordiskt seminarium om folkmedicin på Kilen i Sideby, Kristinestad, Finland, Nord. Med. hist. Årsbok, suppl VI, 1980:139.
5. Manninen, I: Kansanomaisesta tautiopista ja taikaparannuksesta. Suomen Kulttuurihistoria I, Helsinki 1933, ss 228—244.
6. Krogius, A: Kirurgins historia i Finland, Helsingfors 1938, ss 98—111.
7. Pohjolan-Pirhonen, H: Kansakunnan historia, osa I, Porvoo 1967, ss 495—510.
8. Pesonen, N: Papiston osuus maamme lääkintähuollossa 1700—1800-luvuilla. Suomen lääkäreilehti 1971: 66: 747—750, 861—869.
9. Krogius, A: ss 99 ja 103.
10. Krogius, A: ss 103—104.
11. Krogius, A: ss 15—16.
12. Peldán, K: Suomen farmasian historia, Helsinki 1967, s 66.
13. Krogius, A: s 111.
14. Viljanti, A: Gustav Vasas ryska krig 1554—1557, Åbo 1957, ss 326—330.
15. Hjelt, O E A: Svenska och Finska Medicinalverkets historia 1663—1812, III, Helsingfors 1893, ss 131—139.
16. Krogius, A: ss 111—118.
17. Viljanti, A: ss 17, 326.
18. Peldán, K: s 66.
19. Krogius, A: ss 112, 116—117.
20. Hjelt, O E A: III, ss 131—133.
21. Viljanti, A: ss 327—328.
22. Viljanti, A: s 329.
23. Viljanti, A: ss 326—327.
24. Hjelt, O E A: III, ss 131—132.
25. Juwelius, E: Sotalaitos 1600-luvun alkuun asti, Suomen Kulttuurihistoria I, Helsinki 1933, ss 386—387.
26. Krogius, A: ss 116—117.
27. Nurmio, H — Palmroth, R V: ss 14—17.
28. Montgomery of Alamein: Sodankäynti kautta aikojen, Porvoo—Helsinki, 1973, ss 265—266.
29. Hjelt, O E A: III, s 133.
30. Montgomery of Alamein: s 269.
31. Belfrage, C: Krigsinvalider i Sverige, Armeimusei meddelande nro XXXV, Stockholm 1974—1975, ss 20, 25, 32.
32. Kustaa II Aadolfin sota-artiklat. Suomennos: Hartikka —Speitz, Suomen historian dokumentteja I, Helsinki 1968, ss 263—266.
33. Rosén, G: Sata sodan ja rauhan vuotta, Helsinki 1977, ss 11—12.
34. Krogius, A: ss 54, 60.
35. Lappalainen, J: s 118.
36. Lappalainen, J: ss 117—118.
37. Lappalainen, J: ss 177—178.
38. Nurmio, H — Palmroth, R V: ss 18—23.
39. Hjelt, O E A: I Helsingfors 1891, ss 217—218.
40. Hjelt, O E A: I, s 225.

41. Hannula, J: Sotalaitos ja sotataito 1600-luvun alusta vuoteen 1809, Suomen kulttuurihistoria II, Helsinki 1934, s 206.
42. Lappalainen, J: s 118, 121.
43. Faltin, R: Sotakirurgian historiasta, Sot. A. 1939: 159—176 ja 235—254, ss 235—237.
44. Vehmola, J: Lääkejakelun valtavyäly, Forssa 1976, ss 14—15.
45. Lappalainen, J: ss 122—127.
46. Sourander, B: Ett blad ur den svensk-finska militärmedicinens äldsta historia, FLH 1929:71:647—655.
47. Tawaststjerna, W: Pohjoismainen viisikolmatta vuotinen sota II, Helsinki 1929, ss 64—65.
48. Tawaststjerna, W: II, ss 229—230.
49. Korhonen, A: Hakkapeliittain historia I—II, Porvoo 1939—1943, I, ss 289, 319, 358, 372.
50. Korhonen, A: I, s 319.
51. Korhonen, A: II, s 80.
52. Korhonen, A: II, ss 81, 170, 336—337.
53. Korhonen, A: II, s 337.
54. Alanen, A J: Eteläpohjalaisia taistelussa, Keuruu 1980, ss 40—45.
55. Lappalainen, J: s 115.
56. Lappalainen, J: ss 127—128.
57. Viljanti, A: ss 587—597.
58. Korhonen, A: I, ss 467—470.
59. Lappalainen, J: ss 114—115.
60. Korkiakangas, O: Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä 1700—1701, Helsinki 1974, ss 28—29.
61. Korkiakangas, O: ss 328—329.
62. Korkiakangas, O: s 52.
63. Margotta, R: Lääketiede kautta aikojen, Porvoo 1971, ss 178—184.
64. Korkiakangas, O: ss 330—331.
65. Korkiakangas, O: s 107.
66. Korkiakangas, O: ss 345—348.
67. Korkiakangas, O: s 352.
68. Korkiakangas, O: ss 337—339.
69. Korkiakangas, O: ss 331—337.
70. Korkiakangas, O: ss 353—354.
71. Korkiakangas, O: ss 338—342.
72. Kock, W: Från fältskär till krigskirurg, Nord. Med. hist. Årsbok 1977:94—117, s 105.
73. Åberg, A — Göransson, G: Karoliner, Belgien 1976, s 184.
74. Kellberg, T: Några krigskirurgiska anteckningar från 1659 (kriget med Danmark), Tidskr. milit. hälsovård 1913: 38: 270—281, s 281.
75. Åberg, A — Göransson, G: ss 58—61.
76. Osmio, U: Pultava. Kuvia karoliinien loistoajoilta vuosilta 1704—1709, Helsinki 1909, ss 85—89.
77. Linden, V F: Ihmisen ikuinen taistelu sairautta ja kuolemaa vastaan. S.sot.I.A 1932: 7:103—140, ss 119—121.
78. Nurmio, H — Palmroth, R V: s 25.
79. Linden, V F: ss 107—109.
80. The Problem of Chemical and Biological Warfare, Vol I; Stockholm—New York 1971, s 215.
81. Lindeqvist, K O: Isonvihan aika Suomessa, Helsinki 1919, ss 162—163.
82. Margotta, R: ss 234—237.
83. Leff, S ja V: Noituudesta lääketieteeseen, Tampere 1958.

84. Linden, V F: s 115.
85. Soininen, G: Taudit ja taistelu niitä vastaan, Suomen Kulttuurihistoria III, Jyväskylä 1935, ss 287—308.
86. Pohjolan-Pirhonen, H: osa I, ss 495—510.
87. Soininen, G: Piirteitä lääkintähuollosta Suomen sodissa v 1788—90 ja 1808—09, Duodecim 1942: 58: 393—412, s 394.
88. Viljanti, A: s 328.
89. Hjelt, O E A: III, ss 149—150.
90. Hjelt, O E A: III, ss 150—152.
91. Hjelt, O E A: III, s 141.
92. Hjelt, O E A: III, s 154.
93. Sauri, S: Perunoita sotavoiton sijasta, Suomen sotilas — Suomen mies, 1979 n:o 2, ss 22—23.
94. Zetzell, P: Tal om sjukligheten i Fält, i anledning af Pommerska Kriget ifrån år 1757 til 1762, Stockholm 1779, ss 42, 51 ja 54.
95. Hjelt, O E A: III, ss 154—155.
96. Ordonnance Du Roy. Portant reglement général Concernant les Hospitiaux militaires, A Paris 1747.
97. Krogius, A: ss 111—114.
98. Zetzell, B: En soldats helsa på Herr General en chefs befallning, Greifswald 1761.
99. Erhard, R: Ur det nordista militära sjukvårdväsendets historia. Handbok för militärläkare, Lund 1930, s 52.
100. Hjelt, O E A: III, s 173.
101. Soininen, G: Suomen 1800-luvun kirurgian maistereista, Duodecim 1965: 81: 50—56, ss 50—51.
102. Åberg, A — Göransson, G: s 58.
103. Hjelt, O E A: III ss 174—175.
104. Hjelt, O E A: III ss 180—181.
105. Huuskonen, A: Kuninkaallinen Savon Jääkärirykmentti vuosina 1770—1810, Helsinki 1927, ss 281—284.
106. Viapori Suomenlinna, Helsinki 1969, ss 15—18.
107. Nikula, O: Svenska skärgårdsflottan 1756—1791, Helsingfors 1933, s 37.
108. Viapori Suomenlinna, s 69.
109. Olof av Hällströmin suullinen ilmoitus v 1981.
110. Hjelt, O E A: III, ss 262—274.
111. Soininen, G: 1942, ss 396—398.
112. Lindén, K E: Förhållanden och sjukvård under kriget i Finland 1788—1790, Helsingfors 1920, ss 202—204.
113. Lindén, K E: 1920, ss 13—17.
114. Soininen, G: 1942, ss 399—402.
115. Lindén, K E: 1920, ss 170—175.
116. Lindén, K E: 1920, ss 204—210.
117. Hjelt, O E A: III, s 225.
118. Lindén, K E: 1920, ss 176—196.
119. Cederberg, E: Jakob Edgren, Sot. I. A. 1953: 28, ss 174—183.
120. v Bonsdorff, B: Tölö Lasarett, Helsinki-Seura, vuosikirja 1969, ss 23—24.
121. Lindén, K E: 1920, ss 235—241.
122. Lindén, K E: 1920, ss 241—256.
123. Soininen, G: 1942, s 404.
124. Hjelt, O E A: III, s 248.
125. v Bonsdorff, B: 1978, s 35.
126. Soininen, G: 1965, ss 50—52.
127. Soininen, G: 1942, ss 405—406.

128. Pohjolan-Pirhonen, H: Kansakunnan historia, osa III, Porvoo 1973, ss 13—129.
129. Lindén, K E: Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809, Helsingfors 1908, s 3.
130. Kong i. Maj:ts Rådiga Reglemente för Fält — Läkare-Corpsen: 1808. Julkaistu: Tidskr Milit Hälsovård. 1958: 83, 131—
131. Nyström, B: Sairaalat ja sairaanhoito sotavuosina 1808—1809. Suom sot. lääk. A. 1926: 91—101, ss 93—94.
132. Krogius, A: ss 142—144.
133. Lindén, K E: 1908, ss 12—13.
134. Soininen, G: 1942, ss 407—408.
135. Nyström, B: s 93.
136. Wahlberg, C F: Utdrag ur protokollen. . . , FLH 1886: 28: 338—348.
137. Lindén, K E: 1908, ss 47—58, 89.
138. Lindén, K E: 1908, ss 19—21, 80—94.
139. Aminoff, G A: Relation om f.d. Savolaks Brigadens, av Kongl. Finska Armeen, deltagande i 1808 & 9 årens fälttåg, Göteborg 1839, s 81.
140. Lundberg, K Å: Örlogsflottans sjuktransport- och lasarettsfartyg — några notiser. Nord. Med. hist. Årsbok 1974: 96—106, s 98.
141. Nyström, B: ss 94—95.
142. Quennerstedt, A U: Fältsjukhusen i Finland under 1808 års krig, Tidskr. milit. hälsovård 1892: 17: 1—21.
143. v Bonsdorff, B: 1969, s 25.
144. Lindén, K E: 1908, ss 56—58.
145. Lindén, K E: 1908, ss 81—94.
146. Dahlgren, C A: Anteckningar rörande sjukvården vid Norra Finska armén från den 11 april 1808 till och med den 25 mars 1809, käsikirjoitus Suomen Valtionarkisto.
147. Lindén, K E: 1908, ss 59—80.
148. Aminoff, G A: ss 96—103.
149. Aminoff, G A: s 102.
150. Lindén, K E: 1908, ss 95—115.
151. Sandblad, H: Världens nordligaste läkare. Medicinalväsendets första insteg i Nordskandinavien 1750—1810, Motala 1979, s 172.
152. Lindén, K E: 1908, s 107.
153. Nyström, B: ss 99—100.
154. Pohjolan-Pirhonen, H: osa III, ss 132—134.
155. Yhteenvedon on esittänyt K E Lindén em sivuilla.
156. Pehr af Bjerkénia kuvaavia kirjoituksia: De tre förste fältläkarna i rikets sista krig (Alf Åberg, Tidskr. milit. hälsovård 1958: 83), Minnesteckning över Pehr Olof Bjerkén (Malmsten, P M, Stockholm 1878).
157. Kopio, L: Suomen Laivasto- ja Merisotahistoriaa, Suomen Puolustusvoimat, Porvoo 1931, ss 56—80.
158. Lundberg, K Å: Örlogsflottans sjuktransport- och lasarettsfartyg — några notiser. Nord. Med. hist. Årsbok 1979: ss 96—106, s 96.
159. Svenska Flottans Historia II 1680—1814, Malmö 1943, s 461.
160. Zettersten, A: Svenska Flottans Historia Åren 1635—1680, Stockholm 1903, ss 106—108.
161. Hult, O T: Några anteckningar om pesten i Blekinge och på örlogsflottan 1710—1711, Tidskr i Sjöväsendet 1915: 78: 371—383.
162. Svenska Flottans Historia II: ss 464—465.
163. Hult, O T: Forschungen über das Auftreten des *Tuphus recurrens* in Schweden und seine ätiologischen Momente hauptsächlich bei der Marine 1788—1790, Tidskr. milit. hälsovård 1914: 39: 333—343.

164. Zettersten, A: Svenska Flottans Historia Åren 1522—1634, Stockholm 1890, s 179.
165. Zettersten, A: 1980, s 184.
166. Nilson, G: Marinens Hälso- och Sjukvård, Medicinskt Folkbibliotek Stockholm 1924, ss 13—14.
167. Zettersten, A: 1890, ss 184, 180.
168. Zettersten, A: 1903, ss 110—112.
169. Zettersten, A: 1903, ss 114—115.
170. Svenska Flottans Historia II: s 460.
171. Lundberg, K Å: ss 96—97.
172. Nikula, O: ss 238—239.
173. Svenska Flottans Historia II; ss 462—463.
174. Kock, W: Marinmedicinska minnen, Försvarsmedicin 1973: 9: 16—28, ss 20—22.
175. Lundberg, K Å: s 98.

Summary

A FINNISH VIEW OF THE MEDICAL CARE OF THE SWEDISH-FINNISH ARMY FROM 1500 TO 1809

The location of the homestead occupied by the Finnish tribes at the crossroads of eastern and western cultural, political and trading interests led to countless disastrous military operations throughout the history of our people. During certain centuries our country was longer at war than at peace. The Finnish area became united with Sweden during the 12th and 13th centuries and the era lasted until 1809 when the country became united with Russia.

During the feudal era the lords hired regular soldiers but not until the 16th century did Gustavus Vasa create a military establishment to cover all of Sweden and Finland. The Finnish contribution to the Swedish Army and Navy was remarkable and it clearly exceeded the average of the whole realm.

Ever since the early years of the army, barbers and barber-surgeons are known to have been needed to cure the diseases of the army. During the 16th century several barbers worked in the biggest castle towns of

Turku and Viipuri and during the following century barbers are known to have practised their trade in more than ten towns. The barbers were demanded a demonstration and of their skill and they had their own guild. In addition to the barbers the healer's trade was practised by a manifold group of autodidact folk healers, masseurs and bath attendants. The belief in folk healing was great and especially on the countryside no other medical aid was at hand. Folk healing lived on well into the twentieth century.

In 1685 the Barbers' Guild changed its name to the Surgical Society. During the 17th century the first steps towards organized medical care were taken in the army. In the war articles of Gustavus II Adolphus from 1621 there were detailed directives concerning medical care and the humane treatment of the population on conquered ground. Every regiment was to have a barber-surgeon and he was to have two or three apprentices. In the navy the bigger ships were to hire a barber-surgeon as well as the squadrons of smaller ships and the main naval bases where sick bays were built for the sailors. Attempts were also made at creating a uniform leadership for the barber-surgeon establishment by hiring senior doctors and inspecting doctors for the headquarters. In 1683 an order stated that each regiment was to have one barber-surgeon and there was to be at least one barber-surgeon apprentice for two companies.

The profession was international and in the Swedish-Finnish army of the 17th century many of the surgeons were Germans. They treated mainly surgical patients: amputated, bandaged, cared for fractures and sprains. They also had to cope with epidemics with the help of various mixtures, alcohol and herbs.

From 1500 to 1809 when Finland was under Swedish rule, Sweden waged war abroad for no less than 150 years. Of these years 75 were wars against Russia, and Finland was often the theatre of war and subject to destruction, pillage, arson, and murder. One of the biggest problems of the army were the numerous disastrous epidemics in which many more soldiers died compared with battle casualties. As lean years and epidemics joined with the destruction caused by the war the medical science of those days faced unsurmountable problems. The plague, dysentery, typhoid fever, typhus, relapsing fever etc killed thousands of soldiers and civilians during every bigger military operation. Often the disease was called "field sickness". In the army the belief in the power of medicaments was strong and much money was spent on them. The lists of the apothecarians contain more than a hundred medicaments. The hygienic principles were known through practical experience but especially in the castle garrisons their implementation was poor and the diseases could spread easily. The common sick percentage in the army was 20—30 but during epidemics it could easily spring to more than 50. The reasons were deficient food, crammed accommodation, bad clothing and hygiene

and the inefficiency of the medical care. The sick bays and even hospitals were used already during the 17th century but not until the 18th century on a more organized basis. However, the common custom was to leave the sick to be taken care of by the country farmers against compensation.

During the 18th century the European military medical care and skill improved and, according to the progressive principles of the time, plans were made up also in Sweden. In the Navy Axel Faxé, First Admiralty Doctor, began the fight against the diseases and in the Army Pehr Zetzell, First Field Doctor demanded changes. Both published books on the health care of the army and the navy. Due to lack of funds the improvements and the hygienic practices did not reach the aims and when the diseases began to rage tens of thousands of soldiers succumbed during the 18th century. By the end of the century detailed medical programs with exact gradations of the doctors were worked out. There were to be two kinds of hospitals: mobile ones and bigger stationary field hospitals. In addition there were first aid stations in the proximity of the fighting forces; in tents, barracks or huts, where the barber-surgeons and more and more also university-educated doctors treated the wounded with their instruments. The barber-surgeons had their own field crates, containing field dressing instruments and medicines. The crates were transported with the troops on their own carriages. The barber-surgeons were assisted by laymen: soldiers ordered as helpers and even female nurses, "sjukvakterskor". During Gustavus' War in 1788—89 and the so called Finnish War in 1808 and 1809 medical care was very unsuccessful. In spite of a few competent and hard-working doctors — e.g. Pehr af Bjerken, Surgeon General of the Army in 1808 and his Finnish successor Jakob Edgren in 1809 — the raging epidemics in the poorly equipped army cut short even the best efforts. Some individual barber-surgeons may have done an excellent job, but as a whole the medical personnel was unable to prevent death from taking its toll in the overcrowded hospitals, where prayers and alcohol often were the only remedies for the wounded and sick soldiers lying on the floors. Also the scarcity of doctors in the Finnish troops is remarkable when evaluating the efficiency of medical care. In 1800 our country had 20 doctors and when the Finnish War started only seven competent regimental doctors were available. The assistant barber-surgeons, trained at crash courses were not very much more skilled than the quacks.

The development of the medical care of the army from the 16th century to the beginning of the 19th was not very praiseworthy if we look to the results. Much work was done during these heavy centuries to remove the deficiencies and shortcomings and to help the hapless according to the knowledge and skills of that time. The medical science of this day can uncompromisingly honour the unselfish and difficult work of its predecessors to heal the wounds and diseases of the soldiers.

A. V. Suvorov.

A. V. SUVOROV SUOMESSA VUOSINA 1791—1792

A. V. Suvorov (13. 11. 1729—6. 5. 1800) — kuuluisa venäläinen sotapäällikkö, generalissimus, kreivi Rymnikskij, jalosukuisin ruhtinas Italiskij — kävi Suomessa kolme kertaa vv 1774, 1791—1792 ja tammikuussa v 1795. Hänen oleskelustaan vuosina 1791—1792 on säilynyt omaisille osoitettuja kirjeitä sekä aikalaisten ja mukanaolleiden muistelmia. Mitään yleisluontoisia arvioita ja lausuntoja Suomesta ei Suvorovilta ole jäänyt kirjallisessa muodossa. Muutamista kirjeissä esiintyvistä hajanaisista huomioista voi kuitenkin saada epäsuoran käsityksen hänen suhteestaan tähän maahan ja siihen toimintaan, joka oli hänen Suomessa oleskelunsa tarkoituksena. Kaikkiaan kolme kertaa Suvorov lähetettiin Suomeen aivan kuin karkoitettuna. Niin hän joka tapauksessa itse käsitti komennuksensa Suomeen. Erityisen raskas hänelle oli käynti vuosina 1791—1792, jolloin hän sai heti Potemkinin kanssa syntyneen riidan jälkeen Katariina II:lta käskyn kiertää Suomi pitkin Ruotsin rajaa tarkoituksena suunnitella rajalinnoitusjärjestelmä.

Saavutettuaan loistavan voiton turkkilaisista Ismailissa Suvorov toivoi saavansa marsalkan sauvan, mutta sen sijaan 25. huhtikuuta 1791, vain muutama päivä ennen Turkin kanssa solmitun rauhan kunniaksi Pietarissa järjestettävää juhlaa, hänen oli pakko lähteä syrjäiseen Suomeen tehtävän vuoksi, jollaisen hän oli suorittanut jo 17 vuotta aiemmin ja silloin vain kenraalimajurina. Hänen katkeruudellaan, epätoivollaan ja suuttumuksellaan ei ollut rajaa varsinkaan sen jälkeen kun oli tullut tieto, että 28. huhtikuuta, samaan aikaan kun hän itse joutui matkustamaan koleassa Suomen keväässä pitkin koskematonta järvi-, suo- ja metsäseutua ja kestämaan puutetta, jota kukaan niin korkea-arvoinen sotilashenkilö ei koe edes sota-aikana, Pietarissa palkittiin Potemkin upein lahjoiin. . . Ismailin voitosta. Potemkin sai Katariina II:lta Taurian palatsin, puoli miljoonaa arvopapereina, 200 tuhatta ruplaa käteisenä ja marsalkan kullalla kirjoitun ja briljantein koristellun univormun.

On helppo kuvitella Suvorovin mieliala, kun hän joutui, paitsi hoitamaan itselleen vierasta tehtävää — rajalinjan tarkistusta, vielä lisäksi

olemaan vieraassa maassa kaukana omaisista ja ystäväistä.

Muistiinpanoissa, joita Suvorov laati ollakseen tuntematta itseään yksinäiseksi ja ollakseen jäämättä yksin alakuloisten ajatustensa kanssa, hän kirjoitti:

”Aamulla voin täällä pahoin, illalla särkee päätä: ilmaston ja elämän muutos. Kieli ja käytöstavat ovat minulle vieraat täällä, saatan erehtyä niissä; siksi mielialani vaihtelee ikävästä tyytyväisyyteen (s. 744).

Saatettuaan kuukauden kuluttua tarkastuksen päätökseen ja toimittettuaan selostuksen Pietariin puolustusrakenteiden ja armeijan tilasta Suomessa Suvorov odotti jo kutsua pois tästä maasta, kun hän yllättäen sai määräyksen pysyä Suomessa, jotta, kuten Katariina II kirjoitti hänelle: ”ehdottamanne linnoitukset rakennettaisiin Teidän johdollanne”. Suvorovilla oli edessään pitkäaikainen oleskelu Suomessa, ehkä vuoden tai kaksi. Tämä ei selvästikään ollut hänelle mieleen. Hän ryhtyi kuitenkin heti työhön, vaikka ei insinöörin ammatista pitänytkään. ”Olen kenttäsotilas, en insinööri, — hän sanoi. Taistelu sopii minulle paremmin kuin lapiollinen kalkkia ja kasa tiiliä” (s. 765).

Mutta kuten aina, hän pyrki suorittamaan tehtävän parhaalla mahdollisella tavalla. Hän alkoi hankkia täydentäviä tietoja insinöörialasta, otti ruotsin kielen ja lisäksi merisota-alan tunteja, minkä ohessa suoritti tentin amiraaleille — prinssi Nassau-Siegenille ja markiisi de Traverse’lle täysin menestyksellisesti. Sanalla sanoen, saatuaan käytännöllisesti katsoen Suomen sotajoukkojen ja varuskuntien ylipäällikkyyden hän tunsi itsensä riippumattomaksi ja alkoi lähemmin tutustua uuteen paikkaan.

Puolentoista vuoden Suomessa oloaikana hänen onnistui saada paljon aikaa: vahvistaa Haminan, Lappeenrannan ja Taavetin linnoitukset, korjata ja lujittaa Savonlinna. Tärkeimmille teille, jotka kulkivat Ruotsin Suomesta Haminaan, Lappeenrantaan ja Savitaipaleelle, oli rakennettu aivan uudet linnakkeet — Liikkala, Utti ja Järvi Taipale. Savon tien puolustusmahdollisuuksia oli vahvistettu johtamalla sen alueelle uusia kanavia, jotka yhdistivät täällä olevat järvet yhtenäiseksi vesiesteeksi. Viaporin vastapainoksi oli Ruotsinsalmelle ja sen lähellä oleviin pikku saariin rakennettu vahvat linnoitukset, jotka kokonaisuutena muodostivat saaristolavaston tukikohdan, ja lähistölle, mantereen puolelle oli perustettu Kyminlinna.

Tällä tavoin Ruotsinsalmesta tuli tärkein linnoitettu kohta Venäjän

ja Ruotsin välisen rajan eteläosassa ja Savonlinnasta sen pohjoisosassa.

Vuoden 1792 lopussa Katariina II kiitti Suvorovia siitä, että tämä ”oli lahjoittanut hänelle uuden sataman”. Suvorov itse arveli Suomen rajan puolustuksen olevan varmistettu sadaksi vuodeksi eteenpäin. Hän yritti jokaisessa sopivassa tilaisuudessa päästä käymään Ruotsinsalmella ihaillakseen aikaansaannostaan sivustakatsojana. ”Massiivisempaa, lujempaa ja kauniimpaa rakennusta on vaikea löytää”, — hän kirjoitti sukulaispojalleen. Hän vieläpä ilmaisi tämän ihastuksensa kömpelöillä ja naiiveilla säkeillä:

”Aivan kuin perhonen keväällä lentää ruusuista liljoihin, samoin linnakkeet, Ruotsinsalmi, ovat minulle kuin teatteriaitioita ja vuoteita.”

Myös Savonlinna oli hänen ylpeytensä aihe: ”Kuuluisa linna, hyvänen aika kuinka hieno: kaivannot ovat syvät, vallit korkeat . . .”

Paitsi linnoitusten rakentaminen, Suvorovilla oli käsissään sotajoukot ja laivasto — Suomen divisioona ja Saariston soutu-laivue. Erityisen paljon huolta hänelle aiheuttivat sotajoukot. Suomen divisioona muodostui Katariina II:n aikana niin kutsutuista ”Kriegsrecht”-sotilaista, so rangaistuksen alaisista sotilaista, joita oli lähetetty Suomeen kaikkialta Venäjän armeijasta. Se oli hylkyjoukkoa, jossa vallitsi huono kuri ja joka oli vailla kunnollista koulutusta. Intendentit harjoittivat joukkojen keskuudessa varastelua, kuolleisuus oli hirvittävä ja karkuruus rehotti. Joukkojen mieshukka oli katastrofaalinen. Oli päiviä, joina kunakin kuoli 300—500 miestä. Henkilöstöluettelossa oli Suvorovin saapuessa 44 164 henkeä, mutta heistä oli läsnäolevia vain 26 856 henkeä, minkä lisäksi virallisesti poissaolevia laskettiin 7 675 henkeä. Näin ollen melkein 10 tuhatta henkeä, so neljäsos armeijasta oli karkureita tai sairauksiin kuolleita.

Tämä oli jyrkkä vastakohta verrattuna niihin tarunomaisiin sankareihin, joita Suvorov oli kasvattanut Turkin ja Puolan rintamilla.

Suvorovin johtajuus muutti olennaisesti tilannetta: kun ennen hänen tuloaan lähes joka rykmentissä oli 500—700 karkuria, niin koko hänen Suomessa oloaikanaan joukoista ja laivastosta karkasi kaiken kaikkiaan vajaat 300 henkeä. Näin siis tapahtui jo sinä lyhyenä ajanjaksona, jolloin Suvorovin konkreettiset toimenpiteet eivät olleet ehtineet vielä vaikuttaa.

Täten Suvorovin toiminta oli hyödyllistä siinäkin suhteessa, että tervehdyttämällä joukkojen tilaa ja parantamalla niiden kuria hän teki samalla palveluksen myös Suomen väestölle opettaessaan sen olemaan näkemättä joukkoja vain sortajina ja sotarosvoina.

Suvorov toimi Suomessa myös aktiivisena joukkojen sotilaskouluttajana käyttäen ensimmäisen kerran sotataidon historiassa järvi- ja suoalueita opetus- ja näytösharjoitusten läpiviemisessä. Niihin aikoihin asti oli pidetty selvänä, ettei Suomessa voi pitää sotaharjoituksia maasto-olosuhteiden takia.

”Teimme täällä pilkkaa mahdottomuudesta pitää maastoharjoituksia”, — kirjoitti tästä asiasta Suvorov.

Kuitenkin, huolimatta siitä, että Suvorov antoi kaikki voimansa ja kaiken aikansa Suomen asioille, oleskelu tässä maassa oli hänelle piinalista, sillä sydämessään ja ajatuksissaan hän oli koko ajan Turkin ja Puolan sotanäyttämöillä, jotka hän tunsu erittäin hyvin ja joita ilman hän ei osannut elää. Tämän vuoksi hän pyrki kiihkeästi pois Suomesta kuin leijona häkistä. Hän oli valmis matkustamaan omien sanojensa mukaan ”Kamšatkaan, Mekkaan, Madagaskarille ja Japaniin” (s 777), kunhan vain ei tarvitsisi istua Suomessa, kunhan saisi toimia, sotia. Hän harkitsi jopa siirtymistä johonkin ulkomaiseen armeijaan, vaikka tiesi, ettei häntä sinne päästetä. ”Asemani on niin outo, että melkein vaikka ohittaisin Pietarin vaikka voivat sen kieltääkin,” (s 421), so pakenen vaikka ulkomaille siitä huolimatta, että saattavat pidättää ja palauttaa.

Sellaisessa mielentilassa Suvorov — vaikka sekä työskenteli Suomessa että asui sen eri alueilla riippuen palvelukseen liittyvistä seikoista: Viipurissa, Ruotsinsalmella, Haminassa ja Kymminlinnassa — ei itse asiassa nähnyt, ”ei huomannut” tätä maata, koska piti oleskeluaan täällä väliaikaisena, satunnaisena. Ei sen vuoksi hämmästyttä, ettei hän muistiinpanoissaan lainkaan mainitse, minkälaisen vaikutelman tämä maa ja sen kansa häneen tekivät.

Kun sukulaiset ja hyvät ystävät yrittivät saada hänet huomamaan, ettei hänen elämänsä Suomessa nyt niin synkkää ole, sillä hänellä on siellä turvattu toimeentulo ja viimeinkin rauhallista, Suvorov väitti kiihkeästi vastaan: ”Minusta on parempi 2—3 tuhatta henkeä kentällä kuin 20—30 tuhatta varuskunnassa. En voi luopua 50-vuotisesta tottumuksestani rauhattomaan elämään ja hankkimistani sotilaskyvyistä . . . Olen tottunut olemaan toiminnassa lakkaamatta, se on minulle

hengenravintoa . . .” (s 765).

Suvorovin mielentila, hänen sen aikainen mielialansa ja ihanteensa estivät häntä ymmärtämästä Suomea. Hänelle ei tunnetusti merkinnyt, miten elinolot oli järjestetty, hän ei arvostanut mukavuutta. Mutta sitenkin Suomen suotuisat elinolosuhteet vaikuttivat niin paljon, että lyhyinä rauhallisina hetkinä hän saattoi tunnustaa asemansa Suomessa ei vain siedettäväksi vaan jopa hyväksi. ”Minut saa mielellään komentaa minne vain, mutta täällä minulla on oleva satama.” Jos hänen mielialansa olisi yleensäkin ollut toisenlainen, hän olisi oikein kovasti mieltynyt Suomeen. Epäsuorasti hän ilmaisi sen kirjeissään omaisille. Hermostuneissa ja hajanaisissa, ajoittain epäselvissä muistiinpanoissa ilmenee äkkiä inhimillisiä, tyyniä ja yhtenäisiä lauseita, joista henki vilpitön ihasutus.

”Millaisia ihania eläväisiä lohia meillä kalastetaankaan!”

(11. 7. 1791) (s 400)

”Söimme eilen ensimmäisen silakan, sellaisen lihavan”.

(7. 9. 1791) (s 419).

10. marraskuuta 1792 Suvorov sai määräyksen esittää mielipiteensä puolustus- ja hyökkäyssodan varalta Suomessa, ja sen jälkeen — matkustaa Novorossijaan, Hersoniin, lähemmäksi Turkin sotanäyttämöä. ”Suomen vankeus” oli hänen kohdaltaan päättynyt. Puolen vuosisadan kuluttua tuntematon kirjoittaja kirjoitti kuvatessaan Suvorovin oleskelua Suomessa: ”Kaikki suomalaiset oppivat rakastamaan Suvorovia koko sydämeästään ja tuskin on koko Venäjällä toista paikkaa, missä hänen nimensä olisi näihin aikoihin asti yhtä tunnettu kaikissa kansan säädyissä kuin se on Suomessa.”

Mahdollisesti tämä oli liioittelua, mutta sellaisenakin varsin oireellista, se nimittäin kuvastaa sitä tavanomaisesta poikkeavaa tapausta, jolloin venäläinen viranhaltija herätti Suomen väestössä vierauden ja epäluulon sijasta kunnioituksen ja kiitollisuuden tunteen.

Suomennos Leena Kanninen

Summary

A. V. SUVOROV IN FINLAND 1791—1792

The famous Russian army leader A. V. Suvorov visited Finland three times in 1774, 1791—1792, and in January 1795. Even though Suvorov left no written, general evaluations and statements about Finland, some sporadic observations in his letters give hints about his relationship with Finland and the activity, which was the reason for his stay in Finland.

During the period between 1791 and 1792 Suvorov's mission was to plan a border fortress system on the Swedish border and also the implementation of this plan. In addition to this task Suvorov commanded Russian Army and Navy units in Finland, improving the position and discipline of the rank and file. He also worked as an instructor, being the first to use the Finnish swamps and lakes in training and demonstrative exercises.

Suvorov considered his stay in Finland to be something of a punishment and held it to be temporary and disgraceful and he did not "see" the country. He longed for the theatres of war. However, at times his letters give evidence of admiration of the country.

VIAPORIN LINNOITUS JA SEN TYKISTÖ VUOSISADAN VAIhteesta VALLANKUMOUKSEEN

Viaporin linnoituksen sotilaallisen merkityksen vähentyminen kävi yhä selvemmin ilmi 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Linnoituksen aseistusta ei kyetty pitämään ajan tasalla eikä siihen ehkä pyrittiin, koska Viaporia tärkeämpiä linnoitettavia kohteita oli riittämiin, etenkin läntisellä maarajalla ja Kaukoidässä. Vanhat linnoitukset yhtenäisine linnoitusmuureineen olivat menettäneet merkityksensä ja ne pyrittiin korvaamaan uusilla, erillisten linnakkeiden järjestelmillä. Venäjä liittoutui Ranskan kanssa 1892, paransi suhteitaan Englantiin ja palasi aktiivisen puolustuksen kannalle (lkp-suunnitelma 1897). Läntisen sillanpääaseman tukikohtina oli kolme vahvaa linnoitusta Veikselin-Narewin alueella, Pietarin uloimpaan suojavyöhykkeeseen kuuluivat Kovnon ja Osovetzin linnoitukset ja laivaston ja maavoimien yhteistyön kannalta tärkeitä olivat sekä Riika että Libau. Venäjän-Japanin sodan lopputulos aiheutti kuitenkin tilanteen uudelleen arviointia ainakin merilinnoitusten osalta. Tarkasteltaessa Viaporin linnoituksen aseistuksen määrää ja laatua on todettu, että sen tykistö kokonaisuudessaan oli vanhentunutta vuosisadan vaihteessa. Muissa rannikko- ja merilinnoituksissa uudenaikaisen tykistön osuus aseistuksesta oli huomattavasti suurempi kuin Viaporissa. Kronstadtin tykistöä uusittaessa aseistukseen tuli kuulumaan mm 30 10'', 54 6'' Canet- ja 45 57 mm rannikkotykkiä. Port Arthurin linnoituksessa oli 1904 vain 131 tykkiä, mutta näistä kymmentuumaisia 10 ja 6'' Canet-tykkeitä 20. Venäjän rannikkotykistö oli kuitenkin kokonaisuutena heikoimmin varustettu muihin tykistönlajeihin verrattuna; näistä kevyellä kenttätykistöllä oli runsaimmin uuden aikaista kalustoa. Linnoitustykistön tykeistä suuri osa periytyi Venäjän-Turkin sodan ajoilta.

Viaporin linnoituksen osalta tykistön kokoonpanossa tapahtuneet muutokset käyvät ilmi seuraavasta.

Viaporin tykistö vuosina 1900—1913

Linnoituksen tykistöön kuului 1900-luvun alussa toistakymmentä eri tykkilajia ja -mallia:

1. Kokonaan tai osittain vahvistettuja 11'' rannikkotykkeitä mm/1867 ja 1877 26 (27). Suluissa normaalitaulukon 1898 lukumäärät.
2. Kokonaan tai osittain vahvistettuja 9'' rannikkotykkeitä m/1867 50 (50).
3. Vahvistettuja ja vahvistamattomia 8'' rannikkotykkeitä m/1867 27 (—).
4. Maalinnostusten piiritys- & linnoitustykistöä m/1877, 6'' 190 puudan, 30 (30).
5. Vahvistettuja 11'' rannikkomörssäreitä m/1877 6 (15).
6. Vahvistettuja 9'' rannikkomörssäreitä m/1877 21 (—).
7. Raskaita 8'' rannikkomörssäreitä m/1877 26 (—).
8. Metallisia, teräsisäputkella varustettuja 6'' piiritys- & linnoitusmörssäreitä m/1869 50 (6).
9. Rihlattu, takaaladattavia 24 naulan valurautatykkeitä, kal. 6'', 20 (—).
10. Rihlattu, suustaladattavia 9 naulan patterikañuunoita pronssi-putkella, kal. 4.3'', 31 (—).
11. Rihlattu, neljän naulan keveitä kenttätukkeja m/1877, kal. 3.42'', 16 (22).
12. Rihlattu, neljän naulan ratsastavan tykistön tukkeja m/1877 12 (22).
13. 57 mm rannikkopikatykkeitä — 57/48/98-Nordenfelt — 4 (16).

Normaalitaulukossa ei enää mainittu tukkeja kohdista 10 ja 11. Uudenaikaista rannikkotykistöä Viaporissa edustivat siis vain 57 mm rannikkopikatykit, joita Venäjälle oli 1898 hankittu 77 kpl. Normaalitaulukossa tosin oli 12 kpl 6'' Canet-tykkiä ja neljä 10'' rannikkotykkiä m/1895, mutta niitä ei ollut saatu; ensiksi mainittuja oli hankittu Venäjälle vasta 1899. Vanhentuneita 24 naulan ja 8'' tukkeja alettiin poistaa aseistuksesta 1902, mutta vielä 1911 niitä oli valleilla. Maxim-konekiväärinkin luettiin tykistöaseistukseen taulukoissa; ne tulivat määrävahvuuksiin vasta 1909, vaikka jo sitä ennen oli linnoitukseen jaettu vanhentunutta mallia olevia "kuularuiskuja", Viaporiinkin 20 kpl. Siellä kk-komennuskuntia alettiin muodostaa 1907, kaksi konekivääriä komppaniaa

kohti, miehiä kymmenen, puolet heistä opetuskomppaniasta, puolet mörssäripattereista. Tykistön päähallinto oli 1891 ottanut uudelleen pohdittavaksi kysymyksen koko linnoitustykistön uudenaikaistamisesta. Asetetun komitean puheenjohtajana toimi maineikas tykistönkenraali Axel W. Gadolin. Komitea esitti, että kaikki vanhentuneet tykkimallit ja ammukset oli poistettava aseistuksesta kolmen vuoden kuluessa. Tämän ohjelman toteuttamista mainitussa määräjassa linnoitusten uudelleenaseistamiskomitea — puheenjohtajana vuoteen 1902 saakka tykistönkenraali Nikolai A. Demjanenkov — piti mahdottomana toteuttaa määrärahojen niukkuuden ja asetekniikan nopean kehityksen vuoksi, mutta katsoi, että 698 tykkiä ja 800 ammusta voitiin korvata uusilla malleilla. Ohjelmaan sisältyi mm 400 47 ja 57 mm tykkiä ja se saatiin toteutetuksi 1898. Seuraava hankintaohjelma, joka käsitti 151 linnoitustykkiä saatiin päätökseen 1901. Näiden hankintojen ansiosta Viaporin linnoituskin sai, todennäköisesti Venäjän-Japanin sodan johdosta, ensimmäiset pikatykinsä, äsken mainitut 57 mm rannikkotykit.

Vuonna 1909 tuli voimaan uusi, siirtyvä taulukko, joka sisälsi muutoksia normaalitaulukkoon, enimmäkseen 1—2 tykin supistuksia (normaalitaulukkoon verrattuna) eräissä kohdissa, mutta Canet-tykkien luku oli pysytetty ennallaan. Linnoituksen tykkien kokonaismääräksi oli merkitty 242, siihen luettuna 30 konekivääriä. Kesäkuun 1. päivän tilastossa 1911 tykkejä Viaporissa, konekiväärit ml oli 266 kpl.

Vuonna 1909 linnoitus sai ensimmäiset 6'' Canet-tykinsä, aluksi neljä, vuoteen 1912 mennessä 12 kpl. Tykkien pystytys alkoi keväällä 1910. Vanhaa mallia olevia ammuksia näitä tykkejä varten saatiin Batumin linnoituksesta 600, uutta mallia olevia Permin tykkitehtaalta 200 kpl.

Näyttää siltä kuin linnoitus olisi 1911 saanut yhden 12'' ja yhden 3'' tykin, tosin ilman lavettia ja ammuksia. Viaporissa käydessään Itämeren laivaston komentaja, vara-amiraali von Essen kehotti yt tykistökomendanttaa, ev Podruzckia tiedustelemaan 12'' tykkejä meripääesikunnalta, koska niitä hänen tietämänsä mukaan vielä oli merivoimien varikossa. Mainittu eversti oli sitä mieltä, että Viaporin linnoituksen tykit kelpisivat vain miehistön kouluttamiseen, tuskin sodassa käytettäviksi. Koska linnoitus kuului 2. luokkaan, vaati uusien tykkien saaminen aseistukseen useita vuosia, vaikka määrärahoja olikin korotettu. Pyynnön saada Viaporiin 12'' tykkejä komendantti, kenrm Laiming esitti viipymättä me-

ripääesikunnalle seuraavin perusteluin: ”. . . minulle uskotun linnoituksen meririntaman aseistuksen vahvistamiskysymys on vaiheessa, joka on omiaan herättämään huolestumistani, sillä tavoitteena käsitykseni mukaan on taata laivastolle tähänastista enemmän turvallisuutta ja vapaa pääsy merelle silloin kun se on tarpeen. . . Pyydän sen vuoksi ilmoitusta onko merihallinnon varikoissa määräyksistä vapaita 12'' tykkeitä, jotka ballististen ominaisuuksiensa perusteella voisivat olla käytettävissä. Ilman tätä perustavaa laatua olevaa kysymyksen ratkaisua muulla huolenpidolla sotavalmiudesta ei ole oleellista merkitystä. . .” Kirjeen kääntöpuolelle on merkitty, että Viaporin linnoitukselle luvattiin toimittaa ensimmäinen 12'' 35 kal. tykki ja lisäksi yksi 3'' kenttätykki.¹

Tykistökomentajan, kenrm Aleksejevskin allekirjoittaman, 1. 10. 1913 päivätyn luettelon mukaan Viaporissa oli 11'' tykkeitä m/1877 16 ja samoja tykkeitä m/1867 11. Muita tykkeitä oli seuraavasti: 9-tuumaisia m/1867 49, 6'' Canet-tykkeitä 12, 6'' 190 puudan tykkeitä 30, 11'' mörssäreitä m/1877 11, 9'' mörssäreitä m/77 27 (määrävahvuus 12), 10'' tykkeitä m/1895 ei yhtään ainoata. Kuuden tuuman metallimörssäreitä oli enää kuusi, 4.2'' patterikanuunoita 31, 3.42'' kenttätykkeitä 16, samoja mallia 1895 oli luvassa 14 kpl. Ratsastavan tykistön tykkeitä oli 12 ja 57 mm rannikkotykkeitä 15. Kolmen linjan Maxim-konekiväärien luku oli 30, Madsen-pikakiväärien 10. Kolme 57 mm tykkiä ja kaikki kenttätykit kuuluivat lkp-kalustoon. Odotuslistalla oli myös kuusi 6'' 190 puudan tykkiä, yksi 11'' mörssäri ja kaikki 10'' tykit.

Suurimmaksi ampumaetäisyydeksi Viaporin tykistötaulukoissa on 11'' vahvistetuille tykeille m/1877 merkitty niinkin korkea luku kuin 6 000 sašenia (sašeni = 2.134 m) korotuksella 35°, mutta lähtönopeutta ei mainita. Korotuksella 24° etäisyys oli 5 000 sašenia samoilla tykeillä, mutta 11'' tykeillä m/1867 ja korotuksella 34° 5 100, korotuksella 12 1/2° vain 2 800 sašenia. Vastaavasti 9'' tykeille on merkitty 4 500 6'' 190 puudan tykeille 45° korotuksella 4 400 ja 6'' Canet-tykeille 30° korotuksella 6 200 sašenia. Mörssäreistä 11-tuumaisen mainitaan ampukeen 65° korotuksella 4 145:n, 9-tuumaisen 3 600:n ja 6-tuumaisen 1750:n sašenin etäisyydelle. 57 mm rannikkotykeillä suurin kantama 15° korotuksella oli 2 800, patterikanuunoilla ja keveillä kenttätykeillä 2 500—2 200 sašenia.

Linnoituksen tykistöä oli sijoitettu eri pattereille ja saarille seuraavasti.

Patterit ja niiden suojeleva tykistö vuonna 1912

Viaporin linnoituksen puolustuslinja oli kokoonpantu pattereista, jotka olivat syvyydessä avoimia lukuunottamatta Harakansaaren patteria no 1, jonne syksyllä 1908 oli tehty neljälle tykille syvystraverssit. Pattereita oli kaikkiaan 15:llä saarella, mutta betonipattereita lukuunottamatta niiltä voitiin ampua vain merelle. Linnoitusalueeseen luettiin tähän aikaan myös Degerö (Laajasalo), jonne lkp-tapauksessa oli tarkoituksena sijoittaa kaksi väliaikaisen profiilin kenttätykkipatteria ja rakentaa muutamia kenttälinoitettuja asemia, joiden tarkoituksena oli estää vihollista pääsemästä saarelle ja ampumasta sieltä anfiladatulta linnoitusta vastaan syvyydestä. Lauttasaari oli jo 1895 aseistariisuttu ”erityisen neuvottelukunnan” päätöksen mukaisesti, mutta sinne oli kuitenkin keväällä 1904 viety neljä 9 naulan pronssitykkiä, sijoitettu ne patterille no 1 ja rakennettu tarvittavat ammusniisit ja blindaašit.

Pattereilla oli kaikkiaan 46 kivistä ja tiilistä rakennettua maapeitteistä ruutikellaria ammuksia ja panoksia varten ja varalla viisi vastaavanlaista kellaria. Uusia betonisia ruutikellareita oli kymmenen, kallioon louhittuja tunneliruutikellareita 12. Pattereita oli kaikkiaan 58, niistä 37 aseistettuja:

1. *Harakansaaren patterit.* — Maapatteri no 1 oli tykkipatteri, jossa tykit — viisi 9'' ja neljä 6'' 190 puudan — olivat puisilla alustoilla. Maapatteri no 2 oli mörssäripatteri — viisi 9'' mörssäriä graniittialustoilla. Kolmantena patterina saarella oli 1904 rakennettu kenttäpatteri neljine neljän naulan pronssitykkeineen.

2. *Särkänsaaren patterit.* — Maapatteri no 1 aseistettiin 1908 neljällä 6'' mörssäriillä ja kahdella 57 mm rannikkotykillä. Maapatterilla no 2 oli kaksi 8'' tykkiä ja kolme 9'' mörssäriä. Patteri no 3 mukautettiin uuteen tarkoitukseen 1904 kun sinne sijoitettiin neljä neljän naulan pronssitykkiä.

3. *Limpanin (Limpun) luodon patteri.* — Tämä vanha, ampumaukoin varustettu patteri oli ns vastahyökkäyspatteri no 1, käytöstä poistettu jo 1880-luvulla.

4. *Länsi-Mustasaaren patterit.* — Maapatteri no 1:n aseistuksena oli kaksi 11'', neljä 8'' ja kaksi 57 mm rannikkotykkiä. Maapatterilla no 2 oli kaksi 11'' tykkiä ja kolme 9'' mörssäriä. Patteri no 3 rakennettiin

uudelleen vv 1901—1903, jolloin tämä betonipatteri aseistettiin neljällä 6'' 190 puudan tykillä Durlacherin laveteilla. Maapatteri no 4 oli käytöstä poistettu.

5. *Pienen Mustasaaren patterit.* — Maapatterit no 1 ja 2 olivat aseistamattomat eivätkä siis nekään enää käytössä.

6. *Ison Mustasaaren patterit.* — Maapatterilla no 1 oli neljä patterikānuunaa vielä 1912. Patteri no 2 oli poistettu käytöstä. Vuonna 1908 rakennettiin väliaikainen patteri — neljä 6'' mörssäriä, jotka 1913 siirrettiin Susisaarelle.

7. *Susisaaren patterit* — Maapatteri no 1:n aseistuksena vuoteen 1912 saakka oli kaksi 9'' tykkiä. Mainittuna vuonna patteria alettiin rakentaa uudelleen ja sille sijoitettiin neljä 9'' tykkiä. Tykkien alustat ja korkeat rintasuojat tehtiin betonista ja tykeillä oli korkeat linnoituslavetit. Ns Polhemmin patteria oli useasti korjattu ja mukautettu myös avoimeen puolustukseen, mutta se oli jo kauan ollut aseistamaton. Maapatterilla no 2 oli neljä 9'' tykkiä. Vanha Kasimir Wreden nimelle omistettu kaponieeri purettiin 1903 ”ikākuluna”. Patteri no 3 oli aseistamaton, patteri no 4 — Laboratoriosaarella telakka-alueen pohjoiskärjessä — oli lakkautettu.

8. *Kustaanmiekan patterit.* — Maapatteri no 1 — ensimmäinen Susisaarelta tultaessa — oli aseistettu kahdella 9'' tykillä, jotka olivat kivialustalla graniittisen rintasuojan takana. Ammusten kuljetusta varten oli yksikiskoinen rata. Patterilla oli tilaa kahdelle tykille. Maapatterilla no 2 oli kolme 11'' ja kaksi 9'' tykkiä. Tälläkin patterilla oli ammusten kuljetuskisko. Patterin uudelleen rakentaminen oli tarkoitus aloittaa 1912 — määrārahatkin oli myönnetty ja sille piti sijoittaa neljä 9'' tykkiä betonialustoille korkeilla linnoituslaveteilla. Määrārahat jouduttiin kuitenkin käyttämään muihin tarkoituksiin. Maapatteri no 3 muodosti päävallista ulkonevan, korkean vallituksen, joka ympäröi katoksella peitettyä juomavesiallasta. Patterilla ei ollut tykkejä ja senkin uudelleen rakentaminen oli suunnitteilla. Patterilla no 4 oli neljä 9'' tykkiä.

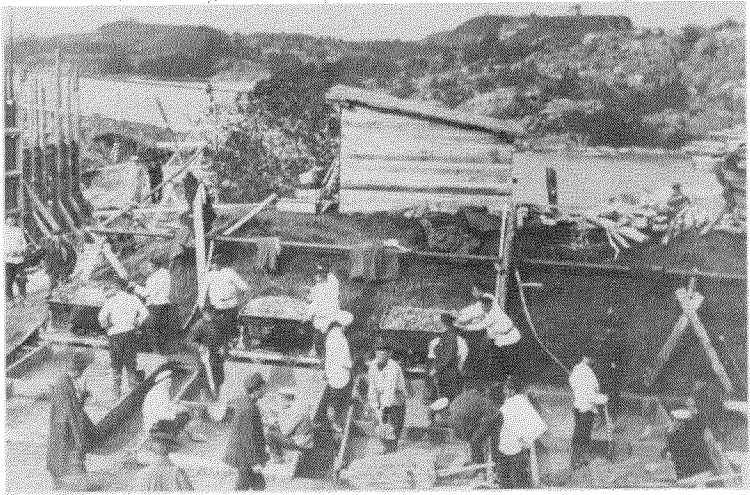
9. *Vallisaaren patterit.* — Vanhin patteri, Kustaanmiekan salmen varrella sijainnut patteri no 1, oli aseistettu viidellä 9'' tykillä, jotka olivat kivialustoilla. Maapatteri no 2:n aseistuksena oli kolme 11'' tykkiä, niidenkin alustat ja rintasuojat kivistä. Maapatterilla no 3 oli viisi 11'' tykkiä, maapatterilla no 6 seitsemän 9'' tykkiä. Viimeksi mainitulla eli ns Tsesarevitšin (nyk Aleksanterin) patterilla oli tiilikasarmi majoitus- ja

varastotiloineen. Kasemattipatteri no 7 oli jo 1876 muutettu tykistötarvikkeiden varastoksi. Betonipatteri no 8, "luutnantti Gadolinin patterina" tunnettu, oli aseistettu kuudella 6'' 190 puudan tykillä ja kahdella 57 mm rannikkotykillä. Patterilla majaili vartiosto, siellä oli tilat sotilaslennätinasemalle ja valonheittimelle. Maapatteri no 9 oli kuuden tykin patteri, näistä kaksi 11'' ja neljä 9'' tykkiä. Tämän patterin uudelleen rakentaminen alkoi 1912. Tarkoituksena oli sijoittaa sille neljä 6'' Canet-tykkiä. Uudistettava osa sijaitsi vanhan patterin länsipuolella ja valmistuttuaan siinä oli betoninen rintasuoja ja betoniset tykinalustat. Osittain betonoitu patteri no 10 oli jaettu kahteen osaan, jotka sijaitsivat molemmin puolin kasemattikasarmia, jossa oli mm päävartio. Uudella, 1900-luvun alussa valmistuneella betonipatterilla, joka täydensi vanhaa kahden tykin patteria, oli betoniset suojaseinät kasemattineen ja sillä oli neljä 11'' mörssäriä. Itäisen, erillisen osan patterilla oli kaksi 9'' tykkiä. Maapatteri no 11 ei enää ollut käytössä.

10. *Kuninkaansaaren patterit.* — Saaren pattereista no 1 oli betonipatteri, jolla oli kuusi 9'' rannikkotykkiä. Maapatteri no 2 oli aseistettu neljällä 11'' tykillä ja kuului uudistettaviin pattereihin. Patteri no 3 oli osittain betonoitu, sen vasemmalla sivustalla olevan vanhan osan profiili oli kestonnoitetun maapatterin. Tässä itäisessä osassa oli neljä 9'' mörssäriä puisilla alustoilla — 1913 oli tarkoituksena muuttaa tykit betonialustoille; tällöin niiden lavetit oli suunniteltu vaihdettaviksi Durlacherin laveteiksi. Oikean eli lännenpuoleisen, betonista rakennetun osan aseistuksena oli neljä 6'' 190 puudan tykkiä. Maapatteri no 4 saaren koillisosan korkealla kukkulalla oli vielä 1910 aseistettu neljällä 6'' 190 puudan tykillä, mutta 1912 tykkeitä ei enää ollut. Betonipatterilla no 5 oli neljä 11'' mörssäriä. Tykit tällä ns Butakovin patterilla olivat betonialustoilla ja tarkoituksena oli sijoittaa tälle patterille vielä kaksi 11'' mörssäriä. Maapatterilla no 6 saaren eteläosassa, kauimpana idässä, oli neljä patterikanuunaa, patteri no 7 tien varrella lähellä Vallisaarelle johettavaa pengersiltaa oli poistettu käytöstä.

11. *Nuottasaaren patteri.* — Patterin numeroksi on merkitty milloin 1, milloin 10. Se oli aikoinaan aseistettu neljällä pommikanuunalla ja siten 8'' tykeillä, mutta nekin oli jo poistettu.

12. *Santahaminan patterit.* — Eteläniemen patterissa no 1 oli vahva tykistö: Neljä 9'' mörssäriä, neljä 6'' 190 puudan tykkiä, kaksi 57 mm rannikkotykkiä ja neljä patterikanuunaa. Mörssäreitä erottivat maasu-

Kuninkaansaaren patterin no 3 uudelleenrakentaminen käynnissä 1900-luvun alussa. Sotamuseon kuva.

The rebuilding of 3rd Battery on Kuninkaansaari at the beginning of the century.

jaseinat ja niiden korkeat, kaarevat rintasuojat olivat graniittia betonilla päällystettynä. Samanlaiset rintasuojat olivat piiritystykeillä. Oikealla sivustalla olivat paksut maavallit ja niiden takana patterikanuunat, vasemmalla sivustalla lohkokivistä tehdyn rintasuojan takana pikatykit. Maapatteri no 2 saaren eteläosassa, itään patterista no 1, oli mörssäripatteri, jossa vasemmalla sivustalla oli kolme, oikealla kaksi 9' mörssäriä, välissä leveä traverssiosa. Patteri no 3 sijaitsi Itäniemen lounaisosassa ja muistutti rakenteeltaan patteria no 2, uudistettuna patteria no 3 Länsi-Mustalla. Jo toukokuussa 1906 oli asetettu komitea suunnittelemaan tämän patterin muuttamista betonipatteriksi ja uudelleen rakennettuna sillä oli neljä 6' 190 puudan tykkiä. Itäniemessä oli myös patteri no 4, jossa vasemmalla puolella oli neljä 9' tykkiä ja oikealla kolme 8' mörssäriä. Tätä patteria alettiin vasta 1915 muuttaa betonipatteriksi. Santahaminan Isosaarella sijaitsivat lähekkäin patterit no 5 ja no 6, molemmat

maapattereita. Ensiksi mainitun aseistuksena oli neljä 9'' mörssäriä, kaksi 57 mm rannikkotykkiä ja kaksi vanhaa kenttätykkiä. Tälle patterille pystytettiin elokuussa 1910 ensimmäinen Viaporin saatu 6'' Canetykki, syksyllä kolme muuta, kaikki lankkualustoille. Patterilla no 6 oli kolme 6'' 190 puudan tykkiä Durlacherin laveteilla. Rakenteeltaan se poikkesi muista pattereista, sen korkeahko rintasuoja oli tehty suurista lohkokivistä ilman ammuskomeroita sivuseinän. Isosaaren pohjoisrannalla sijaitsivat patterit no 7 ja 8, ensiksi mainitulla kolme 8'' tykkiä ja kaksi 57 mm pikatykkiä, patterilla no 8 kolme 8'' tykkiä. Patterit olivat miltei samanlaiset mataline, suoraviivaisine, betonilla päällystettyine rintasuojineen ja ammuskomeroineen. Tarkoituksena oli jo 1910 korvata 8'' tykit 9-tuumaisilla, mutta näyttää siltä, että patterit jo silloin jätettiin aseistamatta raskain tykein. Pattereita no 1, 5 ja 7 nimitettiin pikatykkipattereiksi.

13. *Teerisaaren patteri.* — Tämän vanhan maapatterin aseistuksena oli vielä 1912 neljä 9 naulan pronssitykkiä rintamasuuntana Hevossalmi.

14. *Lauttasaaren patteri.* — Kuten edellä on mainittu, patterille no 1 sijoitettiin vuonna 1904 kuusi 9 naulan pronssitykkiä, jotka sodanuhan mentyä ohi poistettiin.

Linnoituksen mahdollisuuksia selviytyä taistelusta uudenaikaista, pansaroitua ja järeillä tykeillä aseistettua laivastoa vastaan ei pidetty suuriina, vain keveiden laivastovoimien hyökkäys olisi ehkä kyetty torjumaan vähäisen uudenaikaisen tykistön turvin. Linnoituksen erikoistehtäviin kuului "sisäredille johtavien väylien suojaaminen, toiminta laivaston turvallisena pysähdyspaikkana, sen ja itse redin, satamalaitteiden ja varastojen suojeleminen pommitukselta". Kaupungin suojaaminen pommitukselta mantereen puolelta ei kuulunut linnoituksen tehtäviin "erityisen neuvottelukunnan" 1895 tekemän päätöksen mukaisesti, joka oli vastoin paikallisen linnoituskomitean omaksumaa kantaa. Tällä kysymyksellä ei siten ollut "olennaista merkitystä" kirjoitti insinöörihallinnon päällikkö, kenrm Rakejev pääinsinöörihallitukselle 1912. Hän totesi myös, "ettei linnoitus kykene täyttämään tehtäviään nykytilanteessa ja laivatykistön kantamat huomioon ottaen, koska sen tykit pystyvät ampumaan vain yhdeksän virstan päähän"² Viaporin komendantiksi oli joulukuussa 1905 nimitetty lakkautetun Suomen sotilaspiirin esikuntapäällikkö, kenrm Laiming, joka 1884 oli tullut lkp-toimiston päälliköksi everstiksi ylennettynä. Kenrl Argamakovin³ jälkeen vt komendanttina

oli 1905 toiminut kenrli Kaigorodov.⁴ Laiming joutui ensi töikseen laati-
maan ohjesäännön kapinan varalta.

Linnoitustykistön komentajaksi kenrm Ananinin jälkeen syyskuussa
1904 nimitettiin kenrm Agejev, joka Viaporin kapinan tultua kukistetuk-
si erotettiin virastaan. Vasta lokakuussa 1907 saapui Minskin sotilaspii-
ristä hänen seuraajansa, ev Krištofovitš, jonka päätehtävänä näyttää ol-
leen kurinpalautus. Hänen seuraajansa linnoitustykistön komentajana
oli kenrm Danilevskij. Vuodesta 1894 insinöörihallinnon päällikkönä
toiminut kenrm Ivanov sai 1902 nimityksen Moskovan sotilaspiirin insi-
nööripäällikön apulaiseksi. Hänen seuraajansa, ev Ivanov Viaporin insi-
nöörihallinnosta ylennettiin palvelusansioistaan kenraalimajuriksi vuo-
den 1902 lopulla. Viaporin kapinaa kukistettaessa kunnostautunut lin-
noituksen jalkaväkirykmentin komentaja, ev Rajevskij luovutti tehtä-
vänsä ev, ruhtinas Trubetzkoiille 1908, jolloin myös kenrm Rakejev nimi-
tettiin kenrm Ivanovin seuraajaksi.

Viaporin linnoitustykistöön siirrettiin venäläis-japanilaisen sodan jäl-
keen useita upseereita Port Arthurin ja Vladivostokin linnoituksista.
Heistä mainittakoon evl Strašnikov, joka oli kunnostautunut Port Art-
hurissa Canet-patterin no 9 päällikkönä; Viaporissa hän oli lyhyen aikaa
Valli- ja Kuninkaansaarten komendanttina.

Suunnitelmat linnoituksen vahvistamiseksi vuosina 1908—1913

Kysymys Viaporin linnoituksen vahvistamisesta liittyi läheisesti Pie-
tarin puolustusvyöhykettä koskeviin suunnitelmiin. Vielä vv 1907 ja 1908
Suursaaren linjaa pidettiin pääpuolustuslinjana. Sen epäedullisuuden
vuoksi meripäeesikunnan päällikkö oli jo 1907 esittänyt puolustusase-
man siirtämistä Tallinnan—Porkkalanniemen linjalle. Ajankohtaisek-
si asia tuli, kun todettiin, että Libaun sotasataman kehittamisestä oli luo-
vuttava ja ettei sitä enää voitu käyttää laivaston päätukikohtana Saksan
kasvattaessa avomerilaivastoaan ajankohtana, jolloin Venäjän Itäme-
ren-laivastoa oli vasta päästy uudelleen rakentamaan. Tässä tilanteessa
päätettiin vahvistaa Kronstadtin ja jossakin määrin myös Viaporin lin-
noitusta ja panna alulle Tallinnan sotasataman ja linnoituksen rakenta-
minen. Näistä kysymyksistä neuvoteltiin sota- ja meriministeriöiden kes-

ken kesällä 1908. Tällöin suunniteltiin Helsingistä torpedoveneiden tukikohtaa, minkä tehtävän ei katsottu edellyttävän linnoituksen laajentamista mantereelle lukuunottamatta Degerön linnaketta.

Pietarin sotilaspiirin päällikkö — vuodesta 1905 suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitš nuorempi — kehotti vuoden 1908 lopulla Viaporin komendanttia laadittamaan seikkaperäisen selvityksen miten linnoitusta oli tykistön ja linnoituslaitteiden osalta vahvistettava ottaen huomioon 1) että sen meripuolustuksen piiriin oli saatettava linnoituksen edustalla olevat saaret ja linnoitettava sivustoilla olevat: Lauttasaari oikealla ja Degerö—Villing vasemmalla ja 2) että linnoituksen selusta oli turvattava tykistötulelta siten, että mantereen kukkuloille rakennettaisiin kaksi ryhmää varustuksia, esim linjalle Malminkartano—Pasila—Viikin Lato-kartano. Tämä käsky sisälsi siis muutakin kuin mistä sota- ja meriministerit olivat sopineet, se oli annettu, kuten komendantti totesi, ”tietoisena kaikkein korkeimman tahon ilmaisemasta tahdosta, ettei Viaporin linnoitusta ollut lakkautettava vaan päinvastoin saatettava asianmukaiseen sotilaalliseen valmiuteen niin, että se vastaisi sitä mitä nykyaikaisella linnoituksella ymmärretään ja että se kykenisi menestyksellä vastustamaan uudenaikaisen laivaston hyökkäystä mereltä.”⁵

Sotilaspiirin ylimmän johdon suhtautuminen kysymykseen Viaporin linnoituksen vahvistamisesta otti huomioon myös 22. armeijakunnan komentajan mielipiiteen, joka ei ollut täysin yhteneväinen komendantin näkemysten kanssa mitä tulee mantereen linnoittamiseen; viimeksi mainittu esitti mm että Degeröön, Lauttasaareen ja Herttoniemeen olisi rakennettava kenttävarustuksia. Tällöin ei kuitenkaan voitu sivuuttaa sotateknillisen päähallinnon teknillistä komiteaa, jonka puheenjohtajana toimi sotaministeriön insinööriosaston ylitarkastaja. Tämä ns päällinnoituskomitea ei pitänyt suunnitelmia tyydyttävänä, koska niistä ei käynyt ilmi miten linnoitusta oli vahvistettava mereltä tapahtuvaa hyökkäystä vastaan, vaan päähuomio oli kiinnitetty linnoituksen laajentamiseen mantereelle. Komitea ei tällöin, totesi komendantti, ottanut huomioon, että Viaporilla oli vain meririntama ja että sen selusta oli täysin turvaamatta. Jos vihollinen onnistuisi valtaamaan linnoitusta voimakkaasti hallitsevat Drumsön ja Degerön saaret se voisi kaikkien pattereidensa tulella saattaa linnoituksen vaikeaan asemaan. Kesäkuussa 1909 linnoituskomitea sai käsiteltäväkseen uuden suunnitelman — ”projektin variantin” — josta sotaministeriö pyysi meripäieskunnan lausunnon ja sai sen jo syyskuus-

sa samana vuonna. Tässä lausunnossa viitattiin — komendantin mukaan — ohjelmaan, joka oli laadittu merivoimien kehittämiseksi lähimpänä 10-vuotiskautena (tarkoittanee valtakunnan puolustuksen tekeillä ollutta 10-vuotissuunnitelmaa, johon sisältyi myös merivoimien kehittäminen). Tämän ohjelman mukaisesti (se oli laadittu elokuussa 1909 ”erityisessä neuvottelukunnassa”, jonka jäseninä olivat mm sota- ja meriministerit) aktiivisen laivaston päätukikohdaksi oli valittu Tallinna ja torpedoveneiden oli toimittava vihollisen selustassa tukikohtanaan Viapori mikäli laivasto joutuisi suljetuksi Tallinnan satamaan. Vihollisen pääsy linnoitettavan uuden puolustuslinjan itäpuolelle oli estettävä ja siihen sisältyi myös rakennettavan Tallinnan meri- ja maalinnoituksen strateginen tehtävä. Rakennuskustannukset oli arvioitu 59 milj ruplaksi. Keisari oli hyväksynyt suunnitelman 18. elokuuta 1909. Samaan aikaan oli kuitenkin vireillä muitakin suurisuuntaisia hankkeita, kuten perusteellinen armeijanuudistus ja sodassa tuhoutuneen Itämeren laivaston uudelleen rakentaminen. Duuman asettaessa suunnitelmat tärkeysjärjestykseen merilinnointisuunnitelman toteuttamista jouduttiin siirtämään. Rakennustyöt päästiin aloittamaan vasta 1912 ja tammikuussa 1913 ”Pietari Suuren merilinnointuksen” hallinto siirtyi meriministeriölle.

Viaporin (paikallinen) linnoituskomitea oli linnoituksen tehtävien muuttuessa tullut siihen tulokseen, että sotasatamaa oli kehitettävä niin, että se suoriutuisi torpedoveneiden korjauksista ym huollosta samalla kun linnoituksen oli kyettävä tarjoamaan niille vaaraton ja rauhallinen pysähdyspaikka redeillä, satamissa ja telakoilla ja takaamaan vapaan pääsyn milloin tahansa satamaan ja sieltä merelle. Edellytyksenä oli kuitenkin, että linnoitus oli itse ensin turvattava, myös mantereen puolelta, hyökkäykseltä. Viaporista oli jo tullut miina-alusten tukikohta, kun sinne oli sijoitettu Itämeren laivaston 2. miinadivisioona. Kysymys siitä, millä joukoilla ja missä asemissa linnoitusta oli puolustettava oli edelleen avoin ja sen ratkaisemiseksi komendantti vaati myös 22. armeijakunnan johdolta toimenpiteitä.

Paikallisen linnoituskomitean tarkistetussa suunnitelmassa esitettiin patterien ulottamista linnoituksen edustalla oleviin saariin — Melkkiin, Isosaareen ja Villinkiin — ja mantereelle, jonne olisi rakennettava kaksi ryhmää kenttävarustuksia ja kaksi linnaketta. Kustannuksiksi arvioitiin n 50 milj ruplaa.

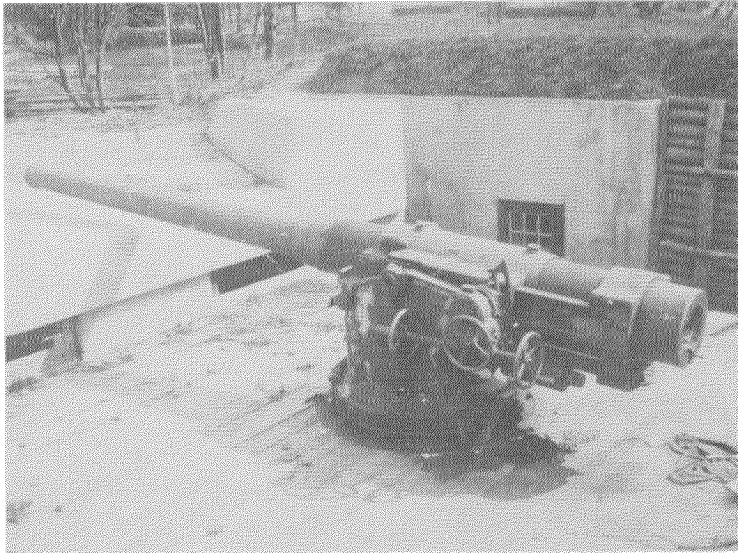
Tämä suunnitelma esitettiin armeijakunnan komentajalle lokakuussa 1909. Pääesikunnassa asiaa käsiteltäessä päätettiin tulo- ja menoarvioon sisällyttää Viaporin linnoituksen vahvistamiseen 5 milj ruplaa, jotta se voisi toimia torpedoveneiden tukikohtana. Vahvistamisen tuli tapahtua mahdollisimman pikaisesti, viimeistään kolmen vuoden kuluessa siitä kun laivasto-ohjelmaa oli päästy toteuttamaan. Viaporin oli, sanottiin päätöksessä, joka heinäkuussa 1910 saatettiin sotilaspiirin esikunnan tietoon, turvattava siihen tukeutuvat sota-alukset sekä maan että meren puolelta avattavaa voimakasta pommitusta ja hyökkäystä vastaan.

Kun ennakkoon voitiin luvata Viaporille vain 5 milj ruplaa oli linnoituksen tarkistettava suunnitelmiaan. Lauttasaaren linnakkeesta oli toistaiseksi luovuttava, mutta Degerö pyrittävä linnoittamaan; sen puolustus oli lkp-tapauksessa hoidettava linnoitustykkien, haupitsien ja kenttätykkien tuella ja linnake rakennettava kannakselle, joka yhdisti saaren mantereeseen. Sotasatamasta oli aikaisemmin tehty päätös, jonka mukaan se oli siirrettävä saarille kaupungin itäpuolelle. Sen turvaamiseksi oli Villingin saaret otettava haltuun ja Itä-Villinkiin rakennettava patteri, jossa olisi kaksi 10'' ja neljä 6'' 190 puudan tykkiä. Sitä vastoin valmistelut puolustuksen siirtämiseksi silloisen meririntaman etelänpuolisille saarille päätettiin keskeyttää ja vahvistaa jo olemassaolevaa rintamaa niillä neljällä 10'' ja neljällä 12'' tykillä, jotka linnoitukselle oli luvattu Libausta mahdollisesti saatavien 6'' Canet-tykkien lisäksi. Vanhojen 11'' tykkien lavetit oli vaihdettava entistä suuremman korotuksen saamiseksi, miinakranaatteja oli hankittava lisää ja patterien betonoimista mahdollisuuksien mukaan jatkettava. Syksyllä 1910 suunnitelmia kuitenkin muutettiin jossakin määrin. Katsottiin, ettei Degerön linnake yksin pystyisi turvaamaan linnoitusta mantereen puolelta eivätkä olemassaolevat patterit meririntamalla. Esitettiin sen vuoksi, että komendantti saisi valtuudet käyttää kaikki määrärahat, jotka oli tarkoitettu rakennustöihin vanhoilla linnoitussaarilla linnoituksen edustalla olevien saarten linnoittamiseen pyytämättä lisää varoja tähän tarkoitukseen. Armeijakunnan esikunnasta tämä esitys lähetettiin sotilaspiirin esikunnalle, josta sittemmin, kun vastauksen viipymistä ihmeteltiin, saatiin ilmoitus, että pääesikunta oli siirtänyt kysymyksen Viaporin linnoituksen vahvistamisesta harkittavaksi siinä yhteydessä kun lopullinen ratkaisu oli tehtävä "Pietari Suuren merilinnoituksen" rakentamisesta.

Vuodesta 1911 alkaen Viaporissa talvehtivat miinalaivojen lisäksi

tykkiveneet ja eräät muut sota-alukset. Uusien taistelulaivojen — neljän rakenteilla olevan Sevastopol-tyypin linjalaivan — sijoittamista talven ajaksi satama-alueelle harkittiin Pietarissa; tämä suunnitelma edellytti Särkän salmen väylän ruoppaamista. Komendantti esitti joulukuussa 1912 ”seikkaperäisen käsityksensä lykkäystä sietämättömistä puutteellisuuksista mitä tulee linnoituksen vahvistamiseen”. Määrärahojen pienenä takia oli kaikista mahdollisista menoista tingitty, mutta välttämättömiin pyydettiin nyt yhden miljoonan ruplan lisämäärärahaa. Tässä vaiheessa komendantti oli jo sangen pessimistinen eikä uskonut, että linnoitus pystyisi ensinkään takaamaan linjalaivojen enempää kuin muidenkaan sota-alusten turvallisuutta. Sotasataman siirtämistä ei kustannus- eikä muistakaan syistä ollut mahdollista toteuttaa. Kenrl Laiming oli myös saanut jo tietää, että sodan syttyessä 22. AK:n joukot keskitettäisiin Karjalan kannakselle Pietarin suojaksi. Kaksi rykmenttiä jalkaväkeä jätettäisiin kuitenkin Länsi-Suomeen, mikä merkitsi, että maarintama jäisi hyvin heikon miehityksen varaan, sillä vain neljä pataljoonaa jalkaväkeä sai kuulua linnoituksen suojajoukkoihin. Suunnitelmat linnoituksen vahvistamiseksi perustuivat jo varmalta näyttäneelle ratkaisulle, jonka keisari oli hyväksynyt. Sen mukaisesti linnoituksen edustalla oleviin saariin oli rakennettava lisää pattereita, jonka jälkeen suuret alukset voisivat ankkuroida ulkoredille. Uudet patterit oli kuitenkin ehdottomasti aseistettava järeällä tykistöllä. Komendantin mielestä oli kuitenkin yhä mahdollista, ilman että ylitettiin linnoitukselle luvattua viiden milj ruplan määrärahaa, organisoida ulkosaarten aseistaminen, mutta jo luvattujen tykkien lisäksi toivottiin saatavan vielä neljä 12'' tykkiä. Riittävänä ei pidetty vain yhden etulinjan saaren — Isosaaren — aseistamista, koska merialueen miinoittamiseenkaan (maayhdysmiinoilla) ei saatu lupaa. Komendantti esitti vielä 6'' 190 puudan tykkien poistamista eräiltä linnoitussaarilta — neljä Harakasta ja sama määrä Länsi-Mustalta — ja 9'' tykkien poistamista toisilta — neljä Valli- ja kuusi Kuninkaansaareilta. Vallisaaren patteri no 1 oli aseistettava linnoituslavetein varustetuilla 3'' pikatykeillä vihollisen keveiden ja nopeiden alusten läpimurtautumisen torjumiseksi. Kaupungin hallitsemiseen hän katsoi riittävän Kuninkaansaaren 11'' mörssäripatterin miinapommeineen. Konekiväärien lukua oli lisättävä ja kaikki vanhentuneetkin kentätykit tarvittiin lähitorjuntaan vaikka uusiakin saataisiin.⁶

Esitettyä 1 milj ruplan lisämäärärahaa linnoitus ei saanut.

Kuuden tuuman rannikkokanuuna m/Canet (152/45/C). Meririntamalla viisi, maarintamalla kahdeksan patteria. Kantama 13.2 km, tulinopeus 5 l/min. Kuva maarintamalta, keväältä 1918. Sotamuseo.

Six inch coastal gun m/Canet (152/45/C). On the sea front five, on the mainland front eight batteries. Range 13.2 km, rate of fire 5 rounds/min. Picture from the mainland front, spring 1918.

”Pietari Suuren merilinnoituksen” monivaiheista aseistamis- ja linnoittamiskysymystä harkitessaan miltei pysyväksi komiteaksi muuttunut ”erityinen neuvottelukunta” laati ohjelman myös Viaporin linnoituksen vahvistamiseksi vv 1914—1923. Sen mukaan Melkin saarelle oli rakennettava 4/11’’ ja 4/6’’ Canet-patterit, Isosaarelle 4/11’’ ja 4/10’’ D-patterit ja kaksi 4/6’’ Canet-patteria sekä Itä-Villinkiin 6/6’’ 190 puudan patteri. Vanhoja linnoitussaaaria oli vahvistettava seuraavasti: Kustaanmiekalle oli pystytettävä 4/6’’ 190 puudan patteri, Vallisaareen 4/11’’ mörssäri- ja 4/6’’ 190 puudan patterit ja Santahaminaan 4/6’’ 190 puudan patteri. Kun osa näistä jo oli po saarilla, ohjelma lie-nee ymmärrettävä niin, että milloin patterit jo olivat olemassa ne oli säilytettävä. Kaikkiin linnoitussaaariin oli lisäksi hankittava 3’’ kenttätyk-kejä, yhteensä n 30 kpl, ja konekiväärejä, yhteensä 60 kpl. Sisemmän lin-

noitetun linjan saarille ”erityisen neuvottelukunnan” mielipiteen mukaan oli lisäksi saatava neljä 9' ' tykkiä, 15 57 mm rannikkopikatykkiä — nekin olivat jo ennestään — ja 16 kenttätykkiä sekä lähes 30 konekivääriä. Maarintamakysymyksen komitea ei ottanut kantaa.

Linnoitustykistön komentajaksi oli maaliskuussa 1913 tullut kenrmi Aleksejevskij kenrli Danilevskijn siirryttyä Pietariin tykistöakatemian jäseneksi nimitettynä. Uusi tykistökomentaja laati 1. 11. 1913 päivätyn taulukon lkp-ilmoitusta varten linnoitustykistön sodanaikaisista sijoituksista ja vahvuuksista, joihin kuitenkin sodan puhjettua tehtiin huomattavia muutoksia. Meririntama oli päätetty jakaa kolmeen ala-alueeseen ja maarintama kahteen, koillis- ja luoteisrintamiin. Joulukuussa 1913 kenrli Laiming siirtyi Brest-Litowskin linnoituksen komendantiksi (ylennettiin tykistön kenraaliksi 1914). Hänen seuraajansa Viaporissa oli kenrli Bauer.

Elokuun 2. p:nä 1912 Pietarin sotilaspiirin tykistön tarkastaja, kenrli Krajevskij, seurassaan polygonin päällikkö, oli tarkastanut Viaporin linnoitustykistön. Tällöin järjestetyissä ammunnoissa avattiin tuli keskitysti yht'aikaa kuudesta rannikkopatterista samalle etäisyydelle. Päiväkäskyn mukaan ammuntaan osallistuneet saivat toiminnastaan hyvät arvostelut.

Viaporin meririntama maailmansodan puhkeamisesta vuoteen 1915

Liikekannallepanon 1. päivä Venäjällä oli 31. 7. 1914 (u.l.) ja samana päivänä annettiin sotatilajulistus. ”Viaporin linnoitusplanadi, johon kuuluu mm koko Helsingin kaupunki, on tänään julistettu sotatilaan” kertoivat sanomalehtien lisälehdet Helsingissä 31. 7. Sotatila koski myös Viipurin linnoitusta ja sen linnoitusplanadia.

Viaporissa sotatilajulistusta seurasi linnoitusalueen jako kolmeen puolustusalueeseen, joista kaksi oli mantereella (Degerö ja Herttoniemi/Pasila). Linnoitussaaret käsittävä 1. puolustusalue jaettiin kuuteen ala-alueeseen (Keskuslinnoitus/Vallisaari/Kuninkaansaari ja Vasikkasaari/Santahamina/Isosaari/Melkki), joille määrättiin vastuunalaiset komentajat.

Isosaaren ja nähtävästi myös Kuivasaaren aseistaminen aloitettiin jo ennen sodan puhkeamista. ”Huomenna 11. 7 aloitetaan työt 6' ' Kane-

tykkien ja 11'' tykkien lavettien siirtämiseksi Paztušin saaren (= Nuotasaari) laiturille kuljetusta varten Isosaarelle. . ." mainitaan 2. linnoitustykistöpataljoonan päiväkäskyssä 10. 7. 1914. Ainakin kuukauden viimeiseen päivään saakka oli kaksi komppaniaa komennettu patteritöihin Isosaarelle ko pataljoonasta.

Kiireellisimpiin tehtäviin meririntamalla näyttää kuuluneen myös Melkin saaren linnoittaminen. Työtä johtavalle sotilasinsinöörille kenrmi Prussak kirjoitti 3. syyskuuta seuraavasti: "Käsken Teitä mitä tarmokkaimmin valmistamaan Melkin saaren patteriprojektin ja hoitamaan tämän asian yhteistyössä sotilasinsinööri, eversti Kolpyitševin kanssa siten, että projekti kaikkine lisineen esitellään minulle ennen 1. lokakuuta tai viimeistään silloin. . ." Suunnitelman mukaan, joka voidaan lukea kartasta, jonka on allekirjoituksellaan vahvistanut vanhempi adjutantti, ye-eversti Ižergin linnoitustykistön esikunnasta, piti meririntamalla syksyllä 1914 olla seuraavat patterit: Melkissä 4/6'' Canet-patteri, Isosaarella ja Kuivasaarella samat patterit, Isosaarella lisäksi 4/10'' D-patteri — ei siis 11'' patteria — ja Itä-Villingissä 6/6'' 190 puudan patteri. Vallisaaren Canet-patteria kartalle ei ole merkitty, sitä vastoin siinä on patterin no 8 neljä 6'' 190 puudan tykkiä ja vastaavat Harakansaaren, Länsi-Mustasaaren ja Kuninkaansaaren patterit. Kustaanmiekalta ei löydy 4/6'' 190 puudan patteria, Santahaminassa nämä tykit ovat pattereilla no 1 ja 3, mutta sieltä taas puuttuvat 6'' Canet-tykit patterilta no 5. Tämä johtuu siitä, että ne oli siirretty patterille no 3, mutta sieltäkin poistettu patterin uudelleenrakentamisen alkaessa. Kuninkaansaaren patterille no 5 on merkitty vain neljä mörssäriä.

Melkissä aloitettiin myös miehistön koulutus vasta saatujen 75 mm rannikkotykkien käytössä ja 8. komppanian päällikön käskettiin irroitaa tähän tehtävään kolme feierverkeriä. Koulutusta järjestettiin muillakin linnoitussaarilla.

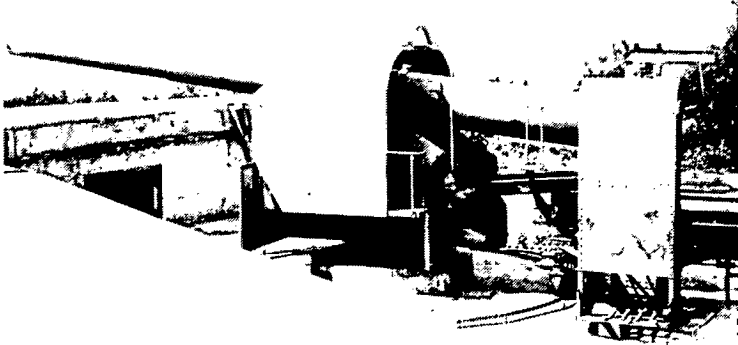
Joulukuussa 1914 VI armeijan, joka oli muodostettu Pietarin puolustamiseksi ja jonka alueeseen Viaporikin kuului, ylipäällikön esikunnasta tulleen käskyn mukaan Melkin saarelta oli siirrettävä Eestiluodolle neljä 11'' tykkiä ja neljä 75 mm rannikkotykkiä sekä valonheittimiä. Saman käskyn mukaan Melkin ja Lauttasaaren välillä sijaitsevaan Ädholmiiin oli rakennettava 4/11'' patteri ja sijoitettava neljä patterikanuunaa. Nämä tykit oli irroitettava sisälinjalta. Meririntaman patterit, määrättiin kirjelmässä, oli muutettava kestorakenteisiksi ja niillä tuli olla jat-

kuva tulivalmius (tämä alleviivattuna). Työt oli päätukikohtien osalta saatava valmiiksi 25. joulukuuta 1914 mennessä. Pystyvimmät upseerit oli määrättävä patterinpäälliköiksi 10'' ja 6'' Canet-tykkien pattereille.⁸ Meririntaman linnoitustöitä varten — uusien 11'', 10'' ja 6'' patterien rakentamiseen — oli myönnetty 1½ milj ruplaa.

Tammikuussa 1915 kenrl Bauerin seuraajaksi nimitettiin Kronstadtin linnoituksen tykistökomentaja, kenrl Paštšenko, joka aikaisemmin oli palvellut tykistön ylitarkastajan esikunnassa. Insinöörihallinnon päällikökin vaihtui: Kenrm Prussakin tilalle tuli sotilasinsinööri, ev William Walter. Helmikuussa 1915 Eestiluodon ja Ådholmın pattereita koskeva käsky peruutettiin ja VI A:n esikunnasta ilmoitettiin ylipäällikön hyväksyneen ”erityisen neuvottelukunnan” esityksen, jonka mukaan oli aseistettava Iso Miessaari ja Villinki eikä, kuten tarkoituksena oli ollut, Eestiluoto ja Ådholm.⁹ Miessaareen lähetetty sotilasinsinööri esitti sinne 11'' Kruppin tykkejä ja neljää 75 mm tykkiä. Näitä linnoitus oli saanut jo 12 kpl (mm/Meller, Obuhov ja Pietarin met.tehdas), joukossa ilmatorjuntatykkejä.

Huhtikuun lopulla komendantti ilmoitti VI A:n esikunnalle, että Lauttasaareen ja Isoon Miessaareen oli perustettu 4/10'' D- ja 4/6'' Canet-patterit, mutta niiden lisäksi tarvittiin muutakin tykistöä, Lauttasaareen esim. 9'' tykkejä korkeilla linnoituslaveteilla; niitä varten oli jo syksyllä 1914 rakennettu betoniset alustat. Tarkoituksena oli rakentaa myös tykkiteitä, Lehtisaareen johtava ponttoonisilta (mikä valmistui-kin), raivata ampumalinjoja, kaivauttaa taistelu- ja yhdyshautoja, miehistösuojia yms.¹⁰

Kun VI A:n ylipäällikön lupa oli saatu linnoitustöihin 1914, ne oli käsketty saattaa päätökseen mahdollisimman nopeasti. Saatu 1 1/2 milj ruplan määräraha ei kuitenkaan ollut riittävä, vaan Isoosaaren, Kuivasaaren, Itä-Villingin ja uusien kohteiden, Katajaluodon ja Rysäkarin, keskeneräisten patteritöiden loppuunsaattamiseen laskettiin uudessa kustannusarviossa tarvittavan vielä yli 3 milj ruplaa. Katajaluodolla ja Rysäkarillakin oli aloitettu 10'' patterien rakentaminen ja huhtikuussa 1915 Katajaluodolla oli ensimmäiset kovapanosammunnat. Harmajaan oli päätetty sijoittaa 6'' Canet-patteri, jolla kesällä 1915 oli koeammunnat 40 segmentin miinakranaateilla. Isoosaaren suunniteltu toinen Canet-patteri siirrettiin siis majakkasaarelle ja Isoosaaren 11'' patterin tykit vaihdettiin 10'' tykeiksi; yksitoistatuumaiset sijoitettiin Itä-Villinkiin

Kymmenen tuuman rannikkokanuuna m/1895 (254/45/D). Meririntamalla kuusi patteria, 24 tykkiä. Kantama 20.2 km, tulinopeus 1/2 1/min. Kuva keväältä 1918. Sotamuseo.

Ten inch coastal cannon m/1895 (254/45/D). On the sea front six batteries, 24 guns. Range 20.2 km, rate of fire 1/2 rounds/min. Picture spring 1918.

rakennetulle patterille. Viaporin meririntaman etulinja oli täten saatu miltei aukottomaksi samalla kun se oli siirtynyt entistä paljon kauemmaksi merelle päin.

Kokouksessaan 9. 5. 1915 aseistamiskomitea vasta päätti Harmajan Canet-patterin perustustöiden aloittamisesta. Asialistalla oli myös esitys Isosaaren Canet-patterin rakentamisesta — numeroa ei mainita — ja kyseessä voi olla vain patteri no 2. Todennäköistä on, että tässä kokouksessa päätettiin sijoittaa Isosaareen toinen 10'' D-patteri 6'' patterin sijasta. Kustaanmiekalla mainitaan 27. 5. 1915 päivätyssä luettelossa 75 mm rannikkopatterin ohella 4/11'' tykki- ja 4/11'' mörssäripatterit. Mörssärit olivat kuitenkin vain väliaikaisesti sijoitetut Kustaanmiekalle; itse asiassa ne kuuluivat reserviin. Vallisaarelle jätettiin toistaiseksi 11'' tykipatterit — neljä tykkiä viidestä patterille no 3. Mörssärit irroitettiin Kunnikaansaarelta.

Kesäkuussa 1915 pidetyssä aseistamiskomitean kokouksessa päätettiin 75 mm rannikkotykkien sijoittamisesta Melkkiin ja Kuivasaareen, jonne oli aluksi päätetty pystyttää 57 mm tykkipatteri. Samassa kokouksessa päätettiin alustavasti Hjulholmin (Pyöräsaaren) aseistamisesta. Ev Walter aseistamiskomitean jäsenenä sai tehtäväkseen rakennuttaa Kuivasaareen ja Melkkiin puiset, Hjulholmiin ja Itä-Villinkiin betoniset tykinalustat, jollaiset tehtiin myös Santahaminan patterin no 4 tykeille.

Elokuussa 1915 komendantti tiedusteli ev Walterilta olivatko Hjulholmiin aiotut 57 mm tykit siellä tarpeelliset, koska saarelle nyt oli päätetty sijoittaa 4/6'' Canet-patteri. Näyttää siltä kuin ei olisi osattu tehdä päätöstä mihin viimeksi mainittu patteri oli sijoitettava, Isoon Miessaareen vai sen kylkiäiseen, Hjulholmiin. Canet-patterin rakentaminen Miessaareen on alkanut syksyllä 1915 sen jälkeen kun ensin oli purettu eräitä syksyllä 1914 rakennettuja laitteita, jotka tutkijalautakunta oli todennut virheellisiksi 30. 7. pitämässään katselmuksessa.

Elokuun 7. p:nä 1915 patterityöt Lautta- ja Miessaareessa keskeytettiin komendantin käskystä. Päätös johtui nähtävästi sekä rahojen loppumisesta että maarintaman laajentamisesta. Eräästä ev Walterin raportista sotateknilliselle päähallinnolle marraskuulta 1915 käy ilmi, että Miessaareelle oli aiottu rakentaa useampia pattereita kuin kolmi-, sittemmin nelitykkinen Canet-patteri. Betonisia tykinalustoja ja rintasuojia oli 1. 1.—1. 11. 15 rakennettu sekä 10'' että 11'' pattereita varten.¹¹

Meririntaman patterit vuosina 1916—1917

Paitsi Kustaanmiekalle, 75 mm rannikkopatterit rakennettiin Santahaminaan ja Vallisaareen, tilapäisesti myös Harakkaan ja Vasikkasaareen; Melkkiin ja Kuivasaareen rakennetuille pattereille sijoitettiin itytykit. Villingissä 75 mm tykit vaihdettiin 57 mm tykeiksi 1916, Pihlajaasaarella 3'' it-tykeiksi; tällä saarella, Miessaareessa, Lauttasaareessa ja Länsi-Mustasaareessa oli myös 4/57 mm patterit.

Viaporin tykistökomendantin allekirjoittama, 1. 6. 1916 päivätty luettelo sisälsi meririntaman tykkitilanteesta seuraavan yhteenvedon: 1) Kuusi patteria 10'' tykkejä (24) 2) Kolme patteria 11'' tykkejä (12) 3) Viisi patteria 6'' Canet-tykkejä (20) 4) Kolme patteria 75 mm rannikkotykkejä (12) 5) Kaksi patteria 75 mm it-tykkejä (8) 6) Viisi patteria

57 mm rannikkotykkeitä (20) 7). Yksi patteri 3'' it-tykkeitä (jotka oli otettu aseistukseen 1914; konstruointi ins F Lenderin, valmistaja Putilovin tykkitehdas) 8) Kuusi patteria sekä patterikanuunoita että keveitä kenttätykkeitä (24) eli yhteensä 148 tykkiä. Reserviin kuului neljä 11'' mörssäriä, kahdeksan 11'' tykkiä, kolme 6'' 190 puudan tykkiä ja seitsemän patterikanuunaa.

Tykkien sijoituksia luettelossa ei mainita, mutta edellä sanotusta ehkä käy ilmi että, 4/10'' D-patterit olivat Isosaassa (2 patteria) ja Kuivasaassa, Katajaluodossa, Rysäkarilla ja Itä-Villingissä (jossa 11'' patteri korvattiin 10'' patterilla), 4/11'' patterit Kustaanmiekalla, Länsi-Mustasaassa ja Vallisaassa, 4/6'' Canet-patterit Isosaassa, Harmajalla, Santahaminassa (patteri no 4), Miessaassa ja Nordsjön (Vuosaaren) Skatanniemessä, 4/57 mm rannikopatterit Kustaanmiekalla, Santahaminassa (patteri no 3) ja Vallisaassa, 4/75 mm it-patterit Kuivasaassa ja Melkissä, 4/57 mm patterit Harakassa, Länsi-Mustasaassa, Pihlajasaassa, Lauttasaassa ja Itä-Villingissä, 4/3'' it-patteri Pihlajasaassa. Patterikanuunoita ja kenttätykkeitä oli varattu rynnäköntorjuntatykeiksi eri saarille, mm Isosaarelle neljä, muille etulinjan saarille kaksi, vastaavasti konekiväärejä.

Ensimmäisen linjan 10'' ja 6'' tuuman tykit oli määrätty suojelemaan miinakenttiä ja torjumaan vihollisen laivastovoimat, kevyet pikatykit — 75 mm ja 57 mm tykit — suojelemaan salmia vihollisen kevyiden alusten hyökkäyksiltä. Vanhentuneen tykistön tehtävänä oli tukea ensi linjan tykistöä. Tulitukea laskettiin saatavan myös redillä olevilta sotailavoilta, mm sivustojen turvaamiseen.

Miehistövahvuus meririntamalla oli n 2 500, tästä luvusta 678 10'' pattereilla, 356 11'' pattereilla, 405 6'' Canet-tykeillä, 230 sekä 75 mm että 57 mm pattereilla. Patterikanuunat ja kenttätykit sitoivat 400, konekiväärit 110 miestä. Meririntaman päällikön komentopaikka oli Vallisaassa, tykistöpäällikön Kuivasaassa.

Rakenteeltaan uudet patterit, Pihlajasaaren pattereita lukuunottamatta, olivat keskitettyjä; vuonna 1910 vahvistetun tyyppin ”ylhäältä avoimia pattereita”. Venäjän-Japanin sodan kokemusten mukaisesti tykkien välejä oli kuitenkin suurennettu, ne oli määrätty 20:ksi sašeniksi vähintään. Tällöin oli siirryttävä puhelimitse annettuihin käskyihin ja kahden etäisyysmittarin käyttöön. Panssaritykkitornipattereita 12'' tykein (prototyyppi v:lta 1910) ei Viaporin linnoituksessa katsottu tarvitta-

van, niitä oli tarkoituksena rakentaa merilinnoituksen pattereille Viron rannikolle ja Mac Elliotin saarelle (Mäkiluotoon). Päälinnoituskomitean jäsen, insinööriakatemian prof., kenrl Buinitskij arvioi, että niiden rakentaminen tuli miltei kaksi kertaa niin kalliiksi kuin avointen patterien, vaara joutua hävitetyksi pommituksen aikana taas oli kuusi kertaa vähäisempi kuin ”ylhäältä avointen patterien”. Venäläinen linnoitusopillinen koulukunta, erityisesti linnoitusopin prof., kenrl K I Velitsko, asetti linnoittamisessa etualalle vielä vuosisadan alussa betoni-maa-yhdistelmän, kun lännessä jo oli siirrytty betoni-panssari-linjalle.¹²

Vuoden 1917 aikana Isosaarelle, Kuivasaarelle, Katajaluodolle ja Rysäkarille tuotiin panssaritornien osia, mutta ne kuuluivat patterien päälliköille tarkoitettuihin komentotorneihin. Niiden panssari oli n 14'', tornien läpimitta oli kolme metriä, kerroksia kaksi. Nämä päältä kupeerat, tähytysaukoin varustetut matalat tornit lienee aiottu varustaa periskooppitähäimin. Rysäkarilla olevassa tornissa sellainen onkin, mutta suomalaisten, ei venäläisten asentamana. Tulenjohtoa ja etäisyysmittareita varten oli eräillä pattereilla betonisia torneja, Isosaarella betoninen komentotornikin, mutta yleensä suojatut komentopaikat puuttuivat, niitä ei ehditty rakentaa kun panssarikupujen tilausaika oli varsin pitkä ja ensin oli rakennettava betoniset alustatkin.

Sähkösignaalijärjestelmää ei myöskään ehditty saada kuntoon ja käskyt on välitetty puhelimitse sikäli kuin kaapelityöt olivat valmiit. Miessaarella ja Villingissä näin oli asianlaita, marraskuussa 1916 oli aseistamiskomitea päättänyt, että näillä saarilla ko työt oli saatava valmiiksi. Kuivasaaressa ne olivat keskeneräiset. Sähköllä toimivat ammus-hissien koneistot olivat kunnossa ainakin Isosaaressa ja Rysäkarilla. Ammus- ym kasemateissa sitä vastoin ei kaikilla pattereilla ollut sähkövalaistusta. Amiraaliteetin laivanrakennusosastolta oli linnoitukselle tilattu dieselvoimakoneet ja dynamolaitteet ja dieselkoneet valmistuivatkin jo 1916.

Toukokuussa 1917 aseistamiskomitea päätti lähettää amiraaliteetille Harmajan, Miessaaren ja Vallisaaren sähköasemien konetilaukset.

Valonheittimiä linnoituksessa oli ollut jo 1800-luvun lopulla ja 1907 laadittu sähkövalaisinlaitteiden ohjesääntökin koskee pääasiassa niitä. Valonheittimet olivat linnoitustykistön kalustoa ja niitä oli sekä vanhoilla että uusilla linnoituskaarilla, Isosaarella esim kaksi, toinen kahden, toinen viiden metrin peilidiametrillä, molemmissa raakaöljymootorit ja

dynamokoneet. Heittimillä oli yleensä suojatilat, nostolaitteet ja Kuiva-saarella 500 m pituinen rata siirtämistä varten. Siellä ja Katajaluodossa oli miina-asetat, jotka palvelivat myös valonheitinten voima-asetamina. Miessaarella heitin nostolaitteineen oli sijoitettu tunnelisuojaan.

Linnoituksen maarintama vuosina 1914—1915

Sodan varalta linnoitukselle oli suunniteltu myös maarintama, johon kuuluivat koillinen ja luoteinen rintama ja "Fredriksbergin puolustus-asema". Näiden rintamien tykistö oli lkp-ilmoituksissa seuraavanlainen: Degerössä (Laajasalo) kaksi patteria, 4 neljä 107 mm patterikanuunaa, 6'' ja 9'' mörssäripatterit ja neljä konekivääriä, Pasilassa kuusi 6'' kenttämörssäriä yhtenä patterina, kaksi nelitykkistä 9'' patteria, kaksi kenttätykkipatteria, neljä patterikanuunaa ja sama määrä konekiväärejä, Lauttasaarella neljä konekivääriä, Herttoniemessä kolme kenttätykkipatteria ja neljä konekivääriä. Tykistön vahvuus maarintamalla valoketiasemat ml oli 121 aliupseeria ja 524 tykkimestä.

Liikekannallepanoa koskevan ilmoituksen saavuttua suunnitelmia ryhdyttiin välittömästi toteuttamaan; käytettävissä asemien tekoa varten oli pääasiassa vain linnoituksen sapöörikomppania (joita sittemmin oli kaksi). Ruskeasuolle sijoitettiin kaksi patteria Turuntien varteen, Meilahteen Seurasaarentien ja Munkkiniemeen johtavan tien risteykseen neljä 3'' tykkiä, samanlainen patteri Ilmalaan ja ampumaradan maastoon neljä kenttätykkiä. Alppilassa ja Eläintarhassa olivat 4/9'' mörssäripatterit, Kumpulassa 6'' 190 puudan tykkejä kuusi yhtenä patterina, "Hermanstadissa" 4/9'' mörssäripatteri.

Taivaskalliolle sijoitettiin neljän pikatykin ja neljän kenttätykin asemat, kukkulalle 46 neljä tykkiä. Degerön patterikanuunoista neljä on kartassa merkitty Jollakseen, neljä Vartiosaaren ja kannaksella on nähtävästi ollut mörssäripatteri. Kulosaarella oli osa Herttoniemen kenttätykeistä, osa oli kannaksen pohjoispuolella konekiväärien ohella, joita oli muissakin tykkiasemissa tai niiden lähellä.

Sapöörit rakensivat tykkiasemien lisäksi valjeja ja redutteja luonnonkivistä, maasta ja lohkotuistakin kivistä Jollakseen, Herttoniemeen (kukkula 24), Kulo-, Vartio- ja Palosaariin, Vanhaankaupunkiin, Käpylään (kukkuloille 24, 41, 46, Taivaskallio), Oulunkylään (mm Pirunkal-

lion taakse), Pasilaan (ilmatiet aseman ympärille ja ampumaradan maastoon), Pasilan ja Ruskeasuon väliselle alueelle, Humallahden ja Tamminiemen rannoille. Nämä kenttävarustukset rakennettiin ajankohdantana, jolloin sotilaspoliittinen tilanne oli selkiytymätön ja Saksan maaja merivoimien hyökkäykseen oli varauduttava. Syksyyn mennessä oli merialuetta saatu miinoitetuksi, rannikkolinnoitukset olivat täydessä valmiudessa ja laivasto valmistautui aktiiviseen sodankäyntiin. Samaan aikaan kun meririntamalla siirryttiin kesto linnoittamisvaiheeseen, ryhdyttiin maarintamaa laajentamaan kenttävarustettua linjaa ulommaksi rakentamalla ”väliaikaisen profiilin linnoitettuja asemia” linjalle Puotinkylän lahti-Mellunkylä-Malmin kylä-Pakinkylä-Pitäjänmäki-Leppävaara, tätä edemmäksi puolustuslinjaa ei aiuksi suunniteltu. Tällä linjalla toivottiin voitavan sitoa huomattava osa niistä vihollisen parin armeijakunnan vahvuisiksi oletetuista joukoista, joiden odotettiin hyökkäävän Suomen kautta kohti Pietaria mikäli itärintama luhistuisi ja jo sitä ennen, jos Ruotsi liittyisi keskusvaltoihin.

Maasto linnoitettavalla linjalla oli poikkeuksellisen hankalaa kaikkiin suuntiin ulottuvien kallioiden, metsien ja soiden vuoksi. Tukikohtat oli rakennettava eri tasoihin ”kuolleiden kulmien” välttämiseksi. Joulukuussa 1914 VI A:n esikunnasta annettiin ohjeet, joiden mukaan ”jokaiseen tukikohtaan, jonka aina muodostaa joukko tuliasemia, oli rakennettava asemat konekivääreitä ja rynnäköntorjuntatykkejä varten” ja erityistä huomiota oli kiinnitettävä hyvien teiden rakentamiseen asemien selustaan rintaman suuntaisesti (kivetty tykkiet).¹³

Tiedustelun ja tulen suuntaamisen kannalta maasto oli epäedullinen, mutta joukkojen liikkeiden ja reservien salaamista se suosi, ei kuitenkaan, kenrli Paštšenkön mielestä, tarjonnut puolustajalle enempää kuin hyökkääjällekään tärkeitä etuja, ei myöskään voittamattomia esteitä.¹⁴

Sotilasinsinöörejä ei aluksi ollut riittävästi ja he olivat erikoistuneet rannikkopatterien suunnitteluun. Komendantin 12. 9. 1914 antaman käskyn mukaan kaksinkertaistettiin kenttävarustustöissä olevan sotaväen määrä. Tällöin ”Herttoniemessäkin voitiin työvoimaa lisätä aina 500 mieheen” kirjoitti insinöörien päällikkö töitä johtavalle sotilasinsinöörille. Elokuun alussa kenrmi Prussak oli samaiselle insinöörille antanut ohjeita, jotka koskivat ”uudelleen rakennettuja asemia Fredriksbergissä, Kottbyssä ja Oggelbyssä”.¹⁵ Mahdollisesti kenttävarustustöitä siis oli tehty jo ennen sodan puhkeamista. Piirustuksia ei ole olemassa, vain

joitakin vähäisiä skitsejä (kuten 1. 8. 1914 päivätty piirros "Muurahaiskummun tukikohdasta" ja Pasilan puolustusaseman valleista ja redu-teista) on säilynyt.

Työt puolustuslinjan koko rintamalla oli tarkoituksena saada käyntiin vuoden 1915 alussa. Joulukuussa 1914 on saapunut eräitä kustannusarvioita (kallioiden poraus, kuljetuslaitteet materiaalin saamiseksi niille, betonoimismenetelmät yms), jotka olivat tarpeen kustannuksia laskettaessa. Rakennusten purkamisen VI A:n esikunta kielsi linnoitusalueella ellei sotilaallisen toiminnan alkaminen ollut todennäköistä, mutta välttämättömät metsänhakuut sallittiin ja ne oli tehtävä samaan aikaan kuin kenttävarustustyöt.

Vuoden 1915 alussa kenraalikuvernöörin kanslia ilmoitti, että "linnoitustöitä varten Malmin asemaseudulla ja Leppävaarassa oleville työmaille" oli saatu hankituksi 6 000 miestä. Tämän työvoiman käyttöä ohjailtiin Pakilassa ja Leppävaarassa olevista "insinöörikonttoreista". Päänsinöörin toimisto oli kaupungissa, samassa rakennuksessa missä oli ollut 22. AK:n esikunta.

Huhtikuun lopulla 1915 Viaporin komendantti pyysi VI A:n esikunnalta lupaa maarintaman laajentamiseen ja perusteli anomusta seuraavasti: ". . . maarintaman linnoittaminen, mikä on esitetty projektissa H. M. seurueen jäsenen, kenrm Dobrovolskijn puheenjohtajalla toimivan komitean käsiteltäväksi, päättyy vasemmalla sivustalla kukkulalle 16. 5. lounaaseen Albergan kartanosta. Täten pääsy Hagalundin niemelle ja Otnäsiin jää sulkematta. Vaikka vasemman sivustan turvaamiseksi onkin perustettu Drumsöön ja Stor-Karl'öön kaksi patteria (neljä 10'' ja kuusi 6'' rannikkotykkiä) eivät nämä patterit kuitenkaan kykene vakavasti estämään vihollisen toimintaa, sillä pakottavissa tapauksissa se pystyy asettamaan niitä vastaan kaksin- tai kolminkertaisen määrän pattereita ja pakottaa ne vaikenemaan. Sitä paitsi, jos vihollinen valtaa emniemen ja ylipäänsä maastoa etelään linnoituksen asemien vasemmalta sivustalta, on olemassa ilmeinen pommitusuhka, joka kohdistuu sekä Viaporin puolustukseen yleensä että sen satamaan erityisesti. Vahvistamalla Hagalundin kartanon ja Otnäsin alueen asemiaan, valtaamalla siellä jalansijaa ja pystyttämällä sinne pattereita vihollinen kykenee pommittamaan satamaa ja Bredvikin lahtea ja saattaa vaaranalaisiksi linnoituksen rintamasuuntaiset rautatie- ja meriyhteydet. Tämän vuoksi on viipymättä otettava haltuun asemat, joita voidaan puolustaa, pahimmassa

tapauksessa vain jalkaväen- ja rynnäköntorjuntatykein, raskasta tykistöä sitä vastoin on sijoitettava Drumsöön ja Löv'öön. Aseman uuden osan aseistamiseksi ei ylipäänsä ole käytettävissä vapaita tykkeitä ja jos sellaisia ei voida osoittaa, silloin tämän rintamanosan aseistaminen voi käydä päinsä vain muiden asemien heikentämisellä. Katsoen äärimmäisen tärkeäksi linnoituksen puolustuksen ulottamisen nykyistä kauemaksi pyydän mahdollisimman pian vastausta . . . pidetäänkö välttämättömänä suunniteltua muutosta linnoittamisprojektiin ja, myönteisessä tapauksessa, mitä tykkeitä voidaan antaa linnoituksen käytettäväksi . . . toivottavasti ei vähemmän kuin 4—5 patteria".¹⁶

Pohjoisarmeijan esikunnassa Pihkovassa rintaman laajennusta ei vastustettu: "Ylipäällikkö, täydellisesti yhtyen Teidän mielipiteeseen mitä tulee linnoitustöiden edistämiseen vasemman sivustan puolustusvalmiutta silmällä pitäen, on käskenyt Teitä laadituttamaan selvityksen uusien asemien vaatimista työkustannuksista. Mitä tulee niiden aseistamiseen tykeillä, ei niitä tällä hetkellä ole; 1 1/2—2 kuukauden kuluttua on mahdollista saada Vladivostokista kymmenkunta raskasta tykkiä, lähinnä kuusituumaisia, jotka lähetetään Petrogradiin. Siihen saakka on tultava toimeen niillä tykeillä, joita linnoituksella itsellään on . . ."¹⁷

Maarintaman laajentamista seurasi sen jakaminen kahteen osaan, josta käsky annettiin kesäkuussa 1915. Osa II käsitti Vantaanjoen ja Puotilan lahden välisen alueen linnoitettuihin asemineen linjalla Pukimäki—Viikin Latokartano—Malmin kylä, Puotila ja Herttoniemi. Vantaanjoen länsipuoliset alueet linnoitettuihin asemineen linjalla Matinkylä—Gräsa (Olari)—Hagalund (Tapiola) — Alberga (Leppävaara) — Konala—Kärböle (Kaarela)—Pakila kuuluivat III rintamanosaan, mihin lisäksi luettiin osa Helsingin niemeä, Lauttasaari ja Miessaari.

Heinäkuun lopulla 1915 Helsinkiin saapuivat VI A:n ylipäällikkö kenr adj, jvkenr van der Flit ja kenr Palyitsin suorittaakseen maarintaman tarkastuksen. Tämä käy ilmi mm ev Walterin kirjeestä komendantille 11. 8. 1915, jossa hän saamansa käskyn johdosta esitti käsityksensä maarintaman asemien vahvistamisesta aiheutuvista kustannuksista. Vahvistuksien välttämättömyydestä olivat hänelle huomauttaneet komendantin lisäksi tarkastuksen suorittaneet kenraalit. Paštšenkon tiedetään myös vaatineen tukikohtien XI ja XII vahvistamista — nämä olivat itäisellä rintamanosalla — koska kk-asemat ja ampumahaudat eivät kestäneet "42 mm ja 6" tykkitululta räjähtävillä ammuksilla" silloisessa kun-

nossaan. Ne oli vahvistettava betonilla, tukikohdat yhdistettävä ampu-mahauoilla ja elimet kiskotettava.

Korjaukset määrättiin toimeenpantaviksi kiireellisesti. Lisäksi asetettiin komitea, kenrm Aleksejevskij puheenjohtajana, tehtävänä ”täyden-tävien toimenpiteiden esittäminen maarintamalla”. Ev Walter ei kuulu-nut komiteaan ja katsoi siksi olevan syytä esittää joistakin sen esityksistä eriävän mielipiteensä, kuten esim estelinjojen leventämisestä kaikkien tu-kikohtien edustalla. Hän huomautti, ettei leventäminen onnistu ellei uusi estelinja ole paikassa, missä sitä voidaan tulittaa. Estelinjojen välin tulee olla 8—10 sasenia eikä leventämistä voida tehdä sillä puolella, missä tu-kikohdat ovat, koska linjojen väliin tulee jättää tyhjää tilaa. Estelinjojen järjestely kokonaisuudessaan riippuu kuitenkin maastosta ja tulitusmah-dollisuuksista. Paras ratkaisu olisi rakentaa jatkuva estelinja, mutta se ei ole mahdollista, koska sitä ei joka kohdassa voisi tulittaa. Piikkilankaes-tettä oli vedetty myös Malmin hautausmaalle. Tukikohdan XIV siirtä-mistä 2. linjaan Walter ei hyväksynyt, koska siinä olevan kaponieerin, jota voitiin käyttää kk-asemana, merkitys lähellä oleville tykeille edellytti tukikohdan säilyttämistä 1. linjassa.

Tukikohtia oli heinäkuussa 1915 saatu rakennetuiksi 23 ja jokaista kohden tarvittiin kolme 20' valonheitintä, joiden tilaamista insinööri-päällikkö piti kiireellisenä tehtävänä.

Saksalaisten kenttälainnoitustöistä sotilasinsinöörit saivat kuva-aineis-toa ja tietoja VI A:n esikunnan kautta kesällä 1915. ”Saksalaiset käyttä-vät”, sanotaan kirjelmässä, ”kaikki mahdollisuudet lisätäkseen linnoi-tettujen asemien ulottuvuutta *syvyydessä*, rakentamalla *vähintään kaksi puolustuslinjaa*. Sitä paitsi he ovat omaksuneet tavan, ettei töitä asemien vahvistamiseksi koskaan katsota loppuunsuoritetuiksi . . .”

”Ensimmäinen linja on vastarinnan päälinja ja se on pidettävä hin-nalla millä hyvänsä . . . *Tämä puolustuslinja on tavallisesti kokoonpan-tu kahdesta tuliasealinjasta, joiden etäisyys toisistaan on 50—100 as-kelta*. Ensimmäinen linja miehitetään vain hyökkäysten edellä tai niiden torjumiseksi; hyökkäystä edeltävän tykistökeskityksen aikana ja muul-loinkin asemissa on vain tähystäjiä lujissa, suljettavissa suojissa, joista he puhelimitse ovat yhteydessä toiseen linjaan, jonka joukot miehittä-vät . . .”

”Ensimmäistä linjaa rakennettaessa päähuomio kiinnitetään siihen, että saadaan mahdollisimman edulliset toiminta- ja taisteluolosuhteet.

Toista linjaa varustettaessa on ensinnä rakennettava asemat, jotka suojaavat joukkoja raskaan tykistön tullelta. . . Erityistä huomiota ensi linjaa rakennettaessa kiinnitetään seuraaviin seikkoihin: Keinotekoiset esteet (erityyppiset lankaesteet), tähytyspaikat, poikittaistraverssit, erilaiset miehistösuojat ja aseet: konekiväärit, miinan- ja valonheittäjät. Niin ensimmäisessä kuin toisessa linjassakin on hirsistä rakennettuja asemia. Toinen puolustuslinja rakennetaan sellaiselle etäisyydelle ensimmäisestä, että vihollisen vallatessa viimeksi mainitun linjan, toiselta voidaan tulittaa sitä ilman että siitä aiheutuu vaaraa omille joukoille . . .”¹⁸

Syyskuun lopulla VI A:n esikunta antoi luvan kaataa metsää asemien edustalta 1 000 askeleen päähän. Kaadettu puumäärä oli laskettava eikä kaatoa saanut jatkaa 15. 1. 1916 jälkeen. Lokakuussa 1915 myös Itämeren laivaston komentajan apulainen, kontra-amiraali Grigorov puuttui metsänkaatokysymykseen. Hän myönsi, että ”ampuma-alan puhdistamisella tykistötulen etäisyydelle asti koko rintaman edustalla (ei kuitenkaan ennen kuin tulenavaus tulee kyseeseen) oli merkitystä jos ajateltiin tulen mahdollisimman suurta tarkkuutta”, mutta totesi samalla, ettei saanut jättää ottamatta huomioon asian puhtaasti taloudellista puolta: 200—400 neliövirstan laajuisen metsäalueen hävittäminen tuhoaisi täydellisesti paikallisen metsätalouden ja aiheuttaisi suunnattomat kulut. Lisäksi sotilaallisen toiminnan mahdollisuus Suomessa oli lähimpien kuukausien aikana varsin vähän todennäköistä, minkä vuoksi oli toivottavaa, että rajoituttaisiin vähimpään mahdolliseen töissä, jotka olivat välttämättömiä ja odotettaisiin, kunnes tilanne vaatii linnoitukselta täytätä sotilaallista valmiutta. Metsänhaaskauksen vähimmäismäärä oli kuitenkin välittömästi arvioitava, muu työ aina ampuma-alan täydelliseen raivaukseen asti oli tehtävä vasta kun oli saatu aikaan valmius merellä ja selvitetyiksi vihollisen mairinnousuaikheet ja -liikkeet selustassa. Vihollinen tarvitsee tähän ainakin puolitoista, kaksi kuukautta¹⁹.

Maarintamaa oli päätetty laajentaa tai pikemminkin oikaista itäisellä rintamanosalla, mikä tapahtui siten että tukikohdat I—IV siirrettiin ”Väster-Kullaan linjalle” (jolloin rakennettaviksi tulivat Mustavuoren, Länsimäen ja Rajakylän asemat). Linnoitustyöt pohjoisen rintamanosan 2. linjalla saatiin alkuun ja niitä jatkettiin läntisellä rintamanosalla sitä mukaa kuin aseistamiskomitea määräsi tukikohtien ja tykkiasemien paikat. Maarintaman komentajan, kenrm Pobojevskijn päiväkäskyssä 9. 8. 1915 kiitetään häntä itseään, kenrm Aleksejevskää, kahta rykmentinko-

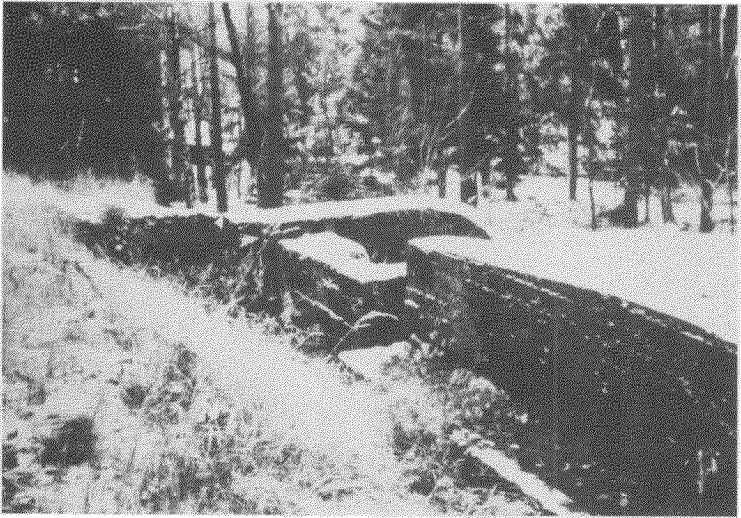
mentajaa, linnoituksen esikuntapäällikköä sekä evl Kovankoa ja Balzamia ”hyvin suoritetusta työstä maapuolustusrintaman aikaansaamiseksi”. Vuoden lopulla tapahtui virallisesti maarintaman jako itäiseen, pohjoiseen ja läntiseen osaan ja samalla otettiin käytäntöön maa- ja meririntama-nimet.

Maarintama vuosina 1916—1917. Etuvartioasemat

Tammikuussa 1916 ev Walter, joka vuoden lopulla ylennettiin kenraalimajuriksi, siirrettiin Viipurin linnoituksen insinöörien ja rakentajain päälliköksi ja hänen virkansa Viaporin linnoituksessa peri sotilasinsinööri, evl, ruhtinas Engalitšev, jolle oli uskottu pohjoisen ja läntisen rintamanosan linnoitustöiden johto. Walterin apulainen, sotilasinsinööri, ev Gluškov, joka oli palvellut Viaporissa jo ennen kapinaa 1906, komennettiin tammikuussa 1916 Tampereelle 42. armeijakunnan esikuntaan, jossa päänsinöörin, kenrm Rakintin johdolla oli ryhdytty muodostamaan kolmea rakentajapiiriä, ”Suomen valmistamiseksi sotavalmiuteen insinöörijoukkojen alaan kuuluvissa tehtävissä”. Gluškovista tuli ”selustan rakentajapiirin” päällikkö. Armeijakunnan komentajana oli tällöin kenrl Resin.

Kenrl Paštšenkons allekirjoittaman ja 29. 2./4. 3. 1916 päivätyn seikkaperäisen tilannetiedotuksen (”raportin”) mukaan — se oli osoitettu Itämeren laivaston komentajalle — maarintamalla oli 34 tukikohtaa niiden välisine ampumahautoineen ja tykistöasemineen. Jokainen linnoitetun I. linjan tukikohdista käsitti tarkk’ampuja-asemia jalkaväkeä varten ja miltei katkeamattoman taisteluhautaketjun. Tukikohdilla ja pattereilla oli yleensä riittävästi tulelta suojattuja betonisia tai muita vahvistettuja suojajapaikkoja, joita oli rakennettu myös ammuksia, viesti- ja teknillisiä välineitä varten. Etumaaston valaisemiseksi oli 14 sähköllä, 69 asetonilla ja 150 raakaöljyllä toimivaa valonheitintä, joiden lisäksi oli tilattu myös siirrettäviä, panssariautoihin asennettavia valonheittäjiä; näitä panssariautoja, jotka oli tarkoituksena aseistaa konekiväärein, voitiin käyttää vihollisen hyökkäysten torjumiseen. Tiedustelua ja tulenjohtoa varten oli pyydetty 15 vesitasoa.

Maarintaman komentajan käskyllä 1. 3. 1916 tuli voimaan tukikohdtien uusi numerointi. Itäisellä rintamanosalla, joka käsitti 13 virstaa puo-

Kk-asema ja ampumakorokkeella varustettua ampumahautaa tukikohdassa XXIV pohjoisella rintamaosalla. Kuva vuodelta 1980.

Machine gun position and portion of trench with firing platform in strongpoint XXIV of the northern front. Picture taken 1980.

lustuksen päälinjaa ja johon oli liitetty ”uudestaan rakennetut tukikohdat I—IV”, olivat tukikohdat V (ent XVII) ja VI (ent XVI) Mellunkylässä, VII (uusi tukikohta ”Malmin kylän luona”), VIII (ent XV), IX (uusi, ent XIV ja XV edessä), X—XIII (ent XIII, XII, XI ja XVIII) sekä XIV (varalla). Tukikohta IX oli Viikin Latokartanossa, X Ala-Maimilla, XI Malmin asemaseudulla, XII Tapaninkylässä ja XIII nyk Tammelundissa.

Pohjoisella rintamanosalla, 7.5 km puolustuksen päälinjaa, olivat seuraavat tukikohdat: XV (ent X) jossa kaksi alatukikohtaa (Tuomarin kylän kartano ja sen etelänp metsäalue), XVI (ent IX), jossa myös kaksi alatukikohtaa, Torpparinmäki ja Huvilamäki, XVII (ent VIII) Paloheinän pohjoisosassa, XVIII (ent VII) Paloheinän länsiosassa, XIX (ent VI) nyk Kannelmäessä, XX (ent V) länteen K-mäestä, entistä Malminkartanon aluetta. Tukikohdat XV—XX kuuluivat 1. linjaan, 2. linjalla olivat XXI (Patolassa; käskyyn on kirjoitettu ”Bemböle”), XXII Lepolassa Pakilan länsiosassa, XXIII ja XXIV kukkulan 20. 2. itä- ja länsiosassa

(nyk Pirkkola—Pohjois-Haaga). Tukikohdat XXV ja XXVI olivat varalla, numeron XXV sai sittemmin Kårbölessä (Kaarelassa), sijaitseva Håkansbergin tukikohta.

Läntisellä rintamanosalla, 13 virstaa puolustuksen päälinjaa, olivat tukikohdat XXVII ja XXVII a (ent IV) Konalassa ja XXVIII (ent III) Leppävaaran Vallikalliolla, XXIX (ent II b) Leppävaarassa (Graninmäellä ja läheisellä kalliolla Turuntien pohjoispuolella), XXX ja XXX a (ent II) Frisbackassa ja sen ja rautatien välisellä kummulla), XXXI ja XXXI a (ent I) Laajalahdessa (kaksi kalliotukikohtaa nyk Turunväylän ja Turvesuontien välillä), XXXII ja XXXII a Mankkaan kylässä; XXXIII Hagalundissa (Tapiola, Suvikumpu), XXXIV Westendissä. Tukikohta XXXV oli Talin kylässä (Pajamäki), XXXVI kukkulalla 20. 3. (Ruukinrannassa) ja XXXVII Otaniemessä, lähellä Lehtisaareen johtavaa ”uivaa siltaa”.

Lohkojako oli tehty siten, että itäisen rintamanosan oikeanpuoleinen lohko ulottui Östersundomin kylästä Väster-Kullaan, keskilohko Väster-Kullaasta kukkulalle 24. 8. ja viertotielle Helsinki-Henriksdal—Porvoo, vasen lohko kukkulalta 24. 8. Vantaanjoelle. Pohjoisen rintamanosan oikea lohko ulottui Vantaanjoelta suolle kukkulan 18. 5. länsipuolella, keskilohko mainitulta suolta kukkulalle 14 ja Kårbölen tien varrella olevalle ”punaiselle vajalle”, vasen lohko kukkulalta 14 ”nimeämättömälle joelle” (= Mätäjoki, Rutiä), ”joka virtaa Kårbölen ja Sockenbackan välillä”. Mätäjoen oikeasta rannasta alkoi läntisen rintamanosan oikeanpuoleinen lohko ulottuen Graninmäelle Leppävaarassa, keskilohko sieltä Mankkaan kylän itäpuoliselle kukkulalle (Kiiltokalliolle?) ja vasen lohko tältä kukkulalta Sanduddin niemeen.

Toukokuun lopulla 1916 irroitettiin vielä 500 sotilasta linnoitustöihin, mutta se ei riittänyt. Heinäkuussa Engalitšev ilmoitti komendantille, että työvoimavajaus Leppävaarassa oli 500 miestä ja hän katsoi tarvitsevänsä ”ei vähemmän kuin 1 500 miestä Hagalundiin ja 1 300 miestä Albergaan”. Asia siirrettiin kenraalikuvernöörinviraston hoidettavaksi, jolloin sovellettiin pakkotilausmenetelmää. Uudenmaan läänin kuvernööri ilmoitti jo 29. 6. hankkineensa 3 000 miestä ja 12 kuorma-autoa, Hämeen läänistä otettiin 600 ajomiestä ja Mikkelin läänin kuvernööri ilmoitti 12. 7, että hän oli kenraalikuvernöörin käskyn johdosta määrännyt Heinolan kihlakunnan kruununvoudin hankkimaan 400 ajomiestä. Kuukauden kuluttua vaadittiin Mikkelin läänistä vielä 100 miestä hevosiin.²⁰

Linnoitustöiden tukikohdan XX alueella mainitaan alkaneen 3. 6. 1916, aluksi yhden kymmenikän ja 58 miehen voimin. Tukikohdassa XXI kerrotaan 81 m² kasarmin betonivalun kestäneen kaksi ja puoli päivää, miehiä oli 10 ja työ nähtävästi annettu urakalle. Betonia oli alettu linnoitustöissä käyttää entistä enemmän. Helmikuussa 1916 sotateknillisen päähallinnon päällikkö, kenrl Mileant oli tiedottanut virastonsa ”šurmaalissa”, että vain Viipurin ja Viaporin linnoituksissa saatiin käyttää Portland-kuonasementtiä, jota Sudakovin tehdas valmisti. Tätä sementtiä oli käytettävä pääasiassa rakenteissa, joiden ei arveltu joutuvan tulituksen kohteeksi, mutta myös ampumahautojen ja miehistösuojien yms seinien lujittamiseen. Ev Walterin em huomautuksista käy ilmi, että lohkokivimuurausta oli paikoin vahvistettu sementillä. Siellä, missä rintasuojia, valonheittäjiä ym paikkoja oli suojattu tai peitetty hiekkasäkeillä, tapahtui sementtikerroksen romahtamista hiekkasäkkien vettymisen seurauksena. Syksyllä 1916 aseistamiskomitea päätti, että oli rakennettava ”vahvistettuja betonisia suojahuoneita puolustuksen osien päälliköille ja heidän esikunnilleen”: Itäisellä rintamanosalla lähelle kukkulaa 25, patterille no 65 (Myllypurossa), jossa oli täysin uudistettu puhelinkeskus, pohjoisella rintamanosalla tukikohtaan XXIII ja läntisellä Talin puhelinkeskuksen läheisyyteen.²¹ Aseistamiskomitean kokouksessa 20. joulukuuta 1916 asialistalla oli kysymys panssarikuvuilla varustettujen komentopaikkojen rakentamisesta maarintamalle ja betonisista kaponieereista. Jo marraskuussa komitea oli päättänyt ”entistä vahvempien betonisten miehistösuojien” rakentamisesta. Helmikuun alussa 1917 tehtiin päätös maarintamalle hankittavista tähystyspaikkojen panssarikuvuista. Tähystys- eli tarkkailuasemat sijaitsivat kukkulalla 25 Mellunkylässä, Oulunkylässä, Leppävaarassa ja Hagalundissa ja ne oli aseistettu itkonekiväärein. Tarkkailuasemien perustamisesta oli päätetty elokuussa 1916. Missä määrin yllämainitut päätökset saatiin toteutetuiksi on vaikeata todeta.

Etuvariantolinja. — Etuosastojen asemien sijoituksista oli päätetty seuraavaa: 1) Espoonlahden pohjoisen perukan ja Nuuksion Pitkäjärven eteläisen pohjukan välillä sijaitseva asema oli kaikkien teiden risteyksessä, jotka lännestä johtivat linnoitukseen. Sen sivustat oli turvattu saarrostukselta ja etumaasto oli otollista kivääri- ja tykkitulen kannalta-metsää oli kaadettava jonkin verran. Asema oli tarkoitettu neljälle pataljoonalle, so prikaatille jalkaväkeä tukeaan kevyttä ja raskasta tykistöä

sekä konekiväärejä. 2) Koilliseen Luukin järvestä ja itään Lahnuksen kylästä ja edelleen kukkulalle 37.9 ulottui toisen etuvartioaseman alue rintamasuunta pohjoisesta etelään. Kukkula hallitsi voimakkaasti maastoa luoteis-, länsi- ja lounaissuunnilla. Asema oli tarkoitettu puolipataljoonalle, jolla oli kaksi tykkiä. 3) Mustajoen oikealle rannalle, sen ja Vantaanjoen yhtymäkohtaan Luhtamäen kylän eteläpuolelle oli valittu kolmannen etuvartioaseman paikka. Se sulki Raumalle ja Poriin vievän päätien ja sijaitsi kukkuloilla 30.7 ja 32, jotka hallitsivat maastoa ja joilta aukenivat hyvät näköalat tähystystä, kivääri- ja tykistötulen suuntaamista varten. Rintaman editse virtasi joki, oikea sivusta nojasi jokeen ja suohon, vasen jokeen. Kukkula 30.7 oli edestä jyrkkä, takaa se luisui matalaksi. Rintaman edessä oli kolme siltaa, jotka voitiin saada voimakkaan tulen alaisiksi. Tätä etuvartioasemaa pidettiin parhaana ja sen miehitykseen tarvittiin rykmentti ja yksi pataljoona jalkaväkeä 4) Luhtamäen asemalla oli yhteys Linnan asemaan kukkulalla 32.5 ja siitä itään aina Hapulaan saakka. Miehityksenä oli yksi patajoona 5) Kukulalle 34 länteen Myllykylästä oli aiottu sijoittaa viides etuvartioasema, sillä odotettiin yhden viholliskolonnan etenevän kylätietä Ruotsinkylästä päin. Miehityksenä yksi patajoona jalkaväkeä ja tykistöä 6) Hämeenkylässä olevan etuvartioaseman miehistöksi tarvittiin niinkään pataljoona jalkaväkeä, samoin 7) Korsossa olevan etuvartioaseman miehitystä varten; aseman sijoituspaikaksi oli valittu kukkula 26.7. Viimeinen etuvartioasema oli Sipoossa, vahvuus 1—2 pataljoonaa ja tykistöä. Kaikki etuvartioasemat oli tarkoituksena suojata "keinotekoisin luonnonestein" ja niiden edustalta oli raivattava ampuma-alaa aina yhden virstan etäisyydelle saakka. Muutamiin asemiin oli suunniteltu siirrettäväksi raskasta tykistöä, joiden asemat oli hyvissä ajoin valmisteltava.

Eräs sotilasinsinööri oli saanut tehtäväkseen tutkia oliko nimenomaan Luhtamäen etuvartioasemaa mahdollista varustaa kenttälinnoituksin. Hän laati seikkaperäisen kirjallisen "maarintaman pohjoisosan etummaisten asemien linnoittamissuunnitelman", jossa asettui kannattamaan tavanomaista linnoittamista halvempia ratkaisuja, mm korvaamalla kasarmit, korsut, ammuskomerot yms räjäyttämällä tehdyillä suojuilla, jotka jätettäisiin viimeistelemättä, käyttämällä ampumahaudoissa riukupäälystystä ja rakentamalla kaponieerit, miehistösuoijat ja tukikohdat pehmeään maaperään kaksinkertaisin hirsisalvoksin päällysteenä maata ja kiviä vuorotellen, jättämällä konekivääriasemat joko avonai-

siksi tai varustamalla ne kevein puukatoksin ja suojakilvin. Hän laski Luhtamäen asemassa tarvittavan kahdeksan pataljoonaa jalkaväkeä, yhtä komppaniaa kohti tavanomaiset 300 sasēnia taisteluhautaa, 10 avointa miehistösuoja, kuusi kk-pesäkettä ja neljä tähystyspaikkaa, yhtä pataljoonaa kohti 300 m³ tunnelikasarmin siihen liittyvine yhdys- ym hautoineen. Kokonaiskustannukset olivat 4 milj Smk, puolitoistakertaisen hinnannousun johdosta lähes 5 milj mk.²²

Pääpuolustuslinjallakin oli nähtävästi jossakin määrin jouduttu turvautumaan kustannuksia säästäviin menetelmiin päätellen räjäyttämällä tehtyjen asemien lukuisuudesta, avoimista ampuma-asemista ja miehistösuojusta yms.

Maarintaman tykistö vuosina 1914—1917

VI A:n esikuntapäällikön ohjeissa 6. 12. 1914 annettiin myös tykistöä koskevia määräyksiä. Linnoitustykistöstä käskettiin siirtää maarintamalle mahdollisimman monta tykkiä, ensi sijassa raskaita tykkeitä, pattereille 1—20 ja Lauttasaareen. Maarintaman ryhmä Pakilan aseistusta oli vahvistettava neljällä 11'' rannikkotykillä, jotka oli irroitettava meririntaman sisemmältä linjalta. Kenttätykeistä oli maarintamalle anfiladaiskuja varten siirrettävä 24 tykkiä ja kuusi kenttämörssäriä, jotka kuului- vat siirrettävään tykistöreserviin.

Nähtävästi jo lokakuussa 1914 alettiin rakentaa uuden puolustuslinjan ensimmäisiä tykkiasemia; paikkaa ei mainita, vain tykit: neljä 6'' 190 puudan tykkiä ja kaksi 48. linjan "merihaupitsia". Viimeksi mainitut olivat japanilaisia haupitseja, kal. 12.19 cm. Joulukuussa 1914 ryhdyttiin kaivamaan peruskuoppia kahden nelitykkisen 9'' patterin tykeille, jotka oli varustettava korkeilla Durlacherin laveteilla, minkä vuoksi alustat oli tehtävä betonista. Paikkaa ei nytkään mainita, mutta vain Malmi ja Pakila tulevat kysymykseen tässä vaiheessa. Neljä tykkiä, joiden tuli vahvistaa ryhmä Pakilan aseistusta saattoivat kuulua näille pattereille, sillä Myllypuron 4/11'' patteri (no 65) oli kovin kaukana ja sen rakentaminen aloitettiin vasta toukokuussa 1915. Kesäkuussa samana vuonna peruskuopat oli saatu kaivetuiksi "toista patteria varten alueella 5 Malmin—Puotinkylän välillä" ja ao sotilasinsinööri kiirehti Durlacherin lavetin osia kahta tykkiperustaa varten ja muiden tykkiasemien pii-

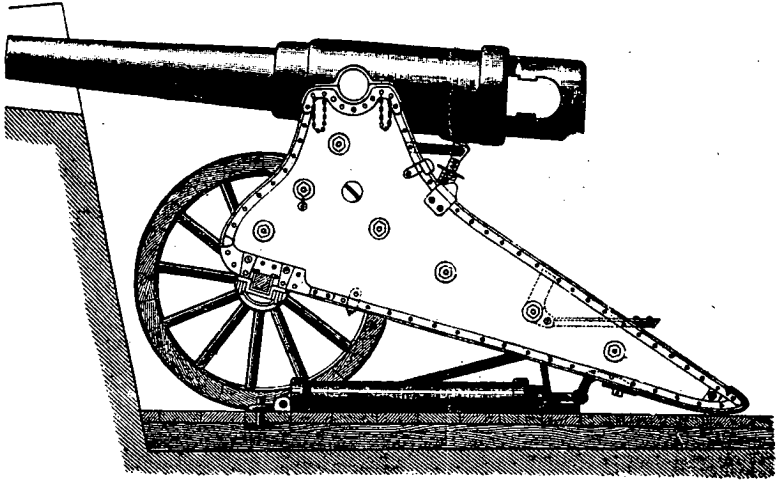
rustuksia. ”Toisella patterilla” tarkoitetaan nähtävästi kaksitykkistä Canet-patteria (no 63), sillä alue V sijaitsi Mellunkylässä.

Aseistamiskomitean toukokuun-kokouksessa 1915 päätettiin myös patterin no 20 paikasta. Tämän numeron saaneen patterin paikaksi mainitaan kukkula 25.3 lähellä Puotilan kartanoa, joten se todennäköisesti on 6/6''-kenttämörssäripatteri (sitemmin no 61). Niinikään valittiin paikka 4/9'' mörssäripatterille ”toisella puolustuslinjalla” (tarkoitane pohjoisen rintamanosan patteria no 93), vahvistettiin U-patterin (4/6'' 120 puudan) sijainti Malmilla (no 77) sekä T-patterin paikka lähellä Malmin hautausmaata (4/42. linjan patteri). Patterin no 86 mainitaan olleen Lepölässä, Pakilassa sijaitsi myös patteri no 71, jonka tykkien perustaa mataloitettiin 1917, jotta rintasuoja saataisiin korkeaksi. Läheskään kaikista pattereista ei löydy tietoja, joten niiden sijoituksista ei ole täyttä varmuutta.²³

”Maarintaman tykistölinjan” mainitaan keväällä 1915 käsittäneen erilliset patterit Miessaaressa ja Lauttasaaressa sekä seuraavat patteriryhmät: III tykistöpuolustuksen osan 1. patteriryhmä eli patterit 1—4 (joista 1. ja 2. patteri Bergansin taloryhmän lähellä, patterit 3 ja 4 Mäkkylässä ja patteri A Leppävaaran aseman lähellä), 2. patteriryhmä eli patterit 5—8 (Pitäjänmäen—Pasilan välisen tien pohjoispuolella) ja 3. patteriryhmän eli patterit 9—11 (Pakilassa). Tykistöpuolustuksen IV osa käsitti 4. patteriryhmän eli patterit 12—15 (Malmi, Pukinmäki, Viikin Latokartano) ja 5. patteriryhmän eli patterit 16—20 (Myllypuro, Puotila). Hagalundissa oli paikat valittu kolmelle patterille.²⁴ Tämä ryhmitys ei jäänyt lopulliseksi, sillä 1. tammikuuta 1916 mennessä patteriryhmiä oli itäisellä rintamanosalla neljä (I—IV), kahdessa viisi, muissa neljä patteria, pohjoisella rintamanosalla kolme (V—VIII), joista kaikilla viisi patteria ja läntisellä rintamanosalla kolme (VIII—X), joista kahdessa viisi, yhdessä kuusi patteria.

Tykistökomentajan (v:sta 1916 tykistöpäällikön), kenrm Aleksejevskin allekirjoittaman, 1. 6. 1916 päivätyn luettelon mukaan maarintaman tykistön kokoonpano oli seuraava:

Kahdeksan patteria 6'' Canet-tykkeitä (yksi 3-tykkinen) eli 17 tykkiä, 12 patteria 6'' 190 puudan rannikkotykkeitä (yksi 6-tykkinen) eli 50 tykkiä, viisi patteria 6'' 190 puudan piirityskanuunoita eli 20 kanuunaa, yhdeksän patteria 6'' 120 puudan piirityskanuunoita (yksi 6-tykkinen) eli 38 kanuunaa, yksi patteri 6'' kenttämörssäreitä eli kuusi mörssäriä, kaksi

Kuuden tuuman 190 puudan linnoitus- & piirityskanuuna m/1877. Maarintamalla viisi patteria, 20 tykkiä. Budajevskij, Kurs artillerii.

Six inch 190 pud fortress and siege cannon m/1877. On the mainland front five batteries, 20 guns.

patteria 11'' rannikomörssäreitä eli 8 mörssäriä, viisi patteria 9'' rannikomörssäreitä eli 20 mörssäriä, kolme patteria 9'' rannikotykkejä eli 12 tykkiä, kaksi patteria 48. linjan hauptseja (toisessa neljä, toisessa kolme tykkiä) eli seitsemän tykkiä, kaksi patteria 42. linjan kanuunoita eli kahdeksan kanuunaa, mikä teki yhteensä 49 patteria eli 186 tykkiä.

Raskaan tykistön reservi maarintamalla käsitti kaksi patteria 6'' 190 puudan tykkejä (8), yhdeksän patteria 6'' 120 puudan kanuunoita (36) ja neljä patteria 42. linjan tykkejä (18) eli yhteensä 15 patteria ja 62 tykkiä. Siirrettävä kevyt reservi oli koottu yhdestä patterista 6'' kenttä-mörssäreitä (6), yhdestä patterista japanilaisia hauptseja (5) ja kolmesta patterista 3'' kenttätykkejä (18) eli yhteensä viisi patteria ja 29 tykkiä. Rynnäköntorjuntatykkejä maarintamalla oli 56, kaponieeritykkejä 1. puolustuslinjalla 58, näistä 34 57 mm tykkejä, 2. puolustuslinjalla kaponieeritykkeinä olivat kenttätykit, 18 kpl. Reserviin kuului 30 kpl patterikanuunoita. Tykkien koko määrä maarintamalla oli 443, mitä tykistö-päällikkö ei pitänyt läheskään riittävänä. Helmikuussa 1917 aseistamis-

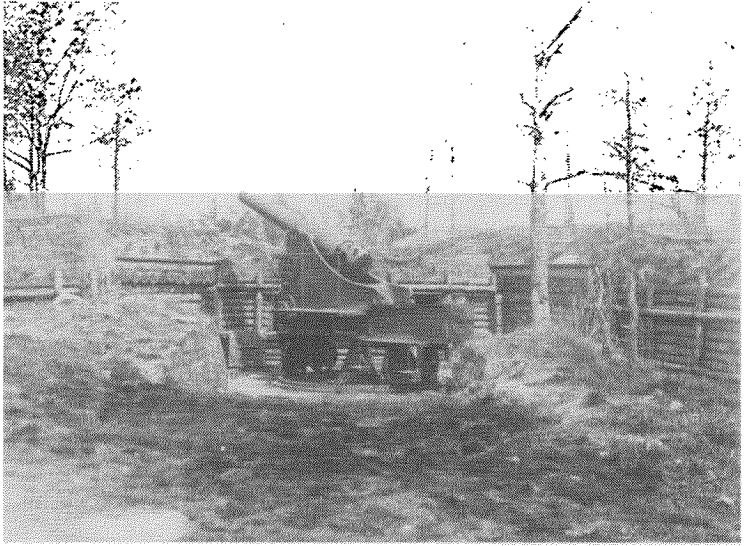
komitea tilasi amiraliteetin laivanrakennustehtaalta lisää 57 mm tykkeitä — 10 kpl. Alustat näille tykeille päätettiin teettää betonista, kaponieeritykeille puusta. Kone- & Siltarakennus Oy:ltä oli tilattu 50 ”pomminheittäjää”, joiden ammuksot valmistettiin Viaporissa. Konekiväärien luku maarintamalla oli 1. 6. 1916 vain 60, käsikranaatteja oli 40 000 kpl (Pastsénkon raportin mukaan). Jokaisella patterilla oli ruutikellari, jossa säilytettiin 1/3 ammuksista. Päävarastot olivat Edesvikissä ja selustan tunneliruutikellareissa.

Mainittakoon, että aseistamiskomitean kokouksessa 19. 9. 1916 asialistalla oli esitys 12' patterin pystyttämistä Munkkiniemeen, mutta tästä suunnitelmasta ei ole löytynyt tarkempia tietoja.

Suurin osa tykkiasemia on hävinnyt asutuksen levitessä, moottoritymteitä rakennettaessa ja luonto on myös tehnyt parhaansa; asemien sijainnin määrittelyssä on näin ollen suuria vaikeuksia. Seuraava luettelo sisältää eri tykkiryhmät ja niiden patterien likimääräiset sijainnit. Itäisen rintamanosan I. tykkiryhmä käsitti patterit 61 (6/6' M, Puotilasta Vuosaaren pohjoisosaan siirrettynä), 62 (4/6' 190 p., sek in Vuosaaren pohjoisosassa), 63 (2/6' C, Rekitien varrella), 64 (4/6' 190 p., nyk Vesalessa). Itäisen rintamanosan II tykkiryhmä: Patterit 65 (4/11' M, Myllypuron urheilupuisto), 66 (4/6' 190 p., patterin 64 lähellä), 67 (3/48. linjan H, Kontulassa), 68 (4/6' 190 p., no 67:n lähellä), 69 (4/6' 120 p., no 68:sta länteen), Itäisen rintamanosan III tykkiryhmä: Patterit 70 (2/6' C, Kivikko—Kontula), 71 (4/6' 190 p., Kivikossa), 72 (4/6' 190 p., hautausmaan koillisp) 73 (4/42. linjan kanuunaa, Viikin Laokartanossa), 74 (4/6' 190 p., no 73:n lähellä).

Itäisen rintamanosan IV tykkiryhmä: Patterit 75 (4/9' M., Pihlajamäellä), 76 (2/6' C., Pukinmäellä) 77 (4/6' 120 p., Malmin ja Pukinmäen välillä), 78 (4/9' M., Vantaanjoen varrella, nyk Pukinmäenkaari).

Pohjoisen rintamanosan V tykkiryhmä: Patterit 81 (4/9', Patolassa), 82 (4/9' M, Mikkolantien varrella, lähellä ed) 83 (2/6' C., Itä-Pakilassa), 84 (4/6' 120 p., Paloheinässä), 85 (4/6' 190 p., Itä-Pakilassa). Pohjoisen rintamanosan VI tykkiryhmä: Patterit 86 (4/6' 120 p., Pakilan puistossa), 87 (4/6' 190 p., Länsi-Pakilassa), 88 (2/6' C., Pakilan ja Pirkkolan välillä), 89 (4/6' 190 p., Keskuspuistossa), 90 (4/48. linjan H., Maununnevas sa). Pohjoisen rintamanosan VII tykkiryhmä: Patterit 91 (4/6' 190 p., Maununnevas sa), 92 (4/6' 120 p.,

Kuuden tuuman 190 puudan rannikkokanuuna Durlacherin lavetilla (a.s. 360°). Maarintamalla 12 patteria, yhdessä kuusi, muissa neljä tykkiä. Kantama 8.8 km, tulinopeus 1 l/min. Kuva keväältä 1918. Sotamuseo.

Six inch 190 pud coastal cannon on Durlacher cradle (360°C). On the mainland front 12 batteries, one with six, the others with four guns. Range 8.8 km, rate 1 round/min. Picture from spring 1918.

Pohjois-Haagassa), 93 (4/9' M., Pohjois-Haagassa), 94 (4/6' 190 p., Lassilassa), 95 (4/6' 190 p., P-Haagan puh. keskuksen eteläp)

Läntisen rintamanosan VIII tykkiryhmä: Patterit 101 (4/120 p., Reimarlassa), 102 (2/6' C., Mäkkylässä), 103 (4/6' 190 p., Mäkkylässä, Sotaleskentien varrella), 104 (4/11' M., Vallikallion- ja Närhentien risteys), 105 (4/42. linjan K., Perkkää). Läntisen rintamanosan IX tykkiryhmä: Patterit 106 (4/6' 190 p., Perkkää), 107 (4/9' M., Perkkää, länt moottoritie), 108 (2/6' C., Laajalahdessa, Hagalundintien varrella), 109 (4/6' 190 p., Pohjois-Tapiolassa), 110 (4/6' 190 p., Visämäessä). Läntisen rintamanosan X tykkiryhmä: Patterit 111 (4/6' 120 p., Pohjois-Tapiolassa), 112 (4/9' M., Kaupinkalliolla), 113 (4/6' 120 p., Tuulimäessä), 114 (3/6' C., Länsiväylän varrella, Hakamaantie), 115

(6/6" 190 p., Miessaarella), 116 (4/9" K., Lauttasaaren Vaskiniemessä).

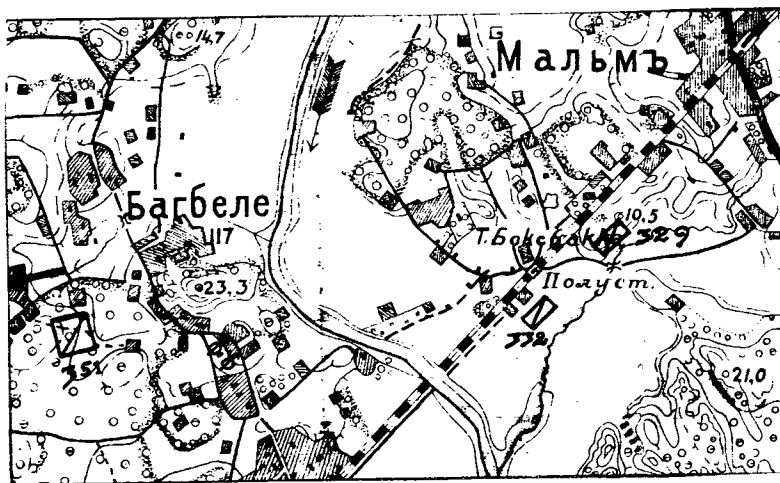
Viikin Latokartanossa oli varikko, jossa säilytettiin reservissä olevia tykkejä, Hagalundissa oli toinen samanlainen parakkivarikko.

Linnoitusvahvuuteen kuuluvat ym joukot vuosina 1914—1917

Vuonna 1905 Viaporin linnoitustykistössä oli kaksi pataljoonaa, kompanioita kymmenen. Vasta 1914 pataljoonia oli kolme ja komppanioita 12. Kesäkuussa 1916 muodostettiin 2. Viaporin linnoitustykistörykmentti, siinäkin kolme pataljoonaa, kussakin neljä komppaniaa. Samana päivänä — 16. 6. — kun perustamiskäsky annettiin, perustettiin uudelleen, uusin määrävahvuuksin ja laajennettuna molemmille rykmenteille yhteinen varikko-osasto. Sillä oli hallinnon lisäksi useita erikoiskomppanioita ja työpajoja. Asetoimiston alaisia olivat tykistön työpajat, ampumatarviketoimiston alaisia 1. ja 2. laboratorion komppania. Tykistö-, materiaali- ja kuljetusasioita varten olivat omat toimistonsa, viimeksi mainitun alaisena merikomppania. Sähköteknillisen toimiston käytettävissä oli kaksi komppaniaa sekä työpaja, viestitoimiston alaisia olivat kaksi viestikomppaniaa ja puhelinkorjaamo, taloushuoltoa varten oli taloustoimisto. Uuden linnoitustykistörykmentin komentajaksi nimitettiin 9. 1. 1916 ev N Fedorenko, siirrettynä itärintamalta, jossa hän oli toiminut 11. Raskaan kenttätykistöprikaatin komentajana. Varikon päällikkönä oli toukokuusta 1915 ev W Feofanovitš.

Miinakomennuskunta vahvistui vuosisadan alkuun mennessä komppaniaksi ja 1915 pataljoonaksi. Vuonna 1911 linnoitusvahvuuteen lisättiin 3. Ilmapurjehduskomppania (vir 3. Opetusilmapurjehdusvarikko), joka oli merihallinnon alainen ja kuului teknillisiin joukkoihin. Linnoitusvahvuuteen kuului vanhastaan jalkaväkirykmentti, sen lisäksi oli siihen kuulumatonta jalkaväkeä säännöllisesti. Vielä 1915 Santahaminassa majaili 197. Ljesnajan jv-rykmentti.

Sotaan viedyn 22. armeijakunnan tilalle Suomeen saapui kaksi diviisioonaa, mutta ne poistuivat jo vuoden 1914 lopulla, jolloin maahan jäi vain nostoväkijoukkoja. Nostoväki käsitti vahvimmillaan 14 drušinaa, jotka luettiin linnoitusjoukkoihin kuuluviksi; Viaporin linnoituksen alaisina näistä olivat 322. Novgorodin, 330. Šotlindskin, 332. ja 333.

332. Tverin ja 329. sekä 351. liivinmaalaisen drušinan sijoituspaikat Pukinmäellä ja Pakilassa 1915. 330. Šotlindskin drušina oli majoitettu Pitäjänmäelle.

The deployment of the 332nd Tver and 329th and 351 Livonia Druzhinas in Pukinmäki and Pakila in 1915. The 330th Shotlindsky Druzhina was quartered at Pitäjänmäki.

Tverin sekä 329. ja 351. liivinmaalainen drušina. Syyskuun 23. p:nä 1914 muodostettiin 10. Nostoväen AK, johon kuuluivat kaikki Suomeen sijoitetut kenttä-, nostoväki-, rajavartiosto- ja etappijoukko-osastot linnoitusten varusväkeä lukuunottamatta. Viaporin linnoitukselle alistetusta 62. nostoväen prikaatista muodostettiin kesäkuussa 1915 — jolloin 42. armeijakunta syntyi — kaksi jalkaväkirykmenttiä, 427. Zubtsovskin ja 428. Staritskin, jotka kuuluivat 107. divisioonaan, jonka 2. prikaati oli Viaporin linnoituksen käytettävissä. JR 427:n esikunta ja kk-komennuskunta majoittuivat Kaartinkasarmiin, I P Uudenmaan ja II P Turun kasarmiin. JR 428:n esikunta, kk-komennuskunta ja I P olivat Santahaminassa, tied komppania Herttoniemessä, muutamia komppanioita meririntamalla, maarintamalla JR 427 oli toisella, JR 428 kolmannella rintamosalla. Maarintaman esikunta oli keskuslinnoituksessa. Viapori—Helsingin varuskunnssa mainitaan olleen vain nämä kaksi jalkaväenrykmenttiä kevääseen 1916, ”jolloin sinne saapui 116. divisioona (jalkaväki-

rykmentit 461, 463 ja 464)”²⁵ Asianlaita todellisuudessa oli niin, että JR 427 muuttui maaliskuussa 1916 JR 461:ksi ja JR 428 JR 462:ksi, mutta uudelleen muodostetut rykmentit, 463. Krasnoholmskin ja 464. Seligerskin, säilyttivät numeronsa. Kyseessä oli uuden divisioonan, 116:n muodostaminen (vaikka käytetäänkin nimitystä ”uudelleen muodostettu 116. divisioona”). Kaikki nämä neljä rykmenttiä olivat maarintamalla syksyyn saakka, silloin 116. divisioona mainitaan hajoamistilassa Pohjoisarmeijassa. Sen tilalle Suomeen sanotaan saapuneen 128. divisioonan, mutta itse asiassa tämä yhtymä muodostettiin Viaporissa Itämeren laivaston komentajan käskyllä marraskuussa 1916.

Elokuussa 1916 muodostettiin ”Itämeren maarintamaosasto”, jonka monista joukoista ja erikoisosastoista mainittakoon tässä vain 116. divisioona, merilinnoutuksen maarintamajoukot ja Viaporista 2. linnoitustykistörykmentti. Yhtymän komentajana oli kenrmi Gerua, jota 1917 seurasi kenrmi Henriksson.

Syyskuun 19. p:nä 1916 Viaporiin saapui Vladivostokin linnoituksen miinapataljoona ja kuukautta myöhemmin Viipurin linnoituksen I. jalkaväkirykmentin I P (12 ups, 753 miestä) ja 3. rykmentin II P (9. ups, 825 miestä). Lokakuun 21. p:nä saapuivat Kronstadtin I. jalkaväkirykmentin I P (9 ups, 808 miestä) ja 2. rykmentin I P (11 ups, lääkäri ja 804 miestä). Kun 128. divisioonaa perustettiin, muodosti Viipurin linnoituksen I/JR 1 yhden JR 509:n pataljoonan, Kronstadtin linnoituksen I/JR 1 yhden JR 510:n eli Volhovskin rykmentin pataljoonan, Viipurin linnoituksen II/JR 3 yhden JR 511:n pataljoonan ja Kronstadtin linnoituksen I/JR 2 yhden JR 512:n pataljoonan. Varuskuntaan oli saapunut myös JR 428 eli Lodeinopolen rykmentti. Kenrmi Tihonovskij Dvinan sotilaspiirin reservistä nimitettiin 128. D:n komentajaksi ja maarintaman komentajaksi kenrmi Pobojevskijn jälkeen — hän oli kuollut heinäkuussa 1916 — tuli JR 509:n komentaja ev Timonov.

Tarkoituksena oli, että nostoväestä muodostetut rykmentit liitettiin yleiseen reserviin vahvistusten saavuttua. Maarintaman I. linnoitetun linjan miehittämiseksi tarvittiin kenrli Paštšenkön arvion mukaan 29 pataljoonaa jalkaväkeä, 2. linjaa varten 10 1/2 pataljoonaa. Tämän ns linnoituksen vartioston vahvuus merkitsi virstan leveyttä kohti pataljoonaa, kun normit edellyttivät rykmenttiä. Kaikkiaan maarintamalla laskettiin tarvittavan 54 pataljoonaa jalkaväkeä, merintama ml 69 pataljoonaa eli viisi divisioonaa. Täydennysten odotettiin saapuvan täydessä

sotakokoonpanossa tykistörikaateineen ja toisen linjan kuormastoi-
neen.

Tilanne linnoituksessa vallankumouksen jälkeen

Helmikuun vallankumouksen välittömiä seurauksia olivat mm väkival-
taisuudet tiettyjä upseereita kohtaan, nimenomaan 3.—5. 3. 1917²⁶. Vä-
liaikaisen hallituksen nimityspolitiikasta sikäli kuin se koski Itämeren
laivaston esikuntaa johtui, että myös Viaporissa kiirehdyttiin ”virkateh-
tävissä toimivien henkilöiden” korvaamista uusilla ”armeijan demokra-
tisoinnin” nimissä. Heinäkuussa 1917 ”armeijan, laivaston ja Viaporin
sataman työläisten edustajain toimeenpaneva komitea” yritti saattaa
eräitä linnoitustykistön vanhimpia upseereita vastuuseen osallisuudesta
v:n 1906 Viaporin kapinan kükistämiseen, mutta aluekomitean puhemie-
histö käski vapauttaa heidät, mitä myös tykistön päällikkö oli vaatinut.
Tämä on eräs todiste siitä, että valta oli siirtynyt komiteoille, sotilas- ja
työmieheneuvostoille. Liiasta politikoinnista oli kuitenkin seurauksena,
että kuri alkoi höltyä, omavaltaisuudet ja riveistä poistumiset lisääntyä,
mikä yleistyi kun vanhimpien ikäluokkien kotiuttamiset alkoivat.

Maarintaman komentajalle oli alistettu myös rykmentin vahvuinen
Lappohjan varusväki, joka oli tehnyt kenttälinnoitustöitä saaristoase-
massa. Sen tehtävänä oli vihollisen viivyttäminen, mikäli maihinnousu
tapahtuisi Hangossa, ja vetäytyminen taistellen Viaporin linnoituksen
alueelle. Loppukesällä 1917 saksalaiset valtasivat Saarenmaan ja Hiiden-
maan ja operaatioiden ulottamista Suomenkin rannikoille odotettiin.
Linnoitustykistön päällikkö kehotti komendanttia, ev Kovankoa, hanki-
timaan maarintaman joukoille (1456 kpl) keveitä ranskalaisia koneki-
väärejä (m/Chauchat, kal 8 mm, tulinopeus 300 l/m), joista mm Verdu-
nin taistelussa oli saatu hyviä kokemuksia. Yhden tällaisen konekiväärin
väitettiin vastaavan kahtakymmentä sotilasta.

Maarintamalla jatkettiin jo maihinnousuvaarankin vuoksi linnoitus-
töitä koko vuoden 1917, itäisellä rintamanosalla viimeinen työpäivä
näyttää olleen 15. 2. 1918. Brest-Litowskissa käydyt aseleponeuvottelut
päätyivät vihdoin sopimukseen 3. 12. 1917 ja 20. 12. annetulla käskyllä
todettiin, ettei ”tällä hetkellä voida odottaa sotilaallista toimintaa Via-
porin linnoituksen alueella”²⁷ Syksyllä oli 128. D siirretty pois Suomesta

ja korvattu 29. D:lla, jonka vahvistukseksi vuoden lopulla saapui kaksi rykmenttiä jalkaväkeä. Linnoitusvahvuuteen kuuluivat vielä, vaikka alivahvuksina, tykistörykmentit 1 ja 2, tykistövarikko, Viaporin ja Vladivostokin miinapataljoonat, 1.—2. sapöörikomppania, ilmailukomppania, auto-, sotilaslennätin- ym komennuskunnat ja laitokset. Vielä marraskuussa mainitaan Lodeinopolen rykmentinkin majoilleen varuskunnassa.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen alkanut ven joukkojen kotiuttaminen, jota 42.AK:n komentaja, kenrl Nadežnyi pyrki jouduttamaan, johti siihen, että vuoden vaihteessa joukkoja oli jäljellä enää n 40 000. Kotiuttaminen koski myös Viaporin linnoituksen varuskuntaa. Kuten tunnettua, Helsingin aluekomiteassa ja redillä olevassa Itämeren laivaston osastossa oli vastarintahenkeä ja halua auttaa punakaartia, jolle mm 27. 1. 1918 pakkoluovutettiin useita satoja kiväärejä Viaporin varastoista.

Helmikuun 27. p:nä saksalaiset valtasivat Tallinnan ja 3.—5. 4. Itämeren divisioonana nousi maihin Hangossa. Viaporista lähti upseerilähetystö Hankoon, jossa 5. huhtikuuta syntyi sopimus, johon sisältyi määräyksiä mm linnakkeiden tykkien vaarattomiksi tekemisestä lukot ja suuntauslaitteet poistamalla; tämä koski nähtävästi myös maarintaman tykistöä, josta vain 46:n tykin mainitaan olleen toimintakunnossa keväällä 1918. Tykkiväen poistuttua punakaarti otti haltuunsa linnoitussaalet ja asetti niille vartiostoja. Hangon sopimuksen jälkeen ev Kovan-ko vaati niitä poistumaan.

Samana päivänä kun saksalaiset valmistautuivat kaupungin valtauksen ja punakaartilaiset vastarintaan maarintaman äärimmäisissä asemissa Leppävaarassa irrottautui satamasta laivasto-osasto, johon kuului neljä taistelulaivaa, kaksi risteilijää ja kolme kuljetusalusta, jotka käänsivät keulansa kohti itää.

Kuukautta ennen Itämeren divisioonan maihinnousua lopettivat toimintansa sotilaskomiteat, jotka olivat hoitaneet erilaisten instituutioiden evakuointia. Keskenäiset tehtävät siirtyivät ”likvidointikomitealle”, jollainen toimi myös Viaporissa. Tähän toimintaan liittyvät myös linnoituksen esikunnan viimeiset käskyt tammikuulta 1918. Viaporin komitean jäsenistössä oli lukuisasti puolalaisia sotilaita, jotka olivat julistautuneet puolueettomiksi ja yrittivät ylläpitää järjestystä. He estivät mm erään matruusiryhmän yrityksen päästä käsiksi Vasikkasaaren patruunavaras-

toihin.²⁸ Puolalaiset vastustivat myös linnoituksen luovuttamista Kansanvaltuuskunnalle, jonka edustajat suomalais-venäläisessä "sekakomiteassa" vaativat mm linnoitusten hävittämistä. Likvidointikomitean työ keskeytyi saksalaisten vallattua kaupungin. Jo huhtikuun alussa oli ev B Gyllenbögel nimitetty Viaporin linnoituksen ensimmäiseksi itsenäisyydenajan komendantiksi ja sen komitean puheenjohtajaksi, jonka tuli vastaanottaa linnoitus valtion puolesta määrättiin ev W Schvindt.

Lähdeviitteet

1. Laiming Meri PE:lle, no 486/27. 8. 1911. Viaporin ven sotilasasiak Signum 3977. SVA.
2. Rakejev pääins hallinnolle, no 87/3. 3. 1912. Viaporin ven sotilasasiak Signum 15920. SVA.
3. Vuosikirjassa no 1/1980, s. 159 ja seur nimi on muodossa Agramakov, pitää olla Argamakov.
4. Kenrl N Kaigorodov, Viipurin linnoituksen komendantti, joka va:na hoiti Viaporin linnoituksen komendantin tehtäviä. Ent tykistökomentaja, kenrl M Kaigorodov oli Uudenmaan 1. kuvernööri. Kenrm Laiming oli 1905 jonkin aikaa AK:n komentajan sijaisena.
- 5.—6. Viaporin ven sotilasasiak Signum 15944. SVA.
7. Prussak ev Rafanovitsille 3. 9. 1914 (no 93). Viaporin ven sotilasasiak Signum 10322. SVA.
8. Kirj no 2224/4. 12. 1914. Viaporin ven sotilasasiak Signum 10322. SVA.
9. Kirj no 853/12. 2. 1915 (kenrl Rauh). Viaporin ven sotilasasiak Signum 9336. SVA.
10. Ins päällikkö komendantille 29. 4. 1915. Viaporin ven sotilasasiak Signum 9336. SVA.
11. Kirj no 740/4. 11. 1915. Viaporin ven sotilasasiak Signum 9336. SVA.
12. N Bunitskij: Tykistön organisaatio ja sen sot osallistuminen nykyaikaisten linnoitusten puolustukseen hyökk vastaan. Art. Žurnal 9—12/1912, ss 1486—1505. Myös kenrl. Velitsko oli päällinn komitean jäsen. Komitean mietinnössä 3. 5. 1913 päädyttiin siihen, ettei ollut mahdollista rakentaa täysin tykistötulta kestäviä linnoituslaitteita, minkä vuoksi erillisistä linnakkeista oli luovuttava ja tuliasemat hajautettava. (vrt kapt P Öljymäki: Venäläisten kenttävarustustyöt Suomessa maailmansodan aikana. Y 13/1938 SKK). Myös saksalaiset olivat sitä mieltä, että yksit linnakkeiden merkitys oli vähentynyt, tukikohtien kasvanut. Koska betoni ei kestänyt tykkitululta oli komentopaikat yms suojattava panssarilla.
13. Kuten no 8.
14. Paščenkon raportti Itämeren laivaston komentajalle 29. 2./4. 3. 1916.
15. Prussak ev Kolpyitševille 10. 8. 1914 (no 486). Viaporin ven sotilasasiak Signum 10322. SVA.
16. Kirj 21. 4. 1915. Jäljennös, ilman numeroa. Viaporin ven sotilasasiak. Signum 9336. SVA. Virh päivämäärä?
17. VI A:n ylip esik pääll/Päämaj mest hall/Operat osasto 3. 4. 1915. Viaporin ven sotilasasiak. Signum 9336. SVA.
18. VI A:n ylip esik pääll/Tied osasto. Kirj no 7725/10. 8. 1915. Viaporin ven sotilasasiak Signum 9337. SVA. Pohjoisarmeijan esikunnasta 1916 täydentäviä ohjeita ja sodanaikainen ohjesääntö.
19. Grigorov Viaporin komendantille 31. 10. 1915 (no 960/Operat). Viaporin ven sotilasasiak Signum 10322. SVA.
20. Uudenmaan 1. kuvernööri 26. 6. 1916, no 2269, Mikkelin 1. kuv 12. 7. ja 16. 8. 1916, n:t 10091 ja 11384. Viaporin ven sotilasasiak Signum 9339 ja 10322. SVA.
21. Aseist komitean kokous 19. 9. 1916. Komendantin em raportin mukaan maarintaman päällikkö ja tykistöpäällikkö olivat Pasilassa, puolustuksen osien esikunnat seur paikoissa. It rintamanosalla kukkulalla 19. 7., kaksi virstaa pohj Strömsin kartanosta, pohj rintamanosalla kukkulalla 12, kaksi virstaa koill Huopalahden seisakkelta ja länt rintamanosalla Otaniemen kartanon lähellä.

22. Etuvartioasemat. Kts no 14. Lisäksi kapt arv sot insinööriin (nimi epäselvä, kirj ilman päiväystä) tutkimus maarintaman pohjoisosan etummaisten asemien linnoittamisesta. Viaporin ven sotilasasiak Signum 8013. SVA.
23. Pattereista: Viaporin ven sotilasasiak Signum 10322. SVA.
24. Viaporin linnoituksen "maarintaman tykistöpuolustuksen organisaatio". Ilman päiväystä, ilmeisesti v:lta 1915. Viaporin ven sotilasasiak Signum 2933. SVA.
25. Teos "Suomenlinna 1748—1948", ss 131—132.
26. Turun kasarmilla (tykistöklubi) ja Palmstjernan kasarmissa Viaporissa sai surmansa kymmenkunta yliupseeria, lisäksi evl Jevlanov ja ev Svjatskij. Surmattujen joukossa olivat myös kenrl Protopopov Viaporin satamahallinnosta ja kenrl Tihonovitš maarintaman puol esikunnasta.
27. Prik no 2857/1917. Aleksejevskin kev konekiv koskeva esitys n.lla 314/30. 8. 1917 (tekn os).
28. Vasikkasaareen oli varastoitu 16 milj, Särkkään 30 milj, Vallisaareen 5 milj kiv patruunaa. Ammuksia oli Särkässä 10 000, Vallisaarella 16 000 ja Kuninkaansaarella 300 tonnia. Lonnassa oli neljä makasiinia täynnä merimiinoja. Kiv patruunoita ja ammuksia oli varastoitu myös Susisaarelle ja Kustaanmiekan ruutikellareihin. Suomenlinnan komendantinviraston kirj 30. 6. 1918. Sota-arkisto.

Summary

THE SVEABORG FORTRESS FROM THE TURN OF THE CENTURY TO THE REVOLUTION

The centenary of the occupation of Sveaborg was celebrated in 1908 with gunshots, church processions, cavalcades, and other events. The fortress, which had been subject to punishment by the authorities due to the gunners' mutiny two years earlier, was now rehabilitated. In the summer that same year the question came up regarding the role of the fortress on the right flank of the new Petersburg defence line.

The plan to develop the naval base at Libau was abandoned and Tallinn became the main base of the Baltic Fleet. The islands guarding the port were to be fortified as were Mac Elliot off the Porkkala peninsula and the Riga archipelago. A decision was made to strengthen, at least to some extent, the fortresses of Kronstadt and Sveaborg. A new phase in the history of the weakened fortress began when the Czar approved a plan to the effect that it was not to be abandoned, but to be put on a military alert to withstand successfully a modern naval attack. The raising of funds for "Peter the Great's Naval Fortress" did not proceed in the imperial Duma as planned and the strengthening of Sveaborg lagged behind. Lieutenant General Laiming, who was Commanding Officer from 1905 to 1913, had to admit, as did his predecessors, that his fortress was unable to fill its mission to cover the men-of-war anchored in the reads if the promised appropriation of 5 million rubles for the work was turned down. The defence of the town on the mainland was still not regarded as included in the tasks of the fortress in spite of the recommendations of the commanding officer and the fortification committee. A meeting in 1908 between the Ministers of War and the Navy pinpointed the mission of Sveaborg as a base for torpedo boats, but throughout the years it had to safeguard the ships of the 2nd Mine Division of the Baltic Fleet, the gunboats and even the old line ships. Four line ships of the Sebastopol class under construction spent the winter in Helsinki during the war.

According to the table of strength of 1898, Sveaborg was to receive four 10" coastal guns m/1895, twelve 6" Canet guns and sixteen 57 mm coastal guns. Only the latter two sets of guns have been recorded as gains in the statistics of 1913. After the outbreak of the war in 1914 new batteries were built in a haste on the outer islands and also Lauttasaari and Laajasalo on the flanks got batteries. The old dry dock of the fortress was hastily turned into an overhaul dock with workshops to back up the old naval base and workshops at Katajanokka. Field fortifications and

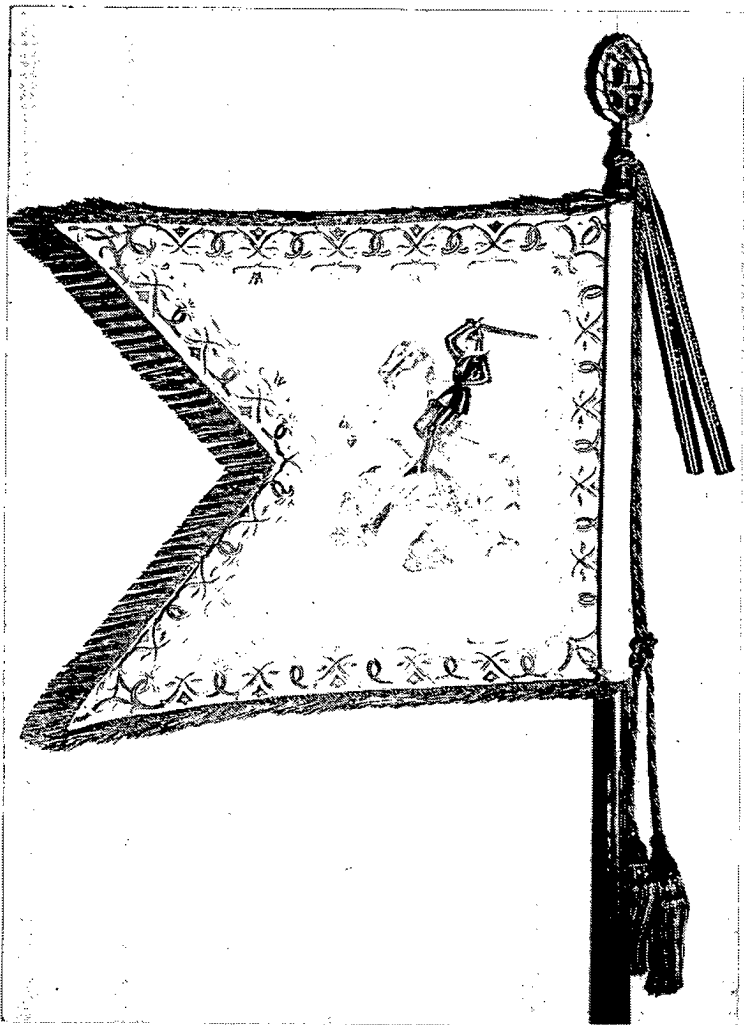
gun sites were prepared on the mainland and two fronts were established, the northwestern, the northeastern and the Pasila defence lines. At the end of 1914, after the military political situation had cleared, a period of permanent fortification work started on the sea front and on the mainland front the construction of "fortified emplacements with temporary profile" on the line Puotinkylä Bay — Mellunkylä — Latokartano — Malmi — Pakinkylä — Pitäjänmäki — Leppävaara. The defence line was extended down to the sea at Hagalund in 1915.

Operationally the fortress was subordinated to the Commanding Officer of the Baltic Fleet, in other respects to the Commander-in-Chief of the Northern Front. In 1916 2nd Fort Artillery Regiment was set up and the Depot Department was extensively enlarged. For the guarding of the fronts some regiments of the 42nd Army Corps were available. By the summer 1916 the sea front had got six new concrete batteries with 10" guns: on Isoasaari (2), Kuivasaari, Rysäkari, Katajaluoto and East Villinki. Under construction were also five batteries with 6" Canet guns and three with 75 mm guns. More 57 mm guns were received and anti-aircraft was paid attention to. Also the inner fortification line was strengthened a little, but at the same time the bulk of its outdated artillery was shifted to the mainland front, for instance the 9" guns and 6" 190 pud cannon. The coastal forts comprised 148 guns, on the mainland there were 184, 17 of which were 6" Canet guns.

Even the new sea front batteries, with the exception of one, were centralized uncovered batteries of the 1910 type. The detached forts, originally planned for the mainland front, were replaced with 37 detached strongpoints, comprising sharpshooter and machine gun positions of various types, linked together by means of an almost unbroken network of trenches. Most of the strongholds were blown into solid rock on high hills and the rear ammunition dumps held 1/3 of the ammunition; the rest was stored in large tunnels behind the lines also designed for stores, switchboards etc. On the second line sea front islands were stored huge amounts of rifle cartridges, cannon rounds and naval mines. The mainland front consisted of 49 batteries with the 6" 190 pud fortress and siege guns as main artillery pieces. Behind the front line there was a second, and even a third line, both deficient and sparsely equipped. There were seven advanced guard positions, the westernmost in Espoo, the easternmost in Sipoo and the most advantageous one in Luhtaanmäki at the bend of the river Vantaa. According to the defence plan, General Pashchenko, Commanding Officer from 1914 to 1917, held the opinion that the mainland front needed five infantry divisions and an artillery brigade to be able to ward off an enemy attack for half a year or until the launching of a counterattack. If the eastern front were to collapse, the Germans were expected to land on the west coast of Finland and to advance towards St. Petersburg with two army corps. In case Sweden

were to join the central powers, a landing operation was feared to take place even earlier. Therefore the fortification of the mainland front was continued throughout the year 1917 and even some installations on the sea front were improved.

The Revolution leading to the disruption of the discipline in the army and the navy changed the situation completely and led to a withdrawal from the war. As late as in January 1918, when there was already peace with Germany, the infantry commander of the Baltic Fleet demanded the defence of Sveaborg with sufficient troops at strategically important places. When the German Baltic Division landed in Hanko in spring 1918 only sporadic Red Guard units stood against it.

Uudenmaan Rakuunarykmentin lippu. Kuva: Etelä-Karjalan museon kuva-arkisto, Lappeenranta.

The colours of Uusimaa Dragoon Regiment.

YHTEISÖILLE SUODUT VAPAUDENRISTIT

Vapaudenristin ritarikunnan voimassaolevan ohjesäännön¹ mukaan ”Vapaudenristi voidaan antaa sodan aikaisista ansioista myös Suomen puolustusvoimiin kuuluville joukko-osastoille sekä suomalaisille järjestöille ja laitoksille”. Vastaavanlaista määräystä Vapaudenristin suomisesta muillekin kuin fyysisille henkilöille ei ollut ennen tämän ohjesäännön antamista sisältynyt² Vapaudenristiä koskeneisiin Vapaussodan aikaisiin väliaikaisiin säädöksiin³ yhtä vähän kuin Talvisodan alkamisen jälkeen annettuihin asetuksiinkaan.⁴ Kuten tunnettua, tämä ei kuitenkaan ollut estänyt käytännössä antamasta Vapaudenristejä henkilöiden lisäksi myös joukko-osastoille, kaupungeille, oppilaitoksille ja muille yhteisöille. Näistä Vapaudenristeistä ja muutamien joukko-osastojen saamista Vapaudenristin nauhoista ei kuitenkaan tähän mennessä ole julkaistu kolmea sotaamme kattavaa täydellistä luetteloa. Alla esitetään nämä Vapaudenristit ja Vapaudenristin nauhat kronologisessa saamisjärjestyksessään; mikäli ei erikseen ole mainittu on kyseessä aina 4. luokan Vapaudenristi miekkojen kera ja vastaavasti tämän kunniamerkin valkoraivainen punainen nauha.

1. Vaasan kaupunki⁵

Suomen Senaatti oikeutti 2. 5. 1918 ”Suomen vapausliikkeen keskuspaikan” Vaasan kaupungin vaakunaansa liittämään ”Suomen Vapaudenristin”. Tasavallan Presidentti Ståhlberg vahvisti 10. 11. 1922 Vaasan kaupungin vaakunaan muutoksen, jonka mukaan ”kultavalkoinen Vapaudenristi kultaisine laakeriseppeleineen ja miekkoineen” asetetaan vaakunakilven alla riippumaan ”kultaisessa, kahdella punaisella viivalla kirjatussa nauhassa”, joka ympäröi kilven alaosa. Vaikkakaan Suomen Senaatin päätöksessä yhtä vähän kuin vaakunan muuttamista koskevassa asetuksessakaan ei ole nimenomaista mainintaa Vapaudenristin luokasta, on kysymyksessä näin ollen selvästi 1. luokan Vapaudenristi; myöhemmin on asetettu sille kannalle, että tällaisissa tapauksissa vain 4. luokka tulee kysymykseen.⁶

2. Suomen Valkoinen Kaarti⁷

”Polveutuva Vaasan suojeluskuntarykmentistä.”

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim palkitsi tämän joukko-osaston 5. 5. 1919 Vapaudenristillä ja määräsi 20. 6. 1919 sen lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taisteluiden nimet, joissa Vaasan suojeluskuntarykmentti oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Pohjanmaan vapautus, Vilppula, Tampere, Viipuri*. Lippua säilytetään Sotamuseossa.

3. Karjalan Kaartin Rykmentti⁷

”Polveutuva Savo-Karjalan suojeluskuntarykmentistä.” Nykyinen Karjalan Prikaati.

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim palkitsi tämän joukko-osaston 5. 5. 1919 Vapaudenristillä ja määräsi 20. 6. 1919 sen lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taistelujen nimet, joissa Savo-Karjalan suojeluskuntarykmentti oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Venäjänsaari, Vuoksen rintama, Rautu*.

4. Kaartin Jääkäripataljoona⁷

”Polveutuva I Jääkärirykmentistä.”

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim palkitsi tämän joukko-osaston 5. 5. 1919 Vapaudenristillä ja määräsi 20. 6. 1919 sen lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taisteluiden nimet, joissa I Jääkärirykmentti oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Lempäälä, Viipuri*. Lippua säilytetään Sotamuseossa. Tämän joukko-osaston perinteitä vaalii nykyisen Uudenmaan Prikaatin jääkäripataljoona — Jägarbataljonen/Nylands Brigad, jonka viirissä ei kuitenkaan ole Vapaudenristiä eikä Vapaudenristin nauhaa.

5. Uudenmaan Rakuunarykmentti⁷

Nykyinen Uudenmaan Rakuunapataljoona.

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim palkitsi tämän joukko-osaston 5. 5. 1919 Vapaudenristillä ja määräsi 20. 6. 1919 sen lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taisteluiden nimet, joissa Uudenmaan Rakuunarykmentti oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Pohjanmaan vapautus, Länkipohja, Tampere, Lempäälä-Lahti.* (Kts. kuvaliite.)

6. Kenttätykistörykmentti 1⁷

Nykyinen Satakunnan Tykistörykmentti.

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim palkitsi tämän joukko-osaston 5. 5. 1919 Vapaudenristillä, joka rykmentin saadessa lipun oli kannettava lipputangon kärjessä, mutta ”muutoin kiinnitettävä tykkiin.” Lisäksi hän määräsi 20. 6. 1919 lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taisteluiden nimet, joissa joukko-osasto oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Tampere, Viipuri.*

Kun Vapaussodassa ei ollut lainkaan Kenttätykistörykmentti 1-nimistä joukko-osastoa yhtä vähän kuin muitakaan kenttätykistörykmenttejä, tälle joukko-osastolle suotua Vapaudenristiä on pidettävä kunnianosoituksena Vapaussodan koko kenttätykistöllemme.⁸ Koska Kenttätykistörykmentti 1:llä ei ollut lippua, Vapaudenristi oli perimätiedon mukaan alkuvaiheessa maalattu rykmentin erään haupitsipatterin perustykin kilpeen.⁹ Melko pian kuitenkin valettiin pronssiin edellä mainituin taistelunimin varustettu suurikokoinen Vapaudenristin levyke, joka paraateissa ja muissa juhlatilaisuuksissa kiinnitettiin tämän joukko-osaston ja sen perinnejoukko-osastojen yhden haupitsipatterin perustykin (122 H/09) kilpeen.¹⁰ Tätä Vapaudenristin levykettä säilytetään nykyisin Sotamuseossa ja sen jäljennöstä Satakunnan Tykistörykmentissä Niinisolassa.¹¹ (Kts. kuvaliite).

Tasavallan Presidentti Kekkonen vahvistettua esittelyssä 1956 kenttätykistön joukko-osastojen lippujen piirustukset, Satakunnan Tykistöryk-

Kenttätykistörykmentti 1:n tykissä ollut levyke. Kuva: Sotamuseo.

A plaque on a gun of 1st Field Artillery Regiment.

mentin lipun tangon kärkeen kiinnitettiin 1958 Vapaudenristi nauhoineen. Näissä nauhoissa toisessa lukee Tampere ja toisessa Viipuri.¹²

7. Uudenmaan Rykmentti — Nylands Regemente⁷

”Polveutuva 7 Jääkäripataljoonasta.” Nykyinen Uudenmaan Priikaati — Nylands Brigad.

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim määräsi 20. 6. 1919 tämän joukko-osaston lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taisteluiden nimet, joissa 7 Jääkäripataljoona oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Tampere, Viipuri*. Sotaministeriön käskylehden alihuomautuksen mukaan Uudenmaan Rykmentille — Nylands Regemente’lle ei kuulu ”ristiä”.

8. Karjalan Ratsujääkärirykmentti⁷

”Polveutuva Uudenmaan Rakuunarykmentistä.”

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim määräsi 20. 6. 1919 tämän, koko lyhyen olemassaoloaikansa (1918—20) Viipurissa toimineen joukko-

osaston (sen alkuperäinen nimi oli Suomen Rakuunarykmentti ja sittemmin 10. 3. 1919 asti Suomen Rakuunarykmentti n:o 2) lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden taistelujen nimet, joissa Uudenmaan Rakuunarykmentti oli ”erittäin kunnostautunut” ja jotka olivat *Pohjanmaan vapautus, Tampere, Lempäälä- Lahti*. Sotaministeriön käskylehden alihuumautuksen mukaan Karjalan Ratsujääkärirykmentille ei kuulu ”ristiä”. Lippua säilytetään Sotamuseossa.

Puolustusvoimain komentaja Sutela määräsi 26. 5. 1978, että tämän eri nimiä kantaneen joukko-osaston perinteitä omien perinteittensä ohella vaalivat sekä Uudenmaan Rakuunapataljoona (ajalta 20. 8. 1918—10. 3. 1919) että Hämeen Ratsujääkäripataljoona (ajalta 11. 3. 1919—31. 12. 1920); viimeksimainitun joukko-osaston lipussa ei kuitenkaan ole Vapaudenristin nauhaa.¹³

9. Porin Rykmentti⁷

Nykyinen Porin Prikaati.

Valtionhoitaja-Ylipäällikkö Mannerheim määräsi 20. 6. 1919 tämän joukko-osaston lipputangon kärjen kaulaan kiinnitettäväksi Vapaudenristin nauhan, johon kultakirjaimilla oli painettava niiden paikkakuntien nimet, joilla Vapaussodan aikainen Porin Rykmentti otti ”niin kunniakaasti” osaa taisteluihin ja jotka olivat *Satakunta, Pori*. Sotaministeriön käskylehden alihuumautuksen mukaan Porin Rykmentille ei kuulu ”ristiä”.

10. Vapaussodan Invaliidien Liitto ry.¹⁴

Tasavallan Presidentti Relander myönsi 30. 3. 1928 Vapaussodan Invaliidien Liitolle ”ulkonaisena symbolina kunniakaasta osanotosta vapaussotaan” oikeuden sisällyttää lippuunsa Vapaudenristin lipputangon päähän kiinnitettäväksi ja niinkään varustaa lippunsa Vapaudenristin nauhalla.

11. Jääkäripataljoona 1¹⁵

Nykyinen Jääkäriprikaati.

Tasavallan Presidentti Kallio myönsi 16. 5. 1938 tälle joukko-osastolle ”vapaussodan aikaisten jääkärijoukkojen perinteiden säilyttämiseksi” oikeuden kantaa lipputankonsa kärjessä Vapaudenristiä ja lisäksi kiinnittää lipputangon kärjen kaulaan Vapaudenristin nauha.

12. Jääkäripataljoona 2¹⁵

Nykyinen Uudenmaan Jääkäripataljoona.

Tasavallan Presidentti Kallio myönsi 16. 5. 1938 tälle joukko-osastolle ”vapaussodan aikaisten jääkärijoukkojen perinteiden säilyttämiseksi” oikeuden kantaa lipputankonsa kärjessä Vapaudenristiä ja lisäksi kiinnittää lipputangon kärjen kaulaan Vapaudenristin nauha.

13. Jääkäripataljoona 3¹⁵

Nykyinen Kymen Jääkäripataljoona.

Tasavallan Presidentti Kallio myönsi 16. 5. 1938 tälle joukko-osastolle ”vapaussodan aikaisten jääkärijoukkojen perinteiden säilyttämiseksi” oikeuden kantaa lipputankonsa kärjessä Vapaudenristiä ja lisäksi kiinnittää lipputangon kärjen kaulaan Vapaudenristin nauha.

14. Jääkäripataljoona 4¹⁵

Nykyinen Hämeen Jääkäripataljoona.

Tasavallan Preseidentti Kallio myönsi 16. 5. 1938 tälle joukko-osastolle ”vapaussodan aikaisten jääkärijoukkojen perinteiden säilyttämiseksi” oikeuden kantaa lipputankonsa kärjessä Vapaudenristiä ja lisäksi kiinnittää lipputangon kärjen kaulaan Vapaudenristin nauha.

Helsingin Yliopiston sinetti.

The seal of Helsinki University.

15. Helsingin Yliopisto¹⁶

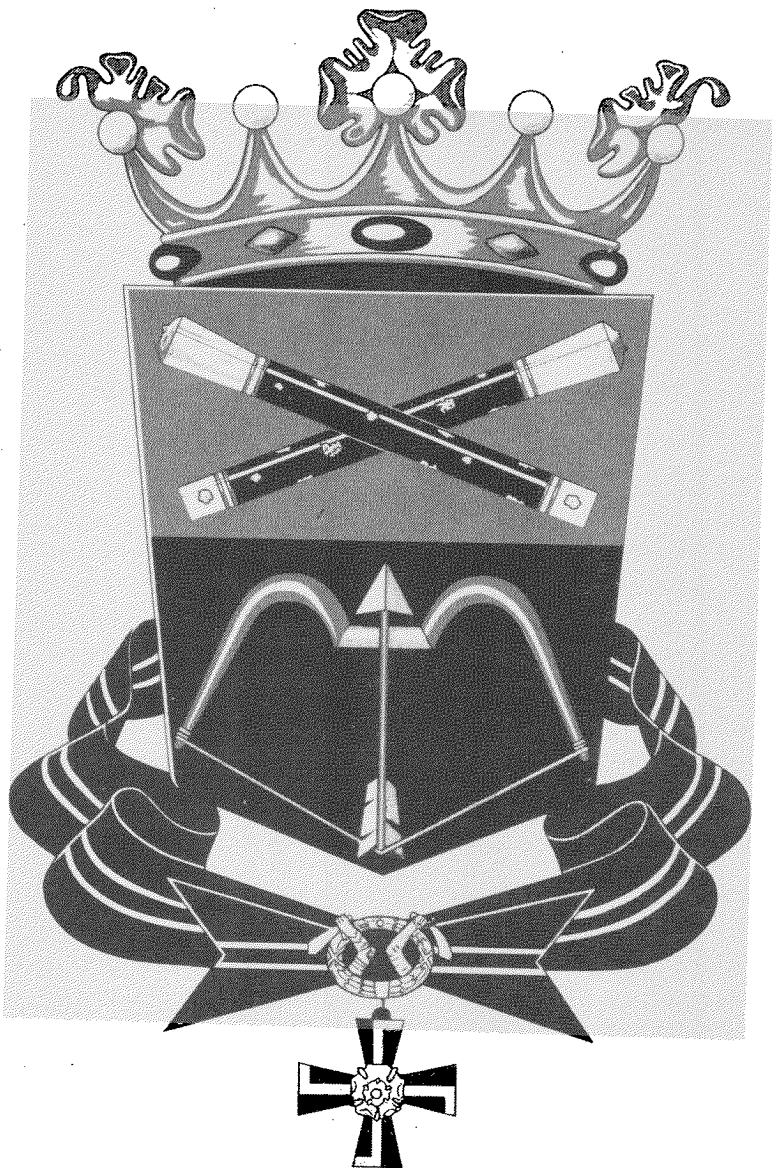
Ylipäällikkö Mannerheim antoi 5. 9. 1940 "Armeijan suuren kunnioituksen osoituksena" Helsingin Yliopistolle sen perustamisen 300-vuotisjuhlassa "Suomen Vapaudenristin". Helsingin Yliopisto käyttää Vapaudenristiä sinetissään virallisissa asiakirjoissa; sinettiään se käyttää yleis-tunnuksestaan myös epävirallisemmissä yhteyksissä.¹⁷ Itse Vapaudenristiä säilytetään kassaholvissa.¹⁷ (*Kts. kuvaliite.*)

16. Kadettikoulu¹⁸

Ylipäällikkö Mannerheim antoi 26. 5. 1941 Vapaudenristin Kadettikoululle "tunnustukseksi suuresta, tulosriikkaasta työstä Isänmaan hyväksi ja kannustimeksi tuleville upseeripolville". Vapaudenristi tangon kärkikuviona ja Vapaudenristin nauha on kiinnitetty lipputankoon.

17. Reserviupseerikoulu¹⁹

Ylipäällikkö Mannerheim antoi 26. 5. 1941 Vapaudenristin Reserviupseerikoululle "tunnustukseksi suuresta, kunniakkaasta työstä Isänmaan hyväksi". Vapaudenristi tangon kärkikuviona ja Vapaudenristin nauha on kiinnitetty lipputankoon.

Mikkelin kaupungin vaakuna.

*The coat of arms of the town of
Mikkeli.*

18. Suomen äidit²⁰

Ylipäällikkö Mannerheim antoi 10. 5. 1942 ”Suomen armeijan nimessä, suuren kiitollisuuden ja kunnioituksen osoituksena” Vapaudenristin Suomen äideille. Vapaudenristi ja alkuperäinen päiväkäsky on kehystettyä Eduskunnan Valtiosalissa ja päiväkäskyjäljennökset Vapaudenristineen kehystettyinä maan jokaisen seurakunnan kirkossa.

19. Mikkelin kaupunki²¹

Ylipäällikkö-Suurmestari Mannerheim myönsi päivämäärällä 21. 12. 1944 Vapaudenristin Mikkelin kaupungille ”tunnustuksena Päämajan sotien aikana saamasta tuesta ikimuistoksi näiltä vuosilta”.²² Vapaudenristin kuva on liitetty tämän kaupungin vaakunaan.²³ (*Kts. kuvaliite.*)

20. Merisotakoulu²⁴

Suurmestari-Suomen Marsalkka Mannerheim antoi 9. 1. 1947 Vapaudenristin Merisotakoululle ”tunnustuksena osuudesta Isänmaan merien ja rannikkojen puolustukseen”. Vapaudenristi tangon kärkikuviona ja Vapaudenristin nauha on kiinnitetty lipputankoon.

21. Sotainvalidien Veljesliitto ry.²⁵

Tasavallan Presidentti Kekkonen antoi 15. 8. 1980 Sotainvalidien Veljesliitolle Vapaudenristin ”tunnustuksena sotavammaisten hyväksi suoritetusta suuriarvoisesta työstä” ja samalla ”sotainvalideillemme heidän sotiemme aikana osoittamastaan uhrautuvaisuudesta”. Itse Vapaudenristiä sotilaskäskyineen taiteilijan suunnittelemassa asussa säilytetään kehystettyinä liiton keskustuimistossa Helsingissä.²⁶ Vapaudenristin nauha on sotilaskäskyn mukaisesti kiinnitetty sekä liiton lipun että liiton kahdeksantoista piirin lippujen tankojen kärkiin.²⁶

Kuten yllä olevasta luettelosta ilmenee, Vapaudenristi on annettu muille kuin henkilöille kahdeksantoista kertaa: yhdeksälle joukko-osastolle, kolmelle sotilasoppilaitokselle, kahdelle kaupungille, kahdelle järjestölle, yhdelle yliopistolle ja Suomen äideille. Vapaudenristin valkoraivainen punainen nauha taas on suotu kolmelle Vapaussodan aikaiselle joukko-osastolle.

Ennen Talvisodan puhkeamista annetut yksitoista Vapaudenristiä ja kolme Vapaudenristin nauhaa on luonnollisesti suotu yksinomaan Vapaussodan ansioista. Mitä taas niihin kolmeen Vapaudenristiin tulee, jotka on suotu Talvisodan päätyttyä mutta ennen jatkosodan puhkeamista, asianlaita ei liene yhtä yksiselitteinen ainakaan Helsingin Yliopiston kohdalla, vaikka kaikissa näitä Vapaudenristejä koskeissa päiväkäskyissä viitataan edellisenä vuonna läpikäytyyn ankaraan Talvisotaan. Jatkosodan aikana Suomen äideille annettua Vapaudenristiä koskevassa päiväkäskyssä lähinnä viitataan tuolloin parhaillaan käynnissä olleeseen vapaustaisteluun. Jatkosodan loppuvaiheessa Mikkelin kaupungille suotua Vapaudenristiä koskevassa kunniakirjassa mainitaan tämän kaupungin päämajalle antama tuki "sotien aikana" tarkoittaen epäilemättä kaikkia kolmea viime sotaamme. Mitä taas Jatkosodan jälkeen suotuihin kahteen Vapaudenristiin tulee, Merisotakoululle annetun Vapaudenristin kunniakirjassa ei esiinny mainintaa mistään tietystä sodasta tai sodista. Viimeksi Sotainvalidien Veljesliitolle suotu Vapaudenristi liittyy nimenomaisesti niin Talvisotaan kuin Jatkosotaankin.

Lähdeviitteet

1. Asetus Vapaudenristin ritarikunnasta n:o 550/18. 8. 1944; 1 §:n 2 momentti.
2. E. F. Wrede: Finlands utmärkelsetecken, En redogörelse för Finlands officiella och halvofficiella utmärkelse- och minnestecken, s. 135. (Söderström & C:o Förlagsbolag, Helsingfors 1946.)

3. Suomen Senaatin päätös Vapaudenmitalien ja Vapaudenristin ritarimerkkien väliaikaisista säädöksistä 4. 3. 1918.
4. Asetus vapaudenmitalin ja vapaudenristin ritarimerkin antamisen perusteista n:o 450/8. 12. 1939; asetus lisäyksestä vapaudenmitalin ja vapaudenristin ritarimerkin antamisen perusteista annettuun asetukseen n:o 500/20. 12. 1939; asetus lisäyksistä ja muutoksista vapaudenmitalin ja vapaudenristin ritarimerkin antamisen perusteista 8 päivänä joulukuuta 1939 annettuun asetukseen n:o 748/16. 12. 1940; asetus lisäyksiä ja muutoksia vapaudenmitalin ja vapaudenristin antamisen perusteisiin sisältävän asetuksen muuttamisesta n:o 775/25. 9. 1942.
5. Suomen Senaatin 2. 5. 1918 päivätty kirjelmä Vaasan kaupungille (Valtionarkisto SM 593/108 SD 1922); Vaasan maistraatin 3. 5. 1918 päivätty kirjelmä Vaasan kaupunginvaltuustolle (3. 5. 1918; s. 503; § 9); asetus Vaasan kaupungin vaakunan muuttamisesta n:o 269/10. 11. 1922; ote Vaasan kaupunginvaltuuston 5. 12. 1922 pidettyä kokousta koskevasta pöytäkirjasta.
6. A. W. Rancken — Kauko Pirinen: Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit, s. 92. (Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1949.)
7. Sotaministeriön käskylehdessä n:o 64/23. 9. 1919 oleva Keskusosaston käsky n:o 270/Helsinki, 10. 9. 1919 (N:o 1618. 19. K. 2.) ”Vapaussodassa kunnostautumisesta palkitut joukko-osastot”.
8. Kaksi vuosikymmentä kenttätökykistön elämää. KTR I vv. 1918—1940, s. 27, 29 ja 109. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki 1948.)
9. Eversti evp. Lauri Harvilan tiedonanto Sotamuseon amanuenssi Markku Palokankaalle, joka välittänyt sen tämän kirjoituksen laatijalle 19. 10. 1977 päivättyssä kirjeessään.
10. Everstilutnantti evp. Pekka Artton tiedonanto 23. 2. 1981 päivättyssä kirjeessään.
11. Satakunnan Tykistörykmentin komentajan, eversti M. Vanosen tiedonanto 21. 9. 1977 päivättyssä kirjeessään.
12. Satakunnan Tykistörykmentin komentajan, eversti Reijo Kuusiston 12. 3. 1981 päivätty kirje everstilutnantti evp. Pekka Arttolle.
13. Everstilutnantti evp. Olle Harjapään tiedonanto 6. 10. 1980 päivättyssä kirjeessään.
14. Puolustusministeri Jalo Lahdensuon Vapaussodan Invaliidien Liitolle osoittama kirjelmä n:o Sot. 452./650./2. 4. 1928.
15. Tasavallan Presidentti Kallion sotilaskäsky n:o 29/16. 5. 1938.
16. Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskey n:o 115/5. 9. 1940.
17. Helsingin Yliopiston yleisen osaston päällikön Matti Malmbergin suullinen tiedonanto 9. 9. 1980.
18. Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskey n:o 189/26. 5. 1941.
19. Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskey n:o 190/26. 5. 1941.
20. Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskey n:o 60/10. 5. 1942.
21. Luettelo myönnettyistä Vapaudenristin kunniamerkeistä n:o 136/4. 6. 1958 ja sitä koskeva oikaisu luettelossa n:o 138, joka toistaiseksi julkaisematta. (Vapaudenristin ritarikunnan arkisto Pääesikunnan kunniamerkkitoimistossa.)
22. Suomen Marsalkka Mannerheimin Päämajassa 21. 12. 1944 allekirjoittama kunniakirja Vapaudenristeinen kehystettynä Mikkelin kaupunginjohtajan virkahuoneessa.
23. A. W. Rancken — Kauko Pirinen: Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit, s. 109. (Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1949.) Lisäksi Mikkelin kaupunki käyttää Vapaudenristin nauhaa kaupunginvaltuuston istuntosalissa esillä olevan lippunsa tangossa, jonka kärkikuviossa ei ole Vapaudenristiä.
24. Suomen Marsalkka Mannerheimin Vapaudenristin ritarikunnan Suurmestarina Helsingissä 9. 1. 1947 allekirjoittama kunniakirja.
25. Tasavallan Presidentti Kekkonen sotilaskäsky 15. 8. 1980.
26. Sotainvalidien Veljesliitto ry:n pääsihteerin, eversti evp. E. J. Koiviston suullinen tiedonanto syyskuussa 1980.

Summary

(CROSSES OF LIBERTY PRESENTED TO INSTITUTIONS)

According to the still valid Statutes of the Order of the Cross of Liberty, given in 1944 during the Continuation War (1941—45), this Cross may be awarded for war merits "also to units of the Finnish Defence Forces as well as to Finnish associations and institutions". There was no similar paragraph concerning the award of the Cross of Liberty to others than individuals in the Temporary Statutes of this Order during the War of Independence (1918) or in the Statutes issued after the outbreak of the Winter War (1939—1940). This did not, however, prevent the awarding of Crosses of Liberty also to military units, cities, schools and other institutions.

From 1918 to 1980 the Cross of Liberty with swords has been awarded to the following institutions, in chronological order: *the City of Vaasa* (1918), *the Finnish White Guards*, (1919), *Carelian Guard Regiment* (1919), *Guard Jaeger Battalion* (1919), *Uusimaa Dragoon Regiment* (1919), *1st Field Artillery Regiment* (1919), *Uusimaa Regiment* (1919), *Carelian Horse Jaeger Regiment* (1919), *Pori Regiment* (1919), *Federation of Disabled of the War of Independence* (1928), *1st Jaeger Battalion* (1938), *2nd Jaeger Battalion* (1938), *3rd Jaeger Battalion* (1938), *4th Jaeger Battalion* (1938), *University of Helsinki* (1940), *Military Academy* (1941), *Reserve Officers' School* (1941), *the Mothers of Finland* (1942), *the City of Mikkeli* (1944), *Naval Academy* (1947) and *the Federation of the War Disabled* (1980). Out of a total of 21 institutions one (the City of Vaasa) has received the Cross of Liberty, first class, with the red-striped yellow ribbon, seventeen the Cross of Liberty, fourth class, with the white-striped red ribbon, and three (Uusimaa Regiment, Carelian Horse Jaeger Regiment and Pori Regiment) solely the whitestriped red ribbon of the Cross of Liberty, fourth class, to be attached to their flagpoles. As the list of recipients shows twelve units, three military schools, two cities, two organizations, one university and the Mothers of Finland have received the Cross and/or the ribbon. All of these military units except one (the Finnish White Guards) have their own hereditary units today; two of them (Light Infantry Battalion of the Uusimaa Brigade and Häme Horse Jaeger Battalion) do not, however, carry the ribbon of the Cross in their colours.

All the hereditary units — the artillery regiment only after having received its colours, in 1958 — as well as the military schools and organiza-

tions carry their Crosses of Liberty and/or its ribbons at the top of the flagpole, the cities in their coats of arms and University of Helsinki in its seal. The Cross awarded to the Mothers of Finland is displayed in the State Hall of the Parliament building together with the original Order of the Day; copies of this order and the Cross are to be found framed in every parish church throughout the country.

More than half of the Crosses of Liberty presented to institutions have been awarded merely for merits during the War of Independence. It is not equally obvious, however, that the Crosses of Liberty awarded between the end of the Winter War and the outbreak of the Continuation War were given for merits during the first war only. The merits pertaining to the Crosses awarded during and after the Continuation War stem variably, in some instances perhaps somewhat arbitrarily, from one or more wars.

Lahti-pistoolilla aseistettu suomalainen pataljoonankomentaja (maj O. Kämäri) etulinjan käskynjaossa kesällä 1944. SA-kuva.

Finnish front line battalion commander armed with Lahti-pistol in 1944.

SUOMALAINEN SOTILASPISTOOLI L-35 "LAHTI"

Taustaa

"Lahti-pistooli" on puhekielen käsite, jolla tarkoitetaan asekonstruktööri Aimo Johannes Lahden kehittämää suomalaista 9 mm:n puoli-automattista sotilaspistoolia L-35. Rakkaalla lapsella on keski-ikään ehdittyään ollut monta muutakin nimeä: jotkut kutsuvat pistoolia — epäpoliittisin perustein kylläkin — "lahtariksi". . . ja ne, jotka haluavat vähätellä Aimo Lahden osuutta asiassa, puhuvat mielellään "Suomi"-pistoolista. Kiistaton tosiasia on kuitenkin se, että Lahti-pistooli tunnetaan kansainvälisessä asehistoriassa kiintoisana ja arvostettuna käsitteenä, johon positiivisella tavalla yhdistetään pieni Suomi, sen erinomaiset suunnittelijat sekä korkealuokkaiset tuotantolaitokset. Olisi toivottavaa, että myös suomalaiset itse oppisivat asiaa arvostamaan ennen kuin Lahti-pistoolit loppuun kuluneina kotimaassa poistuvat käyttöaseiden joukosta.

Edellytykset asemallin syntymiselle pohjautuvat puolustusvoimien asemateriaalilanteeseen 1920-luvulla. Käsiasekanta koostui pääosin sellaisesta venäläiseltä sotaväeltä vuonna 1918 maahan jääneestä materiaalista, joka vapaussodan jälkeen oli todettu kiistatta valtiolle kuuluvaksi. Pistoolien kohdalla tilanne oli kuitenkin sekavampi. Venäläisten käyttämistä revolvereista oli suuri osa jäänyt sodan aikana yksityishenkilöiden haltuun ja armeijalle luetteloidutkin erosivat patruunan osalta ratkaisevasti muita teitä maahan hankituista malleista. Kun pistooleja kuitenkin tarvittiin päällystää ja erikoismiehiä varten, mutta käytettävissä oleva kanta oli huollon järjestämiseksi liian kirjavaa, tehtiin vuonna 1919 asiassa eräänlainen hätäratkaisu hankkimalla ulkomailta n.9 000 kpl espanjalaisia 7.65 mm:n pistooleja. Näiden suomalaisiksi mallinimikkeeksi vahvistettiin m/19.

Vaikka määrälliset puutteet näin helpottivat, tulivat tilalle espanjalaisten pistoolien epätarkoituksenmukaisuudesta ja huonosta laadusta johtuvat murheet. Jo kymmenen vuoden käytön jälkeen alettiin joukoissa ja varikoissa vaatia toimenpiteitä mallin poistamiseksi palvelukseen kelvottomana.

Tällä välin oli kuitenkin jo käynnistetty uuden mallin, 7.65 mm:n Parabellum-pistoolin hankinta Saksasta nimikkeellä m/23. Parabellum oli korkealuokkainen mutta kallis pistooli, joten tilaukset jäivät asteittaisinkin riittämättömiksi. Kun samanaikaisesti pistooliaseistuksen kaliiperi tuntui maailmalla suuntautuvan 9 mm:iin, epäiltiin Parabellumin polvi- maista lukkorakennetta liian heikoksi mahdolliselle muutokselle.

Näissä olosuhteissa heräsi ajatus halutunlaisen kotimaisen mallin tuottamiseksi vastikään vahvistunutta aseollisuuden kapasiteettia hyväksi käyttäen. Jyväskylään oli syyskuussa 1928 valmistunut Valtion Kivääritehdas, jonka tuotannon laskettiin pääsevän vauhtiin vuoden 1930 tienoilla. Sen konekannan katsottiin periaatteessa soveltuvan myös pistoolien valmistukseen.

Ennen kuin tehdas kykeni valmistamaan asean, tarvittiin ammattimiehen laatimat suunnitelmat. Ase suunnittelualan ammattilaisia vastikään itsenäistyneellä valtiolla oli vain harvoja. Juuri 1920-luvun jälkipuoliskolla heistä oli erityisen lupaavaksi ja kyvykkääksi osoittautunut kotimaisen pikakiväärin ja konepistoolin pääsuunnittelija aseteknikko Aimo Lahti.

Asekonstruktöörin elämänvaiheista¹

Aimo Johannes Lahti syntyi Viialassa huhtikuun 28. päivänä 1896 työläisperheeseen, joka käsitti vanhemmat ja neljä poikaa. Kansakoulun jälkeen hän työskenteli mm. rautateillä asemamiehenä ja varusmiespalveluksen suorittuaan astui puolustusvoimien vakinaiseen palvelukseen asemestariksi sijoituspaikkanaan Keski-Suomen Rykmentti Kouvolassa.

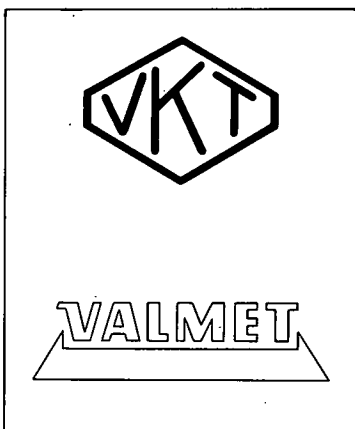
Suunniteltuaan oma-aloitteisesti kotimaisen konepistoolin prototyypin Lahti komennettiin v. 1924 puolustusministeriön taisteluvälineosastolle kehittämään suomalaista pikakivääriä yhdessä kapteeni A. E. Salorannan kanssa. Vuonna 1929 Lahti määrättiin edelleen valvomaan uusien LS-26 pikakiväärien sarjat tuotantoa vasta perustettuun Valtion Kivääritehtaaseen (VKT) Jyväskylään.

Vuonna 1932 perustettiin puolustusministeriöön keveiden aseiden konstruktöörin virka, johon Lahti nimitettiin toimipaikkana edelleenkin Valtion Kivääritehdas. Tästä avautuivat mahdollisuudet keskittyä täysipainoisesti uusien ratkaisujen suunnitteluun. 1930-luvun aikana alkoi

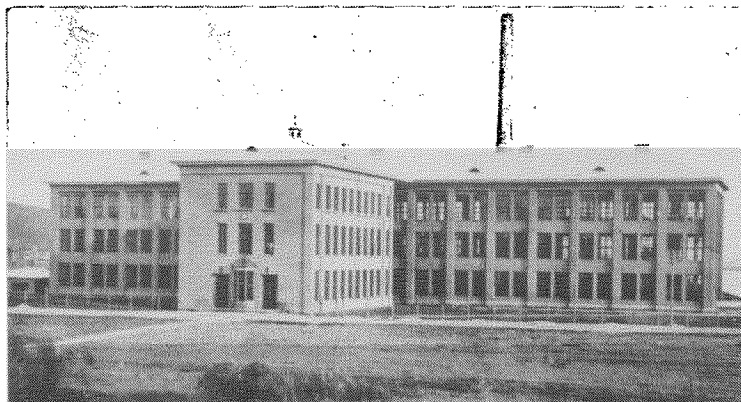
Asekonstruktööri Aimo Lahti. Kuva sotien ajalta. Esko Lahden kokoelmat.

Arms constructor Aimo Lahti, designer of the pistol.

L-35-pistoolin valmistustunnukset. Ylh.: Valtion Kivääritehtaan — alh.: Valmet Oy:n v:sta 1951 käyttämä tunnus.

Production symbol of the L-35 pistol. Above the symbol of the State Rifle Factory (VKT) — below that of Valmet Ltd from 1951 on wards.

Valtion Kivääritehdas Jyväskylässä vuonna 1936. Kuva: VKT:n 10-vuotishistoriikki.

The State Rifle Factory in Jyväskylä in 1936.

Suomi-konepistoolin, Lahti-pistoolin sekä lukuisten erikoisaseiden tuotanto armeijaa varten. Lahden suunnitteleminen asetyyppien vuosimallimerkinnän eteen liitettiin yleensä L-kirjain.

Itseoppineena suunnittelijana Lahdella oli suuria vaikeuksia saada korkeasti oppineita mutta vanhoillisia esimiehiään vakuuttamaan keksintöjensä pätevydestä. Mm. aikaansa edellä oleva kaasurekylikäyttöinen pikakivääri L-34 jäi prototyyppiksi päättäjien ennakkoluulojen vuoksi. 1930-luvun lopulla Lahti suuntautui yhä enemmän automaattisten ilma- ja panssarintorjunta- sekä lentokoneaseiden suunnitteluun.

Toisen maailmansodan aikana Lahden aseet todettiin rintamaolosuhteissa lujiksi ja toimintavarmiksi. Uutuutena valmistui mm. keskiraskas konekivääri L-41, jonka laajempi sarjatuotanto ei kuitenkaan päässyt alkuun sodan käännyttyä Suomelle epäedulliseksi. Vuonna 1944 Neuvostoliiton kanssa solmittu aselepo edellytti suomalaisen sotilasasetuotannon keskeyttämistä ja Aimo Lahti määrättiin 50-vuotiaana eläkkeelle kenraalimajurin palkkatasoa vastaavan asekonstruktiivien tehtävästä.

Toimittuaan erilaisissa siviilitehtävissä ja perustamansa metallivälilimon johtajana Aimo Lahti kuoli 19. päivänä huhtikuuta 1970. Vasta sotien jälkeinen asehistorian tutkimus on osoittanut Aimo Lahden merkityksen Suomelle, joka pienenä maana ei kenties kyennyt tarjoamaan riittäviä mahdollisuuksia huippuluokan kykyjen pääsemiselle täysiin oikeuksiinsa.

Hapuileva alku

Elämäkertakirjassaan ”Ase suunnittelijana Suomessa” Aimo Lahti kertoo saaneensa sysäyksen kotimaisen sotilaspistoolimallin kehittämiseen esimiehiltään syksyllä 1929 ollessaan komennettuna Valtion Kivääritehtaalla valvomassa uusien pikakiväärien sarjavalmistuksen käynnistämistä.² Kun Lahti oli tuolloisessa päätehtävässään jo täystyöllistetty, jäivät edellytykset pistoolin suunnitteluun paneutumiselle satunnaisiksi ja paljolti omatoimisuuden varaan. Kyseessä ei siis ollut varsinainen toimeksianto, vaan sotilasasioissa tyypillinen pyrkimys luodata vaihtoehtoja ennakoitavia hankintapäätöksiä varten.

Lähtökohtien ylimalkaisuudesta antavat viitteen myös mallille asetetut ennakkovaatimukset. Pistoolin tuli olla toimintavarma, rakenteel-

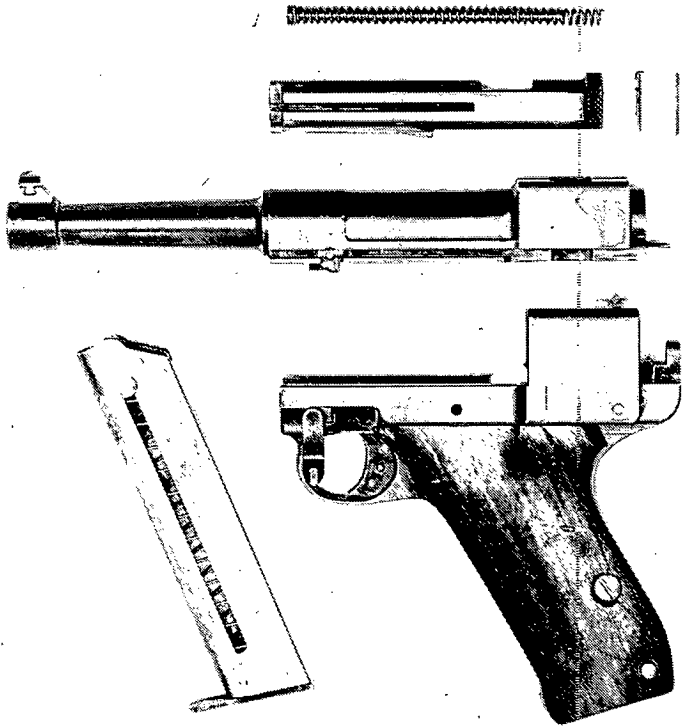
taan yksinkertainen ja helposti purettava. Lisäksi sen tuli konepistoolin kaliiperia vastaavalla patruunalla ylittää saksalaisen kypärän 50 metrin etäisyydeltä läpäisevään tehoon. Vaikka rajat olivatkin väljät, ei tilanne kuitenkaan sallinut minkäänlaista tasoitusta heikoille tai epävarmoille ratkaisuille. Olihan vertailukohtena maineensa jo vakiinnuttanut Parabellum.

Koepistoolit L-29 ja L-31

Lahden ensimmäinen kokonaisen pistoolin osaratkaisut kattava suunnitelma hahmottui vielä syksyn 1929 aikana ja sen mukainen koe-kappale L-29 valmistui Aseteknisellä varikolla Helsingissä.³ Keksintö patenttoitiin alkuun A. J. Lahden nimiin määriteltynä ”perääntyvällä pii-pulla ja salvatulla lukolla varustetuksi pistooliksi” mutta patenttioikeudet siirrettiin 20. tammikuuta 1932 tehdyllä sopimuksella Suomen valtiolle.⁴ Puolustusministeriö saattoi tämän jälkeen vapaasti joko käynnistää sarjatuotannon tai määrätä keksijän itsensä virkatyönä tekemään tarvittavat muutokset ja parannukset.

Sotilaspistooli L-29 on kahdeksan patruunan lippaalla varustettu, rekyylin voimalla toimiva automaattiasse. Sen sulkumekanismi perustuu Parabellumin tavoin luistin peräytyvään liikkeeseen kun taas lukon liike kohdistuu koko pituudeltaan suoraan taaksepäin (vrt. Parabellum: taakse ja ylöspäin polvinivelellä). Lukitus laukauksen ajaksi tapahtuu porttimaisella kytkinkappaleella, joka kehyksessään pystysuunnassa liikkuvana salpautuu ala-asennossaan lukossa olevaan loveen. Vaikka L-29 perustui useissa yleisratkaisuissa Parabellumin päälinjoihin, on selvästi poikkeavina piirteinä mainittava mm. vasaramainen iskurikoneisto, hylsynpoisto sivullepäin, lippaan salpanasta kahvan alaosassa sekä ennenkaikkea luistin ja lukon pyöreä muoto. Erikoisuutena tässä mallissa on myös rungon takaosaan, luistin sivuille ja yli niitattu kehys, joka osaltaan ohjaa kytkinkappaleen toimintaa.

Koeaseen kaliiperi oli 9 mm:n parabellumpatruunan mukainen, mutta mallin toiminta oli suunniteltu vaihtoehtoisesti myös 7.65 mm:n parabellumpatruunalle. Ratkaisu 9 mm:n valinnan hyväksi vahvistui, kun uusien kotimaisten konepistoolien tilaukset oli vastikään tehty samalle kaliiperille. Tuon ajan yleisiin ilmiöihin kuului myös selvästi 7.65 mm:n

Kokeiluase L-29 purettuna osiin.

Experimental pistol L-29 field stripped.

kaullaisen patruunan väistyminen 9-millisten tieltä uusittaessa eri maiden pistooliaseistusta.

Vaikka kotimaisen pistoolin mallikappale oli valmiina, edistyivät jatkoitomenpiteet asiassa verkkaisesti. Pikakiväärien sarjavalmistus satoi pistoolien tuotantoon tarvittavan teollisen kapasiteetin lähivuosiksi, joten Lahdelle jäi aikaa hioa keksintönsä yksityiskohtia. Vuonna 1931 hän teki alkuperäisen L-29:n piirustuksiin eräitä muutoksia, jotka poistivat teoriassa sarjavalmistuksen tiellä olleet tekniset esteet. Parannetun tyyppin L-31 mallikappale on Lahden mukaan valmistettu, mutta ase ei ilmeisesti ole säilynyt ehjänä kokeista. Sen sijaan itse L-29, jolla aikanaan

suoritettiin 6 000 laukauksen koeammunnat, on tallella Valmetin Tourulan tehtaan (ent. VKT) omassa museokokoelmassa Jyväskylässä.⁵

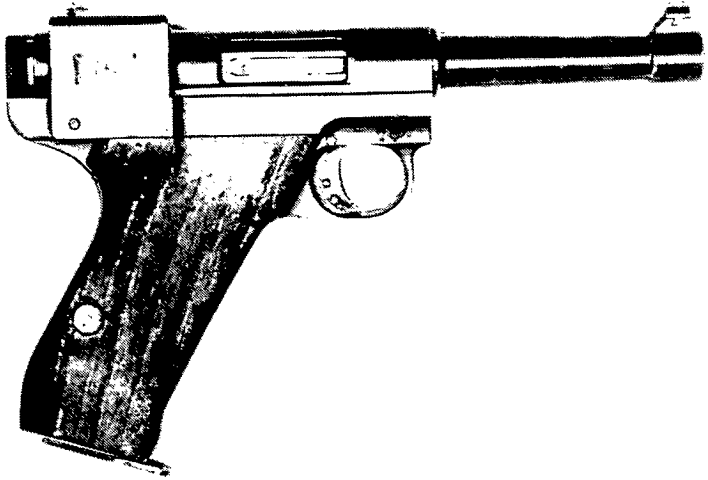
Tuotantopäätös kypsyy

Puolustusministeriön taisteluvälineosaston päällikön toimintakertomuksessa vuodelta 1934 mainitaan, että: ”Vuonna 1930 päätettiin ryhtyä oman 9 mm:n sotilaspistoolimallin rakentamiseen, minkä seurauksena koepistoolit ovatkin valmistuneet, mutta kokeiden keskeneräisyyden vuoksi mallia ei ole toistaiseksi vielä voitu vahvistaa”. Lisäksi kertomuksessa todetaan SAKO:n alkaneen samanaikaisesti valmistaa pistoolin patruunoita, jotka siihen asti oli jouduttu tilaamaan ulkomailta.⁶

Ennenkuin armeijan lopullisiin kokeisiin tarvittavat näytekappaleet valmistettiin VKT:lla Jyväskylässä, Lahti teki piirustuksiin vielä useita muutoksia. Niiden perusteella vuonna 1935 syntyi koemalli L-29/35.⁷ Kantamuodostaan tämä ase poikkeaa ennen kaikkea siinä, että luistin ja lukon muoto oli muutettu nelikulmaiseksi sekä porttimainen luistin kehys jätetty rungosta kokonaan pois. Uuteen malliin oli myös lisätty peukalovarmistin sekä luistin päälle sijoitettu patruunanilmaisin. Lippaan salparatkaisussa oli luovuttu painonastasta ja korvattu se kahvan alapintaan sijoitetulla jousisälvällä. Aseen mekanismiin kuului oleellisena alusta lähtien mukana ollut kiihdytin sekä uudenaikaisena konstruktiona lukon kitkan ja takertelemisen vähentämiseksi kytkinkappaleen pidätin ja luistin lisäpalautinjousi ohjaustappeineen. Myöhemmistä sarjatuotantotyyppistä näkyvästi poiketen L-29/35:n kahvan peitelevyt olivat puuta ja hihnan kiinnityslenkki rungon takaosaan pystysuunnassa koneistettu.⁸

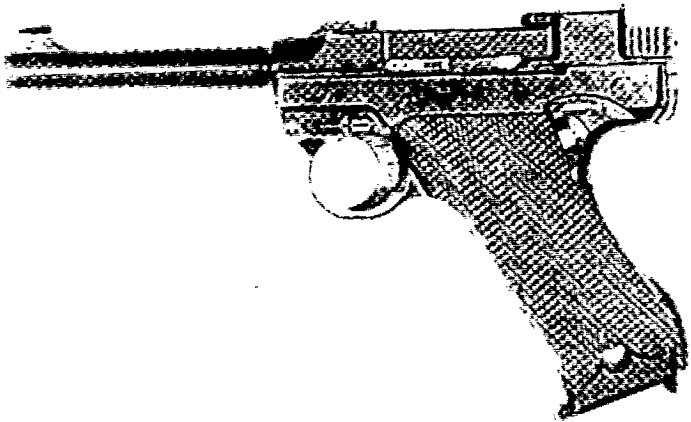
Ensimmäinen tilaus

Armeijan piirissä suoritetuista kokeista saatu palaute ei ollut erityisen rohkaiseva. Parabellumiin tottuneet koeampujat löysivät uudesta tulokkaasta runsaasti huomauttamisen aihetta. Pistoolia pidettiin yleisesti liian raskaana ja suurikokoisena, laukaisua jäykkänä ja epätasaisena sekä koneistoa sarjalaukauksille alttiina. Jalkaväen ja kevyen it:n asetyypipitoimikunta käsitteli pistooliasiaa kokouksessaan 20. 12. 1935 koepöy-

Lahti-pistoolin kantamuoto L-29. Valmet Oy:n Tourulan tehtaan museokokoelmat.

Basic form of the Lahti, L-29. Museum collections of the Tourula Factories of Valmet Ltd.

Kokeilupistooli L-29/35. Kuva: VKT:n 10-vuotishistoriikki.

Experimental pistol L-29/35.

täkirjojen pohjalta todeten sarjavalmistuksen mahdolliseksi tiettyjen puutteiden korjaamisen jälkeen.⁹ Niinpä Puolustusministeriön taisteluvälineosasto lähetti 28. tammikuuta 1936 Valtion Kivääritehtaalle tilauksen N:o T2/4.36 koskien uusien 9 mm:n armeijapistooleiden valmistamista puolustusvoimia varten 2500 kappaleen sarjana ohjeelliseen hankintahintaan à 650 mk.¹⁰ Tilattavan asemallin yksilöinnissä viitattiin jo valmistuneisiin koekappaleisiin sekä keskusteluihin aseteknikko Lahden ja VKT:n johtajan kanssa. Näissä keskusteluissa on ilmeisesti sovittu tiettyjen rakennemuutosten tekemisestä koeseiden pohjalta. Toimitusaikaa ei varsinaisessa tilauksessa mainittu ilmeisesti siitä syystä, että tehdään konekannan järjestelmiselle ja lopullisten piirrosten laatimiselle haluttiin antaa riittävät edellytykset.

L-35 hahmottuu

Tuotannon alkujärjestelyjen ollessa kesken em. asetyyppitoimikunta antoi vielä jalkaväen tarkastajalle asiasta lausunnon, jossa korostettiin pistoolin käsittelyn yleistä helppoutta ja miellyttävyyttä mutta esitettiin mm. koekappaleiden puiset kahvalevyt korvattaviksi sarjatuotannossa muulla ratkaisulla, koska puu turyotessaan esti liipasimen välitysosien vapaan liikkeen. Edellytyksellä, että eräät tämän tyyppiset epäkohdat eliminoidaan, toimikunta hyväksyi pistoolin 3. 2. 1937 lopullisesti sarjavalmistukseen. Tehdas sai tuotannon järjestämiselle riittävät puitteet ja sarjana valmistettavasta korjatusta versiosta alettiin piirustuksissa käyttää nimeä L-35.¹¹

Vaikka tilaus oli periaatteessa selvä ja takasi tehtaalle valmistettavan ase-erän menekin, ei valmiita pistooleita saatu armeijalle yli kahteen vuoteen. Kun konstruktion vaaditut muutostyöt kokeiluineen ja piirustusten uusimisineen viivyttivät alkuun tuotannon käynnistämistä, ehti koko pistooliasia jäädä maailmantilanteen kiristyessä mittavampien hankkeiden varjoon tehtaalla. Ilma- ja panssarintorjunta-aseiden kehittäminen jätti ”pikkupysyjen” valmistamisen täytetyöksi. Myös kustannustason voimakas nousu teki tehtaalle vaikeaksi toteuttaa tilaus vuonna 1936 sovitulla n.650 markan kappalehinnalla, kun arvioitu hinta laskettiin vuonna 1938 miltei kaksinkertaiseksi — 1290 markaksi aseelta.¹²

Aimo Lahti ei kuitenkaan näinäkään vuosina unohtanut täysin pis-

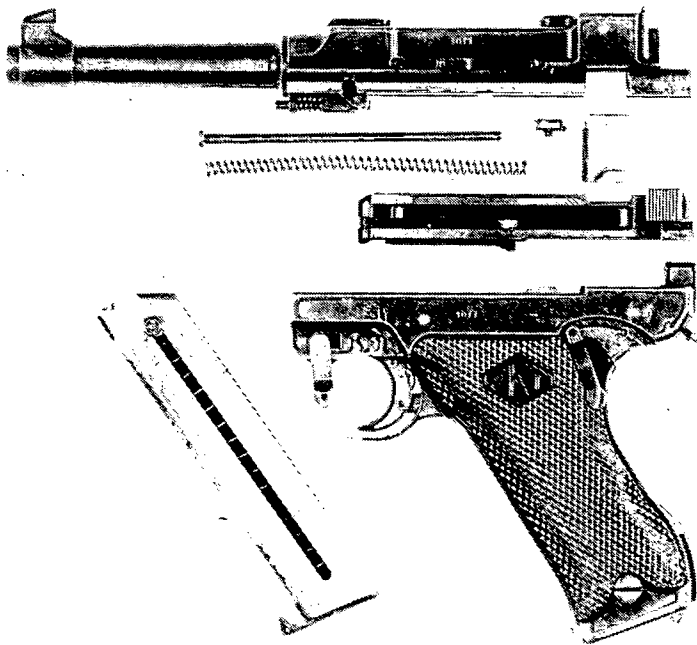
tooliaan vaan laati uusia suunnitelmia ja piirrätti muutosesityksiä puhtaaksi huomattavasti pitemmälle kuin mitä puolustusministeriön siihenastiset vaatimukset sarjavalmistusmallilta edellyttivät.¹³ Useat Lahden suunnittelemista muutoksista tähtäsivät hamaan tulevaisuuteen, koska jo työn alla olevan sarjan puolivalmiisiin osiin niitä oli teknisesti mahdollonta soveltaa, vaikka hyväksyminen olisi taisteluvälineosastolta saatukin.

Koesarja armeijalle

Näissä olosuhteissa tehdas kykeni vasta vuoden 1938 maaliskuussa luovuttamaan taisteluvälineosastolle aseita 5 kappaleen näytesarjan ja heinäkuussa ilmeisesti joukkojen koekäyttöä varten vaaditun lisäerän, 94 kappaletta.¹⁴ Näihin eriin sisältyvät Lahti-pistoolit, sarjanumeroiltaan 1006—1010 ja 1011—1104, muodostavat asemallin ensimmäisen varsinaisen valmistussarjan, joka eroaa myöhemmistä monella rakenteellisesti merkittävällä tavalla. Aikaisemmat sarjanumerot 1001—1005 ovat kuuluneet yksittäistyönä valmistetuille tehtaan mallikappaleille.

Koesarjan aseiden käyttö joukoissa toi niissä vielä vuoden 1938 aikana esiin eräitä toimintavarmuutta ja kenttäkelpoisuutta heikentäviä piirteitä. Nämä keskittyivät pääasiassa laukaisukoneistoon, luistin ja kytkimen lisäosiin, lippaan rakenteeseen sekä aseiden kokoonpanoratkaisuihin. Aimo Lahti oli kuitenkin jo ehtinyt ennakoita palautetta ja laatinut selvät suunnitelmat useimpien epäkohtien eliminoimiseksi.

Näytekappaleiden kahvan puiset peitelevyt oli koesarjassa korvattu ruskeasta ”rättibakeliitista” valetuilla levyillä, jotka oli varustettu suurrehkolla VKT:n tunnuksella. Jälkeenpäin kahvalevyt havaittiin liukkaiksi ja niiden karhennus ”nurinkurisena” epäonnistuneeksi. Kun kahvalevyjä jo tuolloin oli tilattu varastoon suuremmat määrät kuin varsinainen sarja olisi edellyttänyt, ei niitä kuitenkaan lähdetty enää korvaamaan muunlaisilla.¹⁵

Vuoden 1938 kenttäkoesarjan L-35 No 1011 osiin purettuna. Huom: luistin lisäpalautin patruunapesän alapuolella sekä kytkinkappaleen pieni pidätinosa luistin alla. Sotamuseon kokoelmat.

Field test series L-35 field stripped.

Tilaus uudistetaan

Kun vuoden 1936 tilaus oli tuottanut armeijalle vasta vain satakunta asetta, joissa tuntui olevan vielä tarvetta rakenteen uudelleenarviointiin, päätti puolustusministeriön taisteluvälineosasto nollata aselman tekemällä VKT:lle 15. 7. 1938 pistooleista uuden tilauksen N:o 177/T.38. Sen mukaan uudeksi kappalehinnaksi hyväksyttiin 1290 mk ja aseiden rakenteeseen edellytettiin tehtäväksi muutoksia koesarjaan nähden. Tilattavaksi määräksi vahvistettiin 7 642 pistoolia, jotka tehtaasta tulivat toimitettua puolustusvoimien käyttöön 1. 7. 1940 mennessä neljännesvuosittain 1000 kappaleen erinä.¹⁶

Jostakin syystä vielä tämäkään tilaus ei saanut VKT:n pistoolituotantoa vauhtiin ja armeija odotteli vielä kesällä 1939 tilauksen ensimmäistä erää. Tilausaikataulu olisi tuolloin edellyttänyt jo neljännen 1000 kappaleen erän vastaanottoa. Taisteluvälinehankinnoista 1. 6. 1939 laaditussa puolustusministeriön salaisessa yhteenvedossa mainitaan 7 642 pistoolin tilauksen olevan vireillä, mutta että valmistus on tehtaalla keskeytetty konstruktion tarkistuksen vuoksi.¹⁷

Heinäkuun 28. päivänä 1939 puolustusministeriö lähetti Valtion Kivääritehtaalle kirjeen, jossa kehoitettiin viivyttämättä jatkamaan puolivalmiina olevien 4000 pistoolin keskeytynyttä valmistusta ja aloittamaan uuden 1 000 kappaleen sarjan valmistus. Samassa kirjeessä oli selvät ohjeet 23 rakenteellisen muutoksen tekemisestä aiemmin tilauksen pohjaksi vahvistettuihin piirustuksiin.¹⁸

Muutokset edellyttivät mm. kytkinkappaleen pidättimen ja luistin palauttimen poistamista turhina, iskuvasaran muodon muuttamista ja lippaan osien huomattavaa uusimista. (Yksityiskohdat muutettaviksi vaadituista aseiden ominaisuuksista käyvät ilmi PLM:n kirjelmästä KD N:o T./466.11, 28. 7. 1939).

Aseiden valmistus ja vastaanotto Valtion Kivääritehtaalla

Pistoolien tuotanto Valtion Kivääritehtaalla tapahtui sarjatyönä puolustusministeriön taisteluvälineosaston vahvistamien piirustusten ja vastaanottovaatimusten pohjalta. Suunniteltua sarjaa varten hankittiin tehtaalle tarvittavat määrät raaka-aineita, joista sarjan edellyttämä määrä osa-aihoita koneistettiin eri työvaiheihin kerralla puolivalmiiseen muotoon. Mm. putkimaisesta pistoolin piippuraaka-ainekappaleesta saatiin rihlaamisen jälkeen katkaisemalla piipun aihio kahta asetta varten. Osien viimeistely, sovittaminen ja pintakäsittely tapahtuivat eri paikassa kokoonpanoon ja laadunvalvontaan liittyvinä.

Tehtaan tiloissa toimivat puolustusministeriön edustajina tilausten vastaanottotarkastajat, joiden tehtäviin kuului myös puuttua raaka-aineissa ja keskeneräisissä osissa havaitsemiinsa vikoihin. Aseen toimintaan merkittävästi vaikuttavat osat kuten jouset, iskurit, lukot ym. tarkastettiin jo irrallisina ennen itse aseiden kokoonpanoa. Ennen erikseen hyväksytyjen osien kokoamista täydelliseksi aseeksi osat varustettiin

tehtaan valmistusmerkinnöillä, sinistettiin ja runkoon, luistiin sekä lukkoon kaiverrettiin pistoolin sarjanumero. Tämän jälkeen suoritettiin jokaiselle aseelle erillinen vastaanottotarkastus sekä koeammunta. Monen tuhannen laukauksen kestävyysammuntaan otettiin yksi tai muutama sarjasta satunnaisesti poimittu pistooli. Armeijan käyttöön hyväksymisen jälkeen ase, siihen kuuluvat varalippaat ja täyttöhaka öljyttiin ja laatikoiitiin lähetettäväksi sopivina erinä varikolle tai muuhun taisteluvälineosaston määräämään paikkaan.

Merkintä vastaanottotarkastuksen läpäisemisestä tehtiin ao. tarkastajan toimesta hyväksytyyn aseeseen ja myös erillisinä tarkastettuihin osiin. Lahti-pistoolien vastaanotosta huolehti pääasiassa kolme henkilöä: Aimo Lahden veli Aarno Lahti, Erkki Lilja sekä Mauri Valjakka. Kullakin tarkastajalla oli oma hyväksymistunnuksensa. Aarno Lahdella L, Erkki Liljalla E ja Mauri Valjakalla V -kirjain, joka merkittiin sähkökynällä pikkuosiin tai meistettiin kolmion sisällä olevana tärkeimpiin osiin kuten piippuihin ja runkoihin. Piippujen vastaanotto kuului pääsääntöisesti Aarno Lahdelle, joka valvoi myös koeammuntoja.¹⁹

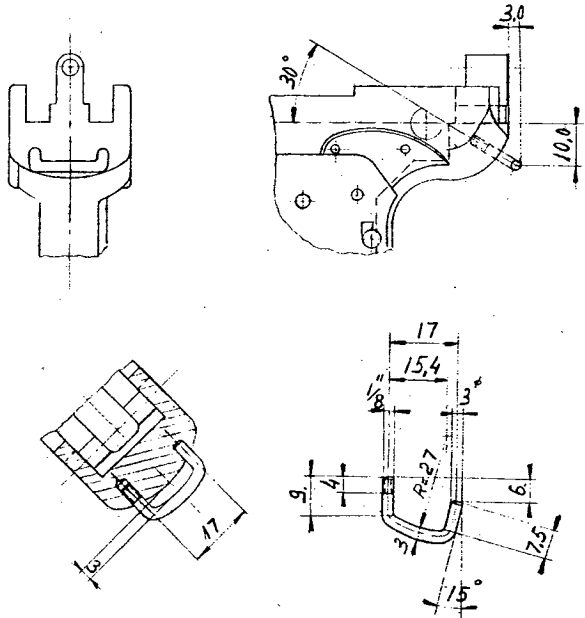
Vastaanottajien hylkäämiin aseisiin ja erillisiin osiin ei em. merkintöjä tehty, vaan ne palautettiin tehtaan edustajalle ja vaadittiin uudet tilalle. Luistiin tai lukon hylkäämisen merkiksi osaan tehtiin sota-aikana vinoristi stanssilla tai sähkökynällä. Osien ja puolivalmisteiden huolellisen karsinnan ansiosta valmiita sarjanumeroituja aseita jouduttiin lopputarkastuksessa hylkäämään vain hyvin harvoin.

Vastaanottotarkastuksessa osissa ei sallittu eikä katsottu läpi sormien mittapoikkeamia siitä mikä piirustuksiin oli merkitty. Vaatimuksista pidettiin kiinni siitä huolimatta, että poikkeamat eivät olisi aseiden toimintaan mitään vaikuttaneetkaan. Varaosien sovituvaikeuksista oli armeijassa vain saatu tarpeeksi huonoja kokemuksia espanjalaisten pistoolien m/19 kohdalla, joten kotimaisten pistoolien osien tuli käydä aseeseen kuin aseeseen. Työskentely VKT:lla oli siten erittäin suurta tarkkuutta vaativaa. Tällä tavoin ammattimiehet opetettiin alusta lähtien tekemään pistoolienkin valmistuksessa kunnollista työtä ja ottamaan työstä sen tekijälle kuuluva vastuu.

Aseita suunnitellessaan ja niiden malleja parannellessaan Aimo Lahti tavallisesti laati itse pääpiirteiset kaaviot, joista tehtaan piirustuskonttorissa työskennellyt teknikko Harald Lehti yleensä sittemmin piirsi tarkat kuvat puhtaiksi. Kaikkiin hyväksytyjä piirustuksia koskeviin muutok-

Litium K.S.N.: T.6627/466.1 11.10.37.
 Puhdistusos.

5/10/37

Mahdolliset muutokset heti ilmoitettava piirustuskenttöriin

N:o	P.N:o	OSA	LUKU	AINE	HUOMAUTUKSIA	
Valtion Kivääritehdas Jyväskylä				M.S.	K.S.N:o	A 4
				1:1	Piirt.	10/9.37
25 IX 1937				Tark.	10/9.37	2/26
				Hyv.	10/9.37	2/26
Pistooli L - 35. ----- Hihnalenkin-eräotus.				J.N:o	[REDACTED]	
				P.N:o	30848	
				T.N:o	[REDACTED]	

Esimerkki VKT:n tuotantopiirustuksista. L-35:n hihnalenkin valmistus-
 kaavio vuodelta 1937.

Example of VKT manufacturing designs. Production sketch from 1937.

siin tuli ehdottomasti olla Aimo Lahden kirjallinen hyväksyminen ennenkuin ne voitiin ottaa vastaanottotarkastuksessa huomioon. Tarkastaja Erkki Liljan kertoman mukaan tällainen jäykkyys aiheutti tehtaalla ajoittain kahnauksia lujatahtoisten miesten välillä, mutta jälkepäin on vaikeaa arvioida olisiko muunlainen tapa ollut työn tulokset huomioon ottaen parempi.²⁰

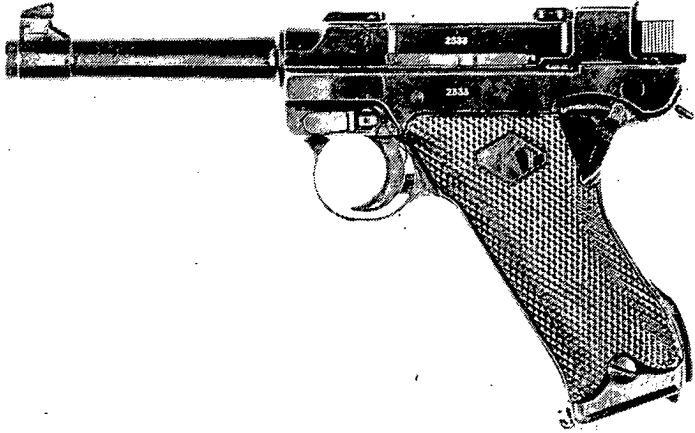
Toimitukset armeijalle vakiintuvat

Kun ensimmäinen erä L-35 -pistoolin vakiokäyttöön hyväksyttyä mallia saapui tehtaalta armeijan varikolle, oli talvisota jo käynnissä.²¹ Vaikka lähetykset käsittivät alkuun vain muutamia satoja aseita, oli uudenlainen taisteluväline — kotimainen sotilaspistooli — saatu joukkojen ulottuville. Aikaa tähän oli kulunut suunnittelutyön alkamisesta kymmenen ja sarjatilauksen vahvistamisesta neljä vuotta.

Vuoden 1938 koesarjan aseisiin verrattuna mallia oli muutettu tehtaalle saneltujen 23 kohdan parannusten edellyttämällä tavalla. Pistoolista oli kokonaan jätetty pois kytkinkappaleen pidätin, vaikka sille tarkoitettu tila olikin säilynyt jäänteinä luistien varhaisista työvaiheista. Myös poistetulle luistin palauttimelle oli edelleenkin jäljellä kiinnityspisteet, mutta patruunapesän alapuolelle näin jääneen tyhjän tilan suojaksi oli suunniteltu pieni lisäosa, peitelevy.²² Iskuvasara, lukon alapinta ja lippaan osat olivat sen sijaan kokeneet selvästi havaittavia muodonmuutoksia.

Vaikka vuoden 1938 toimitusaikataulusta oli jääty tehtaalla pahasti jälkeen, edistyi uusien pistoolien kokoonpano ja viimeistely kuitenkin niin, että talvisodan päättyessä oli aseita luovutettu armeijalle noin 1 000 kpl ja loput vuoden 1936 tilauksella alkuun saatetusta runsaan 2 500 kappaleen sarjasta jatkosodan alkuvaiheisiin mennessä. Näitä L-35 -aseita, jotka sarjanumeroiltaan lähtivät koesarjan jälkeen 1 100:n pinnasta ja päättyvät noin numeron 3 700 tienoille, voidaan täydellä syyllä kutsua Lahti-pistoolin perusmalliksi. Tämä malli joutui joukoille jaettuna melko tuoreeltaan sodanajan olosuhteiden koetukselle ja oikein hoidettuna myös piti kunnialla siihen asetetut odotukset.

Perussarjan valmistuksen aikana oli armeijan tiukassa vastaanottotarkastuksessa hylätyt pistoolin osat palautettu tehtaan haltuun. VKT ei

Lahti-pistoolin perusmalli vuodelta 1940.

Basic model of the Lahti pistol.

NUMEROTIETOJA LAHTI-PISTOOLISTA

väljiys:	9 mm parabellum (9 x 19 mm)
koko pituus	240 mm
korkeus	145 mm
leveys	32 mm
piipun pituus	120 mm
tähtäinten väli	200 mm
aseen paino tyhjänä	1 250 gr
lippaan tilavuus	8 patr.
lippaan paino tyhjänä	80 gr
täyden lippaan paino (8 patr.)	175 gr
nahkakotelon paino	350 gr
puukotelon paino (I malli)	630 gr
puukotelon pituus (I malli)	350 mm
puukotelon paino (II malli)	625 gr
puukotelon pituus (II malli)	330 mm

Aseen koodinimike Suomen puolustusvoimien taisteluvälinehallinnossa:

1942	TJ 231
1959	1 061
1965	115 100

kuitenkaan raaskinut romuttaa niitä osia, joissa hylkäämisen aiheuttanut poikkeama vaatimuksista ei vaikuttanut aseiden toimintaan tai turvallisuuteen. Näistä osista koottiin tehtaassa lahjaesineiksi ja yksityishenkilöille myyntiä varten joidenkin kymmenien kappaleiden erillinen sarja, jonka numerointi alkoi 001:sta. Puolustusministeriöllekin kelpasi talvisodan jälkeen muutama kappale näitä jo kertaalleen hylättyjä aseita 20 %:n sekunda-alennuksella.²³

Toinen sarja valmistuu

Kun perusmallin aseita vielä viimeisteltiin kokoonpano-osastolla, oli tehtaalla jo aloitettu uuden pistoolisarjan osien koneistamistyöt. Nyt voitiin luistia palautintokaran ja kytkinkappaleen pidättimen paikkojen aiemmin edellyttämät työvaiheet yksinkertaistaa. Toisen sarjan aseiden rakennemuutokset vaikuttivat siten selvästi myös pistoolin ulkomuotoon. Kytkinkappaleen kotelon etureuna oli tästä lähtien suora.²⁴ Luistin ohella muutokset olivat aiheuttaneet myös kytkimen pidättäjän vastaloven koneistamatta jättämisen lukon yläpinnassa. Aseen runko ja piippu niihin välittömästi liittyvine pikkuosineen säilyivät ennallaan.

”Kakkosarjan” Lahti-pistooleja valmistui vuosien 1941—1942 aikana kaikkiaan noin tuhat kappaletta. Aseiden numerosarja sijoittuu karkeasti ottaen välille 3 700—4 700. Rakenteen muutos ei välttämättä muodosta selvää rajaa sarjanumeroissa, koska valmiit osat käytettiin kokoonpanossa loppuun eivätkä niiden määrät ennakkokarsinnasta johdettuna olleet täsmälleen yhtä suuria.

Uusi yksinkertaistettu tuotantomalli

Sodanajan olosuhteiden myötä tuli aseellisuudessa selvästi esiin vähämerkityksellisten työvaiheiden tuotantoaika ja -kustannuksia lisäävä vaikutus. Kun jälleen uusi sotilaspistoolien valmistussarja otettiin työn alle Valtion Kivääritehtaalla, päätettiin L-35:n luistin koneistamisessa jättää eräät ulkomuotoon ja painon vähäiseen kevenemiseen vaikuttavat ajot suorittamatta. Mainittakoon, että Aimo Lahti oli ennakoanut tämänkin mahdollisuuden ja piirittänyt kaiken varalta luistin muutok-

Kokeneet taistelijat luottivat Lahti-pistooliin. Luutnantti, Mannerheimristin ritari Olli Remes etulinjassa vyössään L-35. SA-kuva.

Experienced fighters relied upon the Lahti pistol. Lieutenant Olli Remes, Knight of the Mannerheim Cross, in the front line with his L-35.

seen tarvittavat suunnitelmat valmiiksi jo syyskuussa 1939.²⁵

Luistin ulkoisiin tunnusmerkkeihin muutokset tekivät sen, että sivupinnat jäivät keventämättöminä suoralinjaisiksi ja patruunanilmaisimen kehyyksen takareuna pyöristämättömäksi. Samassa yhteydessä tehtiin lukan alapinnan virityskorokkeen reunoihin pitkittäiset viisteet hankauspinnan vähentämiseksi.

Sarjan pääosien valmistuminen ja toimitukset armeijalle pääsivät vauhtiin vasta keväällä 1944. Vuoden 1943 aikana VKT toimitti tilaukseen kuuluvia aseita ainoastaan 10 kappaleen erän ja senkin puolustusministeriön kaupallisen osaston käyttöön.²⁶ Jatkosodan päättyessä oli ”kolmosmallia” saatu armeijan kirjanpitoon noin tuhatkunta kappaletta. Aseiden sarjanumeroinnissa oli tuolloin päästy n.5 800:n tasalle.²⁷

Välirauhan solmimisen seurauksena uusien aseiden valmistus määrättiin lopetettavaksi. Tilaus keskeytettiin ja puolustusministeriön taisteluvälineosasto ilmoitti ottavansa vastaan vain viimeistelyvaiheessa vielä olevat aseet sekä täysin valmiit osat. Kokonaisia pistooleja toimitettiin tehtaalta varikoille vielä sodan päätyttyä vuoden 1945 loppuun mennessä vajaat tuhat kappaletta. Viimeisen armeijalle tulleen Lahti-pistoolin sarjanumeroksi jäi 6 731.²⁸ Sarjan keskeytyessä käyttämättä jääneet osat ja eräät puolivalmisteet rasvattiin sekä varastoititiin puolustusministeriön kustannuksella VKT:n ullakkotiloihin.²⁹

Sodan loppuvaiheessa valmistuneiden pistoolien vastaanottotarkastuksissa oli hieman annettu periksi 1930-luvun lopulla asetetusta tiukasta vaatimustasosta. Niinpä kolmannen sarjan aseiden pintakäsittely ja viimeistely saattoivat olla aiempaan verrattuna jonkin verran karkeampaa. Rakennevikoja tai mittapoikkeamia ei kuitenkaan katsottu läpi sormien, vaan hylättyjä osia palautettiin jatkuvasti tehtaalle. Toisen ja kolmannen sarjan ”kunnollisista” hylkyosista VKT kokosi aiemman käytännön mukaisesti sekundapistooleja muutaman sadan kappaleen erän. Aseiden luisteista jyrstiitiin pois puolustusministeriön omistusta osoittava SA-leima ja ne varustettiin noin sadasta alkavalla numerosarjalla, jonka eteen liitettiin V-kirjain.³⁰ Näitä aseita myytiin pääasiassa yksityishenkilöille sodan loppuvaiheessa ja sen jälkeen. Myös armeija hankki jälkeinpäin muutaman kymmenen kappaleen erän joskus 1950-luvun vaihteen tienoilla.

Taulukko 1

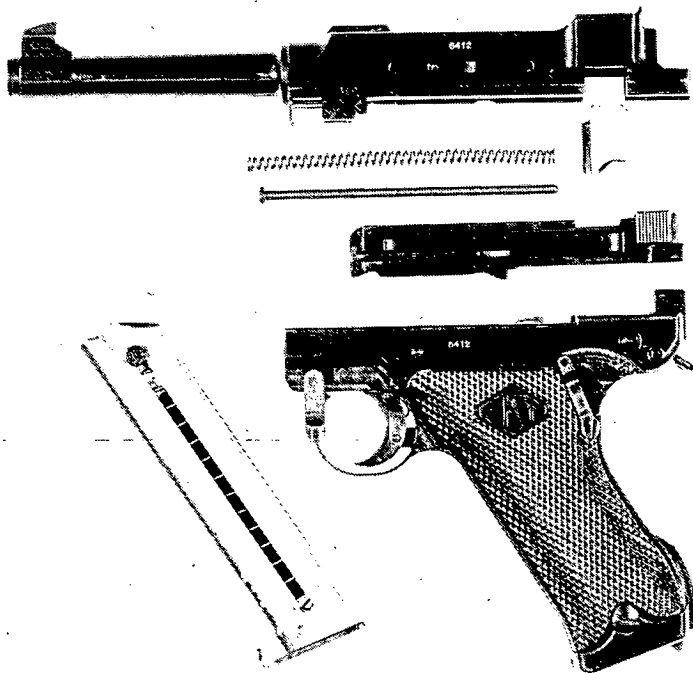
Yhdistelmä asiakirjoista T 18429/SArk. 25. 9. 1980/MP.

**PISTOOLI L-35:N TOIMITUKSET VKT:LTA PUOLUSTUSVOI-
MILLE 1935—1945**

toimitus pvm	kpl	aseiden sarjanumerot	huom
10. 3. 1938	5	1006—1010	näytekappaleita koesarja
30. 7. 1938	94	1011—1104	
5. 1. 1940	318	ei tiedossa ¹⁾	ei tiedossa ¹⁾
22. 1. 1940	80		
16. 2. 1940	326	1605—1930	20 %:n sekunda-alen- nuksella
13. 3. 1940	166	1931—2096	
13. 3. 1940	8	2097—2104	20 %:n sekunda-alen- nuksella
31. 5. 1940	5	049, 069, 071, 073, 075	
3. 7. 1940	192	2105—2295	toim. tväl-os:n pääll:lle
3. 7. 1940	59	2297—2355	
21. 5. 1940	1	2356	toim. tväl-os:n pääll:lle
3. 7. 1940	247	2357—2604	
21. 11. 1940	50	2606—2655	toim. tväl-os:n pääll:lle
21. 11. 1940	146	2656—2801	
31. 1. 1941	281	2802—3082	toim. tväl-os:n pääll:lle
10. 6. 1941	1	3083	
12. 7. 1941	644	3084—3727	toim. tväl-os:n pääll:lle
16. 8. 1941	1	3728	
13. 8. 1941	1	3729	luov.pääministeri J W Rangellille
16. 8. 1941	283	3730—4012	toim. tväl-os:n pääll:lle
27. 9. 1941	223	4015—4237	
27. 9. 1941	173	4239—4411	toim. tväl-os:n pääll:lle
25. 9. 1941	3	4414—4416	
14. 3. 1942	2	4412, 4420	toim. tväl-os:n pääll:lle
14. 3. 1942	542	4422—4963	
12. 6. 1943	10	4964—4973	PLM:n kaupalliselle osastolle
19. 4. 1944	316	4974—5289	toim. tväl-os:n pääll:lle
25. 7. 1944	131	5290—5420	
25. 7. 1944	116	5422—5537	toim. tväl-os:n pääll:lle
8. 9. 1944	328	5538—5865	
20. 2. 1945	258	5866—6123	toim. tväl-os:n pääll:lle
18. 6. 1945	360	6124—6483	
11. 12. 1945	248	6484—6731	toim. tväl-os:n pääll:lle

1) sijoittuvat sarjanumeroihin välille 1105—1604

Huom: armeijan vastaanottotarkastuksessa ilmeisesti hylätty kokonaan aseet N:o
2296, 2605, 4013, 4417—4419, 4421, 5421.

Kolmossarjan Lahti-pistooli osiin purettuna.

Lahti pistol of the third series, field stripped.

Unohduksen vuodet

Rauhan palattua riittivät demobilisoidulta armeijalta varastoidut käsiaseet tavanomaiseen koulutuskäyttöön vuosiksi eteenpäin. Taisteluvälineiden huoltoa ja kunnossapitoa lukuunottamatta jouti valtion aseoliisuuden kapasiteetti sotakorvauksia varten luotavan metalliteollisuuden käyttöön. Valtion Kivääritehdas lopetti sotilasaseiden tuotannon ja sanoi palveluksestaan irti muihin tehtäviin soveltumattomat ammattimiehet. Muiden muassa Aimo Lahden virka puolustusministeriön konstruktöörinä VKT:lla lakkautettiin ja Lahti siirrettiin 50-vuotiaana eläkkeelle. Tehdas alkoi suunnitella siviilituotteiden valmistusta ja sen nimi muutet-

tiin Valtion Metallitehtaaksi sekä edelleen vuonna 1951 VALMET Osa-
keyhtiön Tourulan tehtaaksi.³¹

Puolustusvoimien piirissä Lahti-pistooleita käytettiin rauhanajan
suppeissa puitteissa. Aseita oli riittävästi ja ne olivat yleisesti ottaen hy-
väkuntoisia. Tästä syystä puolustusministeriö salli muutamien satojen L-
35 -pistoolien myynnin varikoista kantahenkilökuntaan kuuluville am-
pumaharrastuksen ylläpitämiseksi. Myydyt aseet olivat pääasiassa käyt-
tämättömiä ja kuuluivat numerosarjaan yli 6 000.

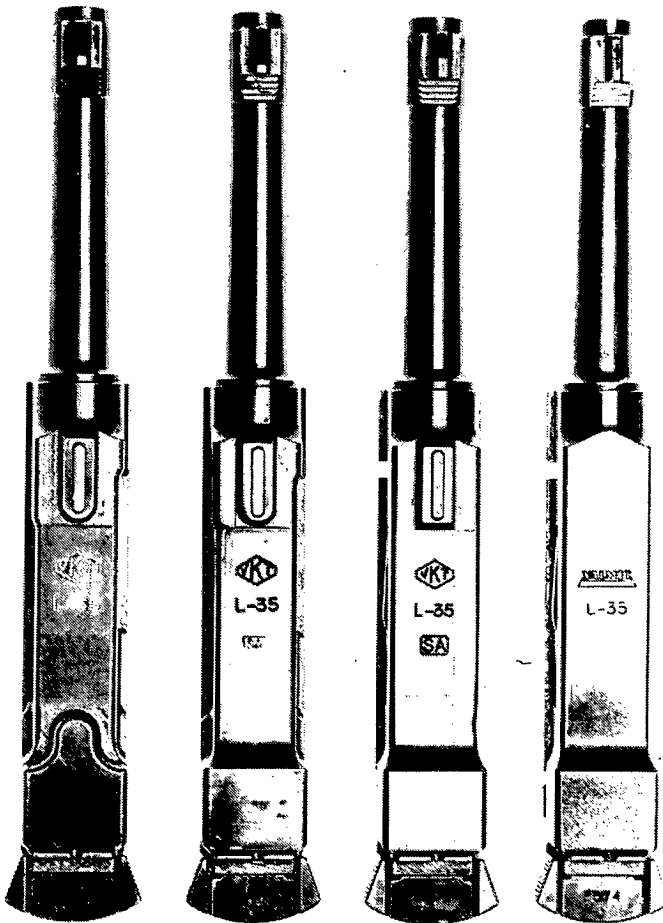
Uusi tuleminen

Valvontakomission ja sotakorvaustuotannon aikana ei Tourulassa eh-
ditty ajattelemaankaan tehtaan alkuperäistä erikoisalaa, sotilasaseita. Se
osa tuotantovälineistä, jota ei voitu sodan jälkeen muuttaa muuhun
käyttöön, pidettiin tosin kunnossa metsästys- ja tarkkuusaseiden pieni-
muotoista valmistusta varten.

Rakennuksen vintillä oli kuitenkin Lahti-pistoolin puolivalmiiden
osien muodossa varastoituna runsaasti jo tehtyä työtä, ja yleisten olojen
helpottuessa 1950-luvun vaihteessa päätettiin pistoolisarjan valmiiksi
saattaminen ottaa uudelleen käsiteltäväksi. Puolustusministeriön kanssa
päästiin sopimukseen, jolla oikeudet materiaaliin siirtyivät tehtaalle.
Kun puolustusvoimissa ei enää pistooleita tarvittu, varmisti VALMET
niiden menekin vientikaupan kautta Ruotsiin pienen erän jäädessä koti-
maassa kaupalliseen myyntiin. Aseiden viimeistely- ja kokoonpanotyöt
käynnistyivät tehtaalla 1952 ja jo seuraavana vuonna satoja tuliteriä L-
35 -pistooleja oli hieman uudessa muodossaan tarkastuksissa sekä
koeammunnoissa.³²

L-35 ”Valmet”

Uustuotannon alkaessa tehtiin luistin ja lukon rakenteeseen taas kerran
muutoksia. Patruunanilmaisimesta luovuttiin kokonaan ja armeijan vas-
taanottoehtoihin aiemmin kuuluneen laukaisuvarmistinpintojen muoto-
ja lievennettiin tarkkuusammuntaan paremmin soveltuviksi. Luistin
päällipintaan kaiverrettiin entisen VKT-tunnuksen asemesta VAL-

L-35:n luistin muutokset sarjatuotannon aikana. Vasemmalta: perusmallin, II sarjan, III sarjan ja Valmetin kaupallisen sarjan aseiden luistit. Sotamuseon kokoelmat.

Changes on the L-35 slide during series production. From left: basic model, II series, III series and Valmet's commercial series.

MET:in uusi leima. Kahvan peitelevyissä säilyi kuitenkin VKT:n tunnukset, koska näitä osia oli runsaasti jo valmiina varastossa. Itse kahvaan siihen asti kuulunutta perälaudan kiinnityskiskoa ei katsottu enää tarpeelliseksi, joten kyseinen kohta koneistettiin tasaiseksi.³³

VALMET:in viimeistelemät Lahti-pistoolit numeroitiin jatkona armeijalle joulukuuhun 1945 asti toimitetulle sarjalle. Aseiden sarjanumerot alkoivat siten n. 6 800:n tasalta ja päättyivät 9 300:n päälle. Lähes koko sarja, yli 2 000 asetta, poistui suoraan tehtaalta viennin kautta ulkomaille. Vain joitakin kymmeniä kappaleita saatiin kotimaassa kaupaksi, kun puolustusvoimain henkilökunta oli saanut ostaa pistooleja edullisimmin suoraan varikolta ja siviilien mahdollisuuksia rajoittivat jo hallussapitoluvan saantiin liittyvät vaikeudet.

Kun VALMET:in Tourulan tehdas 1950-luvulla saattoi päätökseen sodan aikana aloitetun tuotantosarjan, tiedettiin jo, ettei uutta enää koskaan tulisi tehtäväksi. Niissä olosuhteissa Lahti-pistooli oli tuotantotaltaan epätarkoituksenmukaisen kallis ja myös osin malliltaan vanhentunut. Vaikka eräiden varaosien valmistamista puolustusvoimille onkin tehtaalla jatkettu ajoittaisena aina 1980-luvulle asti, päättyi täydellisten L-35 -pistoolien tuotanto lopullisesti 1950-luvun alussa kestettyään vaiheittaisena lähes 20 vuotta. Tuona aikana oli kokonaisia pistooleja valmistunut kaikkiaan lähes 9 000 kappaletta.

Vanhenemisen ongelmia

Puolustusvoimissa vuosia jatkunut käyttö toi Lahti-pistooleissa esiin rakenteellisia heikkouksia. Luistit eivät tahtoneet kestää suuria laukaussmääriä eivätkä varsinkaan konepistoolille tarkoitettujen patruunoiden latauksia. Metalliin syntyi ajan mittaan hiusmaisista halkeamia etenkin kiihdyttimen akselin kohdalle. Oireiden vaarallisuus johti satojen aseiden luokitteluun ampumakelvottomiksi. Puolustusvoimille ampumakieltoon määrätyt pistoolit olivat täysin hyödyttömiä, joten epäkohdan oli keksittävä kiireesti ratkaisu.

Kun luistin pysty- ja poikittaissuuntaisten halkeamien korjaaminen todettiin erittäin vaikeaksi, tiedusteltiin VALMET:ilta uusia luisteja varaosiksi. Tehtaan ullakolta löytyi vanhoista ”asekätköistä” sodan aikaisen kolmossarjan luistien aihioita, jotka viimeisteltiin ja lähetettiin

asevarikkoon vaihdettaviksi viallisiin aseisiin. Nämä eroavat 1950-luvun siviilisarjan luisteista siinä, että niissä oli vielä jäljellä patruunanilmaisin. Yläpintaan oli kuitenkin kaiverrettu entisen VKT:n asemesta uusi valmistusmerkintä ”VALMET”.³⁴

Vanhat luistiaihiot eivät kuitenkaan riittäneet ajan mittaan rikkoutuneiden aseiden edellyttämään määrälliseen tarpeeseen eikä VALMET:in kanssa päästy sopimukseen kokonaan uuden luistisarjan valmistamisesta. Tällöin puolustusvoimat teetti Vammalassa oman ministeriönsä alaisella Vammaskosken tehtaalla vuosina 1958—1959 yli 500 kappaleen erän uusia luisteja, jotka ovat malliltaan VALMET:in viimeisen siviilisarjan mukaisia: ilman patruunanilmaisijaa. Ainoana valmistusmerkintänä niissä oli luistin sisäpintaan lyödyt kirjaimet VS. Luistin päälle on heikosti kaiverrettu sähkökynällä merkintä L-35 sekä puolustusvoimien SA-tunnus. Vammaskosken luistit tehtiin aikaisempaa nikkelpitoisemmasta ja kovemmasta teräksestä, joka sinistettynä eroaa muusta aseesta punertavan värinsä johdosta.³⁵

Rikkinäisiin aseisiin vaihdettiin varikkotyönä uudet luistit, joihin kaiverrettiin pistoolin rungon numero. Tämän jälkeen aseet voitiin taas jakaa joukkojen käyttöön vuosiksi eteenpäin.

Tultaessa 1970-luvulle, alkoi luistiviallisia aseita taas kerääntyä käsiasevarikkoon. Vanhojen luistien lisäksi oli rikkoutuneiden joukossa myös paljon jo kerran uusittuja. Vuosien mittaan rikkinäisten määrä kasvoi niin huomattavaksi, että vuonna 1975 jouduttiin suuri erä Lahti-pistooleja purkamaan varikolla osiksi, koska niihin ei ollut asentaa uutta luistia.³⁶

Ongelmasta tietoisena VALMET:in Tourulan tehdas suunnitteli uuden paksuseinäisemmän luistin, joita valmistettiin vuonna 1979 sarja lähivuosien varaosatarvetta silmälläpitäen.³⁷ Onkin todennäköistä, että myös rikkoutuneet Lahti-pistoolit pääsevät vielä kerran uudessa muodossa takaisin säälimättömään sotilaskäyttöön.

Lahti-pistoolin varusteista

Armeijalle sodan aikana lähetettyihin L-35 -pistooleihin kuului varusteina 1—2 varalipasta sekä lippaan täyttöhaka, jota voitiin käyttää myös työkaluna aseiden purkamisessa.³⁸ Valtion Kivääritehdas valmisti myös erillisenä sarjana messinkisiä puhdistuspuikkoja, joissa on pyörivä

Taulukko 2

SUOMALAINEN SOTILASPISTOOLI "LAHTI"

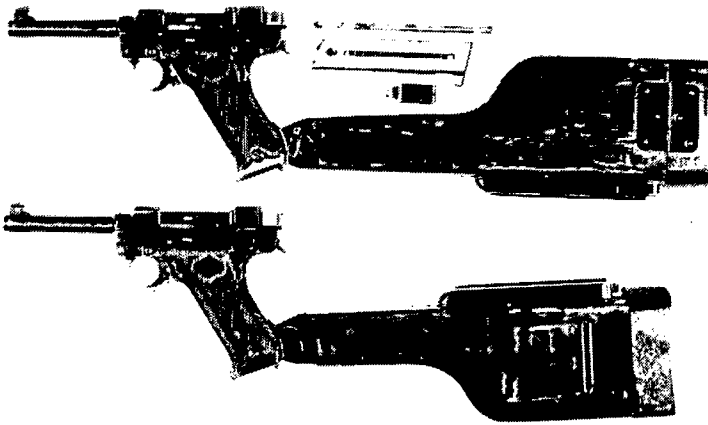
Prototyytit, kenttakoemallit,
sarjatuotantomallit armeijalle, tehtaan "siviilimyyntiversiot" ja kaupallinen malli, (muunnos

L-29	L-31	L-29/35	L-35 armeijan kenttäkoe sarja	L-35 I-TYYPPI perusmalli	L-35 Ia (sekunda)	L-35 II TYYPPI
—	—	—	1001- 1104	1105- 3700	001- n.100	3700- 4700
1929	1931	1935	1938	1939—41	1940—41	1942
Asetekni- nen va- rikkko	VKT	VKT	VKT	VKT	VKT	VKT
A Lahden kokeilut	Armeijan kokeilut	Armeijal- le malli kpl	Armeijan kenttä- kokeilut	Armeijalle	kaupall	Armeijalle
			X	1)	1)	
puu	puu	puu	puu/bake- liitti	bakeliitti	bakeliitti	bakeliitti
		X	X	X	X	X
		X	X	X	X	X
				X	X	X
				X		X
				X		X
				X		X

orjausmallit alasarakkeessa)

L-35 IIa (sekunda)	L-35 III TYYPPI	L-35 IIIa (sekunda)	L-35 IV TYYPPI	
n.100- V 150	4700- 6800	V0 150- V0 400	6800- 9300	pääpiirteinen sarjanumero- väli
1942(43)	1944—45	1944—45	1952—54	tuotantoajankohta
VKT	VKT	VKT ja Valmet	Valmet	valmistaja/tehtaan merkinnät
kaupall	Armeijalle	kaupall	kaupall vient	valmistustarkoitus
				kytkinkappaleen pidätin ja luistin lisäpalautinjousi 1) em. osien kiinnityspisteet vielä jäljellä
bakeliitti	bakeliitti	bakeliitti	bakeliitti	kahvan peitelevyt
X	X	X	n.No 8000 asti	patruunanilmaisija
X	X	X		perälaudan kiinnityskisko
X	X	X	X	vakiolipas
				VAIHTOLUISTIN ASENTAMISESTA JOHTUVAT MUUNNOSTYYPIT
	X*			Valmetin varaosaluisti, tyyppi III (* merkintä "Valmet" entisen "VKT" asemesta)
	X			Valmetin varaosaluisti, tyyppi IV
	X			Vammaskosken varaosaluisti, tyyppi IV
				Valmetin vahvennettu varaosa- luisti (1979)

Huom. Em. vaihtoluistityypeillä varustettujen L-35 pistoolien määrä on vuosina 1950—1980 ollut arviolta 1 000—1 500 kpl. Joitakin poikkeuksia lukuunottamatta nämä ovat olleet puolustusvoimien palvelusaseita. Kaupalliseen myyntiin tehdyissä malleissa (Ia, IIa, IIIa ja IV) saattaa olla vaihtoluisti, mutta tällaisten aseiden määrä on erittäin vähäinen.

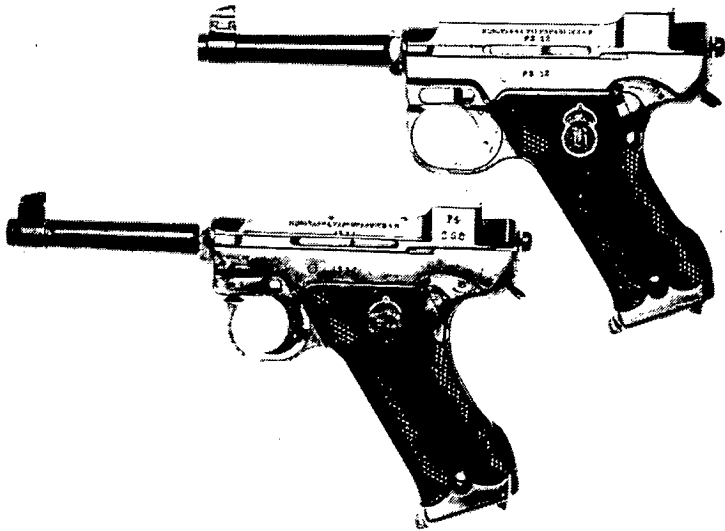
L-35 -pistoolin puiset koteloperälautatyypit. Ylhäällä ensimmäinen malli, alhaalla muunnostyyppi. Kuvassa myös Lahti-pistoolin lisävarusteet: varalipas, täyttöhaka ja puhdistuspuikko. Sotamuseon kokoelmat.

The two models of experimental wooden shoulder stock holsters for the L-35 pistol.

poikittainen rautakahva. Suunniteltiinpa Lahti-pistoolia varten jostakin syystä vuonna 1944 mm. irrotettava liekinsammutin, joka ei kuitenkaan koskaan yltänyt sarjavalmistukseen.

Aseiden varhaisessa tuotantovaiheessa tutkittiin myös olkatueksi käyvän puukotelon soveltuvuutta sotilaskäyttöön. Noin 50 kappaleen koe-erä puukoteloita valmistui VKT:n metalli- ja puutyöosastoilla ennen talvisotaa.³⁹ Koteloiden käyttö olkatukena todettiin kuitenkin pian kyseenalaiseksi, koska kiinnityskappaleen kulma oli virheellinen. Osa kotelosta on sen vuoksi myöhemmin lyhennetty etupäästään ja kiinnityskappale sovitettu uudelleen mutta suunnaltaan vastakkaisesti. Tiettävästi myös Parabellumin tyyppistä perälautaa on kaavailtu Lahti-pistoolia varten, mutta sarjavalmistusta ei koskaan edes aloitettu. Jokaisessa armeijalle valmistetussa aseessa oleva perälaudan kiinnityskisko jäi siten vakiokäytössä täysin tarpeettomaksi.

Armeija on teettänyt nahkatehtaissa ja myöhemmin varikoissa Lahti-

Lahti-pistoolin ruotsalainen versio L-40. Ylhäällä vakiomalli, alempi varhaista tuotantosarjaa. Sotamuseon kokoelmat.

L-40, Swedish version of the Lahti pistol. Above standard model — below example of earlier production series.

pistooleita varten tummanvihreät nahkakotelot, joissa on erilliset tilat myös varalipasta, lippaan täyttöhakaa, sekä puhdistuspuikkoa varten. Alkuun kotelot oli suunniteltu soveltuviksi tarvittaessa myös Parabellumille, joten niiden vyölenkkeihin kuului paikka perälaudan säilytystä varten. Myöhemmät kotelot olivat mitoiltaan selvästi vain L-35:lle muotoiltuja ja niiden vyölenkkeihin liittyi metalliset puolirenkaat olkahihnaa varten. Rajavartiolaitoksen käyttöön ei maalattu nahkapinta ole kelvannut vaan sille toimitetut kotelot on jätetty luonnonvärisiksi.⁴⁰

Tulkoon vielä tässä yhteydessä mainituksi, että entinen puolustusministeriön vastaanottotarkastaja VKT:lla, Erkki Lilja jäi sodan jälkeen tehtaalle VALMET:in palvelukseen ja suunnitteli noin vuoden 1958 tienoilla Lahti-pistoolia varten 22-kaliiperin massasulkuisen vaihto-osasarjan, johon kuului luisti, piippu ja lukko sekä lipas. Näitä vaihto-osasarjoja valmistettiin kokeeksi neljä kappaletta, mutta sarjatuotantoasteelle keksintö ei koskaan päässyt.⁴¹

Kansainvälisiä ulottuvuuksia

Lukuunottamatta viimeisen Lahti-pistoolisarjan myymistä ulkomaille 1950-luvulla on valmiiden aseiden vienti sitä aiemmin rajoittunut vain joihinkin näytekappaleisiin. Mielenkiintoisena seikkana mainittakoon, että Viron ja Latvian puolustusvoimat tunsivat suurta kiinnostusta saada uusi suomalainen pistooli kokeiltavaksi vuonna 1935. Kun VKT ei kyennyt kohtuullisessa ajassa valmistamaan näytekappaleita, tekivät ko. maat hankintansa Belgiasta ja kiinnostus asiaan raukesi.⁴²

Viennin kautta Ruotsiin 1950-luvulla siirtynyt pistoolierä ei tiettävästi tullut Ruotsin armeijan käyttöön, vaan levisi aseliikkeiden kautta yksityishenkilöiden haltuun. Sensijaan samaan valmistussarjaan kuulunut 600 pistoolin erä myytiin vuosina 1951–1955 suoraan tehtaalta Israeliin,⁴³ missä aseet otettiin virallisesti armeijan käyttöön ja ainakin osan niistä tiedetään myöhemmin joutuneen mukaan sotatoimiin.

Lahti-pistoolin valmistuslisenssi myytiin vuonna 1940 Ruotsiin Husqvarnan tehtaalle, joka teki malliin eräitä muutoksia ja aloitti sarjatuotannon nimikkeellä L-40. Husqvarnan tehdas valmisti tätä Lahti-pistoolin muunnosmallia muutamissa yksityiskohdissa toisistaan eroavina versioina kaikkiaan 82 840 kappaletta.⁴⁴ Suomalainen kantamuoto L-35 jää siten määrällisesti kaikista maailman Lahti-pistooleista pieneksi, mutta kovia kokeneeksi vähemmistöksi.

Lähdeviitteet

Tutkimus perustuu etupäässä asiakirjalähteisiin niiltä osin kuin Lahti-pistoolin kehittäminen ja tuotanto liittyvät Suomen puolustusvoimiin. Kaupalliseen tarkoitukseen tuotetuista valmistuseristä ei ole ollut käytettävissä täsmällistä lähdeaineistoa, koska Valmet Oy:n Tourulan tehtaan vanhat arkistot ovat asetuotannon osalta vielä järjestämättä (johtaja Olli Kososen ilmoitus tekijälle 10. 9. 1980). Faktojen puuttuessa on oleelliset seikat pyritty näiltä osin selvittämään henkilöhaastatteluin sekä tutkimalla Sotamuseon ja eräiden suurimpien yksityisten asekoelmien hallussa olevat aseet niihin liittyvine taustatietoineen.

Kokonaiskuvan muodostamiselle aiheesta on ollut oleellisena lisätuna se, että kirjoittajalla on ollut tilaisuus verrata asemallin rakennemuutosten ja sarjanumeroinnin osalta asiakirjatietoja ja itse aseita keskenään tutkimalla Asevarikko 1:ssä noin 1500 kappaleen otoksen vielä käytössä olevia L-35 pistooleja.

1. **Aimo Lahti:** Asesuunnittelijana Suomessa, omaelämäkerta, Jyväskylä 1970, s. 11, 36, 67, 77, 123, 168—172, 248, 7.
2. **Lahti,** s. 132.
3. **Sama,** s. 133.
4. Puolustusministeriön taisteluvälineosaston (PLMtväl-os) arkisto: keksinnöt, kokeilut ja patentit 1929—1939. SArk T 18456.
5. **Lahti,** s. 200, 260.
Ensimmäinen koekappale L-29 oli Aimo Lahden hallussa ja siirtyi vasta tämän kuoltua Valmet Oy:n Tourulan tehtaan museokokoelmaan.
6. PLMtväl-os:n päällikön toimintakertomus vuosilta 1928—1934, SArk T 18420.
7. Valtion Kivääritehdas (VKT) 1926—1936, 10-vuotishistoriikki, Helsinki 1936, s. 22.
8. Valokuva kenr Aarne Sihvon arkistoissa, SArk PK 1039/27.
9. Jalkaväen ja kevyen it:n asetyyppitoimikunnan kokouspöytäkirjat ja kirjelmä jalkaväen tarkastajalle 20. 12. 1935 (No 5/35 Sal). SArk T 18469.
10. PLM tväl-os:n tilaus No T2/4.36 Valtion Kivääritehtaalle 28. 1. 1936. SArk T 18429.
11. Jalkaväen ja kevyen it:n asetyyppitoimikunnan arkistot 1935—1939 SArk T 18469.
12. PLMtväl-os:n tilaukset ja maksumääräykset 1938, SArk T 18429.
13. Vrt. Valmet Oy:n Tourulan tehtaan piirustuskonttorin arkisto, Jyväskylä.
14. PLMtväl-os:n tarkastustoimiston todistukset No 66/24. 3. 1938 ja No 143/22. 8. 1938. SArk T 18429.
15. **Erkki Lilja,** ent. PLM:n vastaanottotarkastaja VKT:lla, myöh. Valmet Oy:n asetarkastaja Tourulan tehtaalla: haastattelu Sotamuseossa 6.—7. 11. 1979.
16. PLMtväl-os:n tilaus No 177/T 38 Valtion Kivääritehtaalle 15. 8. 1938. SArk T 18429.
17. PLMtväl-os:n muistio vireillä olevista hankinnoista 1. 6. 1939 Sal. SArk T 18465.
18. PLMtväl-os:n kirjelmä No T/466. 11 VKT:lle 28. 7. 1939. SArk T 18429.
19. **Lilja,** haastattelu 6.—7. 11. 1979.
20. **Sama.**
21. PLM:n vastaanottotarkastaja Aarno Lahden allekirjoittama lähetysilmoitus no 342/40 tväl-os:n tarkastustoimiston päällikölle 5. 1. 1940, SArk T 18429.
22. Valmet Oy/Tourulan tehdas, piirustuskonttorin arkisto.
23. VKT:n lasku No 399/40 PLM:n tiliosastolle 31. 5. 1940. SArk T 18429.
24. Valmet Oy/Tourulan tehdas, piirustuskonttorin arkisto.
25. Sama, uudistetun L-35 pistoolin rakennepiirros 22. 9. 1939.

26. VKT:n lähetysmääräys No 659/43, 12. 6. 1943 sekä liite VKT:n pistoolien toimitusta koskevaan kirjeeseen 13. 1. 1945. SArk T 18429.
27. Puolustusvoimain pääesikunnan taisteluvälineosaston (PvPETväl-os) hankintatodistus No 1755 VKT:lle 8. 9. 1944 SArk T 18429. Viimeisen sodan aikana tehtaalta toimitetun aseiden sarjanumero oli 5865.
28. PvPETväl-os:n hankintatodistus No 137/45 VKT:lle 11. 12. 1945. SArk T 18429. (VKT:n laskussa PvPE:n tiliosastolle viimeiseksi sarjanumeroksi on edellisestä poiketen merkitty 6732).
29. VKT:n lasku No 855/45 PvPE:n tiliosastolle 14. 12. 1945. SArk T 18429.
30. **Lilja**, haastattelu.
31. **Väinö Lindell**: ”Tourulan tehdas on kokenut Suomen teollisen lähihistorian, artikkeli sanomalehdessä ”Keski-suomalainen” 25. 9. 1976.
Lilja, haastattelu 6.—7. 11. 1979.
32. **Lilja**, haastattelu 6.—7. 11. 1979.
33. **Sama**.
34. **Sama**.
35. **Kalle Hakoaho**, ent. aseteknikko Asevarikko 3:ssa Vammalassa, haastattelu 1976.
36. Asevarikko 1:n ilmoitus Sotamuseolle 2. 2. 1977. Sotamuseon arkisto.
37. Valmet Oy/Tourulan tehtaan piirustuskonttorin arkisto, Suunnittelija Leo Ilmosen kertomus 10. 9. 1980.
38. VKT:n lähetyksilmoitukset 1939—1945, SArk T 18429.
39. **Lilja**, haastattelu 6.—7. 11. 1979.
Mallikappaleet Sotamuseon asekoelmissa.
40. Asevarikko 1, kirjanpitäjä J. Pajakkalan ilmoitus.
41. **Lilja**.
O. Pohjolaisten perikunnan asekoelmat, Hyvinkää.
42. SKOHA:n muistio asetoimituksista 11. 6. 1935, SArk T 18454.
43. Valmet Oy:n ilmoitus 3. 5. 1974 Yhdysvaltoihin vastauksena Jan Börjessonin asiaa koskevaan tiedusteluun.
Kirjeen jäljennös Sotamuseon arkistossa.
44. Husqvarna Ab:n vastaus 26. 7. 1977 FT Atso O. Ilvespään asiaa koskevaan kyselyyn. Jäljennös Sotamuseon arkistossa.

Summary

THE FINNISH MILITARY PISTOL L-35 "LAHTI"

The reason for developing a domestic military pistol in Finland was the lack of standardization and the uneven quality of the army pistols in the late 1920's. Two main foreign pistol models were officially to replace the various current designs: the Spanish 7.65 mm m/14 (Ruby) and the German 7.65 mm Luger m/23 (Parabellum). Almost 10.000 of both were purchased, until it was noticed that the Spanish ones were to little purpose and of low quality — and the Lugers too expensive to fill all the quantitative requirements.

In 1929 the young arms reception inspector of the Ministry of Defence, Aimo Lahti, who was an autodidact, but found to be especially gifted, was given a very undefined admonition to start developing, besides his normal duties, an army pistol to be produced with domestic resources. An important prerequisite to this end was the fact that in 1928 the State Rifle Factory (VKT) was finalized in Jyväskylä in central Finland. The factory got into full production in 1930. In principle the machinery of the factory was suitable for the manufacture of pistols.

Lahti's first prototype L-29 was ready as early as in 1929, but its further development was forgotten for years as the manufacture of light machine guns tied up all the VKT production capacity. On a sideline the prototype was developed into the improved models L-31 and L-29/35, but no guarantees as to series production were given.

The army showed new interest when another Finnish arms factory, SAKO, began to manufacture domestic pistol cartridges. In January 1936 VKT got an order to manufacture 2.500 pistols for the army, the name being L-35. The constructional changes to the experimental model caused series production to lag behind, and the pistol purchase was overshadowed by bigger enterprises. Not until spring 1938 could the factory deliver to the army 94 pistols to be tested in the field.

During test use it was noticed that some parts of the construction — like the additional slide return spring, its rod and the yoke locking piece — were an unnecessary luxury in a standard weapon. While small changes were made to the design of the weapon, it was decided that the parts mentioned above were to be left out of the final series under way. That is why the first basic model of the L-35, which entered regular use in 1939 and 1940, retains constructional features of partial solutions never to be implemented on an larger scale.

Under war conditions the factory launched the production of a new series. The designs were revised at an early stage to remove the fixing points of the rejected parts. In 1941 and 1942 around 1000 of the second standard model of the L-35 were finished.

To speed up and to simplify production the complicated machine runs to reduce the weight of the slide, which only had an effect on the exterior, were omitted from the machinery program in 1943. Thus the third standard version saw daylight, and as many as 2.000 of this version were manufactured by 1945.

When the war was over the production of new weapons for the army was called off by the Allied Supervisory Committee. Until now almost all the manufactured pistols, approximately 5.700, had been delivered to the army as duty weapons (*Table 1* shows delivery figures, dates and serial numbers of the pistols.)

As the State Rifle Factory went over to peace-time production its name was changed to the Tourula Factory of Valmet Ltd. Because numerous unfinished pistols had been left in store, Valmet bought the rights from the Ministry of Defence and finished off the series in the beginning of the fifties. After the cartridge indicator and the fixing lug of the shoulder stock had been omitted from the design the fourth series of the L-35 was born. Almost the whole series, approximately 2.500 pistols, was exported direct from the factory, i.a. to Sweden and Israel.

All the time that the pistols were developed and manufactured for the Finnish Army, Aimo Lahti worked at the VKT factory and supervised the production. Even though the patent privileges had been transferred from Lahti to the Finnish State as early as in 1932, every change in the design was made under his management. As peace came and no more planning was needed, Lahti was pensioned off at the age of 50 and he took up a civilian career until his death in 1970. He did not take part in any work with Valmet Ltd.

The production of the L-35 for the Finnish Army started with serial number 1001 and ended with 6731. The weapon serial numbers of various models fall roughly into the following categories: field test series 1001—1100, I (basic type) 1100—3700, II 3700—4700, III 4700—6800. The 400 weapons rejected at the reception inspections due to minor measurement deviations were numbered by VKT starting from 001 (from approx 100 the letter V precedes the figures) and they were sold to individuals within the country. The numbering of the Valmet exports series starts, however, where the delivery to the army ended in 1945 and ends with roughly number 9300.

In addition to the basic types mentioned various "subvariants" have seen daylight, as deficient pistols used by the Finnish Defence Forces received new slides. During the past three decades three different slide types were manufactured as spare parts. (*Table 2* shows the main features of all the versions).

In the regular use of the Finnish Army each L-35 pistol had the following accessories: spare magazine, cleaning rod, loading tool and German-type leather holster. In the late 1930's an experimental series of

50 wooden shoulder stock holsters was manufactured as two versions by the VKT. The trials, however, did not lead to larger scale serial production or further development. So the shoulder stock lug in every pistol manufactured for the army remained useless in standard use.

As a whole the experiences gained from the L-35 pistol used by the Finnish Defence Forces are good. Of course, the weapon has been regarded as too heavy, compared with the Luger, but, on the other hand, as concisely designed and sturdy. The biggest problem has been the fragility of the slide at the back of the chamber when firing strong sub-machine gun cartridges. The slide can in fact be regarded as the weak spot of the weapon — it is no wonder that almost all the changes, even during production, affected the slide.

During World War II the production licence to the weapon was sold to Sweden where the Husqvarna factories made the slightly modified version L-40 at a rate of 83.000 pistols. It is to be noticed that the original Finnish type, the L-35, was to occupy a numerically modest position, when compared with all the Lahti pistols manufactured in the world, but it constitutes a meritorious and well experienced minority.

**KATSAUS SOTAHISTORIAAN LIITTYVIIN TUTKIMUKSIIN
1980—1981**

Poliittista ja sotahistoriaa akateemiselta saralta

Tarkoituksenani ei ole seuraavassa antaa kaiken kattavaa katsausta aihepiiriä koskevasta tutkimuksesta. Samoin on ollut mahdotonta, aiheiston runsaudesta johtuen kommentoida edes kaikkia tässä esitettäviä töitä. Tärkeämpää on ehkä kuitenkin antaa lukijalle tuntuma siitä, mihin alueisiin ja aihepiireihin tämän päivän poliittisen ja sotahistorian tutkimus keskittyy. Evi Sampo Ahto esittelee Sotakorkeakoulussa valmistuneet sotahistorian alan diplomityöt. Minä olen puolestani rajannut tarkastelukulmani siten, että käsittelen pääasiassa akteemista, siis yliopistollista tutkimusta. Aihepiirinä on sellainen poliittisen historian tutkimus, joka liittyy jollakin tavalla sotiin tai sotalaitokseen.

Lukijalle, joka on laajemmin kiinnostunut aihepiiristä, suosittelen seuraavia julkaisuja (joihin myös tämä esitys paljolti perustuu): Ilkka Seppinen: Luettelo Suomen korkeakouluissa valmistuneista ja aloitetuista opinnäytteistä (Historian tutkimus- ja dokumentaatiolaitos. Tiedonantoja IV/1981. Helsingin yliopisto. Helsinki 1981), Tapani Paavonen: Finland 1980. Books and Publications in Politics, Political History and International Relations. (University of Turku, Political History. Turku, Finland A:16). Susanne Lindgrén: Finländsk historisk litteratur 1980. Bibliografisk urval. (Historisk Tidskrift för Finland, H.2 1981).

Seuraavassa mainittavat pro gradu-, laudatur- ja liseniaattityöt ovat pääsääntöisesti painamattomia. Niihin on yleensä mahdollista tutustua ko. yliopiston asianomaisessa tiedekuntakirjastossa.

Pro gradu- ja liseniaattityöt

Suomen itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan maanpuolustusta käsittelevät seuraavat pro gradu -työt: Eero Elfven-gren: Suomen armeijan yleisesikunnan organisointi vuosina 1918—1919 (Oulun yliopisto, Historian laitos), Ilpo Lommi: Suomen sosialidemok-

raattisen puolueen suhtautuminen suojeluskuntajärjestykseen ”punaisen Suomen” kukistumisesta Väinö Tannerin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen kaatumiseen saakka (Helsingin yliopisto, Poliittisen historian laitos), Jukka-Pekka Pietiäinen: Asevelvollisuuskysymys vuosina 1919—1920 asevelvollisuuskomitean toiminnan valossa (Helsingin yliopisto, Poliittisen historian laitos).

Toisen maailmansodan eri osa-alueita käsittelevät seuraavat gradut: Seppo Hautanen: Suomen kotialueen ilmapuolustus talvisodan aikana (Oulun yliopisto, Hist. laitos), Esko Illi: Suomen laivaston toimintavalmiussuunnitelmien kehittyminen välirauhan ajasta jatkosodan syttymiseen (Helsingin yliopisto, Pol.hist. laitos), Päivikki Koskimies: Kiertueja teatteritoiminta rintamajoukoissa 1941—1944. Päämajan johtama viihdytystoiminta. (HY, Hist. laitos), Risto Kuusinen: Pioneeripataljoona 23 jatkosodassa (Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos).

Sodan jälkeistä poliittista ja sotilaallistakin tilannetta käsittelee ensinnäkin Hannu Heikkilän lisensiaattityö Liittoutuneet ja Suomen sotakorvauskysymys 1944—1945 (HY, Hist. laitos). Myös gradu-tasolla on käsitelty sodanjälkeistä aikaa. Jukka Huhtaniemi: Porkkalan tukikohta ja sen palauttaminen Suomelle (Tampereen yliopisto, Suomen hist. laitos), Juha Vahe: Suomen puolustusvoimien sopeutuminen sodan jälkeiseen tilanteeseen vuosina 1944—1947 (Turun yliopisto, Suom. hist. laitos).

Myös yleisen historian puolella on eräissä gradu-töissä käsitelty sotahistoriaa. Jotkut niistä sivuavat Suomenkin tapahtumia, kuten Urpo Huotarin työ Saksalaisten huoltotilanne Pohjois-Suomessa toisen maailmansodan aikana. Huoltoreitit. (Oulun yliopisto, Hist. laitos) ja Pilvi-Sisko Vierroksen tutkimus Daladier'n hallituksen kaatuminen maaliskuussa 1940. Suomen talvisodan vaikutus Ranskan sisä- ja ulkopolitiikkaan (HY Pol. hist. laitos). Ensimmäisen maailmansodan aikaa käsittelee Tampereen yliopiston yleisen historian laitoksella valmistunut Liisa Hämäläisen gradu Itävalta-Unkarin sodanpäämäärät 1914—1916. Toista maailmansotaa käsittelevät mm. seuraavat gradu-työt: Paula Marjatta Holopainen: Neuvostoliiton saama länsiapu ja Muurmanskin reitti toisen maailmansodan aikana (HY, Hist. lait.), Heimo Martikainen: Operaatio Barbarossasta voitonpäivään. BBC:n käsityksiä Neuvostoliitosta ja sen taistelusta neuvostoliittolais-saksalaisen sodan aikana 1941—1945. (Joensuun korkeakoulu, Hist.lait.), Arijoutsu Mustonen: Harry S. Tru-

manin presidenttikauden kolme ensimmäistä kuukautta. (HY, Pol.hist.laitos) ja Juhana Siltala: Saarronmurtajaliikenne ja Saksan raaka-ainehuolto 1939—1945 (HY, Hist.laitos).

Käsittelemäämme aihepiiriin kuuluvia pro gradu -tutkielmia ei ole kovin runsaasti, mutta ne jakautuvat melko tasaisesti yli koko itsenäisyyden ajan. 1800-luvun ja sitä varhaisemmista ajoista ei töitä ole juuri lainkaan. Huolestuttavana voi pitää myös lisensiaattitöiden vähäistä määrää. Ilmeisesti se kuvaa nykyistä varsin tiukkaa rahoitustilannetta akateemisilla markkinoilla. Sotien tutkimus ei ole tänä päivänä Suomen akatemian suosiossa.

Kirjallisuus

Autonomian ajan lopusta ja Suomen itsenäistymisen vaiheista on kahden viimeksi kuluneen vuoden aikana julkaistu jokunen teos. Ylivoimaisesti laajin näistä on englantilaisen tutkijan, Väli rauha-teoksen kirjoittajan, Anthony F. Uptonin Vallankumous Suomessa 1917—1918 osat I ja II (Jyväskylä 1980 ja 1981). Se on perusteellisin uusimpaan tutkimukseen ja lähdeaineistoon pohjautuva aihetta koskeva tutkimus. Upton on tunnettu jo Väli rauha-teoksestaan ennakkoluulottomana ja usein suomalaisille ”epämukavankin” kriittisenä kirjoittajana. Oiva Turpeinen puolestaan on käsitellyt Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisusarjassa ilmestyneessä tutkimuksessaan Keisarillisen Venäjän viranomaisten suhtautumista jääkäriiliikkeeseen (no 7. Helsinki 1980).

Tohtori Eino Lyytisen väitöskirja (Oxfordin yliopisto) on ilmestynyt vihdoin myös painettuna, sarjassa *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* (Series B, tom 207, Helsinki 1980). Tutkimuksen nimi on *Finland in British Politics in the First World War*. Teos käsittelee toisaalta Englannin suhdetta entiseen liittolaiseensa Venäjään sekä Suomen itsenäistymistä. Osittain samaan aihepiiriin liittyy Olavi Hovin väitöskirja *The Baltic Area in British Policy 1918—1921* (Vol. I: *From the Compiègne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty 11. 11. 1918—20. 1. 1920*. *Studia Historica* 11. Helsinki 1980). Myös Toivo Nygårdin teos *Itä-Karjalan pakolaiset 1917—1922* liittyy itsenäistymisen alkuaikoihin. Tutkimuksessa selvitetään poliittisista syistä Suomeen siirtyneiden n. 12 000 itäkarjalaisen pakolaisen muodostamaa ongelmaa. (*Studia*

Historica Jyväskyläensia 19. Jyväskylä 1980). Varsinaista sotahistoriaa käsittelee Aulis J. Alanen teoksensa Etelä-pohjalaisia taistelussa osassa 1, joka ulottuu nuijasodasta aina vapaussotiin. (Keuruu 1980).

1920-luvun tutkimus on ollut lähes olematonta, mutta 1930-luvusta on ilmestynyt eräitä perustavaa laatua olevia tutkimuksia. Näistä Leena Kaukiaisen nyt ruotsiksi ilmestynyt väitöskirja *Småstater i världskrisens skugga* on ilmestynyt jo aiemmin suomeksi. (*Säkerhetsfrågan i den offentliga debatten i Sverige, Finland och Danmark oktober 1937 — november 1938*. HT 112. Helsinki 1980). Kaukiaisen teos antaa valaisevan kuvan julkisen lehdistökeskustelun reagoimisesta Pohjoismaissa yleisurooppalaisen tilanteen kiristymiseen. Puolustushallinnon ja varustautumisen kehityksestä antaa Kari Selénin tutkimus *C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931—1939* perusteellisen kuvan (Keuruu 1980). Suomi toisessa maailmansodassa -projektin tutkijan Britta Hiedanniemen väitöskirja valaisee aikaisemmasta poikkeavalla tavalla Saksan kulttuurivaikutuksia Suomessa ennen talvisotaa ja sen aikana. Hiedanniemen tutkimus ei tue kliseenomaista väitettä 1930-luvusta ”saksalaisuuntauksen vuosikymmenenä”. (Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933—1940. Keuruu 1980).

Talvisodasta ei ole käsiteltävänä aikana tullut tutkimuksia mutta pari sentään ns. välirauhasta tai sitä välittömästi seuranneesta ajasta, 1940—1941. Ruotsalainen Per G. Andreen toimii Suomen sotasyllisten ”ylituomarina” sangen poleemisessa teoksessaan *Finland i brännpunkten mars 1940 — juni 1941*. (Stockholm 1980). Ohto Manninen on jatkanut välirauhan ajan tutkimuksiaan ja julkaisi laajan tutkimuksen Suomen virallisista ja ”epävirallisista” sodanpäämääristä otsikolla *Suur-Suomen ääriviivat. Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksanpolitiikassa 1941*. (Helsinki 1980). Perusteiltaan välirauhanaikaan liittyy myös Keijo K. Kulhan *Aseveliliiton historiikki, Aseveljien aika: Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940—1945*. (Porvoo 1980).

Jatkosodan ajan ja sitä välittömästi seuranneen välirauhanajan poliittisen historian klassikoksi voidaan varmasti jo nyt sanoa nousseen Tuomo Polvisen vastavalmistuneen trilogian *Suomi kansainvälisessä politiikassa 1—3*. (Barbarossasta Teheraniin 1941—1943, Teheranista Jaltaan 1944 ja Jaltasta Pariisiin rauhaan 1945—1947, Porvoo — Helsinki — Juva 1979, 1980 ja 1981). Myös toinen mittava teossarja on valmistu-

massa. Stig Jägerskiöld on julkaissut suomennoksena toiseksi viimeisen osan Mannerheim-biografiastaan nimellä Suomen marsalkka. Gustaf Mannerheim 1941—1944. Etäisen ylipäällikön henkilökuva saa persoonallisia vivahteita Jägerskiöldin käyttöönsä saamasta marsalkan sukulaisten hallussa olevasta yksityiskirjeenvaihdosta. Teos on myös kantaa ottava puheenvuoro tieteelliseen jatkosotakeskusteluun. (Keuruu 1981).

Erästä sota-ajan arkipäivän osaa selvittelee Liisa ja Tim Steffan kirja Muisto Syväriltä — Sota-ajan puhdetyöt. Teoksessa on runsas kuvaus. Jatkosodan-loppuvaiheista on ilmestynyt kaksi vankkaa perustutkimusta. Sampo Ahto on kirjoittanut pääasiassa saksalaiseen, julkaisemattomaan lähdemateriaaliin perustuvan teoksen Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944—1945. (Hämeenlinna 1980). Ahto oikoo asiapitoisessa mutta silti mukaansatempaavassa tutkimuksessaan monia aikaisempia virheksityksiä Lapin sodan kulusta. Martti Ursin selvittelee väitöskirjassaan Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944—1945 jälkeen (Oulu 1980) sitä, miten paljon saksalaiset Lapin hävityksellään todella saivat tuhoa aikaan.

Ajallisen perspektiivin kasvaessa on tutkimus päässyt pureutumaan sotienjälkeiseen aikaan. Näin on tehnyt Tuomo Polvinen aiemmin mainitussa Jaltasta Pariisiin rauhaan -kirjassaan, jossa hän antaa valaistusta mm. marsalkka Mannerheimin osuudelle yya-sopimuksen ensimmäisten luonnosten laatimisessa. Hannu Rautkallio selvittelee anglosaksiseen lähdeaineistoon perustuen sotasyllisyyskysymystä ristiriitaisen vastaanoton saaneessa teoksessaan Sotasyllisyysnäytelmä (Helsinki 1981). Uutta tietoa valvontakomission ajasta tuo esiin brittiupseeri ja valvontakomission jäsen J. H. Magill muistelmissaan Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuuman ja kylmän sodan vuosilta (Helsinki 1981).

Edellämainitut tutkimukset osoittavat, että toisen maailmansodan historiassa on edelleenkin tutkimattomia aukkoja, niin tutkittua kuin tuo aika onkin viimeisten vuosikymmenien aikana ollut. Ilahduttavinta on havaita tutkimusten edenneen vihdoin myös sodan kynnyksen yli rauhan aikaan vuodesta 1944 eteenpäin.

Puolustusvoimien tutkimuskentältä

Vaikkei puolustusvoimiemme rauhan ajan historian kirjoittamista olekaan vielä toistaiseksi päästy aloittamaan, on Sotakorkeakoulun sota-historiallisten diplomitöiden aiheita määritettäessä tutkimuksen paino-piste ollut jo useita vuosia tässä teemassa. Niin oli laita senkin kurssin kohdalla, joka päätti opintonsa syksyllä 1981.

Kapteeni S. Haarion tutkimuksen aiheena on Jääkäreiden toimittama Suomalainen sotilaskäsikirja ja sen merkitys itsenäisen Suomen puolus-tusvoimille. Tämän vuosisatamme suomalaisen sotataidon kehittymisen sekä sotilaskirjallisuutemme synnyn kannalta Haarion tutkimusteema on varsin keskeinen. Työssään kirjoittaja selvittää perusteellisesti sotilaskä-sikirjaan vaikuttaneet saksalaiset ohjesäännöt ja toteaa sen, että valtaosa käytetyistä lähteistä oli painettu jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kun sotilaskäsikirjaamme puolestaan lainattiin sellaisenaan monissa en-simmäisinä itsenäisyysvuosinamme ilmestyneissä opasluontoisissa kir-joissa, niissä näin ollen tuotiin esiin sotataidollisesti monesti jo vanhen-tuneita näkemyksiä. 1920-luvun alkuvuosista alkaen sotilaskäsikirjan käyttö lähteenä väheni kuitenkin nopeasti, ja lopullisesti teos syrjäytyi vuosikymmenen lopulla uusien ohjesääntöjen valmistuessa. Sotilaallisen ammattikirjallisuuden joukossa sotilaskäsikirjalla on kuitenkin uranuur-tajan asema ja se vaikutti paljon muun muassa omaksumaamme sotilas-sanastoon, kuten Haario osoittaa.

Kapteeni M. Iskaniuksen tutkimuksen aiheena on Suomen maavoi-mien taisteluelkelpoisuus vuosina 1919—1939 materiaalisen valmiuden kannalta. Korkeatasoisen työnsä Iskanius on rakentanut työskentelyolo-suhteisiinsa katsoen poikkeuksellisen laajan asiakirja-aineiston varaan. Aiheensa kirjoittaja on käsittänyt siinä mielessä laajasti, että hän on tut-kinut seikkaperäisesti myös suunnitelmat puolustusvoimien materiaalis-ten puutteiden poistamiseksi, vaikka niitä on jo verrattain paljon esitelty kirjallisuudessa. Tämä uudelleen tehty perustutkimus osoittautuu olevan paikallaan, sillä Iskanius korjaa useita aikaisemmissa tutkimuksissa esiintyneitä virheitä, joita on totuttu pitämään jo faktoina. 1920- ja 1930-lukujen puolustusvoimiamme tutkivan henkilön ei pitäisi sivuuttaa Iskaniuksen merkittävää työtä, jonka toivoisi tulevan myös painetuksi jossakin tieteellisessä julkaisussa.

Kapteeni J. Saessalo on tutkinut aihetta Maavoimien rauhanajan

joukko-osastojen perustamiset, siirrot ja lakkauttamiset itsenäisyytemme aikana. Asiasta on ollut aikaisemmin erittäin vaikea saada kokonaiskäsitystä, ja joukko-osastojen vaiheita tutkineet ovat joutuneet turvautumaan Sota-arkiston asiakirjoihin yleistietämykseenkin katsottavia asioita etsiessään. Toisaalta joukko-osastojen historiikeissa on ollut virheitä, jotka ovat silti siirtyneet kirjoituksesta ja juhlapuheesta toiseen. Saressalon työ antaa nyt luotettavan yleiskuvan aiheestaan, ja syitä ja seurauksia ruotiessaan se valottaa myös puolustusvoimien kokonaiskehitystä. Kevättalven 1982 Sotilasaikakauslehdissä on julkaistu lyhennelmäsarja Saressalon tutkimuksesta, joskin sarjasta on jätetty lähdeviitteet pois.

Niin sanotut ”ryssän upseerit” olivat kiistelty ja tuntematon upseeriryhmä itsenäisyyden alkuaikojen puolustusvoimissa. Kapteeni M. Tuhkanen on nyt selvittänyt aihetta diplomityössään Venäjän vallan aikaiset upseerit itsenäisen Suomen puolustusvoimissa. Työn tärkein anti on kyseisen upseeriryhmän henkilötietojen ja niistä tehtyjen johtopäätösten esittäminen. Mainituista upseereistahan ei ole matrikkelia kuten monista muista upseeriryhmistä, joten heistä on ollut vaikea muodostaa kokonaiskäsitystä. Jo pelkkä yleisesti esitetty lukumääräkin, noin 170 upseeria, näyttää olleen virheellinen, sillä Tuhkanen on kyennyt jäljittämään 214 upseeria.

Vuosien 1939—1945 tapahtumien selvittämisellä on myös jatkuvasti keskeinen osuus Sotakorkeakoulun diplomitöiden aiheiden joukossa. Niinpä esimerkiksi maavoimien sotatoimien tieteellinen tutkimus tarjoaa edelleen suuren työsanan, olletikin kun siitä viime vuosina ei ole valmistunut yhtään työtä. Sen sijaan Lapin saksalaisjoukoista ilmestyi kapteeni Y. Peltolan tutkimus Saksalaisten kuljetusongelmat Pohjois-Suomessa kesästä 1941 kevääseen 1942. Peltosen mukaan saksalaiset pystyivät selviytymään osittain sangen pahoistakin ongelmistaan verrattain hyvin lukuunottamatta Petsamon aluetta, missä kuljetusvaikeudet vaikuttivat ratkaisevasti hyökkäyksen pysähtymiseen.

Majuri E. Valtonen käsitteli diplomityössään aihetta Kotkan ilmatorjunta vuosina 1941—1944. Seikkaperäinen työ on tärkeä paitsi ilmatorjunta-aselajimme historian myös Kotkan paikallishistorian kannalta. Hämmästyttävää kyllä teema oli aikaisemmin jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka Kotka oli eniten pommitettu kaupunkimme jatkosodan vuosina ja vaikka ilmatorjunta onnistui siellä tehtävässään varsin hyvin.

Kapteeniluutnantti M. Mäkisen työn aiheena oli Merivoimiemme

operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941—1944. Operatiivisen johtamisen osalta Mäkinen osoittaa, miten vuoden 1941 alkuvaikeuksista saatiin kokemukset seuraavien vuosien aikana noudatetulle johdonmukaiselle linjalle. Myös taktisella tasolla menetelmät selkiintyivät vasta ensimmäisen sotavuoden jälkeen, jolloin siirryttiin laivuekokonaisuuksiin. Jatkuvana vaikeutena oli kuitenkin taisteluosaston johtoportaan puuttuminen.

Aktiiviupseereiden sijoittuminen siviilielämän palvelukseen ja heidän vaikutuksensa maan talouselämään ja hallintoon erityisesti vuosina 1945—1975 oli kapteeni I. Kiannon diplomityön aiheena. Tutkimuksen pääkohteena ovat olleet 2 300 palveluksesta eronnutta kadettiupseeria, joskin mukaan on otettu myös sellaiset jääkäriupseerit ja markovillalaiset, jotka ovat jättäneet aktiivipalveluksen sodan jälkeen. Kianto toteaa, että vain 21 prosenttia käsitellyistä upseereista on jäänyt pelkän sotilaseläkkeen varaan. Tällöin on otettava kuitenkin huomioon, että sodan jälkeisinä vuosina palveluksesta erosi suuri joukko niin nuoria upseereita, ettei heille ollut ennättänyt keräytyä vielä oikeutta valtion eläkkeeseen.

Osa diplomitöistä ulottuu myös poliittisen historian alalle. Tällä kertaa niitä olivat kapteeni E. Nordbergin Pohjoismaiset puolustuskomiteat ja niiden sotilaspoliittinen merkitys sekä kapteeniluutnantti E. Platanin Ahvenanmaan puolustuskysymys 1919—1939. Edellinen työ tarjoaa liitteistöineen kattavan katsauksen erilaisten pohjoismaisten puolustuskomiteoiden töistä aina viime vuosisadan lopulta lähtien, kun taas jälkimmäisessä tarkastellaan sotilaallisesta näkökulmasta, miten Ahvenanmaan ongelma tuntui Suomen ja Ruotsin välisissä suhteissa.

Sotatekniikka ja sotahistoriakin ovat tunnetusti yhdistettävissä, ja etenkin populaarikirjallisuudessa ilmestyy runsaasti sodissa käytettyjä aseita esitteleviä teoksia. Diplomitöiden alalla aihepiiri on harvinaisempi, mutta tällä kertaa sitä sivusi kuitenkin kapteeni J. Lehden tutkimus Ammusilmatorjunnan teknillinen kehitys ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään. Tämä alansa problematiikkaan perusteellisesti paneutunut työ on sitäkin tervetulleempi, kun populaarikirjallisuuden taso on usein mitä kirjavin.

Sotakorkeakoulun diplomitöillä on luonnollisesti opinnäytteen leima, mutta siitä huolimatta niiden avulla on pystytty paikkaamaan monia tutkimuksessa olleita aukkoja. Ammattihistorioitsijoiden eikä alan har-

rastajienkaan ei ole syytä sen vuoksi sivuuttaa tätä jatkuvasti karttuvaa tutkimustöiden sarjaa, jonka keskeiset tulokset olisi paikallaan saada mahdollisimman nopeasti yleisesti tunnetuiksi. Koska puolustusvoimien oma tutkijakapasiteetti on tällä alalla rajoitettu, on diplomitöille annettava sitäkin suurempi merkitys niiden aiheita määritettäessä ja niiden ta-soa valvottaessa.

SOTATIETEEN LAITOS ESITTÄYTYY II

Sotatieteen laitoksen tultua kokonaisuutena mukaan sotahistoriallisen aikakauskirjan julkaisuvastuuseen aloitettiin niiden laitoksen yksiköiden esittely, joiden toimintaan sotahistoria, siihen liittyvä palvelu ja tutkimus läheisesti liittyvät.

Kun edellisessä numerossa esiteltiin Sota-arkisto ja Sotatieteen keskuskirjasto, niin nyt on vuorossa Sotahistorian toimisto. Sotamuseotoiminnan ollessa laajahkojen uudistusten edessä on Sotamuseon esittely jätetty seuraavaan numeroon.

Anssi Vuorenmaa

Sotahistorian toimiston näkökentästä

Kansainvälisesti asiaa tarkastellen sotahistorian tutkimus Suomessa on varsin nuorta. Ennen maamme itsenäistymistä sitä harrastivat vain muutamat yksityiset henkilöt. Tämä johtunee lähinnä siitä, että sekä Ruotsille että Venäjälle maamme oli sivusuunta, joten sen historian tutkimuskin niiden näkökulmasta oli sivuasiasia, tai sitten maamme osuutta niiden maiden historiassa ja historiakirjoituksessa vähäteltiin tärkeämpien asioiden vuoksi. Maamme itsenäistyttyä alettiin meillä etsiä omia ”juuriamme” juuri historian tutkimuksen avulla. Tutkimus muodostui kaksitahoiseksi, sillä sitä harrastivat sekä yliopistot ja muut akateemiset piirit että toisaalta puolustusvoimien omat tutkijat. Luonnollisestikin puolustusvoimien omat tutkijat ja tutkimuslaitokset ovat keskittyneet juuri sotahistorian tutkimukseen, ja muut sitä sivuaviin aloihin. Ilahduttavaa on nykyisin se, että siviilitutkijat ovat siirtyneet myös varsinaisen sotahistorian tutkimukseen. Lisäähän se kapasiteettia sekä ennenkaikkea tutkimuksen tuloksia.

Sotahistoriallinen tutkimus puolustusvoimien piirissä aloitettiin vapaussodan päätyttyä v 1918. Ratsuväenkenraali C G Mannerheim antoi käskyn ryhtyä tutkimaan vapaussodan tapahtumia, ja sitä varten perustettiin ”Vapaussodan historian komitea”. Vähää myöhemmin todettiin, että tutkiminen ilman arkistoja ei käy päinsä, ja niinpä heinäkuussa samana vuonna perustettiin Sota-arkisto tehtävänänsä koota, luetteloida ja säilyttää sodan aikana eri tavoin syntyneet arkistot ja muut asiakirjat ja -paperit tutkimustyötä varten. Vapaussodan historian komitea sai työnsä valmiiksi v 1925. Kun komitea ei ollut virallinen elin, vaan tehtävää varten muodostettu, sen toimeksianto päättyi työn valmistuttua. Sotahistoriallista tutkimusta suorittava elin koettiin puolustusvoimien johdossa kuitenkin tarpeelliseksi, ja v 1925 perustettiin yleisesikunnan yhteyteen sotahistoriallinen toimisto, joka eräässä vaiheessa kuului puolustusministeriöön. Sotiemme jälkeen tutkimustarve todettiin siksi laajaksi tehtäväksi, että sitä varten muodostettiin Sotahistoriallisesta toimistosta, Sota-arkistosta, Sotatieteellisestä Keskuskirjastosta sekä Sotamuseosta vuonna 1952 Sotahistoriallinen Tutkimuslaitos (SHistTutkL), jolla nimellä laitos toimi aina vuoteen 1971, jolloin laitoksen tehtäväkentän monipuolistaminen aiheutti nimenmuutoksen Sotatieteen laitokseksi.

Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimiston nykyiseen tehtäväkenttään kuuluvat tärkeimpinä osakokonaisuuksina, mitä tulee sotahistoriaan ja sen tutkimiseen

- puolustusvoimien sisällä tapahtuvan sotahistorian tutkimuksen suunnittelu ja ohjaaminen pitkällä tähtäyksellä,
- sotahistorian opetuksen avustaminen sotakoulujemme eri kursseilla,
- virallinen yhteydenpito sekä kotimaisiin että ulkomaisiin alan laitoksiin sekä yksityisiin tutkijoihin,
- tietojen ja lausuntojen antaminen virastoille ja viranomaisille, sekä ulkomaisten tutkijoiden opastaminen ja avustaminen tarpeen vaatiessa pienimuotoisin osatutkimuksin ja
- tutkimustoiminnan tulosten esittely julkaisemalla niitä erityisesti julkaisusarjassa.

Yllä esitettyä tehtäväkenttää tarkasteltaessa täytyy kuitenkin aina pitää mielessä se, että sotahistorian tutkimus muodostaa toimiston tehtäväkentässä tosin pääosan, muttei kaikkea. Toimistolla on runsaasti myös

puhtaita ”sotilastehtäviä”, jotka luettelossa eivät näy. Tämä on otettava huomioon, kun tarkastellaan toimiston henkilökuntatilannetta ja toisaalta aikaansaannoksia.

Vuosina 1925—39 toimistossa laadittiin mm seuraavat tutkimukset:

- E W Juvelius: Suomen sotahistorian pääpiirteet, osa 1: Aika vuoteen 1617 (v 1927),
- A Huuskonen: Kuninkaallinen Savon jääkäriyrykmentti vuosina 1770—1810 (v 1927),
- A Korhonen: Suomen itärajan syntyhistoria (v 1938),
- Suomen Jääkärien elämäkerrasto (v 1938),
- E Kuussaari: Heimosodat 1918—1922. Taistelu Petsamosta (v 1938) ja
- A Korhonen: Hakkapeliittain historia, osa 1: 1617—1625 (v 1939).

Talvisodan jälkeen alettiin koota aineistoa sodan historiaa varten. Väli rauhan lyhyt kesto esti kuitenkin tutkimuksen jatkamisen, sillä uuden sodan alku satoi toimiston henkilöstön alkaneen sodan tutkimukseen. Sitäpaitsi katsottiin, että väli rauhan aikana laadittu teos ”Kunniasänmaa” kattoi yleiskuvauksena tarvittavalta laajuudelta talvisodan.

Jatkosodan aikana toimistossa palvelut A Korhonen julkaisi (v 1943) Hakkapeliittain historian 2. osan: 1625—1629.

Jatkosodan jälkeisissä epävarmoissa oloissa oli luonnollista, ettei toimiston julkaisutoiminta ollut kovinkaan tiivistä. On myös otettava huomioon, että sodan aikana muodostuneet joukkojen arkistot eivät vielä olleet käskyistä huolimatta toimitetut Sota-arkistoon. Käytettävissä olleen aineiston perusteella E Kuussaari ja V Niitemaa laativat v 1948 yleisesityksen sodasta nimeltä ”Suomen sota 1941—1945. Maavoimien sota-toimet.”

Vaikeuksista huolimatta toimistossa aloitettiin käydyn sodan tapahtumien tutkinta. Ylipäällikön käskystä muodostettu neuvottelukunta, jota johti kenraalimajuri A Svensson, ja jonka jäsenenä olivat eversti T V Viljanen, professorit A Korhonen ja V Voionmaa, filtri E Hornborg ja filikand V Niitemaa, päätyi suosittamaan kirjoitettavaksi teoksen, joka laaditaan sellaista esitystapaa noudattaen, että teos voisi levitä laajemman lukijakunnan käsiin. Teoksen painopisteen tuli olla operaatioiden kuvaamisessa aina pataljoona- ja perusyksikköportaaseen asti. Teos suunniteltiin aluksi 6-osaiseksi.

Kirjoitustyö aloitettiin heti ylipäällikön joulukuussa 1944 hyväksytyä esityksen. Kustantaja löytyi vasta v 1950. Teoksen 3. osa ilmestyi v 1951. Osa 2 ilmestyi v 1952, osat 4 ja 5 v 1954 ja osa 6 v 1955. Tässä vaiheessa todettiin teoksen paisuvan 10-osaiseksi, sillä maavoimien sotatoimien kuvaaminen vaatikin 7 osaa suunnitellun 4:n sijasta. Teoksen osa 7 ilmestyi kustantajan vaihdoksen jälkeen v 1957, osa 8 v 1958, osa 9 v 1960, 10. osa seuraavana vuonna ja viimeisenä 1. osa v 1965. Teoksen laajuus kasvoi vielä yhdellä osalla, sillä sotatalous päätettiin julkaista omana tutkimuksenaan. Se ilmestyi vasta v 1975, jolloin talvisotaa käsittelevän historiategoksen laadinta oli jo aloitettu. Talvisodan historia ilmestyi 4-osaisena vuosina 1977—79. Se on laadittu samoja periaatteita noudattaen kuin jatkosodan historia. Sanontaa on kuitenkin huomattavasti pelkistetty.

Sotahistorian toimiston eräänlaiseen perintöön on kuulunut Suomen puolustusvoimat -teoksen ajankohtaisena pitäminen. Kirja on ilmestynyt useana eri painoksena ja erilaisilla nimillä. Kirjan ensimmäinen painos ilmestyi jo v 1930, mutta silloin sitä toimitti yksityinen henkilö. Vuonna 1959 teoksen toimittaminen siirtyi Sotahistorialliselle Tutkimuslaitokselle, ja siitä lähtien kirja on ollut toimiston ”riesana”. Kirjasta on tänä aikana otettu 8 painosta, ja tänä vuonna se ilmestyi täysin uudistetuna laitoksena nimellä ”Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt”.

Edellä lueteltujen suurehkojen töiden lisäksi toimistossa on laadittu paljon pienempiä ja osatutkimuksia. Laitoksen julkaisusarjassa on ilmestynyt yksityisten tutkijoiden tutkimuksia, kuten

- V Seppä: Vöyrin sotakoulu 1918 (v 1960)
- M Terä — V Tervasmäki: Puolustusministeriön historia I (v 1973),
- V Tervasmäki: Puolustusministeriön historia II (v 1978),
- Jääkäriilitto: Suomen jääkärien elämäkerrasto (v 1975),
- Å Backström: Unohtuneet sotakoulut (v 1979) ja
- V Niitemaa: Suomalaisen ratsuväen historia I (v 1979).

Tutkijakysymys on toimistolle ollut viime vuosina melkoinen ongelma. Aikanaan toimistossa palveli useitakin siviilitutkijoita, nyt ei yhtään. Korkeimmillaan tutkijamäärä oli v 1953, jolloin palkkalistoilla oli 11 tutkijaa. Vuonna 1947 toimistossa palveli 9 tutkijaa ja ulkopuolisilta tilattiin 21 osatutkimusta. Vuosina 1965—82 toimistossa on palvellut

ajankohdasta riippuen 1—3 upseeria tutkimustehtävissä: Näyttää siltä, että tilanne ei ainakaan parane, ja toimiston upseerien aika menee kyse-lyihin vastaamiseen.

Toimiston tulevaisuuden suunnitelmiin kuuluu laatia helppotajuinen yleisteos sodistamme. Teos, jonka runko on jo olemassa, tulisi käsittää noin 350 sivua ja sisältäisi katsauksen sotiimme operatiivisella tasolla jättäen yksityiskohdat pois. Teos pyrkisi antamaan kokonaiskuvan taistelevasta kansasta. Jos tämä teos saataisiin aikaan, se olisi käännettävä ainakin ruotsiksi ja englanniksi, ehkä myös saksaksi. Kirja olisi varsin tarpeen, sillä muualla esitetään meistä ja sodistamme sellaista tietoa, joka olisi oikaistava.

Jatkosodan historian uuden laitoksen toimittaminen näyttää myös ajankohtaiselta. Nykyään on käytettävissä siksi paljon uutta tietoa sodasta, että sen historiakin voitaisiin tarkistaa. Projekti olisi useampivuotinen, eikä nykyisellä työvoimalla onnistu. Lisää tutkijoita tarvitaan.

Suomen puolustusvoimat on jo täyttänyt 60 vuotta, eikä sillä vielä-kään ole omaa historiategostaan. Viimeistään v 1988 (70 v) tai ainakin v 1993 (75 v) puolustusvoimiemme oman historian — rauhan ajan histo-rian — tulisi olla kirjoitettuna. Toivottavasti tämäkään idea ei jäisi yksi-tyisen tutkijan harteille, vaan se toteutettaisiin virkatyönä. Kenttää siis olisi kylvämistä varten; kun vaan olisi kylväjät.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY

TOIMINNASTA VUOSINA 1980—1981

Hallinto

Sotahistoriallisen seuran johtokuntaan ovat kuuluneet eversti Vilho Tervasmäki (puheenjohtaja 1980), eversti Matti Lappalainen (varapuheenjohtaja 1980, puheenjohtaja 1981), professori Matti Lauerma (varapuheenjohtaja 1981), professori Jarl Gallén, eversti Lauri Harvila, majuri Heikki Pohjanpää, filosofian maisteri Paavo Talvio, filosofian maisteri Markku Melkko, valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo sekä everstiluutnantti Sampo Ahto (1981). Varajäseninä ovat olleet varatuomari Heikki Pohjolainen, everstiluutnantti Sampo Ahto (1980), filosofian tohtori Ohto Manninen (1981) sekä toimistopäällikkö Leo Saulamo, joka on toiminut myös rahastonhoitajana. Seuran sihteerin tehtäviä on hoitanut valtiotieteen maisteri Markku Palokangas.

Merkittävimmän muutoksen johtokunnan kokoonpanossa muodosti puheenjohtajan vaihtuminen vuosikokouksessa 1981. Seuran toimintaa vuodesta 1974 ansiokkaasti johtanut eversti Vilho Tervasmäki siirtyi omasta pyynnöstään takaisin rivijäseneksi antaakseen paikkansa johtokunnassa vereksille voimille. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin eversti Matti Lappalainen.

Johtokunta on kuluneiden kahden vuoden aikana kokoontunut seitsemästi. Kokouksissa on valmisteltu esitelmätilaisuuksien ja kesäretkien ohjelmia sekä käsitelty julkaisu- ja jäsenasioita. Kannanottoja on laadittu myös muista alan ajankohtaisista kysymyksistä. Joulukuussa 1980 seuran edustajat kävivät luovuttamassa puolustusministerille kirjelmän, jossa tiedusteltiin siviilimuseoiden ja merkittävien yksityiskeräilijöiden mahdollisuuksia täydentää tulevaisuudessa kokoelmiaan ostamalla puolustusvoimien käytöstä poistuvaa historiallisesti arvokasta materiaalia.

Toukokuussa 1980 pitämässään kokouksessa johtokunta hyväksyi maisteri Tom Bergrothin ja taiteilija B. O. Heinosen laatimien luonnosten pohjalta seuralle uuden tunnusmerkin, jonka aiheena on kirjaa pitelevä Suomen vaakunaleijona. Merkki suunniteltiin ensi sijassa Sotahistoriallisen aikakauskirjan kansitunnukseksi, mutta sen käytön laajentamis-

Kesäretkellä Ilomantsiin pysähdyttiin 30. 8. 1980 myös Oinaansalmen taistelun muistomerkillä.

Keväinen retkipäivä Suomenlahdella 9. 5. 1981 sai jäsenistöä liikkeelle sankoin joukoin. Kuva Mäkiluodon linnakkeen lippukentältä.

ta esim. jäsentunnukseksi on valmisteltu johtokunnassa.

Vuoden 1981 jälkipuoliskolla johtokunta ryhtyi laatimaan seuran erilaisten toimintamuotojen ja -mahdollisuuksien pitkän tähtäyksen kartoitusta koko 1980-lukua silmälläpitäen. Yksityiskohtaista valmistelua edellyttäviä asioita on käsitelty myös johtokunnan asettamissa työryhmissä.

Jäsentilaisuudet

Kumpanakin vuonna järjestettiin jäsenistölle kolme esitelmätilaisuutta. Aiheina olivat mm. Suomen ja Ruotsin sotilaalliset yhteistoimintasuunnitelmat talvisodan jälkeen sekä vuoden 1742 sodankäynti Suomesa. Tavanomaisten esitelmien ohella on järjestetty jäsenistön keskuudessa erityisen suosituiksi muodostuneita paneelikeskusteluja, joiden osanottajiksi on poikkeuksetta saatu alan maineikkaimpia asiantuntijoita. Paneelikeskusteluissa on arvioitu mm. Summan—Lähteen torjuntataisteluiden merkitystä 1940, hahmoteltu Mannerheimin henkilökohtaista merkitystä Suomen historiassa sekä pohdittu Lapin sodan erityispiirteitä ja niiden tutkimiseen liittyvää problematiikkaa.

Vuoden 1981 kevätkokous järjestettiin toukokuuisena lauantaipäivänä retkeilyn merkeissä aiheena Suomenlahden meripuolustus. Ohjelmaan sisältyivät mm. käynti Mäkiluodon linnakkeella ja tutustuminen Porkkalan historiallisiin vaiheisiin sekä erityisesti Upinniemen varuskuntaan.

Retkeilyjä lukuunottamatta jäsentilaisuudet on pidetty Helsingissä Sotatieteen Laitoksen, Sotakorkeakoulun tai Katajanokan kasinon tiloissa. Seuran jäsenille on kokousten yhteydessä varattu myös tilaisuus tutustua Sotamuseon vaihtuviin erikoisnäyttelyihin.

Kesäretket

Vuoden 1980 kesäretki tehtiin 30.—31. 8. Joensuusta linja-autolla Ilimantsin taistelupaikoille. Ensimmäisenä retkipäivänä tutustuttiin paikan päällä talvisodan ja toisena jatkosodan taisteluiden vaiheisiin asiantuntijaksi mukaan kutsutun eversti Viljo Kivikon opastuksella. 35 henkilön matkaseurueen majoituspaikkana toimi Ruhkarannan lomakylä. Etappimatkat Helsingistä Joensuuhun ja takaisin tehtiin junalla ja Finnairin lentovuoroilla.

Syyskokouksessa 1981 Sotakorkeakoulun juhlasalissa keskusteli arvovaltainen paneeli Mannerheimin elämäntyöstä.

Vasemmalta ev V Tervasmäki, kenrm R Grönvall, prof S Jägerskiöld, prof J Gallén, kenrl C-O Lindeman, FT O Manninen ja FT K Selén.

Viron retken osanottajat paluumatkalla Tartosta Tallinnaan 30. 8. 1981.

Seuraavaksi kesäretkikohteeksi valittiin Tallinna ja Narva, ja ajan-
kohdaksi 28.—30. 8. 1981. Matkaan lähdettiin laivalla ja suunnitelmien
mukaisesti tutustuttiin kahtena ensimmäisenä retkipäivänä Tallinnaan ja
sen historiallisiin nähtävyyksiin. Kolmanneksi päiväksi tilattu linja-auto-
retki Narvaan ilmoitettiin matkanjärjestäjän taholta viime hetkellä pe-
ruutetuksi, joten vaihtoehtoiseksi tutustumiskohteeksi jouduttiin hyväk-
symään ennakkosuunnitelmista poiketen — sinänsä mielenkiintoinen
Tartto. Viron-retkelle osallistui 44 henkilöä.

Kesäretkiseurueen johtajana toimi kumpanakin vuonna eversti Vilho
Tervasmäki.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen seuran erillisjulkaisusarjaan numerolla V hyväksyt-
ty Jaakko S. Toiviaisen tutkielma ”Porrassalmi 1789” saatiin valmiina
painosta helmikuussa 1980 ja saatettiin kevään aikana myyntiin sekä va-
paakappalejakeluun seuran jäsenistölle.

Sotahistoriallisen aikakauskirjan 1. numeron aineisto koottiin ja
muokattiin painokuntoon keväällä 1980. Kirjan valmistuminen ajoittui
marras—joulukuun vaihteeseen ja myynti sekä vapaakappalejakelu jäse-
nistölle, tärkeimmille kirjastoille ja historian tutkimuslaitoksille toteutet-
tiin vuoden lopulla.

Numerolla 2 vuonna 1982 ilmestyvän aikakauskirjan sisältösuunni-
telma vahvistettiin keväällä 1981 ja aineiston työstäminen painokuntoon
aloitettiin loppuvuodesta. Seuran aikaisempien vielä varastossa olevien
julkaisujen myyntiä on jatkettu samanaikaisesti.

Johtokunnan nimeämään julkaisutoimituskuntaan ovat kuuluneet
Vilho Tervasmäki, Matti Lappalainen, Matti Lauerma, Leo Saulamo,
Markku Palokangas sekä Eero Elfvengren, jolle seuran sihteerin ja ra-
hastonhoitajan aiemmin oto:na hoitamat toimitussihteerin tehtävät on
siirretty kuluneen toimintajakson aikana. Julkaisutoimituskunta on ko-
koontunut neljäksi, minkä ohella julkaisuasioita on käsitelty myös johto-
kunnan kokouksissa.

Todettakoon tässä yhteydessä, että seuran erillisjulkaisusarjaan on
jatkuvasti ollut tarjolla useita alaan liittyviä korkeatasoisia tutkimuksia,
mutta niiden painattaminen on jäänyt toteutumatta rahoituksen puut-
teen vuoksi.

Jäsenistö

Vuosina 1980—1981 Sotahistorialliseen seuraan on liittynyt 70 uutta jäsentä ja eronnut 1 jäsen. Kuoleman kautta seuran jäsenistöstä ovat poistuneet opetusneuvos Niilo Hentola, everstiluutnantti Erkki Hartikainen, ministeri J. E. Niemi, jääkärikapteeni Taito Nurminen, insinööri Yrjö Rannikko, liikennöitsijä Taisto Saarikivi sekä everstiluutnantti Alfons Sundblad. Poismenneiden muistoa kunnioitettiin vuosikokouksessa hiljaisella hetkellä.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY

Jäsenistö 1982

Aaltonen, R. O.	eversti	Helsinki
Ahonen, Väinö	sotilasmestari	Helsinki
Ahtimo, Toivo	majuri	Aura
Ahto, Sampo	everstiluutnantti	Helsinki
Aitola, V-P.	ekonomi	Helsinki
Alanen, Pertti	yliluutnantti	Hyrylä
Anttila, Henrik	kenraalimajuri	Helsinki
Arimo, Reino	kenraaliluutnantti	Helsinki
Asla, Jussi	ylivääpeli	Helsinki
Aukio, Erkki	kauppias	Helsinki
Aulavuo, Pertti	varatuomari	Helsinki
Aunela, Veikko	johtaja	Porvoo
Autio, Aimo	kauppatieteen lisensiaatti	Helsinki
Backström, Åke	suurlähettiläs	Helsinki
Bergholm, Tauno	arkkitehti	Helsinki
Bergman, Leo	liikennetarkastaja	Helsinki
Bergroth, Tom	filosofian kandidaatti	Turku
Bäckström, Matti	filosofian ylioppilas	Oulu
Castrén, Klaus	suurlähettiläs	Buenos Aires
Dorsén, Åke	maisteri	Helsinki
Edelmann, Margit	rouva	Helsinki
Ehrnrooth, Carl	valtiotieteen maisteri	Mäkelä
Ekman, Per-Olof	ekonomi	Helsinki
Elfvengren, Eero	filosofian maisteri	Helsinki
Engström, Jarl	kapteeni	Helsinki
Ericsson, Christoffer	filosofian tohtori	Helsinki
Eriksson, Olof	taiteilija	Helsinki
Erolin, Sakari	johtaja	Helsinki
Eränen, Tom	kersantti	Dragsvik
Eräsaari, Eero	eversti	Helsinki
Eskola, Armas	everstiluutnantti	Helsinki
Gallén, Jarl	professori	Espoo
Geust, Carl-Fredrik	diplomi-insinööri	Masala
Grahn, Sven	johtaja	Helsinki
Grönholm, Rainer	majuri	Helsinki
Haapkylä, Jorma	kontra-amiraali	Helsinki
Haaranen, Olli I.	rikosylikonstaapeli	Rovaniemi
Hahtela, Martti	kapteeni	Konttiolahti
Hakala, Veikko	kapteeni	Helsinki
Halla-Seppälä, Niilo	majuri	Kotka
Hanén, Lauri	majuri	Helsinki
Hannula, Antti	pankinjohtaja	Espoo
Harju, Pentti	hallintojohtaja	Tampere
Harvila, Lauri	eversti	Helsinki
Hautala, Erkki	filosofian kandidaatti	Helsinki
Hautamäki, Jussi	everstiluutnantti	Helsinki
Havanto, Jaakko	rautatievirkamies	Espoo
Heinilä, Harri	kapteeni	Helsinki
Heikkilä, Rainer	sotilasmestari	Espoo

Herttola, Eero	pankinjohtaja	Helsinki
Hess, Helmut	toimitusjohtaja	Helsinki
Hietanen, Silvo	filosofian lisensiaatti	Helsinki
Hirvelä, Paavo	eversti	Helsinki
Holmström, Eric	diplomi-ekonomi	Espoo
Honkala, Antti	kapteeni	Turku
Honkala, Lauri	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Honkala, Niilo	filosofian maisteri	Helsinki
Huhanantti, P. J.	varatuomari	Helsinki
Huhtala, Aimo	filosofian maisteri	Helsinki
Hult, Heikki	majuri	Helsinki
Hynninen, Jouko	kenraalimajuri	Mikkeli
Hyvönen, Osmo	maisteri	Jyväskylä
Hyttiäinen, Juhani	filosofian maisteri	Helsinki
Häikiö, Martti	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Hämeen-Aalto, Valter	ekonomi	Helsinki
Hämäläinen, Lauri	majuri	Helsinki
Ignatius, Hannes	insinööri	Helsinki
Ignatius, Ilkka J.		Espoo
Ihanus, Kyösti	tutkimusapulainen	Helsinki
Ilander, Thais	rouva	Helsinki
Ilmoni, Lars-Eric	osastopäällikkö	Helsinki
Ilvessalo, Jaakko	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Immonen Antti	merkonomi	Helsinki
Johansson, Erik	pankinjohtaja	Espoo
Jokipii, Mauno	professori	Korpilahti
Joutsen, Erkki		Helsinki
Jukanen, Sulo	kapteeni	Helsinki
Juutilainen, Antti	everstiluutnantti	Berliini
Jäntti, Lauri	varatoimitusjohtaja	Helsinki
Järvenpää, Pauli	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Kaarlonen, Pentti	yliluutnantti	Helsinki
Kamila, Mikko	huohtopäällikkö	Espoo
Kandelin, P.	osastosihteeri	Helsinki
Kanninen, Ermei	kenraaliluutnantti	Helsinki
Kantola, Hemmo	metsänhoitaja	Espoo
Karjalainen, K.	diplomi-insinööri	Hamina
Kataja, Matti		Helsinki
Kataja, Väinö	toimitusjohtaja	Espoo
Kaukiainen, Aulis	toimitusjohtaja	Helsinki
Keinänen, Pentti	ekonomi	Helsinki
Kerkkonen, Gunvor	professori	Helsinki
Kerkkonen, Karin	filosofian maisteri	Helsinki
Kerkkonen, Martti	professori	Helsinki
Keskinen, Valentin	johtaja	Helsinki
Kilkki, Pertti	eversti	Helsinki
Kilpeläinen, Ilmari	hum.kandidaatti	Vekaranjärvi
Kinnunen, Lennart	kauppaneuvos	Helsinki
Kivikuru, Arto	komentaja	Helsinki
Klemettilä, Seppo	filosofian maisteri	Helsinki
Knuutila, Jukka	everstiluutnantti	Espoo
Korhonen A. J.	arkkitehti	Vantaa
Korhonen, Ilkka	hum.kandidaatti	Helsinki
Korpioja, Risto	koneenpiirtäjä	Helsinki
		Espoo

Koskimies, Tapio	hum.kandidaatti	Helsinki
Koskinen, Veli-Jussi	arkkitehti	Kiljava
Kostia, Etti	piirtäjä	Helsinki
Kotkavuori, Olavi E.	konttoripäällikkö	Helsinki
Kujala, Lauri	arkistoneuvos	Espoo
Kulomaa, Jukka	filosofian kandidaatti	Helsinki
Kuopion Isänmaallinen Seura		Kuopio
Kuosa, Tauno	eversti	Helsinki
Kuula, Matti	valtiotieteen maisteri	Espoo
Kuussaari, Pirkko	rouva	Helsinki
Kärhä, Reino	insinööri	Helsinki
Lahtela, Pentti	ekonomi	Helsinki
Lahti, Alpo	lääkintäeverstiluutnantti	Helsinki
Lahti, Torsti	eversti	Helsinki
Lahtinen, Matti	etsivä	Espoo
Lappalainen, Jussi T	filosofian tohtori	Turku
Lappalainen, Matti	eversti	Helsinki
Lauerma, Helvi	filosofian maisteri	Turku
Lauerma, Matti	professori	Turku
Laurila, Matti	jääkrieversti	Seinäjoki
Laurila, Bror	majuri	Vantaa
Lehti, Gunnar	toiminnanjohtaja	Helsinki
Lehtimäki, Pentti	everstiluutnantti	Washington D.C.
Lehtinen, Viljo	teknikko	Helsinki
Lehtonen, Esko	myymäläpäällikkö	Helsinki
Lilius, Herbert	kapteeni	Helsinki
Lindroth, Einar	prokuristi	Helsinki
Lohman, Aimo	varatuomari	Kerava
Lopmeri, Olavi	eversti	Espoo
Lucander, Nils	diplomi-insinööri	Helsinki
Luopajarvi, Allan	huoltopäällikkö	Espoo
Magnusson, Gustav Erik	eversti	Helsinki
Mannerkorpi, Matti	filosofian lisensiaatti	Helsinki
Manninen, Ohto	filosofian tohtori	Helsinki
Martikainen, Eero A.	luonnonvaraintutkija	Helsinki
Mattila, Tapani	komentaja	Espoo
Mattsén, Björn	vanhempi konstaapeli	Maarianhamina
Melkko, Markku	filosofian maisteri	Espoo
Mikkola, Alpo	insinöörimajuri	Helsinki
Mikola, K. J.	eversti	Helsinki
Mock, Björn	toimitusjohtaja	Helsinki
Multanen, Pentti	kenraaliluutnantti	Helsinki
Mustakallio, Asko	insinööri	Helsinki
Mäkelä, Pentti	muusikko	Helsinki
Mäki-Hirvelä, Vilho	myyntipäällikkö	Oulu
Mäkinen, Rauno	merkonomi	Helsinki
Mäkipeska, Hannu	toiminnanjohtaja	Kauniainen
Myllyniemi, Urho	everstiluutnantti	Helsinki
Niitynperä, Tapio	yliluutnantti	Masala
Norilo, Niilo	yleissihteeri	Helsinki
Nordlund, Väinö	everstiluutnantti	Helsinki
Nybohm, Randall	varatuomari	Helsinki
Nyman, Kristina	filosofian maisteri	Espoo
Oinas, Erkki	varatuomari	Helsinki

Okko, Seppo	ekonomi	Helsinki
Ojala, Ilmari	rehtori	Helsinki
Ojalehto, Hannu	pastori	Oulu
Ollinen, Matti	vakuutusvirkaillija	Helsinki
Ollila, Kauko	kapteeni	Helsinki
Orko, Risto	kauppaneuvos	Helsinki
Paarma, Heikki	professori	Oulu
Pajakkala, Juhani	kirjanpittäjä	Kuopio
Pakarinen, Esa E	isännöitsijä	Helsinki
Pakkala, Eero	kommodori	Espoo
Palmroth, R. W.	majuri	Helsinki
Palokangas, Eero	tekniikan ylioppilas	Helsinki
Palokangas, Markku	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Palokangas, Markus	sosiaalineuvos	Helsinki
Palolampi, Erkki	sosiaalihoitaja	Helsinki
Paloposki, Toivo	professori	Helsinki
Parmi, Helge	kanslianeuvos	Kauniainen
Partanen, Unto	valtiotieteen maisteri	Espoo
Parvio, Pentti	toiminnanjohtaja	Helsinki
Paulaharju, Jyri	everstiluutnantti	Vantaa
Pero, Tauno	insinööri	Helsinki
Pesonen, Aake	majuri	Helsinki
Pesonen, Kauko	kauppias	Helsinki
Pesonen, Pirjo	kanslisti	Helsinki
Pirinen, Jouko	kapteeni	Helsinki
Pitkäköske, Eino	everstiluutnantti	Helsinki
Pohjamo, Eino	mainoshoitaja	Kirkkonummi
Pohjanpää, Heikki	majuri	Helsinki
Pohjanvirta, Yrjö	eversti	Helsinki
Pohjolainen, Heikki	varatuomari	Helsinki
Qvick, Aulis	ekspeditööri	Helsinki
Raassina, Aimo	toiminnanjohtaja	Helsinki
Raessalo, Esko	merkonomi	Vantaa
Rahikainen, Veijo	ostopäällikkö	Heinola
Rannikotykistön		
Upseeriyhdistys ry.		Helsinki
Rautia, Seppo	hum. kandidaatti	Espoo
Rekola, Kauko	filosofian tohtori	Helsinki
Remes, Viljo	kenttäpiispa	Helsinki
Rommi, Viljo	eversti	Lempäälä
Ruutu, Juhani	kenraalimajuri	Lahti
Räihä, Antti-Jussi	markkinointipäällikkö	Järvenpää
Räihä, Eero	liikkeenharjoittaja	Lappeenranta
Räsänen, Asko	varatuomari	Helsinki
Saari, Eero	filosofian maisteri	Espoo
Saarinen, Eero-Eetu	everstiluutnantti	Kauniainen
Saarniala, Niilo	kapteeni	Helsinki
Salminen, Tuija	toimistoapulainen	Helsinki
Saloranta, Lasse	lääkäri	Kotka
Saulamo, Leo	toimistopäällikkö	Helsinki
Saulamo, Yrjö	metsäteknikko	Helsinki
Saraste, Erja	yhteiskuntatiet. kandidaatti	Helsinki
Sariola, Mauri	kirjailija	Helsinki
Sarva, Kalevi	kenraalimajuri	Helsinki

Savolainen, Kauko	ylivääpeli	Helsinki
Savonjousi, Kai	kenraaliluutnantti	Hämeenlinna
Savonjousi, Matti	everstiluutnantti	Parolannummi
Saxberg, Erik	henkilöstöpäällikkö	Helsinki
Schulman, Otto	diplomi-insinööri	Helsinki
Selén, Kari	filosofian tohtori	Helsinki
Selinheimo, Oras	everstiluutnantti	Espoo
Seppälä, Helge	everstiluutnantti	Vantaa
Seppälä, Ilkka	eversti	Luumäki
Siiki, Kari	kapteeni	Turku
Silvast, Pentti	eversti	Tampere
Silvennoinen, Unto	majuri	Helsinki
Simonkari, Esko	varastonhoitaja	Helsinki
Sinerna, Martti	everstiluutnantti	Espoo
Siukosaari, Martti	majuri	Tampere
Skog, Tapio	majuri	Helsinki
Soila, Pekka	professori	Helsinki
Soivio, Antti	dosentti	Espoo
Ståhlberg, Eila	rouva	Helsinki
Suokas, Erkki	teknikkolouutnantti	Helsinki
Suolahti, Jaakko	professori	Helsinki
Suominen, Pertti	majuri	Helsinki
Suvanne, Kauko	hovioukudennneuvos	Helsinki
Särkisilta, Sakari	filosofian maisteri	Helsinki
Särkiö, Hannu	eversti	Helsinki
Taipale, Ensio	lääkintäeversti	Helsinki
Talari, Tapani	komentajakapteeni	Helsinki
Talvio, Paavo	filosofian maisteri	Helsinki
Tamminen, Pertti	rehtori	Virrat
Tamminen, Veli E. E.	varatuomari	Loviisa
Tervasmäki, Vilho	eversti	Helsinki
Tetri, Juha	järjestösihteeri	Helsinki
Tirronen, Eino	everstiluutnantti	Lahti
Toivonen, Ossi	myyntipäällikkö	Lahti
Tolvanen, Kari	everstiluutnantti	Lahti
Toukola, Matti	toimitusjohtaja	Helsinki
Tukiainen, Lauri K. J.	lakitieteen lisensiaatti	Helsinki
Turpeinen, Heikki	filosofian maisteri	Espoo
Turtola, Martti	valtiotieteen lisensiaatti	Jokela
Törmä, Topi	filosofian maisteri	Helsinki
Ulkuniemi, Martti	kouluneuvos	Vaasa
Vaasterä, Alf	everstiluutnantti	Turku
Wadstein, Sven-Erik	toimitusjohtaja	Helsinki
Wallenius, Ossi	osastopäällikkö	Helsinki
Wallin, Lauri	apulaisjohtaja	Vantaa
Waris, Wille	professori	Helsinki
Valtari, Jukka	yliluutnantti	Helsinki
Valve, Väinö	jääkärikenraaliluutnantti	Helsinki
Varviala, Esko	toimitusjohtaja	Pennala
Vatanen, Erkki	ylivääpeli	Helsinki
Westersträhle, S-E	edustaja	Helsinki
Wihtol, Erik	kommadori	Helsinki
Wiitanen Ilmari	sähköteknikko	Helsinki
Wiitasalo, Mikko	filosofian tohtori	Helsinki

Wikberg, Stig	kontra-amiraali	Helsinki
Wirilander, Kaarlo	filosofian tohtori	Helsinki
Vitikka, Olli	kommodori	Helsinki
Voipio, Viljo J.	toiminnanjohtaja	Helsinki
Vuohelainen, Aaro	sotilasmestari	Helsinki
Vuorela, Markku	varatuomari	Helsinki
Vuorela, Pertti	museovirkailija	Helsinki
Vuorisjärvi, Esko	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Vuorenmaa, Anssi	everstiluutnantti	Helsinki
Väänänen, Kyösti	teologian tohtori	Mikkeli
Väänänen, Risto	insinööri	Helsinki
Ylikoski, Pekka	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Ylimäki, Martti	karttateknikko	Helsinki
Ylirisku, Otto	kenraaliluutnantti	Helsinki
Ylitalo, Eero	hum.kandidaatti	Vantaa

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.—
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmia, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii eversti Matti Lappalainen, varapuheenjohtajana professori Matti Lauerma, sihteerinä toimistosihtööri Seppo Rautia (puh. Helsinki 174 657) ja rahastonhoitajana filosofian maisteri Eero Elfvengren (puh. Helsinki 176 681/221). Seuran postiosoite on PI 223, 00171 Helsinki 17.

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 500 markkaa, ainaisjäsenmaksu 300 markkaa ja vuosijäsenmaksu 30 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816x

ISBN 951-95217-3-9